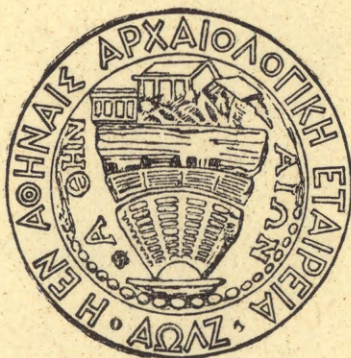

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1951

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1952

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1951

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1952

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
1. Εὐεργέται	δ'
2. Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1951-1953 . . .	ε'
3. Ἐπίτιμος πρόεδρος	στ'
4. Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	στ'
5. Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	στ'
6. Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	ζ' - η'
7. Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	θ'
8. Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια' - ιδ'
9. Γενικὴ ἐκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1951	1 - 39
10. Ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ Διονυσιακῷ Θεάτρῳ ὑπὸ Ἰωάννου Τραυλοῦ . . .	41 - 52
11. Ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὴν Βραυρῶνα ὑπὸ Εὐσταθίου Στίκα	53 - 76
12. Ἀνασκαφὴ ἐν Ἀραφῇνι ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη	77 - 92
13. Ἀνασκαφὴ ἐν Παλαιᾷ Κοκκινίᾳ Πειραιῶς ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη	93 - 127
14. Ἔργασαι ἐν Ἀμφιαρείῳ τοῦ Ὁρωποῦ ὑπὸ Μαρκέλλου Θ. Μισοῦ . . .	128
15. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ Ν. Μ. Βερδελῆ	129 - 163
16. Ἀνασκαφὴ νεκροπόλεως ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ Χ. Ἰ. Μακαρόνα . . .	164 - 172
17. Ἀνασκαφὴ εἰς Καστρίτσαν Ἰωαννίνων ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δάκαρη	173 - 183
18. Ἀνασκαφαὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου	184 - 186
19. Ἀνασκαφὴ Σικυνῶνος ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου	187 - 191
20. Ἀνασκαφὴ ἐν Μυκῇναις ὑπὸ καὶ Ἰω. Παπαδημητρίου καὶ Φ. Πέτσα	192 - 196
20α. Ἀνασκαφὴ λακκοειδοῦς τάφου ἐν Μυκῇναις ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου	197 - 203
21. Ἀνασκαφαὶ Ἐπιδαύρου ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου	204 - 212
22. Ἐκθεσις ἐργασιῶν ἐν Μυστρά ὑπὸ Νικολάου Δρανδάκη	213
23. Ἀνασκαφὴ ἐν Νάξῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος	214 - 223
24. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ	224 - 245
25. Ἀνασκαφὴ Μινωϊκῶν οἰκιῶν εἰς Πρασᾶ Ἡρακλείου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος	246 - 257
26. Ἀνασκαφὴ μεγάρου Βαθυπέτρου (Κρήτης) ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου	258 - 272
27. Συνέλευσις τῶν ἑταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1951	273 - 274
28. Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1951	275 - 284
29. Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1951	285 - 287
30. Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1951 . . .	288 - 291
31. Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1951	292 - 297
32. Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	299 - 303

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩΙ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. ΓΟΕΚΟΡ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1951 - 1953

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

† ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

(ἀπὸ 6/7/51)

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (ἀπὸ 6/7/51)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ

Η Α.Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Charles Picard.—16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

† **Robert Demangel.**

Waldemar Deonna.—3 pl. de Champel, Genève, Suisse.

Charles Dugas.—72 rue Pasteur, Lyon VII, France.

Sam Eitrem.—Gimle Terrasse 3, Oslo, Norvège.

Georg Karo.—Pomona College, Pomona, California.

Sir Frederic Kenyon.—Kirkstead, Goldstone, Surrey, England.

Pierre de La Coste - Messelière.—École des Hautes Études, Sorbonne. Paris.

A. Merlin.—5, rue de Villiers, Neuilly s/Seine.

Gabriel Millet.—6, Av. Paul Appell, Paris XIVe, France.

Biagio Pace.—Via Aterno 9, Roma, Italia.

Roberto Paribeni.—Via dei Prefetti 22, Roma, Italia.

Gaetano De Sanctis.—Via Santa Chiara 61, Roma, Italia.

René Vallois.—43, rue Ausone, Bordeaux (Gironde), France.

Otto Walter.—Österr. Arch. Inst. Wien, I, Universität, Österreich.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

- Carlo Anti.**—R. Università, Padova, Italia.
- Sir John Davidson Beazley.**—100 Holywell, Oxford, England.
- Helmuth Berve.**—60 Herzogstr., München 23, Deutschland.
- Robert de Billy.**—56, rue de Boulainvilliers France.
- Friedrich Wilhelm Frhr von Bissing.**—Oberaudorf am Inn (Bayern), Deutschland.
- Carl William Blegen.**—University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.—Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.
- Eberhard Bruck.**—Niedenau 49 II, Frankfurt a. M. Deutschland.
- Ernst Buschor.**—Archäol. Seminar d. Universität, München, Deutschland.
- Veselin Čaikanović.**—Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.
- Rhys Carpenter.**—Bryn Mawr College, Bryn Mawr, Penna, U.S.A.
- Fernand Chapouthier.**—École Normale Sup^{re}, 45, rue d'Ulm. Paris. V^e, France.
- H. Lamar Crosby.**—Philadelphia, U.S.A.
- Ludwig Curtius.**—Via Flaminia 318, Roma 25, Italia.
- R. M. Dawkins.**—Plas Dulas, Llandulas, N. Wales.
- Léopold Dor.**—39 rue Scheffer, Paris XVIe, France.
- George W. Elderkin.**—II Haslet Ave. Princeton N. J., U.S.A.
- Sir John Forsdyke.**—13 Sandringham Road, London, N. W. 11, England.
- Stanislaw J. de Gasiorowski.**—Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.
- Henri Grégoire.**—45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.
- Edouard Herriot.**—Chambre des députés, Paris, France.

- Bert Hodge Hill.**—ὁδὸς Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.
- Hâmit Zübeyr Kösay.**— T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, Turquie.
- Scarlat Lambrino.**— Università di Coimbra, Portogallo.
- Philippe Ernest Legrand.**— Château de Culan (Cher).
- Louis E. Lord.**— Bureau of University Travel, 11 Boyd St., Newton, Mass., U.S.A.
- Benjamin Dean Meritt.**— Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.
- Ernst Meyer.**— Universität, Zürich, Schweiz.
- Kazimierz Michalowski.**— Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.
- Mrs William Moore.**— 4 East 54th St., New York City, U.S.A.
- Kurt Müller.**— Dahlmannstr. 10 I, Göttingen, Deutschland.
- Sir John L. Myres.**— 13 Canterbury Road, Oxford, England.
- Martin P. Nilsson.**— Bredgatan 25, Lund, Suède.
- Alfred Philippson.**— Dezenbergstrasse 53, Bonn, Deutschland.
- David Moore Robinson.**— University, Mississippi, U.S.A.
- John D. Rockefeller Jr.**— Rockefeller Center, New York City' N. Y., U.S.A.
- Otto Rubensohn.**— Dufourstrasse 42. Dufourhaus Basel, Schweiz.
- Henri - Arnold Seyrig.**— Institut français Beyrouth (Syrie).
- Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κύριος Σπυρίδων.**
- Gorham Phillips Stevens.**— Ὁδὸς Τσακάλωφ 6, Ἀθῆναι.
- Hidenaka Tanaka.**— Imperial University, Kyoto, Japan.
- Lincoln Mac Veagh.**— American Embassy, Lisbon, Portugal.
- Alan John Bayard Wace.**— University of Alexandria, Egypt.
- Carl Weickert.**— Deutsches Archäologisches Institut, W. 30., Maienstrasse 1, Berlin, Deutschland.
- Arthur Maurice Woodward.**— 21 Byng Road, Tunbridge Wells, Sussex.
- Walther Wrede.**
- Gerard Mackworth-Young.**— Burleigh Court, Stroud, Glos., England.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry.— Faculté des Lettres, Strasbourg, France.

Richard David Barnett.— British Museum London, W. C. 1.

Oscar Broneer.— University of Chicago, Chicago, Illinois U.S.A.

Henri Ducoux.— 37 avenue de Versailles, Paris, France.

Thomas J. Dunbabin.— All Souls' College, Oxford, England.

Karl Kübler.— Tübingen, Deutschland.

Paul Lemerle.— École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Ibraïm Noshy.— Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff.— Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

(1951)

Σημ. — Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταίροι είναι ισόβιοι.

1. * Άγγελόπουλος Θεόδωρος	31. * Γιαννόπουλος Δημήτριος
2. * Άθανασάκης Ίωάννης	32. Γιαννουλάτου Άρτεμισία
3. * Αϊγινήτης Βασίλειος	33. Δάκαρης Σωτήριος
4. Άλεξίου Στυλιανός	34. * Δέγλερης Άλέξανδρος
5. Άλεξόπουλος Θεοφάνης	35. * Δηλιγιάννης Έπαμεινώνδας
6. Άλεξόπουλος Νικόλαος	36. Δημητρακάκης Δημητρ. Κωνστ.
7. * Άλιβιζάτος Άμίλλας	37. * Δημητριάδης Χρῖστος
8. * Άναγνωστόπουλος Ίωάννης	38. Δημητριάδου Ίσις
9. * Άναστασιάδης Άναστάσιος	39. * Διαμαντόπουλος Άνδρέας
10. Άνδρόνικος Έμμανουήλ	40. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
11. Άντωνιάδης Ίωάννης	41. Διαμαντόπουλος Έρακλής
12. * Άποστολάκη Άννα	42. Διαμαντοπούλου Άγνή
13. * Άποστολίδης Χρῆστος	43. Δοντάς Γεώργιος Σπ.
14. Άποστολόπουλος Ίωάννης	44. * Δόσιος Κωνσταντῖνος
15. * Βαλάσης Θωμάς	45. * Δουκάκη Έυανθία
16. Βάλληνδας Πέτρος Γ.	46. Δραβύλλας Γεώργιος Θ.
17. Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.	47. * Δραγάτης Άθανάσιος Ίακ.
18. Βασσεγχόβεν Λουνδοβῖκος	48. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
19. Βελουδίου Μαρία	49. * Έξαρχόπουλος Νικόλαος
20. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	50. * Έξαρχος Νικόλαος
21. Βερδελής Νικόλαος	51. * Έυαγγελίδης Δημήτριος
22. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος	52. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
23. * Βιζουκίδης Περικλής	53. * Ζέγγελis Κωνσταντῖνος
24. Βογιατζῆς Νέστωρ	54. Ζυγαδινός Νικόλαος Ε.
25. * Βορέας Θεόφιλος	55. * Ζωγράφος Κωνσταντῖνος
26. * Γαλανός Σπυρίδων	56. Θανασουλόπουλος Ίωάννης
27. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	57. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
28. * Γεωργόπουλος Μελέτιος	58. * Θεοδωράκης Γεώργιος Α.
29. Γιαλούρης Νικόλαος	59. Θεοφανείδης Βασίλειος
30. Γιαννακόπουλος Γ. Π.	60. Θεοχάρης Δημήτριος

61. Θρεψιάδης Ἰωάννης	100. * Κρητικὸς Εὐάγγελος
62. Ἰακωβίδης Σπυρίδων	101. * Κριεζῆς Ἀνδρέας
63. * Ἰγγλέσης Σωτήριος	102. * Κριεζῆς Ἐμμανουήλ
64. * Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.	103. * Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
65. Ἰωαννίδου-Μπαρμπαραρήγου Μ.	104. * Κριμπᾶς Βασίλειος
66. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος	105. * Κριμπᾶς Ἡλίας
67. * Καλιτσουνάκης Ἰωάννης	106. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
68. Καλκάνης Μιχαήλ Ἰ.	107. * Κυριαζῆς Σπυρίδων
69. Καλλιγᾶς Μαρίνος	108. * Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
70. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης	109. Κωνσταντίνου Ἰωάννα
71. * Καντᾶς Ἡλίας	110. * Κωττάκης Λεωνίδας
72. * Καντιάνης Νικόλαος	111. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
73. * Καπερώνης Νικόλαος	112. * Λάμπας Γεώργιος
74. * Καπρουλᾶς Γεώργιος	113. Λεβεντέρης Νικόλαος
75. Καραβίας Ἰπποκράτης	114. * Λιβιεράτος Σπυρίδων
76. Καραγιαννόπουλος Γεώργιος	115. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
77. * Καραθανάσης Δημήτριος	116. * Μαγιάσης Σωτήριος
78. * Καρανδρέας Ἀπόστολος	117. Μακαρόνας Χαράλαμπος
79. * Καραχάλιος Θεμιστοκλῆς	118. * Μακρόπουλος Ἰωάννης
80. * Καροῦζος Χρῆστος	119. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
81. * Καρούζου Σέμνη Παπασπυρίδου	120. Μαντζούφας Γεώργιος
82. * Καστόργης Δημήτριος	121. * Μαντούδης Μιχαήλ
83. * Κάτσανος Νικόλαος	122. * Μαριδάκης Γεώργιος
84. * Καψάλης Ἰωάννης	123. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
85. Kent John	124. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
86. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος	125. * Μαρκόπουλος Βασίλειος
87. Κόλλιας Γεώργιος	126. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
88. Κοντολέων Γεώργιος	127. Μαυρομάτης Κ. Γ.
89. Κοντολέων Νικόλαος	128. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
90. Κοντῆς Ἰωάννης	129. Μέγας Γεώργιος
91. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος	130. Μελᾶς Κωνσταντῖνος
92. Κορρῆς Στυλιανὸς	131. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
93. * Κοσμόπουλλος Δημήτριος	132. * Μηλιάδης Ἰωάννης
94. * Κοτζιᾶς Νικόλαος	133. * Μητσόπουλος Χρῆστος
95. * Κουγέας Σωκράτης	134. * Μιράσγετζης Δημοσθένης
96. * Κούζης Ἀριστοτέλης	135. Μιτσὸς Μάρκελλος
97. * Κουκουλῆς Φαίδων	136. * Μιχαηλίδης Μιχαήλ
98. Κουρμούλης Γεώργιος	137. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
99. * Κρανιώτης Ἰωάννης	138. * Μπαλῆς Γεώργιος

139. * Μπενάκης Ἀντώνιος
140. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
141. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
142. * Νεγρεπόντης Μιλτιάδης
143. * Νικολαΐδης Λουδοβίκος
144. * Νομικὸς Μᾶρκος
145. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
146. Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος Ἀρ.
147. Οἰκονόμου Ἀγγελος
148. * Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
149. * Πάλλας Δημήτριος
150. * Παμπούκας Ἀπόστολος
151. Πανοῦτσος Γεώργιος
152. Πανταζόπουλος Ν. Γ.
153. * Παντελίδης Ἐμμανουήλ
154. Παπαγιαννόπουλος-Παλαῖδς Α.
155. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος
156. * Παπαδημητρίου Ἰωάννης
157. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
158. * Παπαηλιού Χαράλαμπος
159. * Παπαθανασίου Πάνος
160. * Παπαῖωάννου Γεώργιος
161. * Παπαῖωάννου Ἰωάννης
162. * Παπαῖωάννου Κωνσταντῖνος
163. * Παπαῖωάννου Πάνος
164. Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
165. * Παπαμιχαὴλ Γρηγόριος
166. Παπανικολάου Σταῦρος Κ.
167. * Παπαντωνόπουλος Νικόλαος
168. * Παπαστράτος Ἐπαμεινώνδας
169. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
170. * Παπαστράτος Ἰωάννης
171. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
172. * Παπαφλέσσας Ἰωάννης
173. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
174. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
175. * Πελεκίδης Εὐστράτιος
176. * Πέππας Ἀριστοτέλης
177. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
178. * Πετρακόπουλος Θεόδωρος
179. * Πετρόπουλος Γεώργιος
180. Πέτσας Φώτιος
181. * Πίστης Νικόλαος
182. Πλάτων Νικόλαος
183. * Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
184. Πολίτης Λῖνος Ν.
185. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
186. * Πορτοκάλης Ἀλέξανδρος
187. * Πουλίτσας Παναγιώτης
188. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
189. * Πουρῆς Μιλτιάδης
190. * Πρινάρης Κίμων
191. * Ράλλης Γεώργιος Δ.
192. Ράλλης Γεώργιος Μιλτ.
193. * Ρινόπουλος Μιχαὴλ
194. * Ροζάκης Σταμάτιος
195. * Ρουμπάνης Γεώργιος
196. * Ρούνιος Κωνσταντῖνος
197. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
198. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
199. * Σακελλαρίου Γεώργιος
200. * Σάργου Αἰμιλία
201. * Σεργόπουλος Ἰωάννης
202. * Σκάσης Ἐρρίκος
203. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος
204. * Σκοτῖδας Εὐάγγελος
205. * Σούλης Γεώργιος
206. Σπυριδάκης Γεώργιος
207. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης
208. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης
209. * Σταθάτος Ἀντώνιος
210. * Σταμελλάτος Γεώργιος
211. * Στάμος Ἰωάννης
212. * Σταμούλης Μιλτιάδης
213. Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
214. Σταυρόπουλος Φοῖβος
215. * Στεργιόπουλος Δημήτριος
216. Στίκας Εὐστάθιος

217. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος	229. Φιλιππάκη Βαρβάρα
218. * Σφήκας Δημήτριος	230. * Φουντούλης Δημήτριος
219. * Σωτηρίου Γεώργιος Α.	231. * Χαβιαρᾶς Νικήτας
220. Σωτηρίου Μαρία	232. * Χαρίτος Ἰωάννης
221. * Τεγόπουλος Στυλιανὸς	233. Χαριτωνίδης Σεραφεῖμ
222. * Τεγοπούλου Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα	234. Χατζηδάκης Ἐμμανουὴλ
223. Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.	235. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
224. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς	236. * Χατζῆς Ἀντώνιος Χ.
225. * Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος	237. * Χόνδρος Δημήτριος
226. * Τσακαλῶτος Πολύβιος	238. * Χριστίδης Δημήτριος
227. * Τσιπούρας Δημήτριος	239. * Χριστόπουλος Μιχαὴλ
228. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος	

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1951

*Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι,
Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,*

Καθῆκον ἱερὸν ἐπιτάσσει εἰς ἡμᾶς, ὅπως, πρὸ πάσης ἄλλης λογοδοσίας, προτάξωμεν τὸ μνημόσυνον τῶν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐκλιπόντων φίλων ἐταίρων καὶ συναθλητῶν, ξένων τε καὶ ἡμετέρων, ὡς ὀφειλόμενον πρὸς αὐτοὺς φόρον τιμῆς καὶ εὐγνώμονος ἀναμνήσεως ἐκ μέρους τῶν ἐπιζώντων.

Ἐκ τῶν ἐπιτίμων συμβούλων καὶ ἐταίρων ἐξέλιπον:

1. Ὁ Axel Persson, καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τῆς Οὐψάλας, ἐπιφανὴς ἀρχαιολόγος, προαγαγὼν διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ συγγραφῶν καὶ μάλιστα διὰ τῶν εὐτυχῶν αὐτοῦ ἀνασκαφῶν τὴν ἐπιστήμην τῆς κλασσικῆς, μάλιστα δὲ τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας. Μεταξὺ τῶν

ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἔργων ἐξαίρετον θέσιν κατέχει ἡ διεξοδικὴ ἔρευνα καὶ δημοσίευσις τῶν εὐρημάτων τῶν Ἀργολικῶν μυκηναϊκῶν ἀκροπόλεων καὶ νεκροπόλεων τῆς Ἀσίνης, τῶν Δεντρῶν καὶ τοῦ Μπερμπατίου, δι' ὧν προήχθησαν αἱ γνώσεις ἡμῶν ἰδίᾳ εἰς τὰ ζητήματα τῆς λατρείας τῶν προϊστορικῶν χρόνων, τῶν ἐθίμων ταφῆς, ἀκόμη δ' ἐν μέρει καὶ αὐτῆς τῆς προϊστορικῆς γραφῆς.

Ἐξ ἴσου εὐτυχῆς ὑπῆρξεν ἐσχάτως ὁ Πέρσον καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀτελῶς γνωστοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τοῦ Λαβρανδέως εἰς τὰ Μύλασα τῆς Καρίας. Οἱ Σουηδοὶ συνεργάται του θὰ συνεχίσουν βεβαίως τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην ἀνασκαφὴν, ἣτις εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀπέδωκε πλούσια καὶ διαφωτιστικὰ εὐρήματα καὶ ἐπιγραφάς.

Ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἰδιαιτέρως ἐλύπησεν ὁ ἀδόκητος θάνατος τοῦ Πέρσον· διότι ὁ πρὸς πάντας προσηνέστατος μεταστάς ἐνεφορεῖτο καὶ ὑπὸ εἰλικρινοῦς πρὸς τὴν Ἑλλάδα φιλίας, τρανὰ δείγματα τῆς ὁποίας καὶ γενικῶς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ του, παρέσχεν, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς ξενικῆς κατοχῆς, ὅτε ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ διέτρεχε, μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του, τὰ χωρία τῆς Πελοποννήσου, ἵνα διανείμῃ τρόφιμα καὶ παρὰσχῃ περίθαλψιν εἰς τὸν πεινῶντα καὶ γυμνητεύοντα λαὸν τῆς ὑπαίθρου. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ προσώπῳ του πενθοῦμεν οὐ μόνον τὸν σοφὸν ἀρχαιολόγον ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκραιφνῆ φιλέλληνα.

2. Ὁ Παῦλος Koschaker, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λιψίας, ἀκολουθῶν τὸν Mitteis, ἡσχολήθη κατὰ τὸν μακρὸν του βίον περὶ τὴν μελέτην τοῦ τε Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, μάλιστα δὲ τοῦ Δικαίου τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν, ὅπερ ἠρεύνησε φιλολογικῶς τε καὶ ἱστορικῶς. Διάσημος ἰδίᾳ ἀνὰ τὸν κόσμον κατέστη διὰ τῆς μελέτης τῶν διὰ σφηνοειδοῦς γραφῆς κειμένων τοῦ δικαίου, αὐτὸς κυρίως ὑποδείξας διὰ θεμελιωδῶν ἔργων καὶ διατριβῶν τὴν μέθοδον ἐρεῦνης του.

Ἐκ δὲ τῶν τακτικῶν ἐταίρων ἐξέλιπον ἀφ' ἡμῶν:

3. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κωνστ. Μαλτέζος, καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἔν τε τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῷ Πολυτεχνεῖῳ. Ὁ Μαλτέζος ἠσχολήθη ἐπιτυχέστατα καὶ περὶ ἀρχαιολογικὰ ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὴν εἰδικότητά του. Σημαντικαὶ ἰδίᾳ εἶναι αἱ περὶ τῆς ἀρχαίας δικαστικῆς κλειψύδρας μελέται τοῦ ἀνδρός, ὡς καὶ αἱ περὶ τοῦ ἀρχαίου ἀπτικοῦ ἡμερολογίου καὶ τῆς ἐννεακαιδεκαετηρίδος ἐν Ἀθήναις. Συχνάκις ἐπίσης ἡ μαθηματικὴ του ὀξύνοια ἐπεκούρησεν εἰς τὴν διακρίβωσιν τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως ἀρχαίων ψηφισμάτων ἢ τῆς τελέσεως ἐορτῶν.

4. Ὁ σεπτὸς ἱεράρχης καὶ ποιμὴν Θεσσαλονίκης Παναγιώτατος Γεννάδιος μετ' ἀδιαπτώτου ἐνδιαφέροντος παρηκολούθησε πάντοτε τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, μετ' ἰδιαίτερας δὲ προσοχῆς καὶ στοργῆς συνέβαλε καὶ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῆς ἐν Θεσσαλονίκη βασιλικῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου.

5. Ὁ τέως διευθυντὴς τῆς Ἑμπορικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Γρηγόριος Ἑμπεδοκλῆς, κάτοχος πλουσιωτάτης νομισματικῆς συλλογῆς ὡς καὶ συλλογῆς ἀγγείων καὶ πηλίνων εἰδωλίων ἀπέδειξε καὶ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον τὴν πρὸς τὴν πατριὸν τέχνην ἀγάπην του, κληροδοτήσας τὴν δευτέραν συλλογὴν του εἰς τὸ Ἐθν. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

6. Προώρως μετέστησαν ἐπίσης ἐξ ἡμῶν καὶ ὁ δικηγόρος Ἡλίας Κολλινιάτης, ἐξ οἰκογενειακῆς παραδόσεως ἀρχαιοφίλος, καὶ ὁ Πολιτ. μηχανικὸς Χρῆστος Σαδούκας, ἐπιθεωρητὴς Δημ. Ἔργων, ἐνθουσιώδους λάτρης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μετὰ στοργῆς πάντοτε παρακολούθησας τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

7. Ἀλλὰ τὸ βαρύτερον πλῆγμα κατέφερεν ὁ θάνατος, κατ' Ἰούνιον τοῦ 1951, εἰς αὐτὸ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας, σκληρῶς ἀφαρπάσας ἐξ ἡμῶν τὸν προσφιλέστατον Γραμματέα, τὸν πολύτιμον ἡμῶν φίλον καὶ συνεργάτην Γεώργιον Οἰκονόμον

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα ὅτε πλήρης ἐλπίδων, αἵτινες πληρέστερα ἐδικαιώθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀπήρχετο νεαρῶτατος ὥς ὑπότροφος αὐτῆς εἰς Ἑσπερίαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐνταῦθα Πανεπιστημιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν. Τὸν ὑπεδέχθη δ' ἔπειτα ἐπανελθόντα ὥς ἐταῖρον αὐτῆς καὶ ὥς σύμβουλον καὶ τέλος, ἀπὸ τοῦ 1924 συνεχῶς ὥς Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου της, ἐπαξίως διαδεχθέντα τοὺς δύο Ἡρακλεῖς τῆς Ἀρχαιολογίας: Τὸν Καββαδῖαν καὶ τὸν Τσουνταν.

Ἡ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Γραμματέως ἀνάγκη τοῦ Οἰκονόμου ὑπῆρξεν εὐστοχωτάτη, ὥς ἀπέδειξεν ἡ τόσον εὐδόκιμος δοῖσις καὶ πολιτεία του· δὲν ὠφείλετο δ' ὅμως μόνον εἰς τὴν περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἐπίδοσιν ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν προσωπικότητά του, διὰ τῆς ὁποίας κατώρθωσε νὰ κατακτήσῃ τὸ περιβάλλον του καὶ νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ.

Τὸν αἰμύνηστον συνάδελφον ἐκόσμου πρᾶγματι πολλὰ καὶ ἐξαίρετοι ἀρεταί, σπανίως συγκεντρούμεναι εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον: Εὐγένεια ψυχῆς, σωφροσύνη, φιλοπατρία, εὐπροσηγορία, φιλοπονία καὶ ἀνιδιοτέλεια. Τὰς ἀρετὰς δὲ ταύτας καθίστα ἐκτάκτως καρποφόρους ἡ ὀξεῖα ἀντίληψίς του.

Διὰ τῶν ζηλευτῶν τούτων προσόντων του κατέκτησεν ὁ Οἰκονόμος τὴν ἀγάπην καὶ τὴν βαθεῖαν ἐκτίμησιν τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν διεθνῶν ἀρχαιολογικῶν κύκλων, ὑφ' ὧν καὶ ἐτιμήθη ὅσον οὐδεὶς ἄλλος Ἕλλην ἀρχαιολόγος.

Τυχὼν ἐξαιρέτου ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ὑπὸ γονεῖς ἐξέχουσιν θέσιν κατέχοντας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ ἐσπούδασε κατ' ἀρχὰς φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν, μετέβη δ' ἔπειτα πρὸς τελειοποίησιν εἰς Γερμανίαν, ἐξηκολούθησε δὲ μετὰ ταῦτα μορφούμενος ὑπὸ διακεκριμένους διδασκάλους ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, χώραις, ὧν τὰς γλώσσας ἄριστα ἐγίνωσκε καὶ ἀπταιστως ὠμίλει.

Ἐχων δὲ φύσιν δεξιὰν ἡδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν διδαγμάτων τῶν μεγάλων ξένων διδασκάλων του καὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐργασίας ν' ἀποβῇ ἀργότερον ἀντάξιός αὐτῶν μαθητής.

Ἀρτίως οὕτω παρασκευασθεὶς εἰς Ἑσπερίαν εἰσῆλθεν εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν τῆς χώρας μας, ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων κατ' ἀρχάς — πρῶτος μάλιστα ἔφορος εἰς τὴν μόλις ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθερωθεῖσαν Μακεδονίαν — ὡς Διευθυντὴς τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ τοῦ Νομισματικοῦ μουσείου ἀργότερον, ὡς Γεν. Διευθυντὴς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας μετὰ ταῦτα· ἐξελέγη δὲ τέλος καὶ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἀριστίνδην ἀκαδημαϊκός.

Εἰς πάντα ταῦτα τὰ ἀξιώματα εὔρεν ὁ Οἰκονόμος τὸν τρόπον νὰ ὠφελήσῃ τὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν τῆς χώρας διὰ τῆς ἀόκνου τοῦ ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως.

Οὕτω ὡς ἔφορος μὲν ἀρχαιοτήτων ἐν Μακεδονίᾳ, Πάτραις, Ἀργολίδι καὶ Μ. Ἀσίᾳ — εἰς ἣν ἐκ τῶν πρώτων μετέβη κατὰ τὴν βραχεῖαν ἑλληνικὴν τῆς κατοχῆν — ἐνήργησε μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ μεθόδου ἀνασκαφάς, δι' ὧν ἔφερεν εἰς φῶς ἀξιόλογα εὐρήματα, ἅτινα καὶ κατέστησε κοινὸν τῆς ἐπιστήμης κτῆμα δι' ἐμβριθῶν δημοσιεύσεων. Μεγάλην ἐπίσης ἱκανότητα καὶ δρᾶσιν ἀνέπτυξε καὶ ὡς Διευθυντὴς τοῦ τε Ἀρχαιολογικοῦ καὶ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, ἔνθα, παρὰ τοὺς δυσκόλους καιροὺς, ἐπετέλεσε πάντοτε τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως τὸ καθήκον του, παρασχὼν ἑαυτὸν ὑπόδειγμα τιμίου καὶ ἀδεκάστου δημοσίου λειτουργοῦ.

Ὡς καθηγητῆς δ' ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀπὸ τοῦ 1928 ὑπῆρξεν ὁ φωτεινὸς διδάσκαλος καὶ ἐμψυχωτὴς τῶν φοιτητῶν, εἰς οὓς ἐνέπνεε τὸν σεβασμὸν διὰ τὴν σοφίαν του καὶ τὴν ἀγάπην διὰ τὴν προσήνειαν καὶ τὴν στοργὴν του. Καρποὶ δὲ τῆς γονίμου διδασκαλίας του πρόκεινται τρανοὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐξαιρέτων νεωτέρων ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μας κλάδου.

Μέντωρ δ' ἀληθὴς τῆς ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀνεδείχθη ὁ Οἰκονόμος καὶ ὡς Γενικὸς Διευθυντὴς αὐτῆς, μάλιστα δ' ὡς Σύμβουλος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, ὅτε ἡ πεφωτισμένη γνώμη του καὶ ἡ διαυγὴς του κρίσις σημαντικῶς ἐβάρυνον εἰς τὰς ἐκάστοτε ἐπὶ γενικωτέρων ζητημάτων λαμβανομένας ἀποφάσεις. Τὸ ἀνώτερον δὲ ἠθὸς του, τὴν βαθεῖάν του μόρφωσιν καὶ

τὰ ἐδραΐά του ἐθνικὰ αἰσθήματα ἐκτιμῶσα καὶ ἡ Πολιτεία δις ἀνεβίβασεν αὐτὸν καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ ἐπανειλημμένως ἐκόσμησε τὸ στήθός του διὰ τῶν ἀνωτέρων παρασῆμων. Οὐ μόνον δ' ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ διεθνῶς ἐξετιμήθη ἡ ἀνωτέρα πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ Οἰκονόμου ἀξία· δι' ὃ καὶ ἄφθονοι τὸν ἐκάλυψαν αἱ ξένοι δάφναι, ἐν αἷς σημαντικώταται αἱ τοῦ ἀντεπιστελλόντος μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ αἱ τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς γεραρᾶς Σορβόννης.

Τέλος ὡς γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος Οἰκονόμος, ὁ ἀκλόνητος στῦλος τῶν δύο ἰδρυμάτων, ὁ μέγας ἐργάτης, ὅστις μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ πλήρους ἀνιδιοτελείας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν εἰς ὃ ὑψηλὸν ἐπίπεδον εὐρίσκονται σήμερον. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἶναι εὐγνώμων εἰς τὸν ἐκλιπόντα γραμματέα της· διότι πλεῖστα ὠφελήθη ἐκ τῆς σώφρονος πολιτείας του, ὅχι μόνον ἐπιστημονικῶς διὰ τῆς τακτικῆς δημοσιεύσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, τῶν Πρακτικῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσιευμάτων της ἀλλὰ καὶ ὕλικῶς διὰ τῆς περιεσκεμμένης διαχειρίσεως τῆς περιουσίας της, ἥτις, διὰ τοῦ δεξιοῦ του χειρισμοῦ ηὐξήθη, διατιθεμένη πάντοτε μετὰ συνέσεως καὶ φειδοῦς πρὸς ὄφελος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης. Ἡ μακρὰ δ' αὕτη καὶ πλήρης αὐταπαρνήσεως Γραμματεία τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1924 ἀδιάλειπτος συνεργασία του μετὰ τοῦ σχεδὸν ἀμεταβλήτου ἐπὶ τέταρτον αἰῶνος παραμείναντος Συμβουλίου, ἀποτελοῦσι τρανὸν παράδειγμα τοῦ τί δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ συνεχὴς ἐργασία καὶ ἡ στενὴ συνεργασία τῶν ἐκ καθήκοντος καὶ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀφωσιωμένων παραγόντων τῆς ἐθνικῆς προκοπῆς.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς ὀργανωτικῆς καὶ τῆς διδακτικῆς του ἱκανότητος ἔχει ὁ Οἰκονόμος νὰ ἐπιδείξῃ καὶ μεγάλην ἐπιστημονικὴν δραστηριότητα. Ἡ ἀρχαιολογικὴ εὐρυμάθεια καὶ ἡ στερεὰ, γενικὴ φιλολογικὴ κάταρσις τοῦ ἀνδρὸς ἐκφαίνεται ἄριστα εἰς τὰ δημοσιεύματά του, ἅτινα διακρίνει πάντοτε εὐρυτάτη γνῶσις τῶν ἱστο-

ρικῶν πηγῶν, αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ κρίσις καὶ σπανία γλαφυρότης ὕφους. Σημαντικὴ πράγματι καὶ θετικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ Οἰκονόμου συμβολὴ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ πεδία τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης: τὴν ἐπιγραφικὴν, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν πλαστικὴν, τὴν νομισματικὴν, τὸν δημόσιον βίον ἀκόμη δὲ καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ αὐτὴν τὴν αἰσθητικὴν, ὡς ἀποδεικνύει ἡ λαμπρὰ περὶ τῆς ιδέας τοῦ καλοῦ παρὰ Πλάτωνι μελέτη του.

Τοιοῦτο ἐν ὀλίγοις τὸ ἔργον τοῦ Οἰκονόμου, ὅπερ ἀνέκοψε δυστυχῶς, προῶρως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπελθὼν, ὁ θάνατος, στερήσας τὴν εὐάριθμον χορείαν τῶν ἐργατῶν τῆς ἀρχαιολογίας ἐνὸς τῶν κορυφαίων συνεργατῶν καὶ ὁδηγῶν, τὴν δὲ Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὴν Ἀκαδημίαν ἀφωσιωμένου καὶ πολυτίμου ἡθικοῦ στηρίγματος.

Ἔστω ἀγῆρως τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀνδρὸς ἡ μνήμη!

Τὸ Συμβούλιον ἀναπληροῦν τὰ κενὰ ἐξέλεξε διὰ μὲν τὴν θέσιν τοῦ Γραμματέως αὐτοῦ τὸν Σύμβουλον Ἀναστ. Ὁρλάνδον, διὰ δὲ τὴν διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης κενωθεῖσαν θέσιν συμβούλου τὸν ἔφορον Ἀρχαιοτήτων Ἰω. Παπαδημητρίου.

Νέους δὲ τακτικοὺς ἐταίρους ἐξέλεξε τὸ Συμβούλιον τοὺς Ἐπιμελητὰς Ἀρχαιοτήτων: Εὐθύμιον Μαστροκώσταν, Σπυρίδωνα Ἰακωβίδην καὶ Νικόλαον Γιαλούρη, προσέτι δὲ τὸν ἐπιγραφικὸν Παπαγιαννόπουλον Παλαιὸν καὶ τὸν στρατηγὸν Σταῦρον Παπανικολάου.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ 1951 δι' 707 τόμων ἐξ ἀγορᾶς, ἀνταλλαγῆς ἢ δωρεᾶς.

Μεγάλως ἐπίσης προήχθησαν κατὰ τὸ 1951 καὶ τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας ἐκδοθέντων: τοῦ Λευκώματος τῆς Ἑκατονταετηρίδος, ἐνὸς τόμου τῆς Ἀρχ. Ἐφ. διὰ τὰ ἔτη 1948-49, τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1949 καὶ τριῶν εἰσέτι τόμων ἐν τῇ σειρᾷ τῶν αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας περιεχόντων πραγματείας τοῦ Συμβούλου, καθηγητοῦ κ. Ρωμαίου περὶ τῶν κεράμων τῆς Καλυδῶνος, ἐπιστημονικὸν κατάλογον τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν εἰκόνων τῆς συλλογῆς τῆς κυρίας Ἑλ. Σταθάτου, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ξυγγοπούλου, καὶ τὴν ἐναίσιμον ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴν τοῦ κ. Συριοπούλου περὶ τοῦ στερεοβάτου τοῦ Παρθενῶνος.

Ἦρχισε δ' ἐπίσης καὶ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ περὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης συγγράμματος τοῦ καθηγητοῦ καὶ τῆς κυρίας Σωτηρίου, τοῦ περὶ τῆς Ἀργολικῆς προσωπογραφίας πονήματος τοῦ Ἐφόρου κ. Μιτσοῦ ὡς καὶ τῆς περὶ τῶν ξυλοστέγων βασιλικῶν τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης πραγματείας τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας.

Τοῦ νέου κτηρίου τῆς Ἑταιρείας ἡ κατασκευὴ δημοπρατηθεῖσα ἤρξατο ἤδη ἐν τῷ παραπλεύρως ἐλευθέρῳ γηπέδῳ, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Ἀντωνιάδου. Δυσκολίαι τινὲς περὶ τὴν ἔγκρισιν τῆς μελέτης, προκληθεῖσαι ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῆς νέας αἰθούσης τῶν διαλέξεων πρὸς τὴν Καθολικὴν ἐκκλησίαν παρεκάμφθησαν, οὕτω δέ, μετ' οὐ πολὺ, τὸ ἔργον θὰ δυνηθῇ νὰ προχωρήσῃ μὲ ταχύτερον ρυθμὸν, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσον καὶ τὰ ὑλικά κατασκευῆς αὐτοῦ ἔχουσιν ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον προαγορασθῇ, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐκ τῆς συνεχιζομένης ὑπερτιμῆσεως αὐτῶν προκυπτούσης δαπάνης.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς σημερινῆς ὁμιλίας, ἥτοι, τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1951, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ ἀκόλουθον:

1. Ἐν Ἀθήναις, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἰ. Τραυλὸς συνεχίζων μετ' ἀξιεπαίνου ἐπιμονῆς τὸν καταρτισμὸν τοῦ νέου ἀρχαιολογικοῦ χάρ-

του τῶν Ἀθηνῶν, ἐνήργησε μικρὰν σκαφικὴν ἔρευναν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀποδοὺν τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου. Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1925 ὁ μακαρίτης Καστριώτης εἶχεν ἀποκαλύψει τὰ θεμέλια μικροῦ ἡμικυκλικοῦ κτηρίου ἐγγεγραμμένου ἐντὸς ὀρθογωνίου πλαισίου, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν εἶχε καθορίσει τὸν προσορισμόν.

Ὁ κ. Τραυλὸς καθαρίσας τὸ κτίσμα ἐκ νέου διαβλέπει εἰς αὐτό, λόγῳ κυρίως τοῦ προσανατολισμοῦ του, τὸ θεμέλιον τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ μονοκλίτου, παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας τὴν μὲν βόρειον πλευρὰν ἀπετέλει τὸ ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου τὴν δὲ νοτίαν τοῖχος, τοῦ ὁποίου διετηρήθη μικρὸν μόνον λείψανον, εἰς ἀπόστασιν 15,50 μ. ἀπὸ τῆς ἀψίδος. Τὸ σχέδιον τῆς βασιλικῆς ταύτης ἀποκαθιστᾷ ὁ κ. Τραυλὸς στενόμενες, μὲ ἀναλογίαν 1 : 2½, οἷαν συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας μονοκλίτους, παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς, ὡς π.χ. τὴν ἐν τῷ Θησείῳ, τὴν τῆς Τεγέας, τὴν ἐν Ἀγραις, τὴν τοῦ Θεολόγου τῶν Θηβῶν κλπ.

Διὰ τὰς διαφορὰς ἄλλας ἀνάγκας τοῦ ναοῦ ἐχρησίμευσαν ἐπίσης, κατὰ τὸν κ. Τραυλόν, καὶ ἡ σκηνὴ καὶ ἡ ὀρχήστρα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου: πράγματι τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς θὰ ἦτο εἰς τὸ ὕψος τοῦ λογείου τοῦ Φαίδρου, τὸ κείμενον πρὸ τῆς σκηνῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ ναὸς θὰ ἐσχετίζετο ἀπ' εὐθείας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐν αὐτῇ εὑρεθέντα χριστιανικὰ λείψανα, σταυροὶ κλπ.

Ἡ χαμηλότερον κειμένη πλακόστρωτος ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου θὰ ἐχρησίμευεν ὡς αἴθριον, δηλ. προαύλιον τῆς βασιλικῆς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦτο ἰδρυμένη καὶ ἡ φιάλη τοῦ ναοῦ. Ταύτης μάλιστα τὸ ὀκτάγωνον σχέδιον, διαβλέπει ὁ κ. Τραυλὸς εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς ὀρχήστρας κεχαραγμένον γεωμετρικὸν σχέδιον, ὅπερ ποικιλοτρόπως ἕως σήμερον ἡρμηνεύθη. Εἰς τὴν φιάλην δὲ ταύτην ἀνήκει πιθανώτατα καὶ γωνιώδης βάσις ἐνὸς τῶν στηριγμάτων της, εὑρισκομένη ἐκεῖ πλησίον.

Δεκάδες Χριστιανικῶν τάφων εὑρεθέντων κατὰ καιροὺς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀποδίδονται ὑπὸ τοῦ κ. Τραυλοῦ εἰς Χριστιανοὺς μαρτυρήσαντας κατὰ τὰς ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ, ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου μ.Χ. αἰῶνος, τελουμένας μονομαχίας καὶ θηριομαχίας. Εἰς τού-

των δὲ τῶν μαρτύρων τὴν μνήμην θὰ ιδρῦθη, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ περιγραφεῖσα Βασιλική, ἣτις θὰ διετηρήθη μέχρι περίπου τῶν μέσων τοῦ 11^{ου} αἰ., ὅτε θὰ κατεστράφη χάριν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ριζόκαστρον ὀχυρωματικοῦ τείχους.

Ὀλίγον ἀργότερον, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12^{ου} αἰ., ιδρῦθη εἰς μικρὰν πρὸς τὰ Ν.Α. ἀπόστασιν καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τῆς καταστραφείσης βασιλικῆς, ἡ κομψὴ βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ. Ἡ τρουλλωτὴ αὕτη ἐκκλησία κατεστράφη, ὡς γνωστόν, τὸ 1827 κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Διὰ μικρᾶς σκαφῆς ὁ κ. Τραυλὸς προσδιώρισε τὴν ΝΑ τῆς γωνίας πλησίον τοῦ μεταγενεστέρου παρεκκλησίου. Κατὰ τὴν αὐτὴν σκαφὴν ἀπεκαλύφθησαν καὶ πολλοὶ τάφοι, εἰς τῶν ὁποίων περιεῖχε πολλὰ πῆλινα καὶ ὑάλινα ἀγγεῖα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος.

2. Ἄλλην, μεγάλην ταύτην καὶ σπουδαίαν, παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν ἀπεκάλυψαν εἰς Βραυρωνία, παρὰ τὴν Β.Α. ἀκτὴν τῆς Ἀττικῆς, ἥμισυ περίπου χιλιόμετρον δυτικῶς τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος ἀνασκαφαὶ ἐνεργηθεῖσαι διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα.

Ἡ σκαφὴ ἀπεκάλυψε κατ' ἀρχὰς μὲν μονόκλιτον ὑστερογενὲς ναῦδριον, ἔπειτα δὲ μεγάλην ἡμικυκλικὴν ἀψίδα καὶ παρ' αὐτὴν ἄλλην μικροτέραν, ἐξέχουσαν ἱκανῶς πρὸς ἀνατολάς, ἀνήκουσαν δὲ εἰς παρεκκλήσιον ἐπέχον τόπον διακονικοῦ. Ἐκατέρωθεν τῆς μεγάλης ἀψίδος ἀπεκαλύφθησαν οἱ στυλοβάται δύο παραλλήλων κιονοστοιχιῶν, βαινουσῶν ἀπὸ Δ. πρὸς Α., ἐκ τῶν ὁποίων ἡ βόρειος διατηρεῖ κατὰ χώραν τὰς ἰωνικὰς βάσεις δύο κιόνων. Τῶν κιόνων μάλιστα τούτων εὐρέθησαν ἐρριμμένοι παραπλεύρως καὶ οἱ ὁλόσωμοι, ἀρράβδωτοι, μαρμάρινοι κορμοί, ὡς καὶ τὰ ἰωνικά των κιονόκρανα καὶ τὰ μὲ σταυροὺς καὶ φύλλα ἀκάνθης κεκοσμημένα ἐπιθήματα. Ἡ κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος γεννησομένη ἀναστήλωσις τῶν ἀκεραίων εὐτυχῶς διατηρηθέντων κιόνων τούτων θὰ προσ-

δώση ζώην εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν κτήριον. Ἀπεκαλύφθησαν περαιτέρω δύο νάρθηκες, ὧν ὁ μὲν ἐσώτερος συγκοινωνεῖ διὰ θύρας πρὸς ἕκαστον τῶν τριῶν κλιτῶν τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐνῶ ὁ ἑξωτερικὸς νάρθηξ συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν μόνον διὰ δύο εἰς τὰ πλάγια εὐρισκομένων θυρῶν καὶ δίδει τούτου ἕνεκα λαβὴν εἰς τὸν ἀνασκάψαντα νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ πρὸς Δ. τῆς βασιλικῆς ἐκτεινομένου αἰθρίου, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τὴν ἑτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ ἑξωνάρθηκος εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ βάσεις τῶν στηριγμάτων ἀνοικτῆς στοᾶς. Ἡ κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς θέλει ἀποδείξει κατὰ πόσον ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ κ. Στίκα εἶναι βάσιμος.

Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ, διαμ. 6.50, φέρει ἐσωτερικῶς ὑψηλὸν ἡμικυκλικὸν βάθρον — προφανῶς τὸ σύνθρονον — ἐπενδεδυμένον ἐσωτερικῶς δι' ὀρθομαρμαρώσεως. Εὐθύς πρὸ τοῦ πλακοστρώτου ἡμικυκλίου τῆς ἀψίδος εὐρέθησαν οἱ στυλοβάται τοῦ εἰς σχῆμα πεῖ τέμπλου ἑξ ἐρυθροῦ λίθου, δεικνύοντες ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν τετραγώνους βαθύνσεις χάριν τῶν πεσσίσκων καὶ τῶν θωρακίων αὐτοῦ. Τοιούτων πεσσίσκων εὐρέθησαν τεμάχια τινὰ φέροντα ἄνω συμφυεῖς τὰς βάσεις κιονίσκων, ὧν ὅμως παραδόξως δὲν εὐρέθησαν τεμάχια οὔτε τοῦ κορμοῦ οὔτε τῶν κιονοκράνων. Ἄντ' αὐτῶν ὅμως εὐρέθησαν ἀρκετὰ θραύσματα τῶν ὠραίων ἀναγλύπτων θωρακίων, ἅτινα ἔφρασσον τὰ μεταξὺ τῶν πεσσίσκων κενά. Ἐκ τῶν θραυσμάτων δὲ τούτων κατέστη δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις δύο θωρακίων, ὧν τὸ μὲν ἐν παρουσιάζει περίτεχνον σύμπλεγμα τριφύλλων, τὸ δὲ ἄλλο ἑξ κύκλους συναπτομένους διὰ κόμβων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται: σταυρός, ρόδακες καὶ πτηνὰ εἰς διαφόρους στάσεις. Ἡ ἐργασία τοῦ δευτέρου τούτου θωρακίου εἶναι λεπτοτάτη τὰ δὲ θέματά του ἐσχεδιάσθησαν μὲ πολλὴν χάριν. Τὸ τέμπλον εἶχε μίαν μόνον εἴσοδον τὴν πρὸς τὸ μέσον κλιτος. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρὰ τὴν χορδὴν τοῦ ἡμικυκλίου εὐρέθησαν αἱ βάσεις τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, ἣτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων κιονίσκων καὶ ἐκαλύπτετο διὰ κοίλης πλακός, τῆς ὁποίας εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια.

Κάτωθεν τῆς ἀγίας Τραπεζίης ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ σταυρόσχημον ἐγκαίνιον, ἔχον τὰ τοιχώματα ἐπενδεδυμένα διὰ μαρμαρίων πλακῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς σεσυλημένον.

Τέλος παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη ἀφ' ἐνὸς μὲν καμαροσκέπαστος, ὀρθογώνιος δεξαμενὴ, ἀφ' ἑτέρου δὲ — εἰς κατώτερον ἐπίπεδον — κυκλωτερὲς κτίσμα διαμ. 6.40 μ. φέρον ἐν τῷ μέσῳ κτιστὴν τετράγωνον κολυμβήθραν ἐπενδεδυμένην ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς διὰ μαρμαρίων πλακῶν καὶ φέρουσιν ἐσωτερικῶς βαθμίδα καθόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς κολυμβήθρας ἀπεκαλύφθη καὶ πῆλινος ὀχετὸς μετ' ὀρειχαλκίνης δικλιῆδος, ὅστις ἔφερε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς ὑψηλότερον κειμένης δεξαμενῆς πρὸς τὴν κολυμβήθραν. Οἱ τοῖχοι τοῦ βαπτιστηρίου ἔφερον γυψίνην διακόσμησιν ἐκ ραβδωτῶν παραστάδων — ὧν εὐρέθησαν τεμάχια — εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων διαστήματα παρενεβάλλοντο κυκλικὰ καὶ ὀρθογώνια κυματοφόρα πλαίσια, ὡς καὶ καρδιόσχημα τεμάχια ἐγχρώμων μαρμάρων. Τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τῆς βασιλικῆς ὁ κ. Στίκας τοποθετεῖ εἰς τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

3. Βορειότερον ὀλίγον καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀττικῆς, εἰς τὴν Ραφήναν, ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Θεοχάρης ἀπεκάλυψε τὴν ὑπαρξίν προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ἰδρυμένου ἀπὸ τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς, ἐν τῷ λιμένι τῆς Ραφήνας.

Ἡ σχετικὴ σκαφὴ διενηργήθη εἰς σημεῖόν τι τῆς παραλίας καὶ δὴ εὐθὺς πρὸ τῶν ξενοδοχείων, ἔνθα εἶχον παρατηρηθῇ πολλὰ ὅστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων κατὰ τὴν παρεῖαν τομῆς τοῦ ἐδάφους, γενομένης κατὰ τὴν κατοχὴν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν δι' ἀμυντικοὺς σκοποὺς. Δι' ἀφθόνων κεραμευτικῶν λειψάνων ἐκαλύπτετο ἐπίσης καὶ ὁ ὑπὲρ τὸν λιμένα γήλοφος, ὅστις καὶ ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ συνοικισμοῦ.

Ἡ παρὰ τὴν παραλίαν ἀνασκαφὴ ἀπέδωκε πλῆθος ὀστράκων πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων ἐντὸς στρώματος ἀδιαταράκτου, πάχους

0.60, εὐρισκομένου 1 μ. περίπου ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ βράχου. Εἰς ἄλλα σημεία τῆς παραλίας ἢ ἐπὶ χώσις ἐκαλύπτετο ὑπὸ παχέος στρώματος τέφρας, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν διὰ τοῦ πυρὸς καταστροφὴν τοῦ συνοικισμού κατὰ τὸ τέλος τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου.

Νεώτερα λείψανα ἦτοι μεσο- καὶ ὑστεροελλαδικὰ ἀνευρέθησαν μόνον ἐπὶ τοῦ ὑπερθεν γηλόφου.

Κτισμάτων εὐρέθησαν ἐλάχιστα μόνον λείψανα, ἐξ ὧν ἓν ἔχει τόσον μικρὰς διαστάσεις, ὥστε μόνον ὡς βοηθητικόν τι πρόσκτισμα καταστραφέντος μεγαλυτέρου οἰκήματος δύναται νὰ θεωρηθῇ. Πλησίον αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐλάχιστα λείψανα ἀνθρωπίνων ὀστέων δὲν πρόκειται ὁμως πάντως περὶ τάφου. Τὸ εὐρεθὲν μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων ὑποδηλοῖ μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ κτίσματος εἰδικοῦ προορισμοῦ. Πράγματι ὀλίγον πέραν τοῦ κτίσματος ἀνεφάνησαν πολλαὶ σκωρίαι εἰς βώλους προερχόμεναι ἐκ καμινεύσεως μεταλλεύματος καὶ δὴ χαλκούχου. Αἱ σκωρίαι ἐπληθύνθησαν, ἐφ' ὅσον ἐπροχώρει ἡ σκαφὴ λάκκου βάθους 0.50, ἐν τῷ ὁποίῳ πλὴν τῶν καμινευμάτων ἔκειντο καὶ πολλὰ ὀστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλα λείψανα τῆς καμινεύσεως ὡς καὶ λείψανα τῆς χύσεως τοῦ χαλκοῦ.

Μεταξὺ αὐτῶν σπουδαιότερα εἶναι μικρὸν πήλινον χωνίον, ὁμοιον πρὸς ἀνάλογα Τρωϊκὰ εὐρήματα, προοριζόμενον δὲ διὰ τὴν χύσιν τοῦ ρευστοῦ μετάλλου ἐντὸς μητρῶν. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τεμάχια καμίνου ἐκ πηλοῦ ἡχυρωμένου, ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως τῶν ὁποίων διακρίνονται τὰ ὑπολείμματα τοῦ ρευστοποιηθέντος μετάλλου, ὅπερ ἐξέρεε δι' ὁπῶν, ὧν διετηρήθησαν δείγματα. Εὐεξήγητος ἐντεῦθεν ἀποβαίνει καὶ ἡ εὕρεσις ἀφθόνων πηλίνων κοχλιαρίων ἢ ἀρυτήρων, ὡς καὶ πολλῶν τριποδικῶν ἢ τετραποδικῶν πηλίνων πυριμάχων σκευῶν. Ἐντὸς καὶ ἔξω τοῦ λάκκου εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τεμάχια ὀψιανοῦ.

Περαιτέρω σκαφὴ ἐλπίζεται νὰ φέρῃ εἰς φῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐργαστήριον τῆς χαλκουργίας, τοῦ ὁποίου ἤδη εὐρέθη ὁ λάκκος τῶν ἀπορριμμάτων.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ εὐρήματος εἶναι προφανής. Μόνον ὁ Τσουντας εἶχεν εὑρεῖ εἰς τὰς Κυκλάδας (Πάρον καὶ Σῦρον) τεμάχια σκωρίας χαλκοῦ, ὅμοια ἀκριβῶς πρὸς τὰ τῆς Ῥαφήνας.

Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα ἀνάγονται χρονικῶς εἰς τὴν πρωτοελλαδικὴν II περίοδον. Εἶναι δὲ ταῦτα βαθεῖαι φιάλαι μετὰ ραμφοσχήμου προχοῆς (τὰ γνωστὰ κυρίως ἐξ ἀγ. Κοσμᾶ ἀγγεῖα) (Sauce boats) μὲ ὥραϊον τεφρόν, συνήθως ἀμαυρόν, γάνωμα (Urfirnis) ἐνίοτε ὅμως καὶ στιλπνότατον ὡς τὸ τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ μὲ λαβὰς ὀριζοντίους ἢ καθέτους, βάσεις ἄλλοτε χαμηλὰς δακτυλοειδεῖς καὶ ἄλλοτε λίαν ὑψηλὰς. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ἀσκοὶ καὶ μεγάλαι ὑδρίαι καὶ πρὸ πάντων ἄφθονοι φιάλαι παντοίων τύπων ὡς καὶ πίθων ὄστρακα, ἐξ ὧν ἄλλα μετ' ἐντυπωμάτων ἢ πιεσμάτων τοῦ δακτύλου παρὰ τὴν στεφάνην καὶ ἄλλα μετὰ πλαστικῶν σχοινοειδῶν ταινιῶν. Εἰς δύο δείγματα σώζονται καὶ ἀποτυπώματα ψιάθου. Σπουδαῖον εὔρημα ἀποτελεῖ ἀγκυρόσχημον εἰδῶλιον μετὰ διαμετροῦς τμήματος ἐξ ἐκείνων ἅτινα εὐρίσκονται εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς πρωτοελλαδικοὺς συνοικισμούς. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι καὶ πήλινον τετραποδικὸν σκεῦος, ζωόμορφον πάντως, ὕψους 4,5 ἐκ., ἄνω ἐλαφρῶς κοῖλον.

Σπανιώτατον ὅμως διὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν εἶναι πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον σχήματος ἀνεστραμμένου πώματος, ἔχον κάτω περιχείλωμα. Μοναδικὸν δὲ πάλιν ἄλλο κυκλικὸν ἀγγεῖον μετὰ καθέτων τοιχωμάτων, χωριζόμενον ἐσωτερικῶς εἰς 4 διαμερίσματα. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἐξωτερικῶς ἐκοσμεῖτο δι' ἐγχαράκτου ρόμβου. Ὁ εἰδικὸς πάντως προορισμὸς τοῦ ἀπομένει ἄγνωστος. Ἐγχαράκτων ἀγγείων εὐρέθησαν ὀλίγα δείγματα, ἐξ ὧν ἓν φέρει ὥραϊαν δι' ἐντύπων τριγωνιδίων καὶ κύκλων διακόσμησιν, καθαρῶς κυκλαδικοῦ τύπου.

Ἀλλὰ πάντων τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων σπουδαιότατα εἶναι τὰ ἄφθονα γραπτὰ ἀγγεῖα, ἅτινα φέρουν τὴν διακόσμησιν ἐπὶ ἀνοικτοχρώμου ἐπιχρίσματος διὰ μελανοῦ ἢ ἐρυθροῦ χρώματος. Διακρίνονται ἐπ' αὐτῶν δύο κοσμηματικοὶ ρυθμοὶ 1) ὁ ἐντὸς γραμμῶν ἢ σειρᾶς τριγώνων, δικτυωτῶν ἢ τεθλασμένων γραμμῶν

καὶ 2) ὁ ἐλεύθερος, καθ' ὃν ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου κοσμεῖται κατὰ πάσας τὰς κατευθύνσεις. Συνηθέστερος εἶναι ὁ πρῶτος. Κοσμοῦνται δὲ δι' αὐτοῦ κυρίως ραμφόσχημα ἀγγεῖα καὶ φιάλαι. Τοῦ δὲ δευτέρου πλήρες δεῖγμα ἀποτελεῖ πυξίς, κοσμουμένη δι' ἀνηρτημένων ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ δικτυωτῶν τριγώνων, ὁμοία πρὸς ἄλλην ἐκ Σύρου, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ περὶ τῆς μεγάλης συγγενείας τῶν κυκλαδικῶν ἀγγείων πρὸς τὰ τῆς Ἀραφῆνος.

Ἄν καὶ σχετικῶς ὀλίγα εἶναι τὰ γενόμενα εὐρήματα ὁμως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ σημασία, ἣν ἔχει ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ εὐρεθέντος πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ διὰ τὴν μεταξὺ Εὐβοίας καὶ Κυκλάδων ἀδιάλειπτον ἀλληλεπίδρασιν κατὰ τοὺς πρωτοελλαδικούς τοῦλάχιστον χρόνους.

4. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Θεοχάρη ἐνηργήθη σκαφικὴ ἔρευνα καὶ ἐν Παλαιᾷ Κοκκινιᾷ βορείως τοῦ Πειραιῶς, εἰς ὃ μέρος ὁ μηχανικὸς ἐσκαφεύς, ὁ διανοίγων τὴν τάφρον τοῦ κεντρικοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ τῆς Πρωτευούσης, προσέκοψεν ἐπὶ ἀρχαίων τάφων γεωμετρικῶν χρόνων.

Ἐκ τῶν τάφων τούτων ἡρευνήθησαν ἐν ὅλῳ 11, λαξευμένοι ἐντὸς τῆς κιμιλιάς καὶ πλακοσκεπεῖς. Ἐξ αὐτῶν 4 μὲν ἦσαν θῆκαι μὲ ἀκαύστους νεκρούς, οἱ δὲ λοιποὶ λάκκοι περικλείοντες τεφροδόχον ἀμφορέα καὶ τὰ κτερίσματα τοῦ καέντος νεκροῦ. Ἦσαν δὲ τὰ κτερίσματα ἄφθονα πῆλινα ἀγγεῖα: ἀμφορεῖς, πρόχοι, σκύφοι, πυξίδες, λεκάναι, κύπελλα κλπ. διακεκοσμημένα διὰ τῶν συνήθων γραμμικῶν γεωμετρικῶν θεμάτων καὶ σπανιώτερον διὰ παραστάσεων ζώων καὶ πτηνῶν. Ὁ ρυθμὸς τοῦ Διπύλου ἀντιπροσωπεύεται ἐπαρκῶς εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ἅτινα ἀπαρτίζουσιν ἀξιόλογον σειρὰν ἀνήκουσαν εἰς τοὺς προκεχωρημένους γεωμετρικοὺς χρόνους, ἥτοι εἰς τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰ.

Ἀνατολικώτερον τῆς συστάδος τῶν γεωμετρικῶν τάφων ἀνεφάνησαν καὶ ταφαὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ.: εἰς πῖθος περιεῖχε δύο μελανόμορφα ληκύθια, ὧν τὸ μὲν κοσμεῖται διὰ τῆς συνήθους παραστάσεως τῶν μονομαχούντων πολεμιστῶν, παρ' ἑκα-

στον τῶν ὁποίων ἴσταται γυνή, τὸ δὲ δι' ἀβρακωτοῦ ποικίλματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων δένδρα, ὄρνις καὶ ἀλέκτωρ. Ἐντὸς ἄλλου ταφικοῦ ἀμφορέως περιείχετο μικρὰ πυξὶς καὶ μικρὰ κύλιξ μὲ παράστασιν ὀφθαλμοῦ ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ πυξὶς εἶναι χαριτωμένον ἔργον τῆς Ἀττικῆς μικρογραφίας τῶν τελευταίων πιθανῶς ἐτῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Εἰκονίζονται δ' ἐπ' αὐτῆς 17 ἐν ὧν κατὰ παράταξιν μορφαὶ θεῶν, εὐδιάκριτοι ἐκ τῶν συμβόλων των, ὁ Ζεὺς, ἡ Ἥρα, πιθανῶς μετὰ τῆς Ἥβης, ὁ Διόνυσος κρατῶν κερατόσχημον ρυτόν, ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ Κόρη, ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἑρμῆς ὁδηγῶν τὴν Ἥραν, τὴν Ἀθηνᾶν (ταύτην μάλιστα πάνοπλον!) καὶ τὴν Ἀφροδίτην πρὸ τοῦ Πάριδος, διὰ τὰ μοιραῖα καλλιστεῖα: θέμα πολὺ ἐπικαιρον μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ πρόσφατοι κριταὶ πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ Πάριδες!

Ὁ ἀνασκάψας ὑποθέτει ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τῆς Π. Κοκκινιάς δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς τοὺς Θοιμιτάδας, οἵτινες μετὰ τῶν Ξυπεταιώνων, τῶν Φαληρέων καὶ τῶν Πειραιέων ἀπετέλουν τὸ Πειραικὸν τετράκωμον.

Ὀλιγώτερον θεαματικὰ ἀλλ' ἐπιστημονικῶς σπουδαιότερα εὐρήματα, παρέσχεν ἡ ἔρευνα τῶν βαθυτέρων στρωμάτων τῆς περιοχῆς: διότι ἀπεκάλυψε τὰ λείψανα παλαιολιθικῆς κατοικίας τῆς λιθοχάλκου ἐποχῆς. Εἶναι δὲ ταῦτα, ἐπιμέλως λαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ δάπεδον κυκλοτεροῦς ἢ ἀψιδωτῆς καλύβης μὲ εὐρεῖαν εἴσοδον πρὸς βορρᾶν. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δαπέδου τούτου εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια χειροποιήτων ἀγγείων, πηλίνων εἰδωλίων, ὀψιανοῦ, λεπίδες πυρίτου, ὁστεῖναι αἰχμαὶ ὥς καὶ ὀλίγα ὁστᾶ ζώων καὶ ὄστρακα κογχυλίων καὶ τέλος λίθινος στιλβωτὴρ καὶ μυλόλιθος.

Ὁ τύπος τῆς μετὰ βεβαθυσμένου δαπέδου καλύβης ἀπαντᾷ συχνὰ ἐν τῇ προϊστορικῇ Εὐρώπῃ, ἐν Ἑλλάδι δὲ ἐν Σέσκλῳ, Εὐτρήσει καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Ἀττικῇ εὐρέθη τὸ πρῶτον ἐνταῦθα.

Κατὰ τὸ Α. ἄκρον τῆς σκαφῆς ἀπεκαλύφθη κανονικὸν λάξευμα βάθους 1.45 καὶ πλάτους 3.25 στενούμενον πρὸς τὰ κάτω. Τοῦτο περιεῖχε λίθους καὶ ὄστρακα χειροποιήτων ἀγγείων, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα δὲ θ' ἀπετέλει τὴν προστατευτικὴν τοῦ συνοικι-

σμοῦ τάφρον, ὅποτε οἱ ἐν αὐτῷ εὐρεθέντες λίθοι θὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ ἔσωθεν ἀμυντικοῦ τείχους, τὰ ἄνω μέρη τοῦ ὁποίου θὰ ἦσαν ἐξ ὠμῶν πλίνθων. Τὰ εὐρεθέντα ἀγγεῖα φέρουσιν ἐστιλβωμένον ἐπίχρισμα· τινὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐρυθραὶ μονόχρωμοι φιάλαι μὲ λεπτὰ τοιχώματα καὶ χεῖλη. Ἄλλα πάλιν εἶναι μέλανα κοσμούμενα ἐνίοτε διὰ λευκῶν γραμμῶν.

Μεταξὺ αὐτῶν ὅμως ἔχομεν καὶ σημαντικὰ τεκμήρια κυκλαδικῆς ἐπιρροῆς. Οὕτω κυκλαδικῆς καταγωγῆς εἶναι ἡμισφαιρικὸν ἀγγεῖον ἔχον ἀντὶ λαβῶν δύο κάθετα τρήματα, ἐπίσης καὶ ἄλλα ἀγγεῖα ὡς καὶ ὀλίγα ὄστρακα μετ' ἐντύπου διακοσμήσεως. Τέλος δύο τεμάχια τῶν γνωστῶν «τηγανοειδῶν» σκευῶν, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ στρώματος.

Καὶ ἄλλα δὲ στοιχεῖα ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα ἀνάμειξιν μετὰ πρωτοελλαδικῶν ὀστράκων. Χαρακτηριστικὴ δ' ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπουσία Urfinis ὡς καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀγγείων μετὰ μακρᾶς προχοῆς (sauce-boats), σχήματος τόσον χαρακτηριστικοῦ τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς.

Κατὰ ταῦτα ἡ κεραμεικὴ τῆς Π. Κοκκινιάς δύναται δικαίως νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς λιθόχαλκος, ἥτοι μεικτὴ Νεολιθικὴ III καὶ Πρωτοελλαδικὴ I, ἧς λείψανα ἐσημειώθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν.

5. Ἐν Ἀμφιαρείῳ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ Ἐφορος κ. Μ. Μισὸς ἠσχολήθη μὲ τὴν τακτοποίησιν καὶ συγκόλλησιν κατεσπαρμένων τεμαχίων ἐπιγραφῶν ὡς καὶ μὲ τὴν μελέτην ἐπιγραφῶν, τὰς ὁποίας κατέλιπεν ἀδημοσιεύτους ὁ ἀείμνηστος Λεονάρδος. Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνονται εἴκοσι τιμητικὰ ψηφίσματα — ὧν τινὰ λίαν ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ — εἴκοσιν ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, μία ἀφορῶσα εἰς τειχισμόν τῆς πόλεως καὶ τέλος ἐνεπίγραφον ἡλιακὸν ὠρολόγιον, οὗτινος ἡ ἐπιγραφὴ ἄρχεται ὡς ἐξῆς: τοῦ] κύκλου τοῦ ἐγγὺς τοῦ γνώμονος ἢ σκιὰ πορεύ[εται

Ἐμερίνησεν ἐπίσης ὁ κ. Μισὸς καὶ διὰ τὴν ἐκθάμνωσιν κλπ. τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Ἀμφιαρείου.

6. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐνηργήθησαν ἐφέτος διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Ν. Βερδελῆ εἰς Πτελεὸν καὶ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας.

Ἐπὶ μικρᾷ μαγούλας κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ παρὰ τὸν Πτελεὸν λόφου τῆς Γρίτσας ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μεσοελλαδικῆς οἰκίας μὲ ἐλλειψοειδῆ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον καὶ ὀπισθεν πλακόστρωτον. Κάτωθεν τῶν θεμελίων τῆς διεφάνησαν ἕτερα ἀσθενῆ θεμέλια στρογγύλων καλυβῶν τῆς νεωτέρας νεολιθικῆς περιόδου. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ὠλοκληρώθη εἰσέτι. Κατὰ τὴν σκαφὴν εὐρέθησαν ὄστρακα «ἐρυθρόχροα» τῆς νεωτέρας νεολιθικῆς περιόδου ὡς καὶ τῆς μεσοελλαδικῆς καθὼς καὶ μινύεια πλήρη.

Παρὰ τὸν αὐτὸν λόφον τῆς Γρίτσας ἀπεκαλύφθη καὶ θολωτὸς Μυκηναϊκὸς τάφος ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς θόλου τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν, μεταξὺ κρανίων καὶ ἄλλων ὀστέων, ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα.

Ἄλλος θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος ἀνεσκάφη παρὰ τοὺς Ἀγίους Θεοδώρους. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου τοῦ εὐρέθησαν ὑστερομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα: λίθινα κομβία, ψηφίδες ἐκ φαγεντιανῆς καὶ σφραγιδόλιθοι.

Εἰς δὲ τὴν Φάρσαλον ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς παιδικὸν τάφον μὲ μόνον τὸν σκελετόν, ὀλίγον δὲ δυτικώτερον ταφικὸν περίβολον μὲ τρεῖς σαρκοφάγους ἄνωθεν εἰς σχῆμα πεῖ. Ὁ περίβολος εἶναι παλαιότερος τῶν σαρκοφάγων, αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὸν 4^{ον} ἢ 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Περὶ τὰ 2 μ. δυτικώτερον ἀνευρέθη τύμβος, περιβαλλόμενος ὑπὸ κυκλικῆς κρηπίδος, διαμέτρου 19 μ., κατεσκευασμένης κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα. Εἰς τὸ μέσον τοῦ τύμβου εὐρέθη θολωτὸς τάφος μετὰ δρόμου, τοῦ ὁποίου ὁ προθάλαμος ἐκλείετο πιθανώτατα διὰ ξυλίνης θύρας, ὡς δηλοῦσιν οἱ εὐρεθέντες ἐκεῖ πολυάριθμοι σιδηροῖ ἥλοι. Ἐντὸς τῆς θόλου εὐρέθησαν δύο σαρκοφάγοι, ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ προηγουμένου μνημείου, παρὰ ταύτας δὲ θραύσματα ἀγγείων τοῦ 4^{ου} ἢ 3^{ου} π.Χ. αἰ. ἀλλὰ καὶ δύο ἐρυθρόμορφα τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου}.

Τέλος ἐν τῷ προθαλάμῳ εὐρέθη, τεθραυσμένος εἰς πολλὰ τεμάχια, καλυκωτὸς κρατῆρ, ὅστις συγκολληθεὶς ἀπεδείχθη ἀντίγραφον ὁμοίου κρατῆρος τοῦ ἀγγειογράφου Ἐξηκίου, εὐρεθέντος κατὰ τὴν βόρειον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Broneer. Παρίσταται δὲ καὶ ἐνταῦθα ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀγῶν Ἑλλήνων καὶ Τρώων περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τέθριππον κατ' ἐνώπιον, οὗ ἐπιβαίνει ὁ ἡνίοχος, ἐνῶ ἑκατέρωθεν ἴσταται ἀνὰ εἰς ἵπποκόμος. Εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς εἰκονίζεται ὠραία ἀνέρουσα ἄμπελος, ἐπιτυχῶς ἁρμονιζομένη καὶ πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀγγείου. Τέλος εἰς τὴν κάτω ζώνην εἰκονίσθησαν ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς λέοντες σπαράσσοντες ταῦρον. Λόγῳ τῆς ραδινότητός του καὶ τῆς κάπως προχειροτέρας ἐκτελέσεώς του εἰκάζεται ὅτι ὁ κρατῆρ τῶν Φαρσάλων θὰ εἶναι νεώτερος τοῦ τῆς Ἀγορᾶς, ποιηθεὶς ὀλίγον μετὰ τὸ 520 π.Χ. Ὁ τάφος τῆς Φαρσάλου ἀνήκει, κατὰ τὸν κ. Βερδελῆν, εἰς τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. εἶναι δὲ ὁ πρῶτος θολωτός, μεταμνηναϊκῶν χρόνων τάφος, ὅστις ἀνακαλύπτεται εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα.

7. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐσυνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Χ. Μακαρόνα εἰς τὴν παρὰ τὴν Λεωφόρον Στρατοῦ νεκρόπολιν, ἀποκαλυφθέντων πολλῶν τάφων [τῶν τύπων α, β καὶ γ (βλ. Π.Α.Ε. 1949, σ. 148-149)] ἐν εἵδει κτιστῶν βωμῶν, ὁμοίων πρὸς τοὺς κατὰ τὸ 1949 εὐρεθέντας (Π.Α.Ε. ἔ.ἀ. 157 εἰκ. 14), ἄνευ ὅμως ἀγωγῶν χοῶν, καὶ ἐνὸς ἐπιτυμβίου μνημείου κτιστοῦ, ἔχοντος τὴν μορφήν μαρμαρίνης σαρκοφάγου καὶ καλύπτοντος δύο ὀστοθήκας. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις ἐνὸς τάφου τοῦ τύπου γ, ὅστις κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἔφερε κυλινδρικοὺς σωλῆνα χρησιμεύοντα διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν χοῶν. Ὁ τάφος οὗτος, ὅμοιος πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Οἰκονόμου ἀνευρεθέντα τὸ 1914 ἐν Θεσσαλονίκῃ, περιεῖχε τὰ ὑπολείμματα καύσεως γυναικὸς καὶ ἄφθονα κτερίσματα, ἥτοι δύο χρυσᾶ ἐνώτια, μικρὸν χαλκοῦν ἀρυτῆρα, δύο πῆλινα *unguentaria*, δύο περόνας καὶ περὶ τὰ πεντήκοντα πῆλινα εἰδῶλια, τὰ

πλείστα τῶν ὁποίων εἰκονίζουσι τὴν Ἀφροδίτην κατὰ τὸν τύπον τῆς *Venus pudica*.

Ἐντὸς ἄλλων τάφων εὐρέθησαν τρία ζεύγη χρυσῶν ἐνωτίων, ἐν χρυσοῦν περιάπτον ὑπὸ μορφὴν φύλλου πλατάνου ἢ ἀκάνθου, φέρον ἐξηρημένους τρεῖς πολυτίμους λίθους, πήλινον εἰδώλιον γυμνῆς Ἀφροδίτης μετὰ δελφίνος, ἄλλο εἰκονίζον ζεῦγος Ἐρώτων ἀσπαζομένων κλπ.

Οἱ τάφοι ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐνδείξεις Χριστιανικῶν ταφῶν δὲν ἐσημειώθησαν.

8. Ἐν Ἡπεύρῳ ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Σ. Δάκαρη, εἰς τὸ βουνὸν τῆς Καστρίτσας, κείμενον 7½ χμ. Ν.Α. τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ τούτου διατηροῦνται εἰσέτι λείψανα πελασγικοῦ τείχους τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν μολοσσικὴν πόλιν Τέκμωνα.

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσας ἠνοίχθη ἐσχάτως μακρὰ ἀποξηραντικὴ τάφος, ἣτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν κατὰ μὲν τὰ ἀνώτερα αὐτῆς στρώματα κλασσικῶν καὶ Ἑλληνιστικῶν ὀστράκων ἀγγείων, κατὰ δὲ τὰ βαθύτερα προϊστορικῶν. Καὶ τὰ μὲν τῆς κλασσικῆς στρώσεως ἀγγεῖα εἶναι νοτίας προελεύσεως, μετὰξὺ δὲ τούτων καὶ κύλικές τινες χειροποίητοι τοῦ 4^{ου} αἰ. δεικνύουσαι, ὅτι ὁ κεραμευτικὸς τροχὸς δὲν εἶχε γενικευθῇ κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον. Μετὰ τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν καὶ σιδηραῖ αἰχμαὶ δοράτων ὡς καὶ δύο μεγάλοι ἀμφίστομοι πελέκεις μήκους 39 καὶ 30 ἑκατοστῶν, ὧν ὁ εἰς διατηρεῖ περὶ τὴν ὀπὴν καὶ τμήμα τοῦ σιδηροῦ στειλεοῦ του. Τῶν δὲ προϊστορικῶν διακρίνει ὁ ἀνασκάψας τὰς ἐξῆς τέσσαρας κατηγορίας:

1) Ἐγγάρακτα τῆς ἀρχαιοτέρας νεολιθικῆς περιόδου ὅμοια πρὸς τὰ ἐκ Θεσσαλίας καὶ Χοιροσπηλιάς τῆς Λευκάδος. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ὁμοιάζουσι καὶ πρὸς ἀγγεῖα τῆς παραδουναβείου περιοχῆς.

2) Τὰ συνήθη ἐν Ἡπεύρῳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Δωδώνῃ ἀγγεῖα μετὰ πλαστικῆς διακοσμῆσεως ἐξ ἀναγλύφων ζωνῶν ἐν εἴδει ἀλύσου ἢ σχοινίου (rope type) ἐκ δισκαρίων καὶ ἐμπιέστων κοιλοτήτων.

Ταῦτα δύνανται νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὰ ἐκ Μακεδονίας ἀγγεῖα τῆς 1^{ης} ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ καὶ ἐξῆς.

3) Ἀγγεῖα τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενα ἐν Ἡπειρῷ μὲ στιλπνὴν καστανομέλαιναν ἢ καὶ μέλαιναν ἐπιφάνειαν, λεπτὰ τοιχώματα, χεῖλη καμπτόμενα κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὰ ἔξω καὶ λαβὰς ταινιοσχήμους. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα θὰ συνυπῆρξαν πρὸς τὰ τῆς 2^{ας} κατηγορίας κατὰ τινα περίοδον τῆς 2^{ας} χιλιετηρίδος.

4) Ὅστρακα ἀμαυροχρῶμων γεωμετρικῶν ἀγγείων (matt-painted) ρυθμοῦ Μπουμποῦστι. Ταῦτα ἔχουσιν ὡς διακόσμησιν σπείρας, κυματοειδεῖς γραμμάς, τρίγωνα, ρόμβους, τρίγωνα μὲ δικτυωτὸν ἢ ἀβακωτά. Τὰ κοσμήματα ταῦτα εἶναι ἐξωγραφημένα εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου εἴτε ἐπὶ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος. Τὰ σχήματά των εἶναι εἴτε ραμφόστομοι πρόχοι καὶ βαθεῖαι φιάλαι (ὡς εἰς Μπουμποῦστι καὶ Πατέλι τῆς Δ. Μακεδονίας) εἴτε ὕδρῖαι καὶ ἀμφορεῖς στενόλαιμοι μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν (ὅπως εἰς Θέρμον καὶ Λιανοκλάδι) εἴτε μόνωτα κύπελλα, εἴτε κύλικες μὲ τριγωνικὸν σῶμα καὶ ὑψηλὸν πόδα. Αἱ κύλικες μάλιστα φέρουσι καὶ τρεῖς δακτυλίους εἰς τὸν πόδα, ὅπως καὶ τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἰθάκης.

Ἐπειδὴ ὅμοια ἀγγεῖα εὐρέθησαν καὶ εἰς τὴν Δ. Μακεδονίαν ὁ κ. Δάκαρης εἰκάζει ὅτι ἐκεῖθεν θὰ προῆλθον καὶ τὰ Ἡπειρωτικά ὡς καὶ τὰ τῆς Ἰθάκης. Ὁ Heurtley χρονολογεῖ τὰ μακεδονικὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13^{ου} αἰ. ἢ ἀπὸ τοῦ 12^{ου}. Ἀπὸ τούτου λοιπὸν τοῦ αἰῶνος θὰ πρέπη νὰ χρονολογηθῶσι, κατὰ τὸν κ. Δάκαρην, καὶ τὰ Ἡπειρωτικά, πλὴν τῶν κυλικῶν, αἵτινες θὰ εἶναι πρωτογεωμετρικά.

Συγγενῇ πρὸς τὰ ἀγγεῖα τῆς Καστρίτης εὐρέθησαν καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν χωρίον Κουτσέλι ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐαγγελίδου καὶ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου.

9. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ καθηγητὴς κ. Σπ. Μαρινᾶτος ἠρεῦνησεν ὑστερομυκηναϊκοὺς τινὰς τάφους εἰς Μαζαρακάτα — τὴν νεκρόπολιν, ἣν εἶχε πάλαι ἀνασκάψει ὁ ἀείμνηστος Καββαδίας — ὡς καὶ εἰς Παρισᾶτα, Κοντογεννάδα καὶ Πλάκες. Τοῦ πρώτου,

λόγῳ παρουσίας ὁδῶν, δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ καθορισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ δρόμου εἰ μὴ μόνον κατὰ 1.50 μ. πρὸ τῆς εἰσόδου, ἔνθα παρουσιάσθησαν δύο χαμηλαὶ βαθμίδες κοίλου σχήματος. Ἡ ἄθικτος θύρα ἐφράσσετο δι' ἐπαλλήλων πλακῶν, αἵτινες ἔφερον ἐξωτερικῶς ἄλλην πλάκα ὡς ἀντέρεισμα.

Τὸ ταφικὸν σπήλαιον ἦτο πλήρες ὀστῶν ἐν ἀταξία μέχρις ὕψους 0.40 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου: τρεῖς τοῦλάχιστον σκελετοὶ ἔκκειντο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου, μὲ τὰς κεφαλὰς πρὸς Ν. ἔναντι τῆς θύρας. Οἱ νεώτεροι νεκροὶ δὲν ἐσεβάσθησαν τοὺς παλαιότερους. Πλακωτοὶ λίθοι ἐχρησίμευσαν ἴσως ὥς προσκεφάλαια τῶν νεκρῶν. Τὰ κτερίσματα ὑπῆρξαν ὀλίγα καὶ πενιχρά: πλακίδια, δισκάρια καὶ ψῆφοι ὑαλομάξης, μία φακοειδὴς ἐκ στεατίτου λίθος ἄνευ γλυφῆς, χαλκοὶ δακτύλιοι, δύο ψῆφοι σαρδίου, σφονδύλια στεατίτου κωνικά ἢ κομβιόσχημα καὶ 14 μικρὰ ἀγγεῖα, ἥτοι προχοῖσκαί μόνωτοι, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἀρτοειδῆ ἀλάβαστρα καὶ δακτυλιόσχημον ἀγγεῖον. Ὁ τάφος θὰ ἀνῆκεν εἰς γυναῖκα.

Τῶν Παρισάτων ὁ τάφος εἶναι λαξευτὸς ὁμοῦ καὶ θολωτός, ἥτοι εἶδος προσιδιάζον εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Εἶναι ἐπιμελέστατα λαξευμένος. Ὁ δρόμος του ἔχει κατακόρυφα τοιχώματα, ὥστε εἶναι πιθανῶς ἀρχαιότατος. Ὁ θάλαμός του εἶναι κυκλικὸς μὲ 4 ταφικοὺς λάγκκους, ἀπομενούσης καὶ θέσεως διὰ λάρνακας. Εἶχε πιθανώτατα ἀναμοχλευθῆ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς ἓνα τῶν λάγκκων εὐρέθη κάψα χρυσοῦ, ἐπένδυσις ἥλων καὶ σφαιρικὸν προχοῖδιον, εἰς ἄλλον δὲ λίθινα εἰργασμένα τεμάχια ὥσειδῶν λαρνάκων μὲ περίεργον ἄνοιγμα εἰς τὸν πυθμένα ἐν εἴδει παραθύρου. Ἐπεχωρίαζε λοιπὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, τὸ ἔθος τῆς ἐντὸς λαρνάκων ταφῆς, διότι εὐρίσκομεν καὶ ἄλλο ἀκόμη παράδειγμα εἰς τὸν μικρὸν τάφον τῆς Κοντογεννάδας, ὅστις δὲν φέρει λάγκκους εἰς τὸ δάπεδον ἀλλὰ περιεῖχε πωρίνην λάρνακα ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς ἀγίας Τριάδας. Ὁ τάφος οὗτος εὐρέθη κενὸς καὶ ἴσως παρέμεινεν ἡμιτελὴς μὴ χρησιμοπονηθεὶς πρὸς ταφήν.

Τέλος εἰς Πλάκες ἀνεσκάφη ἄλλος μικρὸς ὀρθογώνιος τάφος, λαξευτὸς ἐντὸς τοῦ πετρώματος, μήκους 1.00 μ. καὶ βάθους

0.50 μ., ἀνήκων προφανῶς εἰς παιδίον. Τὰ μόνα κτερίσματά του ἦσαν δύο τεμάχια μικρῶν μαχαιρίων καὶ δύο πόρπαι δερματίνης ζώνης.

10. Μετὰ δεκαετῇ διακοπὴν ἐπανελάβεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1951 τὰς ἐν Σικυῶνι ἀνασκαφὰς διὰ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Θεοχάρη. Ἡ ἔρευνα ἐστράφη κυρίως περὶ τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ σχεδίου τῆς προσόψεως τοῦ Βουλευτηρίου, ἥτοι τῆς πρὸς τὴν ἀγορὰν βλεπούσης βορείου πλευρᾶς τοῦ μεγάλου τούτου τετραγώνου κτηρίου. Τάφρος ἀνοιχθεῖσα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀπεκάλυψε ποῦ μὲν βαθμιδωτὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ στερεοῦ βράχου, περὶ δὲ τὸ μέσον καὶ μεγάλας κανονικὰς λιθοπλίνθους τοῦ θεμελίου συνολικοῦ πλάτους 2.40 μ. Ἐκ τούτων καθίσταται προφανὲς ὅτι καὶ τὸ βουλευτήριον τῆς Σικυῶνος ἔφερε κατὰ τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ κιονοστοιχίαν, ὅπως ἄλλωςτε ἔφερον τοιαύτην καὶ ἄλλα βουλευτήρια ὡς π.χ. τὸ τῆς Θάσου.

Περαιτέρω ἐγένετο ἑναρξίς τῆς συστηματικῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀνατολικῶς τοῦ Βουλευτηρίου ἐκτεινομένης μακρᾶς στοᾶς, ἣτις νομίζω ὅτι θὰ εἶναι ὄχι ἡ Κλεισθένειος—διότι αὕτη θὰ ἔκειτο εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐν τῇ πεδιάδι κειμένην Σικυῶνα—ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἀναφερομένη ὡς κτισθεῖσα ὑπὸ τῆς φίλης τοῦ νέου κτήτορος τῆς Σικυῶνος Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, Λαμίας.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ γενόμενα νέα προσκλήματα τοῦ Μουσείου, ὧν τὰ σπουδαιότερα εἶναι: 1) Κορμὸς νεανίου, τοῦ 4^{ου} πιθανώτατα π.Χ. αἰ., μὲ ἀρίστην μυολογικὴν διάπλασιν. 2) Χαλκοῦς ἀναθηματικὸς δίσκος διαμ. 0.25 μ. φέρων κυκλικῶς τὴν ἐπιγραφὴν: Μηνόδοτος § γυμνασιαρχῶν Ἑρμᾶ Ἡρακλεῖ, ἔτους ἐβδομηκοστοῦ. 3) Βάσις μελανομόρφου κύλικος φέρουσα κεχαραγμένην εἰς Σικυώνιον ἀλφάβητον τὴν ἐπιγραφὴν ἡ έ ρ ο ο ς (ἥρωος) τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ τέλος 4) Ἀναθηματικὴ πιθανῶς ἐπιγραφὴ ἐπὶ βάσεως ἐνθέτου στήλης κεχαραγμένη, εἰς σικυώνιον ἐπίσης ἀλφάβητον, ἀναφερομένη δὲ εἰς τινὰ Θελξαγόραν.

11. Ἐν Μυκῆναις ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας Β.Δ. τῆς Πύλης τῶν Λεόντων εἰς θέσιν Πεζούλια, διὰ τοῦ Ἐφόρου καὶ Συμβούλου τῆς κ. Παπαδημητρίου καὶ τοῦ Ἐπιμελητοῦ κ. Πέτσα. Βορείως τοῦ πέρυσιν ἀνασκαφέντος πλήρους ἀγγείων ΥΕ III β ἐποχῆς δωματίου, ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα δωμάτια τῆς αὐτῆς οἰκίας, ἅτινα καὶ ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Εἰς τὸ πρῶτον τῶν δωματίων ἀνευρέθησαν πολλὰ ἀγγεῖα ἀπλᾶ, ἄνευ διακοσμήσεως ὥς καὶ πολλὰ ὄστρακα τῆς ΥΕ III ἐποχῆς, ἀκόμη δὲ καὶ λείψανα τοίχων παλαιοτέρων οἰκήσεων. Εἰς δύο ἄλλα συνεχόμενα δωμάτια ἀνευρέθησαν καὶ πάλιν ἀρκετὰ ἀγγεῖα, ὧν τὰ πλεῖστα ἀπλαῖ, ὑψίποδες κύλικες ἀκόσμητοι τῆς ΥΕ III περιόδου.

Παρὰ τὴν ἐτέραν πλευρὰν τοῦ πέρυσιν ἀνασκαφέντος δωματίου Α εἶχεν ἀνασκαφῇ μόνον ἡ ΒΑ γωνία ἄλλου δωματίου, ὅπερ, λόγῳ τῶν πολλῶν ἐν αὐτῷ εὑρεθέντων πηλίνων εἰδωλίων, εἶχε θεωρηθῇ ὡς ἀποθήκη τοιούτων εἰδωλίων. Συνεχισθείσης ὁμῶς ἐφέτος τῆς ἀνασκαφῆς ἀνεκαλύφθησαν μὲν καὶ ἄλλα εἰδώλια, ὑπὲρ τὰ 100, ζρόμορφα τε καὶ ἀνθρωπόμορφα, ἀλλὰ τὸ συνολικὸν ποσὸν τῶν δὲν δικαιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ δωματίου ὡς ἀποθήκης. Μεταξὺ δὲ τῶν εἰδωλίων εὑρέθησαν πάλιν καὶ πολλαὶ ἀδιακόσμητοι ὑψίποδες κύλικες καὶ ὄστρακα ἐκ ψευδοστόμων καὶ διώτων ἀμφορέων μεθ' ἀπλῆς διακοσμήσεως τῆς Ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου, ὁμοίων πρὸς τοὺς πέρυσιν εὑρεθέντας. Τὸ στενόμηκες δὲ σχῆμα τοῦ δωματίου τούτου 2×4 μ. ὑποδηλοῖ ὅτι θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ διαδρόμου. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εὑρημα, ὅπερ ἐγένετο ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου, εἶναι ὄστρακα, ἐξ ὧν δύνανται νὰ συμπληρωθοῦν δύο ἀλαβαστροειδεῖς ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, πεπλατυσμένου σχήματος, μετὰ χαμηλῆς βάσεως, φέροντες διακόσμησιν ἐξ ἀντωπῶν σφιγγῶν καὶ πτηνῶν τῆς ΥΕ III β περιόδου. Ἡ παρὰστασις τῶν σφιγγῶν τούτων εἶναι διάφορος τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν ἐπὶ ἀγγείων καὶ πολὺ σπα-

νία, ἀπαντῶσα μόνον εἰς κοσμήματα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εὑρεθέντα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τοὺς Μυκηναϊκοὺς τάφους Μενιδίου καὶ Σπάτα.

Μικρὰ ἔρευνα ἐγένετο ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν πρὸς Β. στενομήκη λόφον εἰς θέσιν Ἀσπρα χώματα, ἐνθα εὑρέθησαν πολλὰ λείψανα κλασσικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν οἰκοδομημάτων, διεπιστώθη δὲ καὶ ἡ ὑπαρξίς ἱεροῦ δι' ἐνεπιγράφου κεραμίδος καὶ ὀστράκων Ἑλληνικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔρευναν περισυνελέγη καὶ τὸ κάτω μέρος μαρμαρίνου Ἑλληνιστικοῦ ἀγαλματίου ὡς καὶ τὸ ἄνω μέρος πωρίνου κορμοῦ κίονος μετὰ συμφυοῦς κιονοκράνου καὶ μειώσεως τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ κάτω.

Ὅπως ἀπροσδόκητον καὶ σπουδαῖον ἅμα εὔρημα ἐγένετο ὀλίγον ἀργότερον καὶ ἐντελῶς τυχαίως δέκα περίπου μέτρα Δ. τῆς κορυφῆς τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμήμεστρας, τὴν θόλον τοῦ ὁποίου ἀνεστήλωσεν ἐφέτος ἐξ ὀλοκλήρου ἡ Διεύθυνσις ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας διὰ τοῦ Ἀρχιτέκτονος κ. Στίκα.

Ἀφαιρουμένων δηλαδὴ ἐκ τῶν πέριξ ἀγρῶν χωμάτων πρὸς κάλυψιν τῆς ἀναστηλωθείσης θόλου εὑρέθη κατὰ χώραν ὀρθογώνιος πωρίνη βάσις, διαστάσεων 0.80×1.50 , φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῆς ἐπιφανείας ὀρθογώνιον ἐγκοπήν, ἐν ᾗ ἦτο ἐνηρμοσμένη πωρίνη στήλη ἀνάλογος πρὸς τὰς πάλαι ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ὑπὸ τοῦ Schliemann εὑρεθείσας, εἰκονίζουσα δὲ θήραν ἀγρίου ταύρου.

Ἦτο φανερόν ὅτι κάτωθεν τοῦ σήματος αὐτοῦ θὰ ὑπῆρχε τάφος, ὃν εἰδοποιηθεὶς ἀνέσκαψεν ὁ Ἐπιμελητὴς τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀργολίδος κ. Χαριτωνίδης. Ὁ τάφος εὑρέθη εἰς βάθος 2.20 μ. κάτωθεν τῆς στήλης, ἦτο δὲ λάκκος διαστάσεων 1.67×2.50 μ. Εἰς ὕψος 1 περίπου μέτρου ἀπὸ τοῦ πυθμένος του παρετηρήθη ἐπὶ τῶν παρειῶν στρώσις ἐξ ἀδιαβρόχου χώματος, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ τάφος θὰ ἐκαλύπτετο πιθανῶς διὰ ξυλίνων δοκῶν καὶ ὕδατοστεγοῦς χώματος. Καθ' ὅλον τὸ βάθος τοῦ τάφου εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων μεσοελλαδικῆς καὶ ὑστεροελλαδικῆς I καὶ II ἐποχῆς ὡς καὶ ὅστ' αὐ ζῶων. Ἐτερον ὕδατοστεγὲς στρώμα

παρετηρήθη καὶ ὀλίγον ἄνωθεν τῶν σκελετῶν καὶ ὑπ' αὐτὸ πάλιν στρῶμα ἐκ ποταμίων χαλίκων. Ὅμοια δὲ στρῶσις χαλίκων εὐρέθη καὶ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ τάφου, ἐφ' οὗ ἐναπετέθησαν οἱ σκελετοί. Κατὰ ταῦτα ὁ εὐρεθεὶς τάφος εἶναι κατὰ πάντα ἀνάλογος πρὸς τοὺς ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ δὴ ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις ὅμοιος πρὸς τινὰς ἐξ αὐτῶν.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν 2 σκελετοί, τοῦ ἐνὸς τῶν ὁποίων τὰ ὀστέα ἦσαν συσσωρευμένα πλησίον τοῦ Ν. τοίχου. Ὁ ἕτερος ἔκειτο ἐκτάδην κατὰ τὸ μέσον πρὸς τὴν Β. πλευρὰν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἀνατολάς.

Παρὰ τοὺς σκελετοὺς εὐρέθησαν ὑπὲρ τὰ 20 πήλινα ἀγγεῖα πάντα μεσοελλαδικά, χρονολογούμενα περὶ τὸ 1600 π.Χ. Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνονται δύο μεγάλοι πολύχρωμοι ἀμφορεῖς μὲ ὥραϊας διακοσμήσεις. Εὐρέθησαν ἐπίσης τρία χαλκᾶ ξίφη μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως ἐλίκων, ἓν χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μετὰ σπειρῶν, δύο χαλκᾶ καὶ δύο ἀργυρᾶ ἀγγεῖα πολὺ σεσαθρωμένα, ὥραϊα πόρπη ἐξ ὑαλίτου λίθου, χρυσᾶ τινὰ ἐλάσματα, χρυσοῦν περιβραχιόνιον καὶ μία ὥραϊα χρυσῇ ἐπιγονατὶς ἢ κόσμημα φαρέτρας· ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀργυρῶν ἀγγείων εὐρέθησαν καὶ τεμάχια λινοῦ ὑφάσματος.

Τὴν διασφάλισιν τῶν πλουσίων τούτων εὕρημάτων καὶ τὴν πρόχειρον ἐξερεύνησιν τοῦ πέριξ τοῦ τάφου χώρου ἀνέθεσεν ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία εἰς τὸν ἔφορον κ. Παπαδημητρίου. Ἀπέδωκε δὲ ἡ ἐξερεύνησις αὕτη τὰ ἐξῆς σπουδαῖα ἀποτελέσματα :

Βορείως καὶ νοτίως τοῦ ἀνευρεθέντος τάφου ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοίχου ἀσφαλῶς μεσοελλαδικοῦ, ἀνήκοντα εἰς κυκλικὸν περίβολον διαμ. 27 περίπου μ., τοῦ ὁποίου μέγα τμήμα κατεστράφη κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀναγούσης νεωτέρας ὁδοῦ. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα, ἥτοι ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως, καὶ δεύτερον κύκλον τάφων καὶ δὴ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς διαστάσεων μὲ τὸν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Schliemann εὐρεθέντα (27 μ.). Συμφώνως δὲ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πausanίου λεγόμενα, καθ' ἃ ἐντὸς μὲν τῆς ἀκροπόλεως ἦσαν οἱ τάφοι τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἐκτὸς δ' αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τειχῶν οἱ τάφοι τοῦ Αἰγίσθου

καὶ τῆς Κλυταιμῆστρας, θὰ πρέπη εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τῶν δύο τούτων οἱ τάφοι θὰ εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντος κυκλικοῦ περιβόλου. Ὁρμηθεὶς δὲ περαιτέρω ὁ κ. Παπαδημητρίου ἐκ τῆς εὐρεθείσης βάσεως τῆς στήλης ἀνεζήτησε καὶ εὑρεν ὁμοίας καὶ ἐντὸς τοῦ κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως, αἵτινες εἶχον παραδόξως μείνει ἀπαρατήρητοι.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀποβλέπουσα εἰς τὴν σπουδαιότητα τοῦ τελευταίου εὐρήματος θὰ συνεχίσῃ καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος τὴν ἔρευναν τοῦ νέου περιβόλου διὰ τοῦ κ. Παπαδημητρίου τῇ συμπράξει ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν προϊστορικολόγων Καθηγητῶν Ἀ. Κεραμοπούλλου, Σ. Μαρινάτου καὶ Γ. Μυλωνᾶ.

12. Ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐξηκολούθησε καὶ ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Μαλεάτα, διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου. Διὰ τῶν ἐρευνῶν τούτων, συνεχιζουσῶν παλαιότερας τοῦ ἀειμνήστου Καββαδία, κατεδείχθη ἡ σημασία ἣν εἶχε τὸ ἱερὸν τοῦ Μαλεάτα διὰ τὴν παλαιότεραν ἐν τῷ τόπῳ λατρείαν ὡς καὶ διὰ τὴν προέλευσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, περὶ ἧς ἀναφέρουν ὁ τε ὕμνος τοῦ Ἰσύλλου καὶ ὁ Πανσανίας.

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἦτο νὰ ἀποκαλυφθῇ ὁλόκληρον τὸ πῦρσιν ἀναφανέν ὥραϊον, μετ' ἀντηρίδων ἀνάλημια, ὅπερ ἔχει μῆκος μὲν 45 μ. ὕψος δὲ περίπου 5 μ. Ἐδέησε πρὸς τοῦτο νὰ ἀπαλλοτριωθῇ ἱκανὴ ἔκτασις πλήρης μεγάλων ἐλαιοδένδρων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε συγχρόνως ἐκ τῶν δύο ἁκρῶν τοῦ ἀναλήμματος πρὸς τὸ μέσον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐκ δυσμῶν σκαφῆς ἀνευρέθησαν πολλαὶ λιθόπλινθοι προερχόμεναι ἐκ τῶν ἄνω δόμων τοῦ ἀναλήμματος ὡς καὶ πολλὰ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, γεῖσα, σφόνδυλοι καὶ ἐπίκρανα ἡμικιόνων, προερχόμενα ἐκ τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς στενῆς καὶ ἐπιμήκους στοᾶς τῆς ὕψους ἄλλοτε ὑπερθεῖν τοῦ ἀναλήμματος καὶ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπισημάνει πάλαι ὁ Καββαδίας. Ἦδη διὰ τῶν νέων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καθορίζεται ἀκριβέστερον τὸ σχέδιον αὐτῆς, ὅπερ παρουσιάζει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸ τοῦ Ἀβάτου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἔβλεπε δὲ καὶ ἡ στοὰ αὕτη πρὸς Ν., ὁ δὲ βόρειος τοῖχος τῆς θὰ ἔκοσμεῖτο κατὰ διαστήματα δι' ἡμικιόνων. Ἡ μονόστοιχος αὕτη στοὰ θὰ ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως ἵνα προστατεύῃ τοὺς προσκυνητὰς τοῦ ἱεροῦ χώρου ἀπὸ τῶν σφοδρῶν βορείων ἀνέμων. Ἵνα δὲ τοποθετηθῇ αὕτη εἰς τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἱερὸν ἐπίπεδον κατεσκευάσθη πρὸς Β. τὸ ἀποκαλυφθὲν μέγα ἀνάλημμα, χάριν τοῦ οἰοῦν πολλὰ ἐδαπανήθησαν, ἀναφερόμενα ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκοδομικῇ ἐπιγραφῇ, ἣν ἀνεῦρε καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Καββαδίας.

Τὸ ἀνάλημμα ἀνεσκάφη ἀπὸ τῆς Δ. γωνίας εἰς βάθος μέχρι τῆς ὑπευθυντηρίας καὶ εἰς μῆκος 15 μ. κυρίως χάριν τῆς ἐρεῦνης τῶν μελανῶν χωμάτων, τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ παλαιοῦ βωμοῦ, ὃν ἀντικατέστησε κατὰ τὸν 4^{ον} αἰ. ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὅμως αὐτὴν ἀνευρέθη εἰς ἀπόστασιν 7 μ. ἀπὸ τοῦ ἀναλήματος καὶ δεύτερος ἀναλημματικὸς τοῖχος ἐκ πωρολίθων πάχους 1.20 μ., ὅστις ἀνεσκάφη εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων. Οὗτος θὰ ἐχρησίμευεν ἢ ὡς περίβολος τοῦ ὅλου λόφου, ἐφ' οὗ τὸ ἱερὸν, ἢ ὡς ἀνάλημμα ἐπιπέδου χώρου ἐκτεινομένου εὐθύς πρὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἀναλήματος. Εἰς τὸν χώρον δ' αὐτὸν ἀπεκαλύφθη καὶ μέγας βράχος ἐκ σκληροῦ ἐρυθροποῦ λίθου, σχηματίζων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ σπηλαιώδη κοιλότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων ὡς καὶ πῆλινα εἰδῶλια μυκηναϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἐτελεῖτο καὶ ἐνταῦθα εἰδὸς τι λατρείας.

Μεταξὺ τῶν μελανῶν χωμάτων κατὰ τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ ἀναλήματος εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος πολλὰ πῆλινα ἀγγεῖα, εἰδῶλια καὶ ἄλλα ἀφιερῶματα, προϊστορικῶν καὶ Ἑλληνικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς περιόδου, ἐν οἷς καὶ τινὰ τεμάχια τοῦ πέρυσιν ἀνευρεθέντος μεγάλου ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} αἰ. μετὰ παραστάσεως Ἡρακλέους, Ἀθηναῖς καὶ Διονύσου.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν ὁ κ. Παπαδημητρίου ἐξερεύνησε καὶ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐπιδαύρου, παρὰ τὸν Σαρωνικόν, ἔνθα παρετήρησε λείψανα τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως ὡς καὶ τὰς θέσεις τριῶν ναῶν. Ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, κειμέ-

νου κατὰ τὴν Δ. κλιτὺν λόφου, σφόνδυλοι δωρικῶν κιόνων εἶναι ἐντεκτισμένοι εἰς παλαιοχριστιανικὸν οἰκοδόμημα, πλησίον δ' αὐτῶν ἀνευρέθη καὶ ἀναθηματικὸν βάθρον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

Φιλίσκος Ἀρχιδάμου ἀνέθηκε Ἀπόλλωνι.

Τοῦ ἐτέρου ναοῦ εὐρέθησαν τὰ θεμέλια κατὰ τὴν Α. κλιτὺν τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ, κατὰ Πausanίαν, ἔκειτο ἱερὸν τῆς Ἥρας «ἐπ' ἄκρας ἀνεχούσης ἐς θάλασσαν».

Τέλος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ αὐτοῦ λόφου ἀνευρέθη ἐντειχισμένη ἄλλη ἐπιγραφὴ, ἀφιερωτικὴ εἰς τὴν Ἀφροδίτην, τιμωμένην ἐκεῖ, κατὰ Πausanίαν, ὑπὸ τὴν ἐπὶ κλησιν Ἐρυμία.

Πλουσία ὑπῆρξεν ἐπίσης καὶ ἡ συγκομιδὴ γλυπτῶν ἐν οἷς καὶ τὸ κάτω ἥμισυ κούρου.

13. Ἐν Μυστρᾷ ἐξετελέσθησαν κατὰ τὰς ἐπὶ τόπου δοθείσας ὁδηγίας τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἐπιμελητοῦ κ. Δρανδάκη αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως.

Ἐγένετο ἐν πρώτοις ἑναρξίς τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ μικροῦ κομποῦ ναῖσκου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ὅστις εἶχε σχέδιον ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ παρὰ τὴν Μητρόπολιν, ἥτοι ἐστεγάζετο διὰ καμάρας βαινούσης ἐπὶ ἐνισχυτικῶν ζωνῶν, αἵτινες ἀνακατεσκευάσθησαν ὥς καὶ τὸ καταπεσὸν τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὁδηγητρίας (Ἀφεντικὸν) ἐκαθαρίσθησαν ἐκ τῶν καλυπτόντων αὐτὰς ἀλάτων αἱ εἰκόνες ἐννέα ἱεραρχῶν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, τριῶν ζευγῶν μαρτύρων τοῦ Νοτίου τοῖχου, τεσσάρων Ἀποστόλων εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ γυναικωνίτου καὶ τμήματος τῆς ἐν τῷ νάρθηκι εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ δωδεκαετοῦς ἐν τῷ ναῷ.

Καὶ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἐξηκολούθησεν ἐπίσης ὁ καθαρισμὸς τῶν τοιχογραφιῶν. Οὕτως ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τῆς Β. κεραίας τοῦ σταυροῦ ἀπεκαλύφθη ἄνω μὲν τοιχογραφία παριστῶσα πιθανῶς τὴν Ἐλισάβετ κρύπτουσαν τὸν μικρὸν Ἰωάννην εἰς τὸ σπήλαιον κατὰ τὴν βρεφοκτονίαν τοῦ Ἡρώδου, κάτωθεν δ' αὐτῆς

ἡ παράστασις τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Εἰς τὴν νοτίαν κεραίαν τοῦ σταυροῦ, ὑπερθεῖν τῆς σειρᾶς τῶν στρατιωτικῶν ἀγίων, ἀπεκαλύφθη τοιχογραφία εἰκονίζουσα πιθανῶς τὴν Πεντηκοστήν.

Τέλος δι' εἰδικῆς πιστώσεως ὁ κ. Δρανδάκης ἐνήργησε καὶ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν κάτω μερῶν δύο ναυδρίων, ὧν τὸ μὲν ἐν εὐρίσκειται παρὰ τὴν οἰκίαν Φραγκοπούλου, τὸ δὲ ἄλλο παρὰ τὰ Παλάτια τῶν Παλαιολόγων. Οἱ τοῖχοι ἀμφοτέρων διατηροῦσιν εἰσέτι ἱκανὰ λείψανα τοιχογραφιῶν τοῦ 14^{ου} πιθανῶς αἰῶνος.

14. Ἐν Νάξῳ ὁ ἔφορος Ἀρχαιοτήτων κ. Κοντολέων ἐσυνέχισε τὴν ἔρευναν τῆς προϊστορικῆς πόλεως. Ἐκτὸς ἄλλων συμπληρώσεων τῶν πέρυσιν ἀνασκαφέντων διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐτέρου συγχρόνου τοίχου καθέτου εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ δωματίου Α (τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς)· οὗτος περιέκλειε προφανῶς παραπλεύρως κείμενον δωμάτιον. Πλήρως ἀνεσκάφη ὁ ἔμπροσθεν τοῦ Α χῶρος, αὐτὴ ἡ προθάλαμος πλάτ. 7 μ. εἰς βάθος 3,30 μ. Ὁ προθάλαμος οὗτος εἶναι μεταγενεστέρα, οὐχὶ ὅμως ἀπομεμαρυσμένη χρονικῶς, προσθήκη· διότι οἱ τοῖχοί του εἶναι ὑψηλότερον θεμελιωμένοι καὶ κυρίως ὑπὸ τὴν ΒΑ γωνίαν αὐτοῦ εὐρίσκεται ἡ ΝΔ γωνία ἐτέρας μυκηναϊκῆς οἰκίας, μήπω ἐξερευνηθείσης ἐντελῶς, ἐξ ἧς ὅμως ἀνεφάνη τὸ ἐκ σχιστολίθου καλῶς ἐργασμένον κατώφλιον εἰς τὸν Δ. τοῖχον αὐτῆς. Καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας ταύτης πατοῦν τοῖχοι μεταγενέστεροι ἀρχίζοντες ὀλίγα μόνον ἑκατοστόμετρα ὑπὲρ τοὺς μυκηναϊκοὺς.

Πρὸς ἔρευναν τῶν μεταγενεστέρων τούτων τοίχων ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη περισσότερον πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις φθάνει εἰς σημαντικὸν ὕψος. Καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τὰ μυκηναϊκὰ ἐρείπια δὲν σώζονται εἰς ὕψος μεγαλύτερον τῶν 30-40 ἑκατοστῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς τοίχους τῆς ἀκολουθούσης περιόδου σωζομένους μέχρις ὕψους 1,80 μ. Οἱ νεώτεροι οὗτοι τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς πλείονας, οὐχὶ ὅμως μακρὸν ἀφισταμένας ἀλλήλων, περιόδους ἀποτελοῦν ἐν μείζον οἰκοδομικὸν συγκρότημα ἐξ ὀρθογωνίων χώρων ἐξικνούμενον χρονικῶς μέχρι

μόνον τῶν πρωΐμων γεωμετρικῶν χρόνων, ὡς δεικνύουν τὰ ἀνευρεθέντα πολυάριθμα ὄστρακα καὶ ὀλίγα ἀκέραια ἀγγεῖα. Ἡ ὑπὲρ τὸ γεωμετρικὸν στρῶμα ἐπίχωσις ἀποτελεῖται ἐξ ἀναμείκτων ἀπορριμμάτων διαφόρων χρόνων· ἐντὸς τούτων, μεταξὺ ἄλλων, ἀνευρέθησαν ἀμφότεραι αἱ κνῆμαι ἀρχαῖκου κούρου, μεγέθους ὀλίγον μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ.

Δύναται τις ἴσως ἀπὸ τοῦδε νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ χρονικὸν τέρμα τοῦ ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ οἰκισμοῦ εἶναι ἡ γεωμετρικὴ περίοδος καὶ ὅτι εἰς ταύτην ὀφείλομεν νὰ τοποθετήσωμεν τὴν πρὸς ἔπειτα χρόνους τομὴν, ἐνῶ μεταξὺ τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς περιόδου ὑπάρχει συνέχεια τῆς οἰκίσεως.

Εἰς τὸ ὕψος σχεδὸν τῶν μεταμυκηναϊκῶν τοίχων, 1,80 μ. περίπου ὑπὲρ τὸ δάπεδον τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ἀνεφάνησαν δύο μαρμάριναι βάσεις κιόνων· ἐπὶ τῆς ἐτέρας τούτων σώζεται καὶ λεπτὴ πλάξ μολύβδου ἐκ τῆς περιμολυβδοχόσεως. Ἀνήκουν εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Ἀκόμη νεώτεροι εἶναι οἱ πλησίον εὑρεθέντες τάφοι ἐκ λιθίνων πλακῶν προσηρμοσμένων δι' ἰσχυροῦ κονιάματος, οἵτινες ἐκτὸς τοῦ σκελετοῦ οὐδὲν ἕτερον περιεῖχον.

Μικρὰ σκαφὴ εἰς ταφώδῃ ἔκτασιν ἀνατολικῶς τῆς ἀνασκαφῆς ἀπέδωκε δύο μαρμάρινα κυκλαδικὰ εἰδώλια προερχόμενα ἐκ κατεστραμμένων τάφων. Ἡ συστηματικωτέρα ἔρευνα τῆς περιοχῆς, ἔνθα πιθανώτατα κεῖται τὸ νεκροταφεῖον τῆς ἀνασκαπτομένης πόλεως, ἀπέμεινε διὰ τὴν προσεχῇ περίοδον, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ χωρίου Σαγγρι ἀνασκαφὴ ὑπερμεγέθους μαρμαρίνου ναοῦ, σωζομένου εἰς ὕψος τριῶν τοῦλάχιστον δόμων ὑπὲρ τὴν εὐθυνηγρίαν καὶ ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦδε εἶχε μείνει ἐντελὺς ἀπαρατήρητος.

15. Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπεξέτεινε τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς νεωστὶ ἀπελευθερωθείσης Δωδεκανήσου ἐκτελέσασα ἀνασκαφικὴν ἔρευναν διὰ τοῦ Ἐφόρου ἀρχαιο-

τήτων κ. Κοντῆ, ἐντὸς τῆς πόλεως Ρόδου. Εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην συνέβαλε καὶ ἡ Γ. Διοίκησις Δωδεκανήσου μετέσχε δ' ἐνεργῶς καὶ ὁ Ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδης.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου πολέμου ἡ πόλις τῆς Ρόδου ὑπέστη ἀνηλεῆ βομβαρδισμόν, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ σημαντικὸν ἀριθμὸν μεσαιωνικῶν μνημείων καὶ ἐπέφερε σοβαρὰς βλάβας εἰς ἄλλα, ἀποκατασταθεῖσας ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τούτου ἐδημιουργήθησαν κεναὶ ἐκτάσεις παρέχουσαι τὴν δυνατότητα εὐρείας ἐξερευνήσεως, ἐντὸς πυκνοκατοικουμένων ιδίως περιοχῶν τῆς πόλεως, ἄλλως δυσερευνήτων. Ἵνα μὴ ἀπολεσθῇ ἡ οὕτω παρασχεθεῖσα εὐχέρεια ἀποκαλύψεως πολυτίμων λειψάνων τῆς περιφήμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς ἐκ τῆς πολεοδομικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς καθόλου διαμορφώσεως πόλεως, ἐγκαίρως ἀπηγορεύθη νομοθετικῶς ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν βομβαρδισθέντων τμημάτων πρὶν ἢ προηγουμένως ἐξετασθῇ ἀρχαιολογικῶς τὸ ὑπέδαφος. Ταύτην δὲ τὴν ἐξέτασιν ἀνέλαβε διὰ τοῦ κ. Κοντῆ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

Ἡ ἔρευνα ἐνετοπίσθη κυρίως ἐντὸς τοῦ Κάστρου, εἰς τὴν Ν.Δ. τῆς κεντρικῆς ἱπποτικῆς Πύλης τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν, μετὰ τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ τελευταίου πολέμου εἶχον ἐμφανισθῇ λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων. Οὕτω παρὰ τὴν ὁδὸν Πυθαγόρου, ὥς ἐπίσης παρὰ τὰς παρακειμένας ὁδοὺς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, ἀνεσκάφησαν ἐφέτος τμήματα μεγάλων Ἑλληνιστικῶν κτηρίων, ἀνηκόγτων, πιθανῶς, εἰς τὸ αὐτὸ οἰκοδομικὸν συγκρότημα, τὸ ὁποῖον, ὥς ἐκ τῆς θέσεώς του, εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ Μεγάλου λιμένος, πρέπει νὰ ᾔτο ἐκ τῶν σπουδαιότερων τῆς ἀρχαίας πόλεως. Περὶ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ εἶδους τῶν κτισμάτων τούτων οὐδεμία κρίσις δύναται νὰ εἴναι ἀσφαλὴς πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐντὸς τοῦ Κάστρου ἀντικείμενον ἐνδιαφερούσης ἐρεῦνης ἀπετέλεσεν ἐφέτος ἡ ὁδὸς Πίνδου, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν γραμμὴν ἀρχαίας ὁδοῦ φερούσης ἀρχικῶς ἀπὸ τοῦ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως χῶρον τῆς Ἀκροπόλεως,

ἀνατολικῶς πρὸς τὸν Μεγάλον λιμένα. Τῆς ὁδοῦ ταύτης ἡρευνήθη τὸ ἀνώτερον τμήμα, παρὰ τὸ ὁποῖον σώζονται σαφῆ λείψανα τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως ἀνεζητήθησαν δὲ ἴχνη κατωτέρω, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς μορφῆς καὶ τῆς πορείας τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἣτις, ὥς ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων συνάγεται, εἶχε τὸ μέτριον πλάτος τῶν κλασσικῶν καὶ Ἑλληνιστικῶν ὁδῶν, ἥτοι 4.30 μ.

16. Εἰς τὴν Πρασὰν τοῦ Ἡρακλείου Κρήτης ὁ Ἔφορος κ. Πλάτων ἐσυνέχισε δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὴν ἀνασκαφὴν, ἣτις τὸ 1939-40 εἶχεν ἀρχίσει δι' ἐξόδων τοῦ Συλλόγου τῶν φίλων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

Ἡ ἀνασκαφὴ μεσομινωϊκοῦ ἀποθέτου ἀπὸ τοῦ 13^{ου} μέτρου καὶ κάτω ἀπέδωκεν ἱκανὰ ὄστρακα, τῶν ὁποίων τινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς MM I β φάσεως, τῆς αὐτῆς δηλ. περιόδου κατὰ τὴν ὁποίαν, φαίνεται, ᾠκοδομήθη τὸ πρῶτον ἡ οἰκία Α. Τῆς τελευταίας ἐκαθαρίσθησαν τὰ 4 ὑπόγεια δωμάτια, τὰ ὁποῖα διασώζονται ἱκανοποιητικῶς, εἰς ὕψος σχεδὸν 3 μ. καὶ διὰ τοῦ καθαρισμοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἐν τῶν δωματίων εἶχε 16 βόθρους, ἴσως διὰ τὴν στερέωσιν ἐν αὐτοῖς πύθων καὶ πιθιδίων, τὸ δεύτερον εἶχεν ἐσωτερικῶς τέμενος διὰ τὴν λατρείαν, ἡ ὁποία ἀπεδείχθη ἀπὸ πλῆθος χαρακτηριστικῶν εἰς ἱερὰ κυπέλλων καὶ λοπαδίων. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ δωματίου τούτου ἀνήκον εἰς δύο φάσεις, τὴν MM III καὶ τὴν YM I α. Εἰς τὴν τελευταίαν ἀνήκουν χαρακτηριστικὰ δείγματα κυάθων (εἰς μὲ δικτυωτὸν καὶ ἕτερος μὲ ἀπλὴν σπεῖραν) καὶ προχοϊδίων, εἰς δὲ τὴν πρώτην ἀνήκουν δύο ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα μὲ διακόσμησιν διὰ λευκοῦ ἐπὶ καστανομέλανος διπλῶν πελέκεων ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον. Τὰ ισόγεια δωμάτια τῆς οἰκίας δὲν διεσώζοντο καλῶς, ὁλόκληρος δὲ ἡ Ν.Α. γωνία ἀνευρέθη κατεστραμμένη. Ὅμως ἐβεβαιώθη ἡ ὑπαρξίς βεράντας πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένης καὶ ἀνευρέθη ἡ εἴσοδος τῆς οἰκίας, ὥς καὶ ἄλλη δευτερεύουσα εἴσοδος ἐν συνδυασμῷ μὲ μικρὸν κλιμακοστάσιον ὥς

καὶ εἷς ἀποθέτης ὠκοδομημένος ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸ ὑπόγειον διαμέρισμα τοῦ ἱεροῦ κεκλεισμένος δὲ μὲ δύο μεγάλας καὶ βαρεῖας πλάκας. Ἐντὸς ἀνευρέθη κεραμεικὴ τῆς MM III περιόδου.

Δευτέρα οἰκία (οἰκία Β) ἀνεσκάφη ὀλίγον περαιτέρω, τετραγωνικὴ τὸ σχῆμα καὶ μὲ τέσσαρα δωμάτια, τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἐβειβαίῳ, ὅτι ἦτο μαγειρεῖον ἐκ τῆς ἐστίας τοῦ σταμνοστάτου, τῶν στερεωμένων ἐν μέσῳ λίθων χυτρῶν καὶ μιᾶς τετρημένης γούρνας, ἣτις πιθανῶς ἐχρησίμευσεν ὡς νεροχύτης. Εἰς ἐν τῶν δωματίων ἀνευρέθη μέγα χωνοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενον σκεῦος, ἐν εἵδει κολυμβήθρας ἢ εὐμεγέθους πυραύνου. Διὰ τὴν μεταφορὰν του, ὅταν ἦτο πυρακτωμένον, φαίνεται, ὑπῆρχον δύο ὀπαί, ἀντικείμεναι, ἵνα δι' αὐτῶν διέρχεται ῥάβδος. Συνεκροτήθησάν τινα ἀγγεῖα ἅπαντα τῆς ΥΜ Ια περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθη ἡ οἰκία. Ἐνδιαφέρον εἶναι λίθινον τετράγωνον σκεῦος ἐκ πώρου λίθου μὲ μινωϊκὴν ἐπιγραφὴν τοῦ γραμμικοῦ συστήματος Α.

17. Ἐν Κρήτῃ ὡσαύτως ὁ καθηγητὴς κ. Μαρινᾶτος ἐσυνέχισε τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐν Βαθυπέτρῳ, παρὰ τὰς Ἀρχάνας, μεγάρου, διεπίστωσε δ' ὅτι τοῦτο εἶχεν ἀρχικῶς σχεδιασθῆ εἰς διαστάσεις πραγματικοῦ ἀνακτόρου, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ περατωθῇ, πλὴν τοῦ Δ. τμήματος, ὅπερ ἀνηγέρθη σχεδὸν πλήρως. Ἡ εἰκὼν παρουσιάζει τὸ ἀποκαλυφθὲν Δυτικὸν τμήμα, πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἡ συνήθης κεντρικὴ αὐλὴ τῶν μινωϊκῶν ἀνακτόρων. Πέραν ταύτης ἀνατολικώτερον εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀνέγερσις καὶ ἄλλης πτέρυγος, ἣτις ὅμως δὲν φαίνεται νὰ προεχώρησε πολὺ. Σήμερον εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ἔχει φυτευθῇ ἀμπελών, ἐν τῷ ὁποίῳ διατηρεῖται τοῖχος πάχους 2 μ. καὶ μήκους ἄνω τῶν 60 μ. βαίνων ἀπὸ Ν. πρὸς Β, ὅστις θ' ἀπετέλει τὴν Ἀνατολικὴν πρόσοψιν τῶν ἀνακτόρων.

Ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης Δ. πτέρυγος τὰ κυριώτατα τῶν ἐφετινῶν εὕρημάτων ἦσαν:

1) ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 αἵθουσα βλέπουσα πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν διὰ στοᾶς ἐκ τριῶν κιόνων βαινόντων ἐπὶ στυλοβάτου ἐκ πελεκητῶν λίθων. Πρὸ τοῦ στυλοβάτου τούτου εὐρέθη ἀνοικτὸς ὀχετὸς

σχήματος |___| ἐκ σκληροῦ μέλανος λίθου. Ὁ Β. τοίχος ἦτο ἐξωτερικὸς καὶ διὰ μεγάλων πελεκητῶν λίθων ἐκτισμένος. Ὁ Νότιος καὶ ὁ Δυτικὸς ἐκ μικρῶν λίθων ἔχουν μέγα πάχος, φθάνον τὰ 2 μ.

Ἐσωτερικῶς τὸ δωμάτιον φέρει 2 τοίχους καθέτους ἐπ' ἀλλήλους, ὧν ὁ εἰς παράλληλος πρὸς τὴν κιονοστοιχίαν, ὥστε νὰ σχηματίζεται ἐξωτερικῶς στοά.

2) Ὅπισθεν τῆς κόγχης (3), ἣτις εἶχεν ἀνασκαφῇ προπέρυσιν κατὰ τὴν Δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ μεγάρου, ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος κτιστὸς λάκκος (2) διαστ. 1.70×1.80 μ., προσιτὸς διὰ στενοῦ διαδρόμου πλάτους 0.75. Οὗτος θὰ ἦτο ἱερὸν θησαυροφυλάκιον ἢ πάντως θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς ἱερὰς τελετάς. Θὰ εἶχε λοιπὸν καὶ ἡ κόγχη 3 ἱερὸν χαρακτῆρα, οὕσα εἶδος μικροῦ ἱεροῦ.

Ἄνω πέριξ τοῦ λάκκου ἐσώθησαν πλάκες ἐξέχουσai κατὰ 0.03 τοῦ ὑποκειμένου τοίχου. Τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο πλήρες χώματος καὶ ἀγγείων, κυρίως ἀώτων κυάθων καὶ μιᾶς λεκάνης μετὰ λαβῆς. Εἰς τὸ βάθος τῶν 0.15 μ. ὑπῆρχε στρώμα λευκῆς ὕλης, ἀσβέστου ἢ γύψου, πάχους 2-3 ἐκ., ἐντελῶς ὀριζόντιον. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ὑπῆρχον πάλιν χώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων μικροὶ ἄωτοι κύαθοι, σχεδὸν κατὰ κανόνα ἀνεστραμμένοι.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ λειψάνων ἱερῶς τελετῆς. Ἀπετέθησαν πρῶτον οἱ κύαθοι ἀνεστραμμένοι, ἀκολούθως δὲ χῶμα μετὰ στρώματος ἀσβέστου, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἐπανελήφθη ἡ θυσία, θραυσθέντων καὶ τῶν ἀγγείων ἐπὶ τόπου.

3) Τὸ νοτίως τοῦ ἀποθέτου δωμάτιον 4 μὲ δύο πεσσούς, τὸ ὁποῖον μετεβλήθη εἰς ἀποθήκην πλήρη μεγάλων πίθων, εἶχεν ἀνασκαφῇ προπέρυσιν.

4) Ἀνατολικῶς τοῦ 4 καὶ ὑψηλότερον ἀνεσκάφησαν δύο δωμάτια 5 καὶ 6, ὧν τὸ ἐν παρουσίασεν ἄρκετὰ μικρὰ εὐρήματα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γυμνότητα τοῦ ὑπολοίπου μεγάρου: ἦτοι σφαιρικὰ διάτρητα πήλινα ἀντικείμενα (ἴσως ἀγνῦθας) ἀώτους κυάθους, μικρὰν πρόχουν, δύο φωλεόσχημα λίθινα ἀγγεῖα, δύο τεμάχια χαλκῶν φύλλων, τὸ ἥμισυ χαλκοῦ εἰδωλίου μινωικοῦ νεανίου, προφανῶς εἰς τὴν γνωστὴν στάσιν προσευχῆς, καὶ τρεῖς γλυπτὰς

λίθους, ὧν ἡ μία φέρει ὠραίαν γλυφὴν δύο χηνῶν ἐν μέσῳ φυτῶν, ἡ ἄλλη εἰκονίζει βοῦν κατακείμενον καὶ ἡ τρίτη ἐκφυλισμένον θέμα, κοινὸν εἰς εὐρείαν κατηγορίαν ὁμοίων σφραγίδων.

5) Ἐτι νοτιώτερον παρὰ τὴν Ν.Δ. γωνίαν τοῦ μεγάρου, ἀπεκαλύφθη εἴσοδος (7), προφανῶς ἡ κυρία εἴσοδος. Εἰς αὐτὴν κατέληγε λιθόστρωτος ὁδὸς ἀνερχομένη τὸν ἀνήφορον τοῦ λόφου καὶ καταλήγουσα εἰς λιθόστρωτον αὐλὴν ἢ στοάν, εἰς τὸ ἐν ἄκρον τῆς ὁποίας διατηρεῖται μέγα κατώφλιον. Ἀκολουθεῖ ὑπόστυλος αἵθουσα μὲ 4 πεσσούς, ὧν σώζονται τὰ κάτω μέρη.

6) Ἀνατολικώτερον ἀνεσκάφησαν διαμερίσματα τῆς νοτίας συνοικίας τοῦ μεγάρου. Τούτων πάντες οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων πελεκητῶν πωρολίθων καὶ κατὰ ψευδισόδομον σύστημα. Καὶ τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη εἰς δευτέραν χρῆσιν ὡς βιομηχανικὴ ἐγκατάστασις, ἐγκατελείφθη δ' ἀποτόμως, δι' ὃ καὶ ἦτο πλήρες ἐνδιαφερόντων εὐρημάτων.

Καὶ πρῶτον μὲν εὐρέθη ἐδῶ λιθίνη κλίμαξ (9) πλάτους 1.50 μ. στηριζομένη ἐπὶ παχέος ἀναλήματος. Διατηροῦνται 8 βαθμίδες ἐκ πώρου πολὺ ἀναπαυτικά. Αὕτη, κατὰ τὸν κ. Μαρινάτον, δὲν ἔφερεν εἰς ἄνω ὄροφον, ἀλλὰ πρὸς ἀνοικτὸν ἐξώστην (10) πρὸ τῆς νοτίας συνοικίας, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατόν νὰ ἀπολαμβάνωσι θαυμασίας θέας πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ τὰ ὑψώματα τῆς Λυκάστου καὶ ἀριστερώτερον πρὸς τὴν σειρὰν τῶν Ἀστερουσίων ὄρεων, τὴν ὑπερκείμενην τῆς νοτίας θαλάσσης τῆς Κρήτης.

Τὰ πρὸς ἀνατολὰς τῆς κλίμακος 3 διαμερίσματα (11-13) ἦσαν προσετὰ δι' αὐλῆς (14), ἐνθα ὑπῆρχε πεσσὸς καὶ λίθινος κεκαλυμμένος ὄχετὸς συλλέγων τὰ ὕδατα τῆς κλίμακος, ἧτις θὰ ἦτο ἐπομένως ὑπαιθρία, προχωρεῖ πρὸς νότον καὶ εἴτα κάτωθεν κατωφλίου φέρεται πρὸς τὴν ἀνατολικὴν αὐλὴν.

Ἐκ τῆς αὐλῆς εἰσέρχεται τις εἰς τὸ δωμάτιον 13. Τοῦτο κατὰ τὴν δευτέραν χρησιμοποίησίν του εἶχε μεταβληθῇ εἰς στεμφυλοπιεστήριον ἢ ἴσως καὶ εἰς ὑφαντήριον, ὧν τὰ σκεύη εὐρέθησαν πάντα κατὰ χώραν. Πρὸς προστασίαν τῆς μοναδικῆς εἰς τὸ εἶδός της βιομηχανικῆς ταύτης μινωϊκῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ 16^{ου} αἰ.

π.Χ. ἀνεκτίσθη τὸ δωμάτιον 13 διὰ τοῦ ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ ἐστεγάσθη διὰ πλακὸς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος.

Τὸ δωμάτιον 13 εἶχεν ἀρχικῶς ἄλλον σκοπὸν· διότι ἡ διὰ πελεκητῶν λίθων κατασκευὴ του δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸν μεταγενέστερον βιομηχανικὸν προορισμὸν του.

Ἐσωτερικῶς φέρει δύο παρίνους πεσσοὺς οὐχὶ ὅμως ἀξονικῶς διατεταγμένους. Τὸ δάπεδόν του εἶναι πλακόστρωτον. Ἀρχικῶς ἀνεφάνησαν τὰ στόμια πίθων εἰς τὰς γωνίας, ὥστε ἐνομίσθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποθήκης μετὰ πεσσῶν, ὡς ἡ ὑπ' ἀριθ. 4. Σὺν τῇ προόδῳ ὅμως τῆς σκαφῆς ἀπεδείχθη ὅτι εἷς τῶν πίθων, ὁ τῆς Β.Α. γωνίας, ἦτο μέγα πήλινον ἀβαθεὲς ἀγγεῖον, εἶδος πελωρίας λεκάνης ἐφωδιασμένης διὰ στερεῶν λαβῶν καὶ ἀσυνήθως μακροῦς προχοῆς. Ἦτο κατὰ χώραν ἐπὶ ὑποβάθρου, ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ, ἡ δὲ προχὴ του ἴστατο ὑπεράνω πίθου ἐνεκτισμένου καὶ τούτου κατὰ χώραν. Πέραν ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀγγείων εὐρέθη τρίτος πίθος. Ἡ σκαφή προὐχώρησε μέχρι τοῦ δαπέδου χωρὶς νὰ μετακινηθῇ τίποτε. Τότε ὁ προορισμὸς κατέστη πλέον σαφής. Τὸ πρῶτον ἀγγεῖον ἦτο ἡ λεκάνη συνθλίψεως τῶν στεμφύλων ἢ καὶ τῶν σταφυλῶν. Τὸ γλεῦκος ἔρρεεν εἰς τὸν ὑποκαείμενον πίθον, ὅστις ἐν Κρήτῃ σήμερον καλεῖται «δοχειό». Ὁ τρίτος πίθος θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς μήπω ἐξακριβωθείσαν βοηθητικὴν χρῆσιν.

Πρὸ τοῦ «δοχειοῦ» ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου πλάξ ἡμικυκλικὴ φέρουσα κοιλότητα, ὥστε νὰ χρησιμεύῃ ἀντὶ λεκανίδος. Τὰ χεῖλη της φέρουσιν ἄνοιγμα, ἐξ οὗ ἀναχωρεῖ ὀχετὸς πρὸς τὰ Β.Α., διερχόμενος ὑπὸ τὸν τοῖχον πρὸς τὸν νότιον διάδρομον, χωρὶς ἐκεῖ νὰ ὑπάρχῃ συλλεκτήριός τις ἐγκατάστασις. Ἄρα τὸ ἀποχετευόμενον ὕγρὸν δὲν θὰ ἦτο χρήσιμον, ἀλλ' ἴσως ἀκάθαρτα ὕδατα ἐκ πλύσεως.

Καθ' ὅλον τὸ δάπεδον τοῦωματίου ἔκιντο 16 μικροῦ ἢ μεσαίου μεγέθους ἀγγεῖα ἐν σωρῶ: πιθάρια, ἀμφορίσκοι, πρόχοι καὶ δύο λίθινοι λύχνοι, ἀλλὰ παρὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν καὶ δεκάδες σφαιρικῶν πηλίνων διατρήτων ἀντικειμένων, πιθανῶς ἱστουργικῶν

ἀγνύθων. Ἴσως λοιπὸν τὸ δωμάτιον 13 νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν νεκρὰν ἐποχὴν καὶ ὡς ὑφαντήριον, ὁπότε ἡ λεκάνη μὲ τὸν ὀχετὸν θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς χρῶσιν ἢ πλύσιν τῶν νημάτων.

Πρὸς Δ. ἀπεκαλύφθησαν δύο ἄλλα βοηθητικὰ διαμερίσματα 11 καὶ 12, ἐνθα εὐρέθησαν ἄφθονα ὑστερομυκηναϊκὰ Ια ἀγγεῖα καὶ εἰς Κορινθιακὸς ἀρύβαλλος, περαιτέρω δὲ ἄλλο στενόμενες δωμάτιον, κοιτὼν ἐργάτου πιθανῶς.

Ὁ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ μεγάρου χῶρος βορειότερον μὲν ἔναντι τῆς κεντρικῆς αἰθούσης ἐχρησίμευεν ὡς αὐλή, νοτιώτερον ὁμῶς ἀπεκαλύφθη στενομήκης χῶρος πλήρης ὀστράκων καὶ τινων εὐτελῶν ἀκεραίων κυάθων. Ταῦτα θὰ ἐρρίφθησαν ἐκεῖ ἔκ τινος καθάρσεως. Καὶ ὁ ἀνατολικῶς τοῦ διαδρόμου χῶρος εὐρέθη ἐπίσης μὲ πολλὰ ὄστρακα τῆς ΥΜ Ια ἐποχῆς. Μόνον τρία μικρὰ ὄστρακα ὠραίου θαλασσίου ρυθμοῦ ἀνευρέθησαν μεταξὺ τούτων.

Σημαντικὸν εἶναι ὅτι τόσον ἐδῶ ὅσον καὶ ἐντὸς τῆς αἰθούσης καὶ ἀλλαχοῦ ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια κεραμειῶν τροχῶν μὲ ἐγγάρακτον φυλλοειδῇ διακόσμησιν καὶ εἰς μὲ διπλοῦς πελέκεις. Ἀνατολικώτερον ἐντὸς ἀμπέλου ἡ σκαφὴ ἀπεκάλυψε συνέχειαν τοίχων τοῦ μεγάρου, κεκαυμένα χῶματα καὶ ἄφθονα τεμάχια ἰσχυρῶς κεκαυμένων ἀγγείων συντετηγμένων ὑπὸ ὑπερβολικῆς θερμότητος. Ἡ ἄμπελος ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καὶ ἐκεῖ θὰ στραφῇ ἢ σκαπάνη κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος· διότι πρόκειται προφανῶς περὶ κεραμικοῦ κλιβάνου, ὅστις δυνατὸν ν' ἀνακαλυφθῇ, ὁπότε θὰ συμπληρωθῇ πολύτιμος εἰκὼν μεγάρου μὲ ἀμπελουργικὴν, ὑφαντικὴν καὶ κεραμικὴν βιομηχανίαν, ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀκμῆς τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἥτοι τοῦ 16^{ου} αἰ. π.Χ.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαί καὶ Κύριοι, τὸ κατὰ τὸ 1951 ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ἐπιτελεσθὲν μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἄλλοτε πίστεως πρὸς τὴν μεγάλην ἡμῶν παράδοσιν. Ἐλπίζομεν ὅτι κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπεκτείνωμεν ἔτι μᾶλλον τὴν δρεῶσιν ἡμῶν, μὴ ἀρκούμενοι μόνον εἰς τὴν δι' ἀνασκαφῶν ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων ἀρχαίων, ἀλλὰ προωθοῦντες αὐτὴν καὶ εἰς τὴν συντήρησιν

τῶν ἤδη εὐρημένων, τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀναστήλωσιν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω εἰς τὴν ἐπισκευὴν μουσείων καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς κατ' ἀξίαν ἀνίδρυσιν καὶ ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων. Θὰ ἔλθωμεν οὕτω κατὰ τὸ δυνατόν ἀρωγοὶ εἰς τὸ Κράτος, ὅσάκις τοῦτο δὲν θὰ ἔχη τὴν οἰκονομικὴν δυνατότητα νὰ διεξαγάγῃ ἀποτελεσματικῶς τὰ ἔργα ταῦτα.

Μὲ τοιαύτην προοπτικὴν σκεπτόμενον νὰ ἐργασθῇ τὸ Συμβούλιον νομίζει ὅτι θὰ ἐκπληρώσῃ πληρέστερον τὸν σκοπόν, ὃν ἐπιδιώκει τὸ Ἰδρυμα· διότι εἶναι μυριάκις προτιμότερον νὰ ἀναβάλλωμεν τὴν περαιτέρω εὗρεσιν ἀρχαίων ἐὰν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ συντηρῶμεν τὰ εὐρεθέντα, νὰ τὰ ἀναστηλῶνμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζωμεν ἐπαξίως εἰς τὰ μουσεῖά μας.

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1951

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΤΩ ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΩ ΘΕΑΤΡΩ

Ἀσχολούμενος μὲ τὴν μελέτην καὶ σχεδίασιν τῶν μνημείων τῆς νοτίας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως μὲ τὸν σκοπὸν νὰ περιλάβω καὶ τὰ μνημεῖα ταῦτα εἰς τὸν καταρτιζόμενον ὑπ' ἐμοῦ νέον ἀρχαιολογικὸν χάρτην τῶν Ἀθηνῶν, παρετήρησα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πύροdon τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου τὰ ὑπολείμματα μιᾶς ἡμικυκλικῆς ἀψίδος, ἣτις ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ἐξετάσω λεπτομερέστερον καὶ τὰ μεταγενέστερα τῆς ἐποχῆς τοῦ θεάτρου ἐρεῖπια. Τὰ ἐκ τῆς ἐρεύνης μου ταύτης πορίσματα ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὰ παλαιότερον ἐνταῦθα ἀνευρεθέντα χριστιανικὰ λείψανα (τοίχους, πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς καὶ ἰδίως πολλοὺς χριστιανικοὺς τάφους) μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 5^{ου} μ.Χ. αἰῶνος ἰδρῦθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πύροdon τοῦ θεάτρου μία χριστιανικὴ βασιλική, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἀψὶς, ἐνῶ συγχρόνως ἐχρησιμοποιήθη ὁλόκληρον τὸ χαμηλότερον μέρος τοῦ θεάτρου, ἡ σκηνὴ καὶ ἡ ὀρχήστρα, διὰ τὰς διαφόρους ἄλλας ἀνάγκας τοῦ ναοῦ (*πίν. I*).

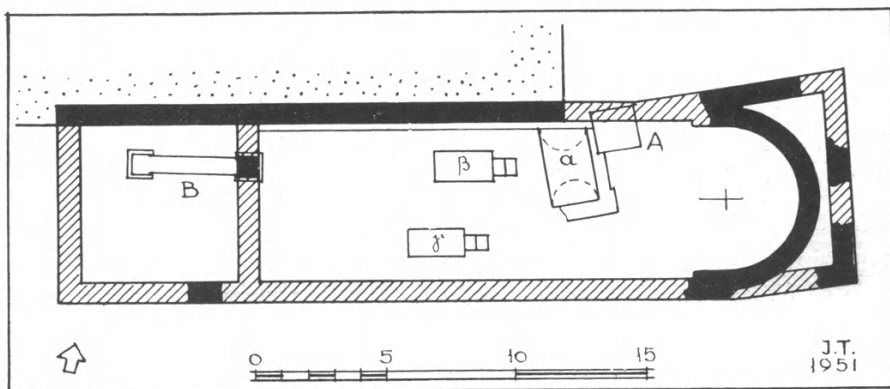
Λεπτομερὴς μελέτη περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτοῦ χριστιανικοῦ μνημείου τῶν Ἀθηνῶν θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα τοῦ 1952. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν περιορίζομαι ἐνταῦθα εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ καθαρώς ἀνασκαφικοῦ ἔργου ἐν σχέσει μὲ τὴν βασιλικὴν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐργασιῶν μου διὰ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχεδίου τῆς καταστραφείσης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ¹.

¹ Αἱ ἐν Ἀθήναις ἀνασκαφικαὶ μου ἐργασίαι, τὰς ὁποίας ἀπὸ τριετίας ἤρχισα, κυρίως ἀποβλέπουν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς πόλεως, μὲ

Πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ὁλόκληρος ἡ ὑπὸ τῆς βασιλικῆς καταλαμβανομένη ἔκτασις ἐκαλύπτετο ὑπὸ νεωτέρας ἐπιχώσεως, λίθων καὶ χωμάτων, μόλις δὲ μεταξὺ αὐτῶν διεγράφετο τὸ κυκλικὸν σχῆμα τῆς ἀψίδος.

Μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ σώζωνται καὶ ἄλλοι τοῖχοι τῆς βασιλικῆς ἀπεμάκρυνα πάντα τὰ ὑλικά τῆς νεωτέρας αὐτῆς ἐπιχώσεως, ἀλλ' οὐδαμοῦ εὐρέθησαν ἕξη τῆς βασιλικῆς, καταστραφέντα πιθανῶς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον φθάσει μέχρις αὐτοῦ τοῦ βράχου.

Ἡ τελεία ὁμως ἐξαφάνισις τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς φαίνεται, ὅτι δὲν

Εἰκ. 1. Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

ὀφείλεται μόνον εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους. Ἡ ἀνεύρεσις ἐνταῦθα διαφόρων τοίχων οἰκιῶν, ὡς καὶ πολλῶν πίθων, τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῶν χρό-

τελικὸν σκοπὸν τὴν δημοσίευσιν γενικῆς περὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν Ἀθηνῶν μελέτης.

Διὰ τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν μοὶ παρέχει ἐκάστοτε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ ἔργου μου τούτου, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐνταῦθα τόσον τὸ Σὸν Συμβούλιον ὅσον καὶ τὸν Γραμματέα αὐτῆς καθηγητὴν μου κ. Ἀ. Ὁρλάνδον.

Ὅπως ἰδιαιτέρως ἐπίσης εὐχαριστῶ τὸν Διευθυντὴν τῶν Ἀμερικανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν κ. H. Thompson διὰ τὸ ἐνδιαφέρον, μὲ τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας μου καὶ τὴν παρασχεθεῖσαν ἄδειαν, ὅπως χρησιμοποιοῦ τὰ εἰδικὰ ἐργαστήρια τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς πρὸς ἐπεξεργασίαν τῶν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν μου εὐρημάτων.

Εὐχαριστίας ἐπίσης ἐκφράζω εἰς τὴν δεσποινίδα A. Frantz καὶ τὸν καθηγητὴν κ. H. Robinson διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρω εἰς τὴν παροῦσαν ἐκθεσίν μου. Τὴν δεσποινίδα A. Frantz εὐχαριστῶ ἐπίσης καὶ διὰ τὴν φωτογράφησιν τῶν ἀγγείων (εἰκ. 3, 8 καὶ 9). Αἱ λοιπαὶ δημοσιευόμεναι ἐνταῦθα φωτογραφίαι ὀφείλονται εἰς τὸν κ. Γ. Τσίμαν.

νων τῆς Τουρκοκρατίας, ἀποδεικνύουν, ὅτι ἤδη πολὺ ἐνωρίτερον εἶχεν ἀρχίσει ἡ καταστροφή τῆς βασιλικῆς.

Οὕτω ἐκ τῆς βασιλικῆς διεσώθη μόνον ἡ ἀψίς, ἥτις εἶναι θεμελιωμένη ἐντὸς τοῦ Ὁδείου τοῦ Περικλέους καὶ μικρὸν τμήμα τοίχου τῆς νοτίας πλευρᾶς. Ὡς βορεία πλευρὰ ἐχρησιμοποιήθη αὐτὸς οὗτος ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς παρόδου τοῦ θεάτρου (εἰκ. 1 καὶ 2). Ἐπίσης πλησίον τῆς ἀψίδος

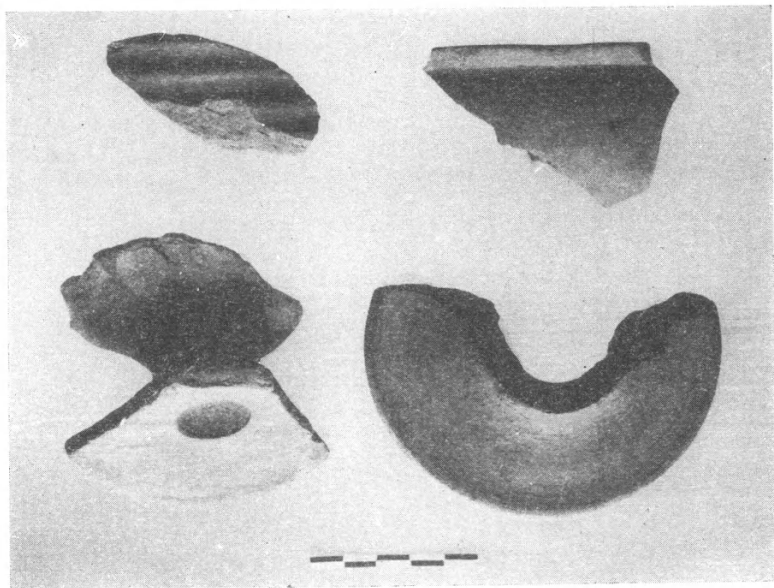
Εἰκ. 2. Ἡ ἀψίς τῆς βασιλικῆς καὶ πρὸ αὐτῆς ὁ τοῖχος τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.

εὐρέθη ἄθικτος καὶ ἡ παλαιὰ ἐπίχωσις, ἐκ τῶν ἐντὸς δὲ αὐτῆς ἀνευρεθέντων ἀγγείων καταρθώσαμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸν χρόνον τῆς οἰκοδομῆς τῆς βασιλικῆς.

Ἡ ἐπίχωσις ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου, ὅστις εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ τὸ δάπεδον τοῦ Ὁδείου, ἔχει ὕψος 0.74 μ.

Τὸ βαθύτερον μέρος τῆς ἐπιχώσεως ἀπετελεῖτο ἀπὸ τέφραν καὶ μαῦρα χώματα, ἐντὸς δ' αὐτῆς ἀνευρέθησαν τεμάχια ἀπηνθρακωμένων ξύλων, σιδηροὶ ἥλοι, τεμάχια κεράμων στέγης καὶ πολλὰ τεμάχια ἀγγείων. Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐπίχωσιν σημειώνει ὅτι εὔρε καὶ ὁ Καστριώτης, ὅστις πρῶτος ἀνέσκαψε τὸ Ὁδεῖον, ὁρῶν δὲ ὑπέθεσεν ὅτι ἡ ἐπίχωσις αὕτη ἐσχηματίσθη

μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ὁδείου, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προσδιορίζη, πότε ἐγένετο αὕτη¹. Ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων, τὰ ὅποια χρονολογούνται εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα, εἶναι δυνατόν ν' ἀποδώσωμεν τὴν καταστροφὴν εἰς τοὺς Ἑρούλους, οἱ ὅποιοι, ὥς γνωστόν, κατὰ τὸ 267 μ.Χ. κατέλαβον τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατέστρεψαν τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων αὐτῆς². Τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς ἐπιχώσεως ἀπετελεῖτο ἀπὸ καθαρὰ χώματα καὶ

Εἰκ. 3. Μεσοελλαδικὰ καὶ ὑστεροελλαδικὰ ὄστρακα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Ὁδείου τοῦ Περικλέους.

πολλὰ τεμάχια ἀγγείων ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἐξ αὐτῶν ἰδιαίτερος ἀναφέρω τὰ ἀνευρεθέντα ἐνταῦθα μεσοελλαδικὰ καὶ ὑστεροελλαδικὰ ὄστρακα (εἰκ. 3). Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀγγείων ἀνήκει εἰς τὸν 3ον καὶ 4ον μ.Χ. αἰῶνα.

Μεταξὺ τῶν τελευταίων αὐτῶν ἀγγείων τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν καὶ δύο ἢ τρία ὄστρακα τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος ὥς καὶ τεμάχιον λύχνου τῆς αὐτῆς

¹ Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗ, Ἀνασκαφαὶ Ὁδείου Περικλέους, ΠΑΕ 1914 σ. 96, ΠΑΕ 1915, σ. 30, ΠΑΕ 1919, σ. 29.

² Ὡς ἔδειξαν αἱ ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς ἐκτελούμεναι ἀνασκαφαί, πάντα τὰ οἰκοδομήματα τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὑπὸ τῶν Ἑρούλων. Ἐντὸς μάλιστα τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐνταῦθα εὐρέθησαν τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἀγγεῖα μὲ τὰ εἰς τὸ Ὁδεῖον τοῦ Περικλέους ἀνευρεθέντα.

ἐποχῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι, ὥς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τοῦ θεμελίου τῆς ἀψίδος, ἡ ἐπίχωσις πρέπει νὰ προὔπῃρχε τῆς ἀψίδος καὶ ὅτι ἐπίσης οὐδὲν ἄγγειον νεώτερον τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος παρατηρήθη εἰς τὸ διασπασθὲν μικρὸν τμήμα τῆς ἐπιχώσεως, ἣτις ἐτέθη μετὰ τὴν οἰκοδομήν τῆς ἀψίδος, νομίζω ὅτι εἶναι δυνατόν μετὰ βεβαιότητος νὰ χρονολογήσωμεν τὴν βασιλικὴν εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου αἰῶνος, κατὰ τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ τὸ ἀργότερον πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος.

Τὸν χρόνον τῆς καταστροφῆς τῆς βασιλικῆς δὲν γνωρίζομεν, ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὅμως ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ τριῶν τάφων τῶν βυζαντινῶν χρόνων (εἰκ. 1, α, β καὶ γ) ¹, φαίνεται ὅτι αὕτη διειρηθή ἐπὶ μακρόν, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος, ὅτε πρέπει νὰ εἶχε καταστραφῇ, διότι ἐπ' αὐτῆς διήλθε τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὥς πιστεύω, ἀνεγερθὲν νέον ὀχυρωματικὸν τεῖχος πέριξ τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ «Ριζοκάστρο» (πίν. I) ².

Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν περίπου χρονολογοῦνται καὶ οἱ διάφοροι τοῖχοι οἱ σωζόμενοι πλησίον τῆς βασιλικῆς καὶ οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς οἰκίας. Τέλος τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα, πρὸς ἀντικατάστασιν πιθανῶς τῆς καταστραφείσης βασιλικῆς καὶ εἰς μικρὰν πρὸς ἀνατολὰς ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης, ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ (πίν. I).

Διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τίποτε σχεδὸν δὲν ἤτο γνωστὸν πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ³. Ἀναφέρεται μόνον τὸν 15ον ἢ 16ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου τῶν Παρισίων, «εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τὸν Ἀλεξανδρινὸν εἰς τὴν Πλάκα εἶναι κανδήλι μαρμαρένιον τοῦ Δημοσθένους» ⁴, καὶ ὑπὸ τοῦ Καρώρη εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1827, ὅτε καὶ κατεστράφη, ὥς «ἐκκλησία παλαιὰ καὶ δυνατὴ καὶ μὲ κουμπὲν ἐπάνω» ⁵. Τέλος ἡ θέσις της σημειοῦται εἰς τὸ τοπογραφικὸν σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν Κλεάνθους καὶ Schaubert. ⁶.

¹ Καὶ οἱ τρεῖς τάφοι φαίνεται ὅτι ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ Κουμανοῦδης, ἐξ αὐτῶν ὅμως ἀναφέρει μόνον τὸν α, ὅστις ἦτο ὁ μεγαλύτερος καὶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ κυλινδρικοῦ θόλου, ΠΑΕ 1877 - 78, σ. 18.

² Σχέδιον τοῦ «Ριζοκάστρου», ἐδημοσιεύθη ἐν AJA, L, 1946, πίν. XXX.

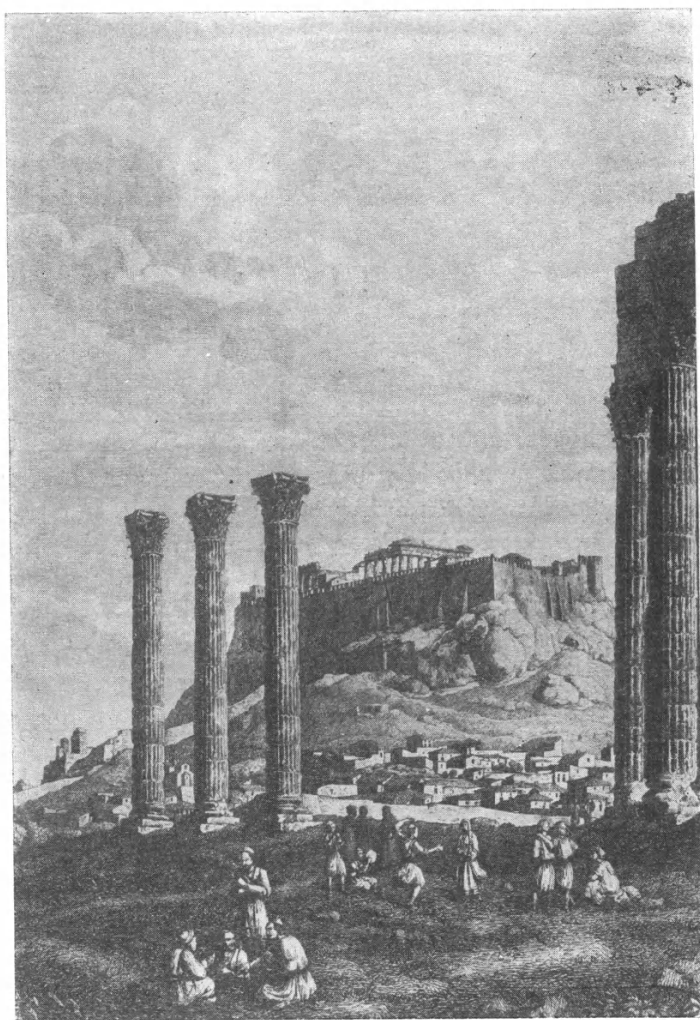
³ Α. ΞΥΓΟΠΟΥΛΟΥ, Εὐρετήριον τῶν Μεσαιωνικῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τεῦχος Β', σ. 110, ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁴ C. WACHSMUTH, Die Stadt Athen im Alterthum, Leipzig 1874, τόμ. I, σ. 742.

⁵ Ι. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, Ἀθῆναι 1901, Ἡμερολόγιον Ν. Καρώρη, τόμ. Α', σ. 75, καὶ Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Ἰ. Μακρυγιάννη, τόμ. Β', σ. 194. Τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ ἀναφέρει ἐπίσης καὶ ὁ Δ. ΣΟΥΡΜΕΛΗΣ, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, Αἴγινα 1834, σ. 154.

⁶ Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τοπογραφικοῦ αὐτοῦ σχεδίου ὁ Α. MOMMSEN, Athenae Christianae, Lipsiae 1868, Νο 30, καὶ ὁ Κ. ΜΠΙΡΗΣ, Αἱ ἐκκλησίαι τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων, Ἀθῆναι 1940, ἀριθ. 3, προσδιώρισαν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ.

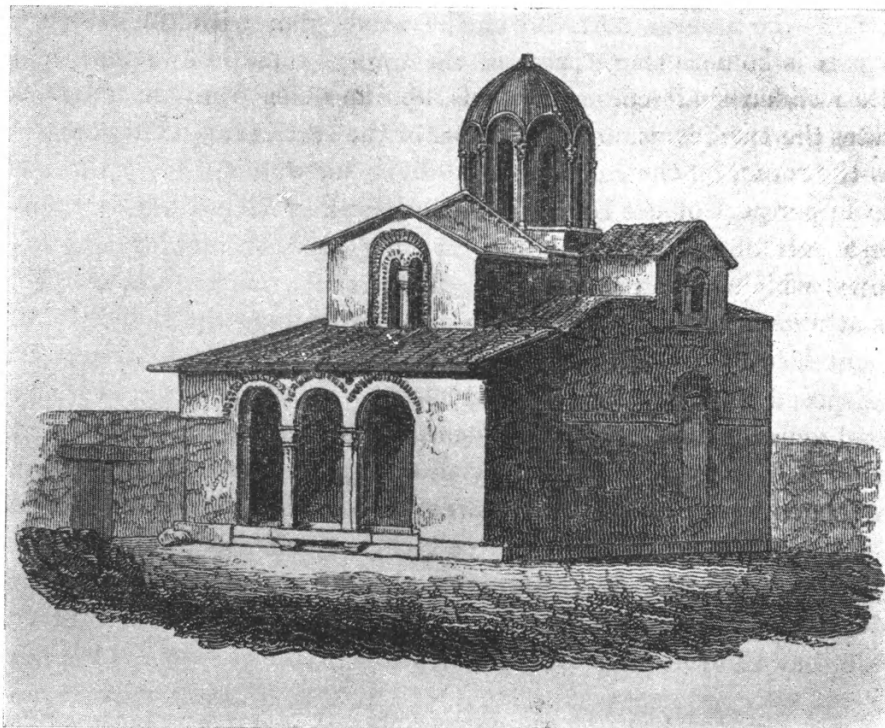
Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω πενιχρῶν εἰδήσεων ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐμφανίζεται εἰς πλείστας παλαιὰς ἀπόψεις τῆς Ἀκροπόλεως σχεδιασμένη μάλιστα μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν (εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Ἀποψὶς τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπείου. Μεταξὺ τῶν δύο πρώτων κιόνων διακρίνεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ (Joseph Thürmer 1819).

Τὸ 1818 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ J. Woods, μεταξὺ δὲ τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας μᾶς δίδει εἰς τὸ βιβλίον του διὰ τὰς ἀρχαιότητας τῆς

πόλεως, ἀφιερώνει, καὶ ὀλίγας γραμμὰς περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρων δύο κυρίως ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὴν μίαν κατὰ τὸν λόφον τοῦ Ἀγγέσμου, τῆς ὁποίας δημοσιεύει καὶ σχέδιον (εἰκ. 5), τὴν ἄλλην κάτωθεν τοῦ Μνημείου τοῦ Θρασύλλου¹. Εἶναι ὁμως φανερὸν ὅτι κάποιο

Εἰκ. 5. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀλεξανδρινός. Σχέδιον ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Woods εἰς τὸν Ἅγ. Γεώργιον τοῦ λόφου τοῦ Ἀγγέσμου (Λυκαβηττοῦ).

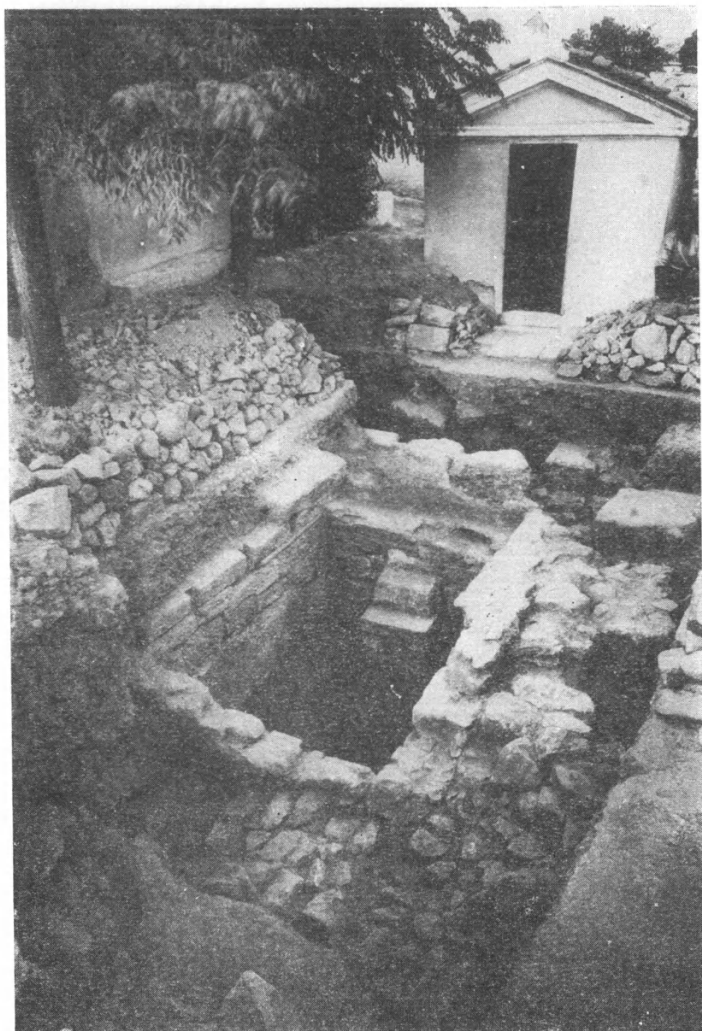
λάθος εἶχε γίνει ὑπὸ τοῦ Woods εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένη εἰκὼν καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λόφου τοῦ Ἀγγέσμου δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἀφορᾷ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ.

Σήμερον εἰς τὴν θέσιν τῆς καταστραφείσης ἐκκλησίας ὑπάρχει μικρὸν παρεκκλήσιον οἰκοδομηθὲν πρὸ 60 περίπου ἐτῶν², πρὸ αὐτοῦ δὲ μικρὰ πλατεῖα περιβαλλομένη ὑπὸ οἰκιῶν.

¹ JOSEPH WOODS, Letters of an architect, from France, Italy and Greece, London 1828, τόμ. II, σ. 269.

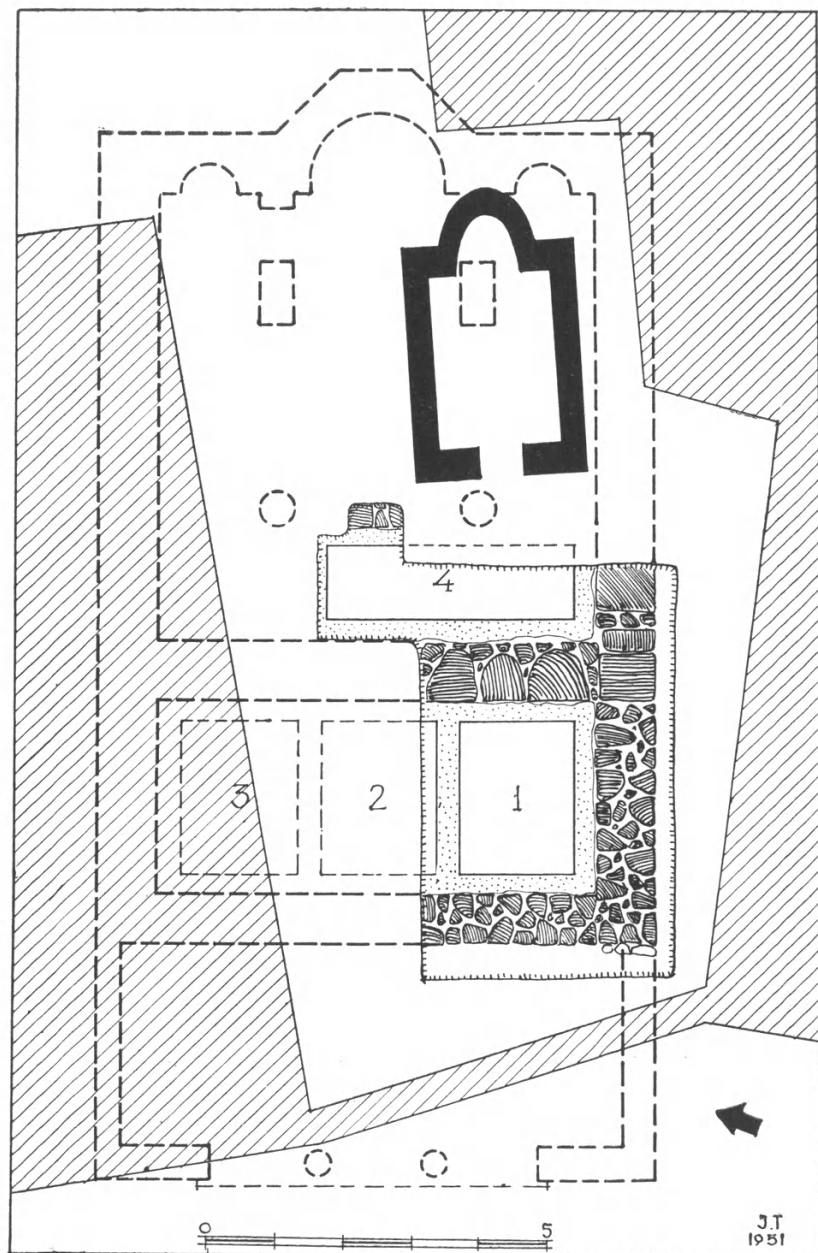
² ΠΑΕ 1914, σ. 107.

Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἦτο δυνατόν ἀκόμη νὰ σώζωνται τὰ θεμέλια τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, ἐπεχείρησα εἰς τὸν ἐλεύθερον χώρον τῆς πλατείας μικρὰν

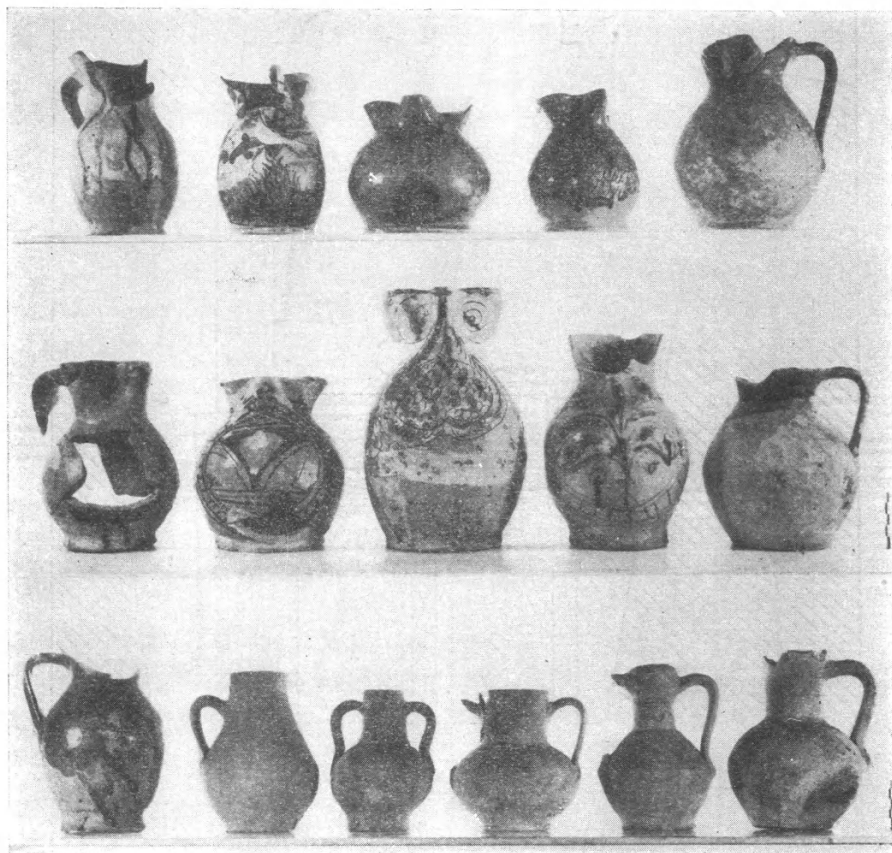
Εἰκ. 6. Τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια τῆς ΝΔ γωνίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ καὶ ὁ ἀποκαλυφθεὶς ὑπ' ἀριθ. 1 τάφος. Εἰς τὸ βάθος τὸ σημερινὸν ναῦδριον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

δοκιμαστικὴν ἀνασκαφήν. Αἱ ἐλπίδες μου πράγματι δὲν διεψεύσθησαν, διότι εἰς βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἑδάφους ἐφάνησαν τὰ θεμέλια τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ ναοῦ καὶ δύο τάφοι (εἰκ. 6). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ

Εἰκ. 7. Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ.

τῶν ἀνευρεθέντων θεμελίων τοῦ ναοῦ καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς διαφόρους περὶ αὐτοῦ πληροφορίας καὶ τὰς περισωθείσας ἀπόψεις, ἰδίως τὴν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ Woods, ἐξετέλεσα τὴν ἐνταῦθα δημοσιευομένην ἀναπαράστασιν τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ¹ (εἰκ. 7).

Εἰκ. 8. Τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ τάφου 1 πήλινα ἀγγεῖα.

Ἐκ τῶν τάφων ἀνεσκάφη μόνον ὁ πρῶτος. Ἔχει διαστάσεις 1.70×2.25 μ. τὸ δὲ δάπεδον αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς βάθος 1.86 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ κτιστοῦ κυλινδρικοῦ θόλου, ὅστις πιθανῶς κατεστράφη κατὰ τὴν ἀνατίναξιν τῆς ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ ὅμως

¹ Βασικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν ἀπετέλεσαν αἱ πληροφορίες τοῦ Woods, ὅτι τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ἦτο 27 πόδες καὶ ὅτι ὁ κυρίως ναὸς ἦτο τετράγωνος.

ὕψους αὐτοῦ συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ εὐρίσκετο τὸ ὀλιγώτερον 0.40 μ. ὑψηλότερον τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς πλατείας.

Ὁ τάφος ἦτο πλήρης λίθων καὶ τεμαχίων κεράμων προερχομένων ἐκ τῆς καταρρεύσεως τοῦ καλύπτοντος αὐτὸν κυλινδρικοῦ θόλου. Κάτωθεν

Εἰκ. 9. Ὑάλινα ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου 1.

ὅμως τῶν λίθων ἀνεσκάφη ἐπίχωσης ὕψους 0.35 μ., [ἐντὸς δ' αὐτῆς ἀνευρέθησαν] πολλὰ ὅστις ἀνήκοντα εἰς περισσοτέρους τῶν δέκα σκελετοὺς καὶ 25 πήλινα καὶ ὑάλινα ἀγγεῖα χρονολογούμενα πάντα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν καὶ ἄλλοθεν πηλίνων ἀγγείων εἰς τὸν 16ον αἰῶνα¹ (εἰκ. 8 καὶ 9).

Ὅτι δὲ ὅπωςδήποτε πάντα τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου, πήλινα καὶ ὑάλινα, ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου ἐννέα τουρκικῶν νομισμάτων².

¹ Τὰ ἀγγεῖα παρεδόθησαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

² Τὰ νομίσματα παρεδόθησαν εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον.

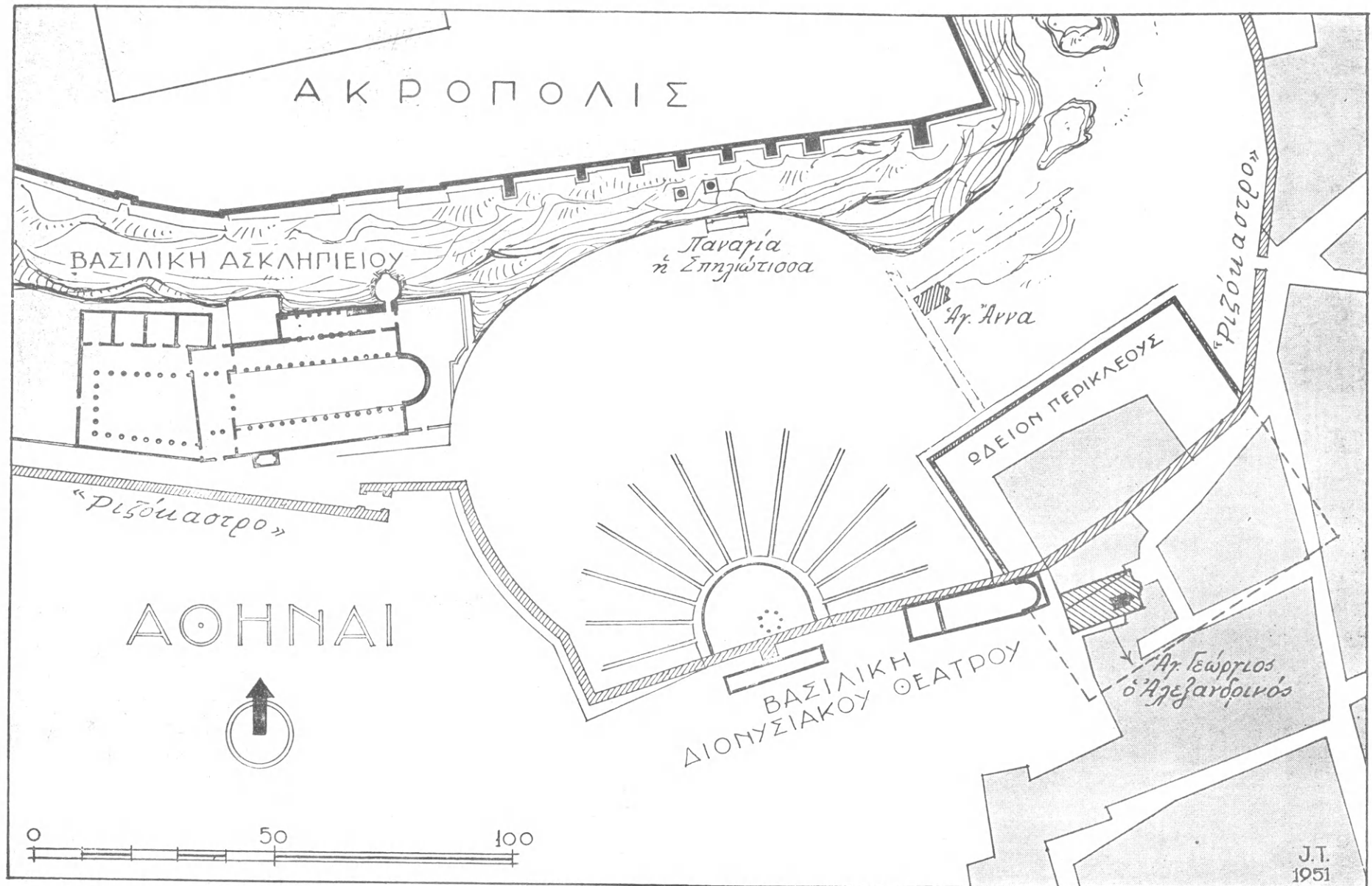
Εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἀνήκουν ἐπίσης καὶ διάφοροι τοῖχοι ἀνευρεθέντες πέραξ τῆς βασιλικῆς. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ τοῖχος τῆς εἰκόνης 2, τὸν ὁποῖον κατηδάφισα, κάτωθεν δ' αὐτοῦ καὶ πλησίον εὐρέθησαν ἀγγεῖα τοῦ 16ου αἰῶνος.

Φαίνεται λοιπόν, ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν βυζαντινῶν οἰκιῶν, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 12ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος, ἐπὶ μακρὸν ἡ περιοχὴ αὕτη ἔμεινεν ἔρημος καὶ ὅτι κατρκήθη ἐκ νέου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας¹ (πιθανῶς τὸν 16ον μ.Χ. αἰῶνα) χρησιμοποιηθέντων πάλιν τῶν τάφων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πρὸς ταφὴν.

Ἄν καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐκδοχὴ, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὅτε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προσετέθη ὁ ἐξωνάρθηξ (εἰκ. 6 καὶ 7) καὶ ἐγένετο ριζικὴ ἀνακαίνισις τοῦ ναοῦ, ἐτέθησαν τὸ πρῶτον ἐντὸς αὐτοῦ καὶ οἱ τάφοι.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

¹ Εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ αὕτη κατρκήθη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν, κατέληξε καὶ ὁ Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ, ΠΑΕ 1918, σ. 15, ΠΑΕ 1922-24, σ. 15 καὶ 86, ΠΑΕ 1925-26, σ. 24. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν γνώμην τοῦ συναδέλφου κ. Κ. Μπίρη, ὅτι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 16ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐγκατέστησαν οἱ Τοῦρκοι Ἀλβανοὺς ἐκ τῆς Ἀργολίδος. Κ. ΜΠΙΡΗ, Οἱ Γκαγκαρέοι καὶ ἡ Πλάκα τῆς Ἀθήνας, Ἑλληνικὴ Δημοσιουργία 15ης Σεπτεμβρίου 1948, σ. 149-154.

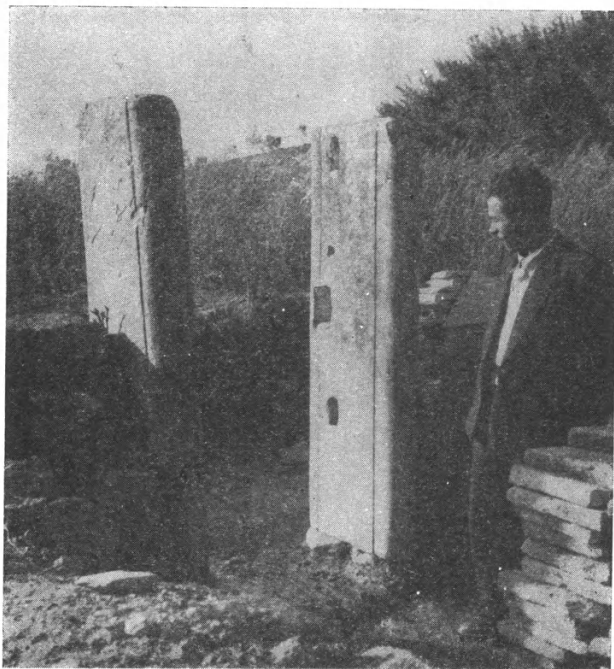

Παλαιοχριστιανικά καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς νοτίας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως.

2. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΡΑΥΡΩΝΑ

Κατὰ Μάϊον τοῦ ἔτους 1951 μετέβημεν μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Γ. Οἰκονόμου, τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου καὶ τοῦ Ἐφόρου Ἀρ-

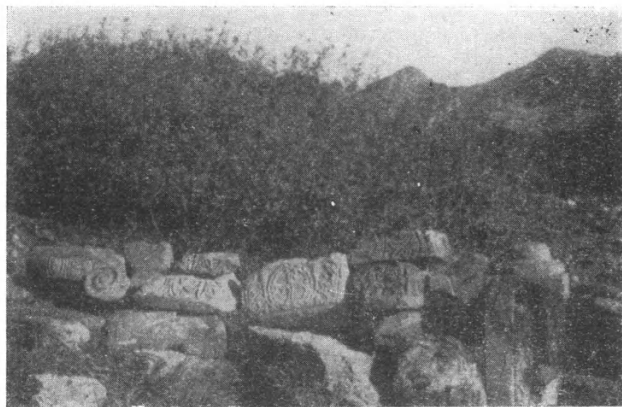
Εἰκ. 1. Οἱ ὡς σταθμοὶ τῆς θύρας τοῦ μεταγενεστέρου ναυδρίου χρησιμοποιοιθέντες ἀμφικίονες παραθύρων τῆς μεγάλης βασιλικῆς μετὰ τὴν ὁλοσχερῇ ἀποκάλυψίν των.

χαιότητων Ἀττικῆς κ. Ἰ. Παπαδημητρίου πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Παπαδημητρίου ἀνασκαφεισῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Βραυρῶνος.

Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν μας, πρὸς δυσμὰς καὶ εἰς ἀπόστασιν 500 μ. ἀπὸ τῶν ἀρχαίων τῆς Βραυρῶνος ἀντελήφθημεν, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ὑπολείμματα παλαιῶν τοίχων. Τὰ ἐξήτασα μετὰ προσοχῆς καὶ διέκρινα προβαλλόμενα ἐν τῷ μέσῳ μεγάλων σχίνων μαρμάρινα τεμάχια, τὰ ὅποια προήρχοντο προφανῶς ἀπὸ διαχωριστικὸν κίονας παραθύρων μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (εἰκ. 1).

Ἐζήτησα μετὰ ταῦτα σχετικὴν πίστωσιν ἀπὸ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον εὐχαρίστως μοῦ παρέσχε τὰ μέσα διὰ τὴν ἀνασκαφὴν, δι' ἣ καὶ ἐκφράζω εἰς αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα τὰς ἀπειροὺς μου εὐχαριστίας.

Κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς σκαφῆς, ἣτις ἤρχισε κατὰ Νοέμβριον 1951, ἐξεκαθαρίσθη ὁ χώρος ἀπὸ τοὺς σκίνους, διὰ μέσου τῶν ὁποίων προέβαλλον τὰ μαρμάρινα τεμάχια. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν πολλὰ μαρμάρινα γλυπτά (*εἰκ. 2*), διεπιστώθη δὲ καὶ ὅτι δύο μαρμά-

Εἰκ. 2. Ἀνάγλυφα ἀρχιτεκτονικά μέλη τῆς βασιλικῆς.

ρινοὶ διαχωριστικοὶ κίονες διαστάσεων $1,65 \times 0,57$ μ., (*εἰκ. 1*) προερχόμενοι ἀπὸ μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, εἶχον χρησιμοποιηθῇ μεταγενεστέρως ὡς σταθμοὶ τῆς θύρας εἰσόδου τοῦ μικροῦ ναυδρίου (διαστάσεων $5,58 \times 3,83$ μ.), ὅπερ ἐκτίσθη εἰς τὸν ἄξονα τῆς κάτωθεν αὐτοῦ ἀποκαλυφθείσης βασιλικῆς, ὅταν πλέον εἶχεν ἐρειπωθῇ ἡ μεγάλη ¹ (*εἰκ. 3*).

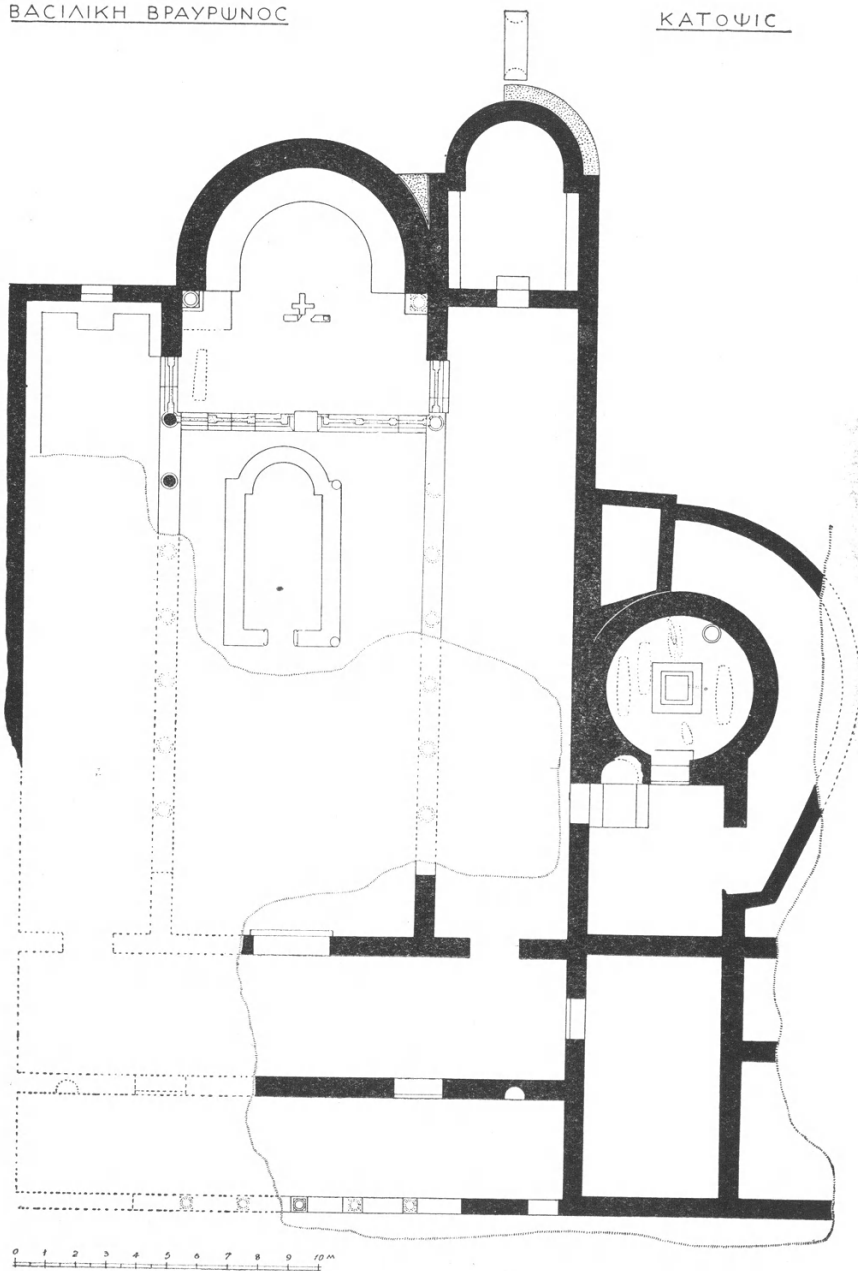
Τὸ ναῦδριον τοῦτο ἦτο ἐκτισμένον δι' ὕλικού προερχομένου ἐκ τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς, ἥτοι μὲ παχείας ὀπτοπλίνθους καὶ λίθους, ὡς τέμπλον του δ' ἐχρησιμοποιήθησαν τεμάχια κορμοῦ κίονος ἐσχισμένου εἰς δύο καθ' ὕψος ὡς καὶ μεγάλα ἐπιθήματα φέροντα εἰς τὸ μέσον τὴν χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν τοῦ σταυροῦ μὲ φύλλα ἀκάνθου ἐκατέρωθεν. Τέλος ὡς Ἀγία Τράπεζά του ἐχρησιμοποιήθη μέγα κορινθιακὸν κιονόκρανον ἡμικατεργασμένον τοῦ λεβητοειδοῦς τύπου.

Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ἐτέρου τεμαχίου ἀρραβδώτου κορμοῦ κίονος, χρησιμοποιηθέντος εἰς τὸ τέμπλον, ἐχαράχθη ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ ἐκατέ-

¹ Πολλὰ εἶναι τὰ παραδείγματα μικρῶν ναυδρίων, εἰς τὰ ὁποῖα συνεπτύχθησαν μεγάλοι βασιλικαὶ εἰς ὑστερωτέρους χρόνους ὡς π.χ. τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ, τῶν Φανῶν τῆς Χίου, τῆς Γλυφάδας κλπ.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

ΚΑΤΟΨΙΣ

Εἰκ. 3. Κάτοψις τῆς ἀνασκαφείσης παρὰ τὴν Βραυρῶνα βασιλικῆς.

ρωθεν σταυροῦ (εἰκ. 4), ἦτοι: «Χ(ριστ)ὲ βοήθι [τῷ] δεομένῳ» καὶ ἑκατέρωθεν τῆς καθέτου κεραίας τοῦ σταυροῦ τὰ δύο γράμματα τῆς Ἀποκαλύψεως Α καὶ Ω.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ ναυδρίου τούτου ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ μεταγενέστεροι τάφοι, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ χώρος ἐχρησιμοποιήθη ἀργότερον ὥς νεκροταφεῖον.

Εἰκ. 4. Χριστιανικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ τεμαχίου κορμοῦ κίονος.

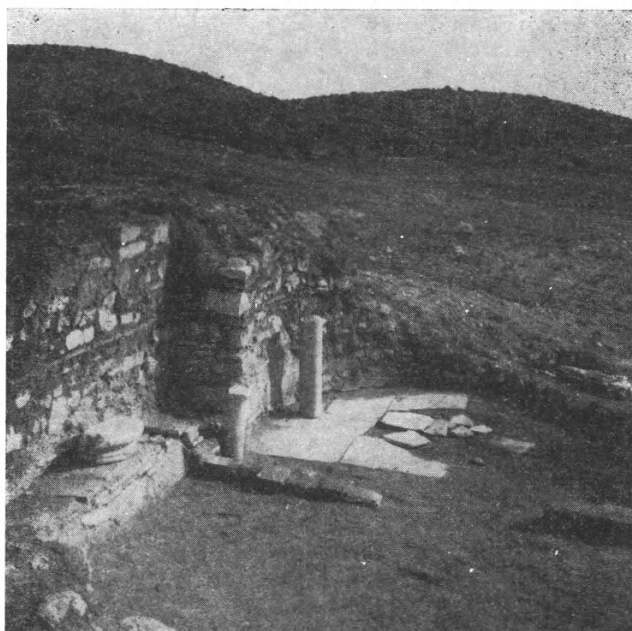
Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ναυδρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 8 μ. περίπου ὑπελογίσθη ὅτι πιθανῶς θὰ εὐρίσκετο ὁ τοῖχος τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ. Δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐπεβεβαίωσε τὴν ὑπόνοιαν· διότι ἔφερεν εἰς φῶς κατ' ἀρχὰς ὠραῖον θολωτὸν τάφον (διαστάσεων 0,77×2,29 μ.) (εἰκ. 5), ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀπτοπλίνθων. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο προσκεκολλημένος ἐπὶ τοῦ ἑξωτερικοῦ τοίχου τῆς μικρᾶς ἀψίδος (ἔρα εἰκόνα 3).

Κατὰ τὴν περαιτέρω ἐσκαφὴν ἀνεκαλύφθη κατ' ἀρχὰς ἀψὶς ἀνήκουσα εἰς παρεκκλήσιον προσκεκολλημένον πρὸς νότον τῆς ἀποκαλυφθείσης ὑστερῶτερον μεγάλης ἀψίδος τῆς βασιλικῆς ἐπέχον δὲ θέσιν διακονικοῦ καὶ ἱκανῶς ἐξέχον πρὸς ἀνατολὰς πέραν τῆς μεγάλης ἀψίδος¹ (εἰκ. 3 καὶ 6). Ἐντὸς τοῦ

¹ Προεξέχοντα ἱκανῶς πρὸς ἀνατολὰς παρεκκλήσια συναντῶμεν τὸν 5ον αἰῶνα εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Σοκάνι τῆς Συρίας· ὅρα σχετικῶς. J. LASSUS, Sanctuaires chrétiens de Syrie, σ. 167 εἰκ. 75, εἰς βασιλικὴν τῆς Παλμύρας (ἔ.ἀ. σ. 168 εἰκ. 76), εἰς τὴν βασιλικὴν Χερσονήσου Κρήτης (ἀδημοσίευτον) καὶ ἀλλαχοῦ.

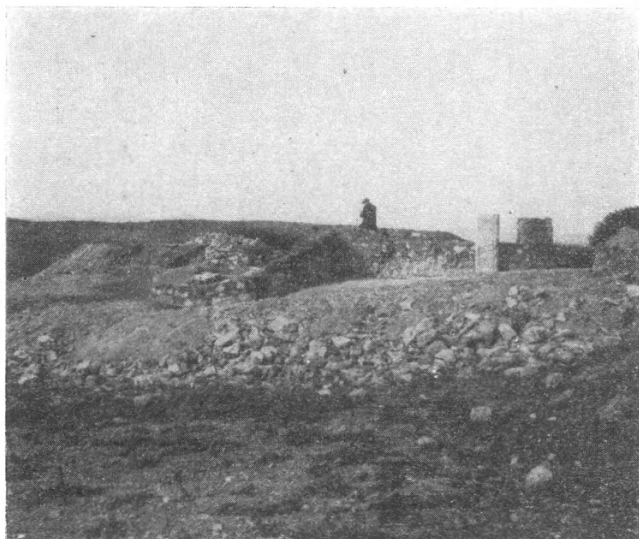

Εἰκ. 5. Πλινθόκτιστος θολοσκεπὴς τάφος
ἐξωτερικῶς τῆς μικρᾶς ἀψίδος.

Εἰκ. 6. Τὸ νοτίως τῆς μεγάλης ἀψίδος προσκεκολλη-
μένον παρεκκλήσιον.

παρεκκλησίου τούτου εὐρέθῃ ὥραϊον ἰωνικὸν κιονόκρανον (εἰκ. 5) προερχόμενον προφανῶς ἀπὸ τὴν κιονοστοιχίαν τῆς βασιλικῆς. Τὸ δάπεδον τοῦ παρεκκλησίου ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου, τὸ δὲ τέμπλον του ἦτο ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀπτοπλίνθων. Ὁ πρὸ τοῦ τέμπλου χώρος ἔφερεν ἑκατέρωθεν δύο τοίχους (πεζούλλια) πλάτους 0,45 μ. καὶ ὕψους 0,50 μ. (εἰκ. 3 καὶ 6).

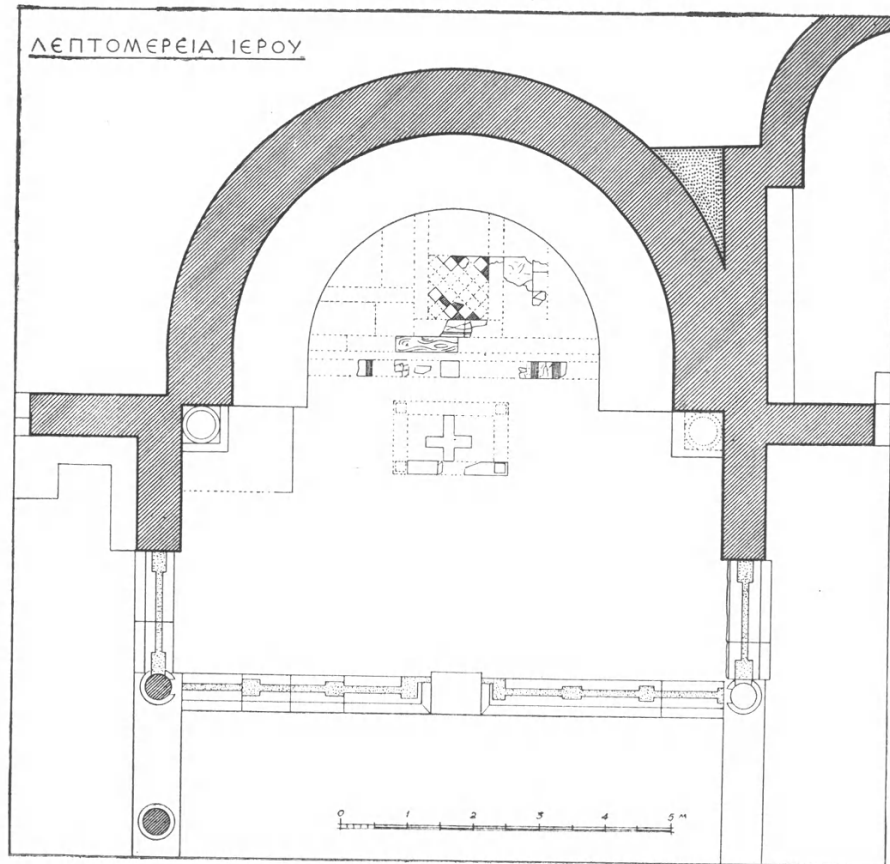
Εἰκ. 7. Ἀποψὺς τῶν ἀψίδων τῆς βασιλικῆς ἀπ' ἀνατολῶν.

Τ Ο Ι Ε Ρ Ο Ν

Ἀνεκαλύφθη ἐν συνεχείᾳ ἡ μεγάλη, κεντρικὴ ἀψὶς τῆς βασιλικῆς, ἐσωτερικῆς διαμέτρου 6,76 μ., τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι σώζονται εἰς ὕψος 2,30 μ. ἐξωτερικῶς (εἰκ. 7).

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη τὸ δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐστρωμένον μὲ ποικιλόχρωμα μάρμαρα ἐκ τῶν πολυτιμωτέρων (εἰκ. 8), ὡς π.χ. λευκῶν τῶν λατομείων Πεντέλης, ποικιλοχρῶμων ροδίνων Σκύρου, ὑποπρασίνων Καρύστου καὶ μελανῶν Χίου. Ἀπεκαλύφθη ἐν συνεχείᾳ ἐσωτερικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἡμικυκλικὸν τοῖχον τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ ὑψηλὸν (0,70 μ.) ἡμικυκλικὸν βάθρον, προφανῶς τὸ σύνθρονον, ἐπενδεδυμένον ἐσωτερικῶς δι' ὀρθομαρμαρώσεως. Οἱ εὐθύγραμμοι τοῖχοι τοῦ Ἱεροῦ ἔφερον ὀρθομαρμαρώσιν, ἥτις εἶχεν ὥραϊαν κυματοειδῆ μαρμαρίνην βάσιν (τοιχοβάτην) (εἰκ. 9 καὶ 10). Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν Β.Α. γωνίαν τοῦ Ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη βάσις κίονος διαμ. 0,45 μ., ὅστις ἐστήριζε πιθανῶς πρὸ τῆς ἀψίδος ἰδρυμένον θριαμ-

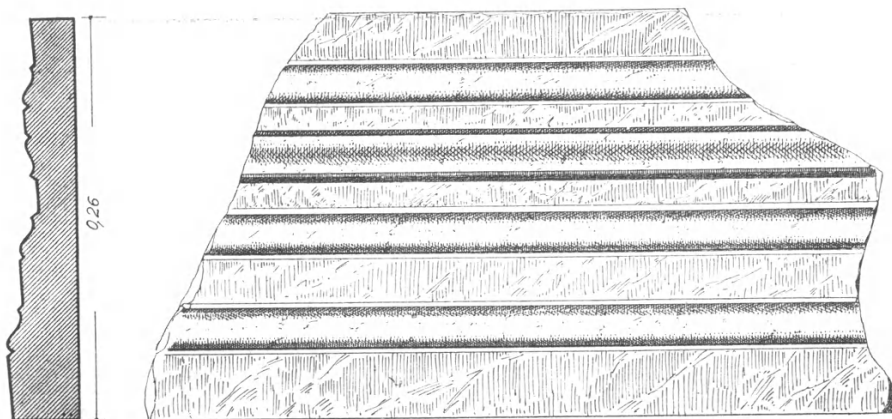
βεντικὸν τόξον (εἰκ. 11). Αἱ βάσεις αὗται προέρχονται ἐξ ἀρχαίου ναοῦ, πιθανῶς τῆς παρακειμένης ἀρχαίας Βραυρῶνος· διότι εἶναι κιονόκρανα δωρικοῦ ρυθμοῦ ἀντιστρόφως τοποθετημένα. Εἰς τὴν ἀντίστοιχον Ν.Α. γωνίαν εὐρέθη μόνον τὸ ἐκ πώρου ὑπόβαθρον παρομοίου κίονος.

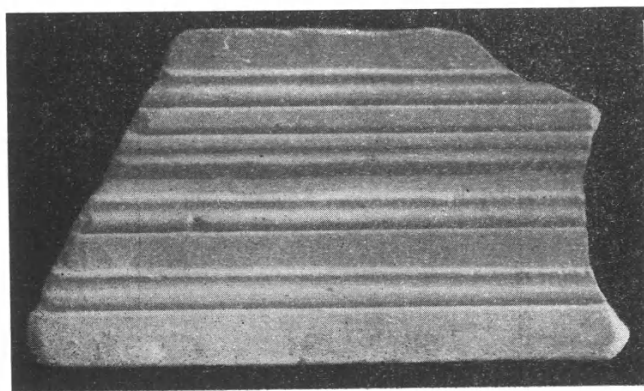
Εἰκ. 8. Λεπτομέρεια τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς.

Παρὰ τὴν χορδὴν τοῦ ἡμικυκλίου εὐρέθησαν αἱ βάσεις τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, ἥτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων κιονίσκων (εἰκ. 12), ἐκαλύπτετο δὲ διὰ κοίλης κυματιοφόρου πλακός, τῆς ὁποίας εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια, ὥς καὶ τῶν 4 στρογγύλων μετὰ συμφυοῦς κιονοκράνου κιονίσκων, οἵτινες τὴν ἐστήριζον (εἰκ. 12). Κάτωθεν τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ σταυροσχημον ἐγκαίνιον, διαστάσεων 0,70×0,685 μ. καὶ βάθους 0,15 μ. (εἰκ. 13), ἔχον τὰ τοιχώματα καὶ τὸν πυθμένα ἐπενδεδυμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, πλὴν δυστυχῶς σεσυλημένον.

Εὐθὺς πρὸ τοῦ ἡμικυκλικοῦ πλακοστρώτου τῆς ἀψίδος εὐρέθησαν οἱ στυλοβάται τοῦ εἰς σχῆμα πεῖ τέμπλου ἔξ ἔρυνθοῦ λίθου (εἰκ. 8 καὶ 11) δεικνύοντες ἑξωτερικῶς μὲν κεκλιμένον ἐπίπεδον ἐπὶ τῆς ὥς ἄνω δ' ἐπιφα-

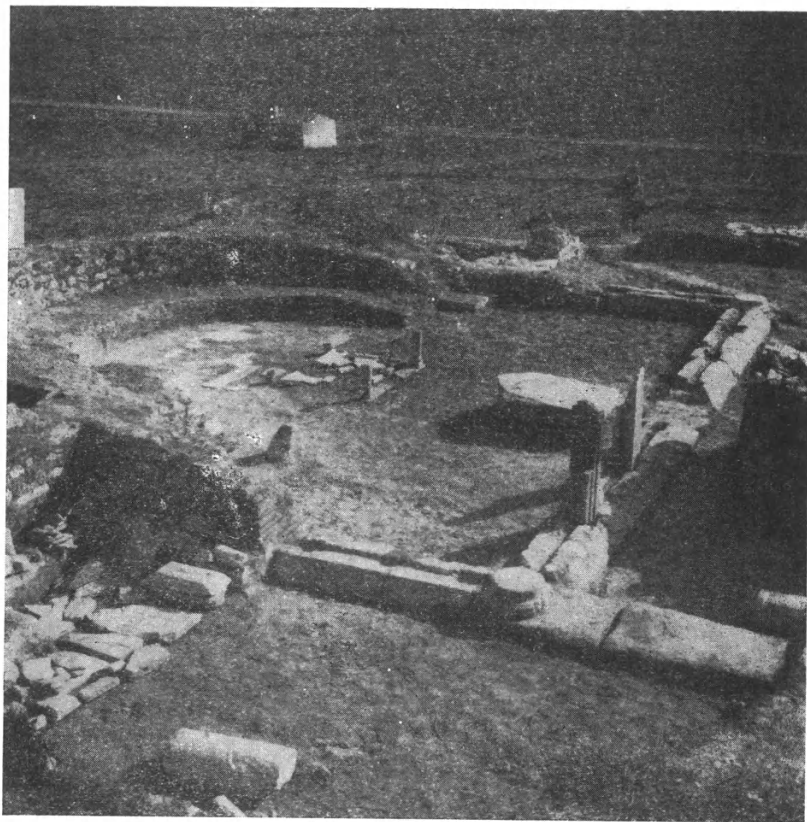

Εἰκ. 9. Τμήμα τοῦ μαρμαρίνου τοιχοβάτου (τομὴ καὶ ὀρθή προβολή).

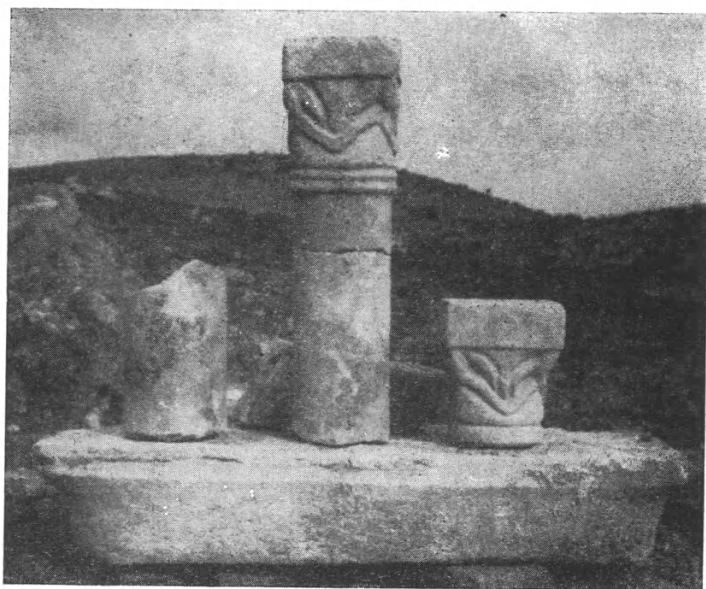

Εἰκ. 10. Τμήμα τοῦ μαρμαρίνου τοιχοβάτου (φωτογραφία).

νείας των συνεχῇ ἔγκοπὴν διακοπτομένην ἀπὸ τετραγώνους βαθύνσεις χάριν τῶν πεσίσκων τοῦ τέμπλου. Τοιούτων πεσίσκων εὐρέθησαν τεμάχια τινα φέροντα ἄνω συμφυεῖς τὰς βάσεις κιονίσκων, ὧν ὅμως, παραδόξως, δὲν εὐρέθησαν τεμάχια οὔτε τοῦ κορμοῦ, οὔτε τῶν κιονοκράνων. Τινὰ τῶν εὐρεθέντων τεμαχίων πεσίσκων ἀνεστηλώθησαν εἰς τὰς ἔγκοπὰς τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 14). Ἐφερον δὲ τὰ τεμάχια ταῦτα τῶν πεσίσκων εἰς τὰς πλαγίας πα-

Εἰκ. 11. Ὑποψὶς τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ Β. Εἰκ. 12. Κιονίσκοι τῆς ἀγ. Τραπέζης.

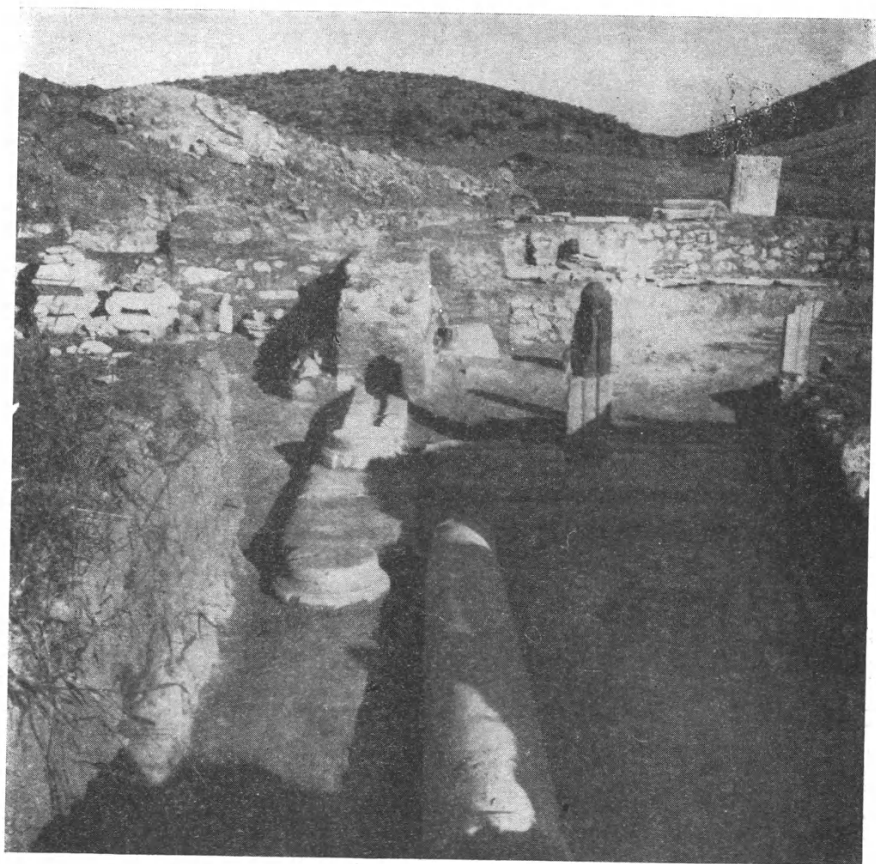
ρειάς των ἐγκοπάς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐνηρμόζοντο θωράκια, φράσσοντα τὰ μεταξὺ τῶν πεσσίσκων κενά. Ἐκ τῶν θωρακίων αὐτῶν εὐρέθησαν ἀρκετὰ τεμάχια μὲ ὠραίας ἀναγλύπτους διακοσμήσεις (*εἰκ. 15 καὶ 16*). Διὰ τῆς μελέτης

Εἰκ. 13. Τὸ σταυρόσχημον ἐγκαίνιον καὶ παρ' αὐτὸ τμῆμα τῆς βάσεως τῆς ἁγίας Τραπέζης.

των κατέστη δυνατὴ ἡ ἀτοκατάστασις δύο πλακῶν, ὧν ἡ μία ὕψους 0,79 μ. καὶ πλάτους 0,96 μ. παρουσιάζει σύμπλεγμα τριφύλλων (*εἰκ. 17*), ἡ δ' ἄλλη (1,27×0,87 μ.) ἐμφανίζει ἕξ κύκλους συναπτομένους διὰ κόμβων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται: σταυρός, ρόδακες καὶ πτηνὰ εἰς διαφόρους στάσεις (*εἰκ. 18*). Ἡ ἐργασία τοῦ δευτέρου τούτου θωρακίου εἶναι λεπτοτάτη, τὰ δὲ θέματά του ἐσχεδιάσθησαν μὲ πολλὴν χάριν. Τὰ θωράκια ἔφερον κυματοφόρον στέψιν (*εἰκ. 19*), τῆς ὁποίας εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια. Πρέπει νὰ σημειωθῇ

ὅτι πλεῖστα τῶν θραυσμάτων τῶν ὠραίων ἀναγλύφων θωρακίων εὐρέθησαν ἐντὸς μεταγενεστέρων τάφων, οἷτινες ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν Β.Δ. γωνίαν τοῦ τέμπλου (εἰκ. 3). Τὰ θωράκια ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκεῖ διὰ τὴν διαμόρφωσιν

Εἰκ. 14. Ἀποψὶς τοῦ τέμπλου μετὰ τῶν ἐπανιδρυθέντων πεσίσκων ἀπὸ δυσμῶν.

τῶν πλαγίων πλευρῶν ὥς καὶ τὴν ἐπικάλυψιν μεταγενεστέρων λακκοειδῶν τάφων (εἰκ. 20). Τὸ τέμπλον εἶχε μίαν μόνον εἴσοδον εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἥτοι κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μέσου κλίτους (εἰκ. 3).

Ἐκατέρωθεν τῆς μεγάλης ἁψίδος ἀπεκαλύφθησαν οἱ στυλοβάται δύο παραλλήλων κιονοστοιχιῶν, βαινουσῶν ἀπὸ Δ. πρὸς Α (εἰκ. 3). Ἐκ τούτων ἡ βόρειος διατηρεῖ κατὰ χώραν τὰς ἰωνικὰς βάσεις δύο κιόνων (εἰκ. 14). Τῶν κιόνων μάλιστα τούτων εὐρέθησαν ἐρριμμένοι παραπλεύρως καὶ οἱ ὁλόσωμοι, ἀρρά-

βδωτοι, μαρμαρίνοι κορμοί, ὡς καὶ τὰ ἰωνικά των κιονόκρανα καὶ τὰ μὲ σταυροὺς καὶ φύλλα ἀκάνθης κεκοσμημένα ἐπιθήματα. Ἡ ἀπόστασις ἀπ'

Εἰκ. 15. Τεμάχια ἀναγλύφων θωρακίων τοῦ τέμπλου.

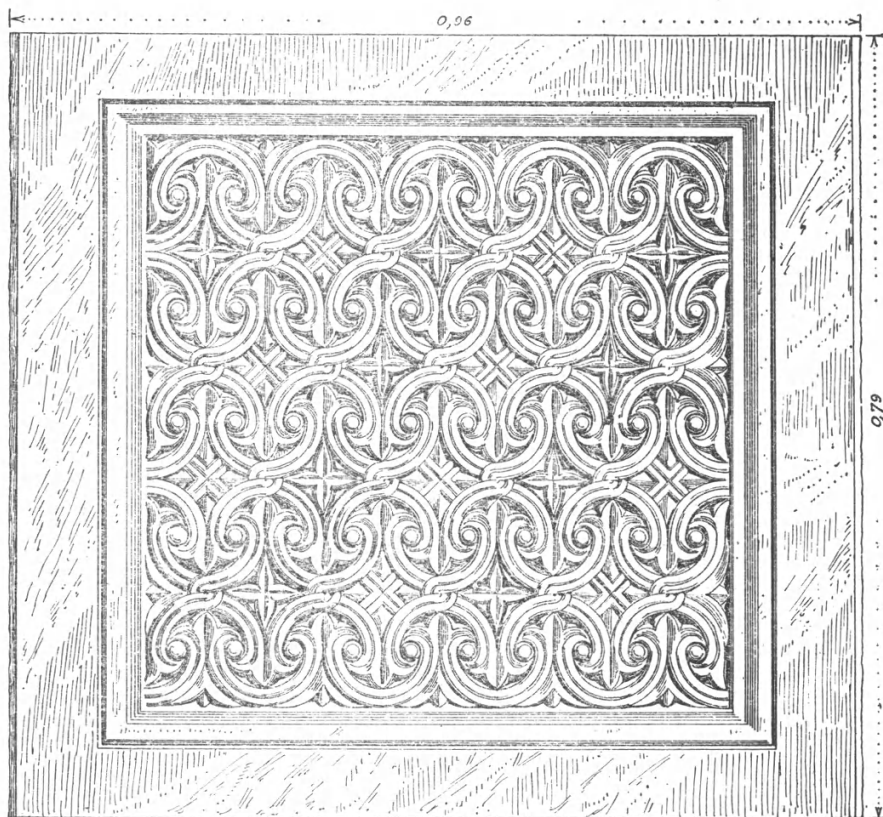
Εἰκ. 16. Τεμάχια ἀναγλύφων θωρακίων τοῦ τέμπλου.

ἄξονος εἰς ἄξονα τῶν κίωνων τῆς κιονοστοιχίας εἶναι 2,04 μ. ἔξ οὗ συνάγεται ὅτι ἐκάστη κιονοστοιχία ἔφερε μεταξὺ δύο πολὺ ἐξεχουσῶν παρασιτάδων ἑπτὰ

κίονας, ἐξ ὧν οἱ δύο, ὡς ἐλέχθη, ἀπεκαλύφθησαν ἐρριμμένοι κατὰ χώραν καὶ προσεχῶς θ' ἀναστηλωθῶσιν ἵνα προσδώσωσι ζωὴν εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν κτήριο.

Αἱ βάσεις τῶν κίωνων, ὀλικοῦ ὕψους 0,155 μ. καὶ πλάτους 0,39 μ., ἀποτελοῦνται (εἰκ. 23) ἐκ τετραγώνου πλίνθου καὶ δύο σπειρῶν μετὰ σκοτίας. Ἐπὶ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΘΩΡΑΚΙΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ.

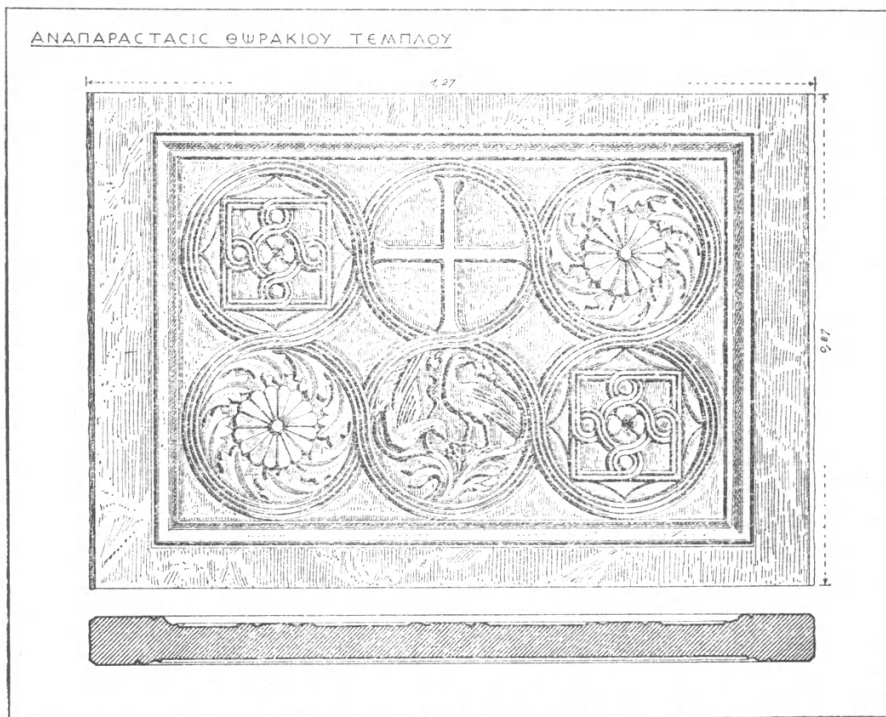

Εἰκ. 17. Ἀναπαράστασις θωρακίου τοῦ τέμπλου.

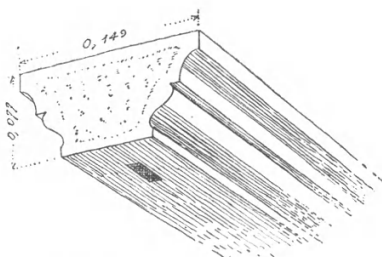
τῶν βάσεων ἔβαινον οἱ ἀρράβδωτοι κορμοὶ τῶν κίωνων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου Πεντέλης. Οἱ κορμοὶ οὗτοι φέρουσι κάτω καὶ ἄνω ἑλαφρὰν ἀπόθεσιν, δι' ἧς συνηνοῦντο ἀφ' ἑνὸς μετὰ τῆς βάσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τοῦ κιονοκράνου. Εἶχον δ' ὡσαύτως καὶ μείωσιν πρὸς τὰ ἄνω, διότι ἐνῶ κάτω ἔχομεν διάμετρον 0,42 μ., ἄνω ἔχομεν 0,34 μ.. Οἱ κορμοὶ ἔχουσιν ὕψος 2,84 μ.

Τὰ κιονόκρανα διαστάσεων 0,51×0,43 μ. ἦσαν πάντα ἰωνικὰ μετὰ προσ-

κεφαλαίων, ἔφερον δ' ἄνω χωριστὰ κολουροπυραμιδοειδῆ, μαρμάρινα ἐπιθήματα με ὥραϊαν διακόσμησιν (*εἰκ. 21* καὶ *22*), ἥτοι σταυρὸν ἐντὸς κύκλου,

Εἰκ. 18. Ἀναπαράστασις θωρακίου τοῦ τέμπλου.

Εἰκ. 19. Στέψις τῶν θωρακίων.

εἰς τὸ μέσον φέροντα εἰς τὸ ἄνω δεξιὰ σκέλος τὴν χαρακτηριστικὴν ἀπόληξιν τοῦ γράμματος R. Εὗρέθησαν ὡσαύτως πολλὰ τεμάχια ἐπιθημάτων φέροντα τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω διακόσμησιν, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι λίθινα προερχόμενα

πιθανώτατα ἔκ τινος ἐπισκευῆς (*εἰκ. 22* κάτω). Περιβάλλεται δ' ὁ σταυρὸς ἀπὸ ἄνθη λωτοῦ καὶ φύλλα ἀκάνθης.

Ἡ (*εἰκὼν 23*) παρουσιάζει μίαν ἀποκατάστασιν ὁλοκλήρου κίονος μετὰ τῆς βάσεως τοῦ κιονοκράνου καὶ τοῦ ἐπιθήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σωζομένων τεμαχίων.

Εἰκ. 20. Λακκοειδῆς μεταγενέστερος τάφος ἀνοιχθεὶς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ.

Πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ γενικοῦ σχεδίου τῆς βασιλικῆς ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτῆς, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν δύο νάρθηκες (*εἰκ. 3*). Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἐσωτερικὸς συγκοινωνεῖ διὰ θύρας πρὸς ἔκαστον τῶν τριῶν κλιτῶν τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐνῶ ὁ ἐξωτερικὸς συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν μόνον διὰ δύο εἰς τὰ πλάγια εὕρισκομένων θυρῶν καὶ δίδει τούτου ἕνεκα λαβὴν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ πρὸς Δ. τῆς βασιλικῆς ἐκτεινομένου αἵθριον, τοσοῦτ' μᾶλλον καθόσον εἰς τὴν ἑτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν του εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ βάσεις τῶν στηριγμάτων ἀνοικτῆς στοᾶς (*εἰκ. 3* καὶ *24*). Ἡ προσεχὴς ἀνασκαφὴ θέλει ἀποδείξει κατὰ πόσον ἡ ὑπόθεσίς μας αὕτη εἶναι βάσιμος.

Ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βασιλικῆς, προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ὀρθογώνιον, διαμέρισμα, διαστάσεων $4,58 \times 8,08$ μ. καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τῶν δύο ναρθήκων καὶ συγκοινωνοῦν μετὰ τὸν ἐσωτερικὸν νάρθηκα διὰ θύρας ἀνυψουμένης εἰς τὸ

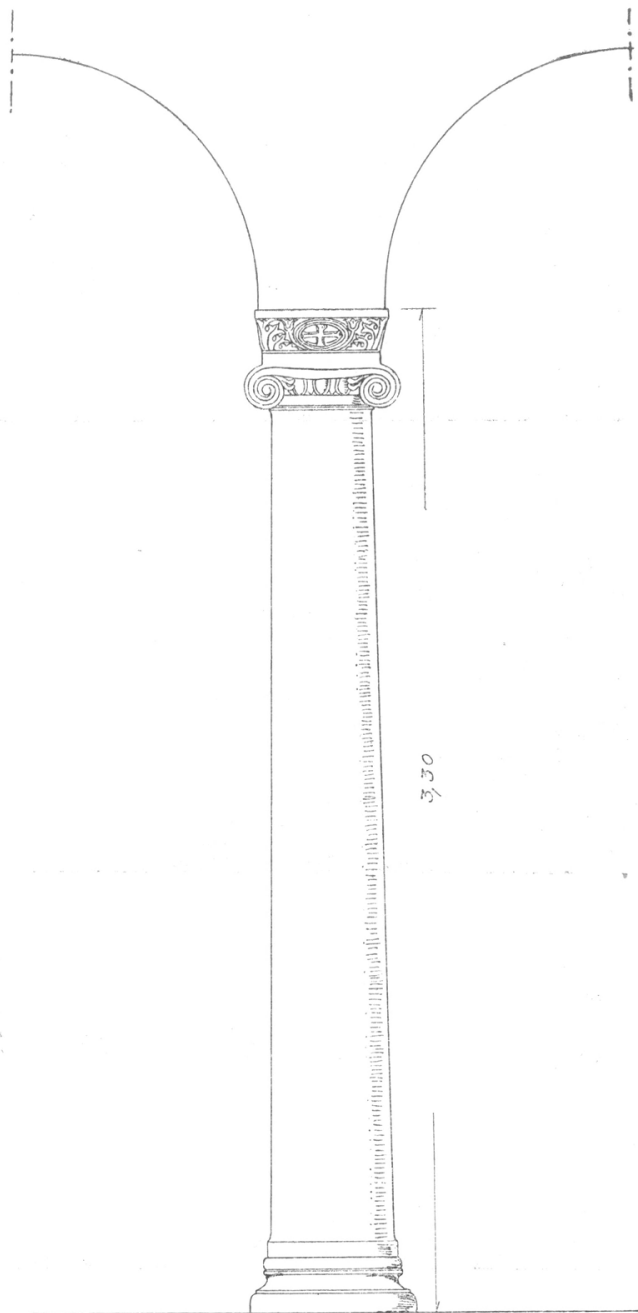
Εἰκ. 21. Τὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον μετὰ τοῦ ἐπιθήματος αὐτοῦ.

μέσον τοῦ πλάτους τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 3). Ὁ σκοπὸς τοῦ βοηθητικοῦ τούτου διαμερίσματος παραμένει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄγνωστος. Πρὸς Α. καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ἄνω διαμερίσματος ἀνεσκάφησαν αἱ ἀρχαὶ τῶν τοίχων δύο ἄλλων διαμερισμάτων ἐν συνεχείᾳ, τὰ ὅποια ἐλλείψει πιστώσεως δὲν κατέστη δυνατόν ν' ἀποχωματεύσωμεν ἐξ ὁλοκλήρου.

Τέλος περὶ τὸ μέσον τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη καμαροσκέπαστος τραπέζοειδής δεξαμενὴ (εἰκ. 3) διαστάσεων, τῶν μὲν δύο στενῶν

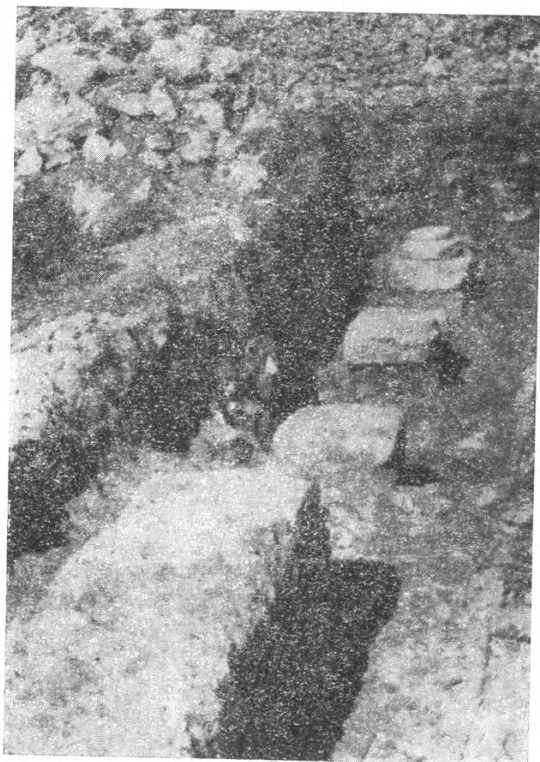

Εἰκ. 22. Μαρμάρινα καὶ λίθινα ἐπιστύλια τῶν μονοστοιχιῶν
τῆς βασιλικῆς.

Εἰκ. 23. Ἀναπαράστασις ἑνὸς κίονος τῶν τοξο-
στοιχιῶν τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς.

πλευρῶν 1,95 μ. τῶν δὲ δύο μακρῶν 3,48 μ. τῆς μιᾶς καὶ 2,70 μ. τῆς ἐτέρας. Ἡ δεξαμενὴ αὕτη, τῆς ὁποίας σώζονται οἱ τοῖχοι εἰς ἀρκετὸν ὕψος (*εἰκ. 25*) καθὼς καὶ ἱκανὸν τμήμα τῆς θολωτῆς ὀροφῆς της, εἶναι ἐκτισμένη διὰ μεγάλων

Εἰκ. 24. Ἡ πρὸς δυσμὰς τοῦ νάρθηκος κιονοστήρικτος στοά.

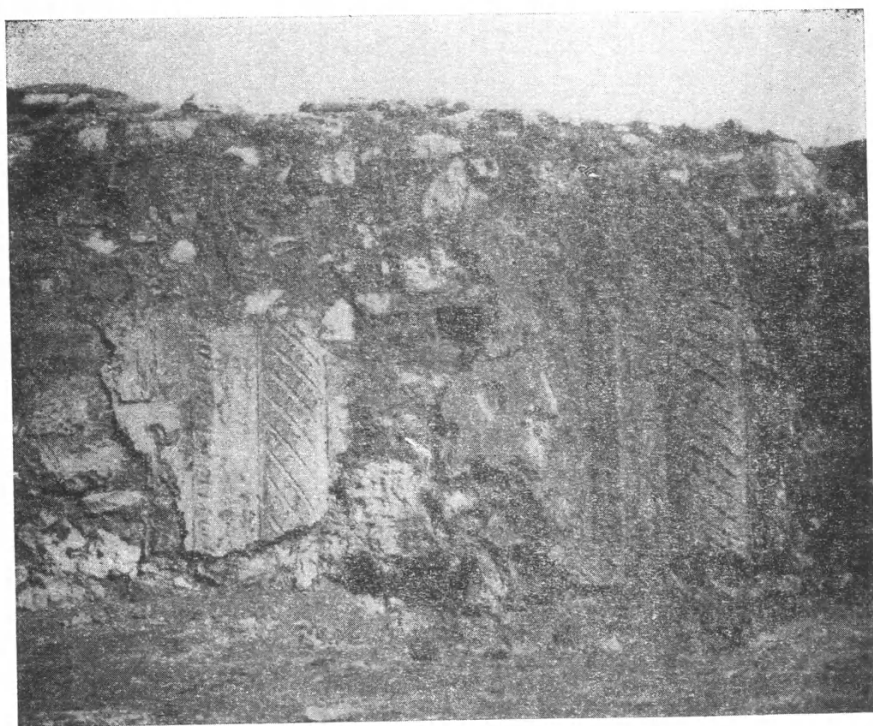
ὀπτοπλίνθων, κατὰ ἐνδιαφέρον σύστημα. Ἐνῶ δηλαδὴ αἱ ὀπτόπλινθοι τῆς ἡμικυλινδρικῆς ὀροφῆς εἰς τὰ κατώτερα τμήματα τῶν μακρῶν τοίχων βαίνουνσι παραλλήλως, περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους διατίθενται καθέτως πρὸς τοὺς μακροὺς τοίχους.

ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΤΗΡΙΟΝ

Παραπλεύρως τῆς δεξαμενῆς καὶ εἰς κατώτερον ἐπίπεδον ἀπεκαλύφθη κυκλωτερὸς κτίσμα, διαμ. 6,60 μ., τὸ ὁποῖον περιβάλλεται πρὸς Ν. διὰ κυκλωτεροῦς διαδρόμου πλάτους 2,20 μ., ὅστις ἄρχεται ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς καὶ καταλήγει εἰς παρακείμενον προθαλαμοειδὲς διαμέρισμα (*εἰκ. 3*). Κατ' ἀρχὰς ἀπεκα-

Εἰκ. 25. Ἀποψὶς τῆς θολωτῆς δεξαμενῆς ἀπ' ἀνατολῶν.

Εἰκ. 26. Ὑπόστρωμα ἐκ κονιάματος τῶν γυφίνων παραστάδων τοῦ βαπτιστηρίου.

λύφθη κλῖμαξ ἐκ τεσσάρων βαθμίδων, ἣτις ἀνεχώρει ἐξ ἀντιστοίχου θύρας τῆς βασιλικῆς κατερχομένη εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ κυκλοτεροῦς κτίσματος (εἰκ. 3). Ἀκολουθῶς ἐξεβαθύνθη τὸ κυκλικὸν τμήμα μέχρι βάθους 2,40 μ. καὶ ἐνῶ ἡ σκαφή ἐπροχώρει πρὸς τὰ κάτω ἀνεφάνησαν γύψιναι διακοσμήσεις τῶν τοίχων συνιστάμεναι ἐκ ραβδωτῶν παραστάδων (εἰκ. 27), εἰς τὰ μεταξὺ τῶν

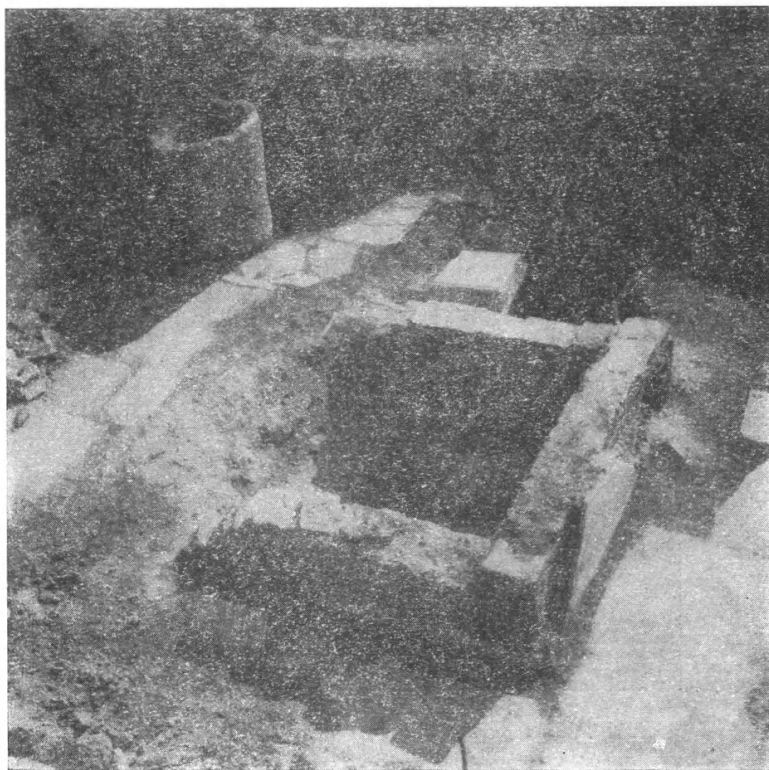
Εἰκ. 27. Τμήμα ραβδωτῆς γυψίνης παραστάδος τοῦ βαπτιστηρίου εἰς τὴν θέσιν του.

ὁποίων διαστήματα, ὑπῆρχον κυκλικά καὶ ὀρθογώνια κυματοφόρα πλαίσια, ὥς καὶ καρδιόσχημα τεμάχια ἐγχρώμων μαρμάρων (εἰκ. 26).

Τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸ κυκλοτερὲς τοῦτο κτίσμα, ἦσαν πλήρη τεμαχίων φερόντων ἐγχρώμους τοιχογραφίας ἀλλ' εἰς πολὺ μικρὰ τεμάχια, ὥστε νὰ μὴ καθίσταται δυνατὸν νὰ προκύψῃ, διὰ προχείρου συγκολλήσεώς των, σαφῆς τις παράστασις. Τὰ τεμάχια ταῦτα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Μαρκοπούλου, θὰ καταβληθῇ δὲ προσπάθεια συγκολλήσεώς των.

Ἐφ' ὅσον ἡ σκαφή ἐπλησίαζε πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ κυκλοτεροῦς κτίσματος εὗρισκοντο πολλοὶ μεγάλοι ὀπτόπλινθοι, αἵτινες προφανῶς ἀνῆκον εἰς τὴν καλύπτουσαν αὐτὸ ἡμισφαιρικὴν ὀροφήν. Ἐντὸς τοῦ βαπτιστηρίου ἀνευρέθη ὠσαύτως καὶ ὠραῖον ἀνάγλυπτον ἐπίθημα, ὅπερ ἐκάλυπτε μεταγενέστερον τάφον, ὅστις εἶχεν ἀνοιχθῇ μετὰ δύο ἄλλων (εἰκ. 3). Μετ' ὀλίγον ἀπεκαλύφθη, ἀκρι-

βῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ κυκλοτεροῦς κτίσματος, τετράγωνος βάσις (*εἰκ. 28*), ἣτις μετὰ τὸν τελικὸν καθαρισμὸν διεπιστώθη ὅτι ἦτο τετράγωνος κολυμβήθρα διαστάσεων $1,71 \times 1,67$ μ. ἐπενδεδυμένη ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς διὰ μαρμα-

Εἰκ. 28. Ἡ τετράγωνος κολυμβήθρα τοῦ βαπτιστηρίου.

ρίνων πλακῶν καὶ φέρουσα ἐσωτερικῶς βαθμῖδα καθόδου. Παραπλεύρως τῆς κολυμβήθρας ἀπεκαλύφθη καὶ λίθινον δοχεῖον (*εἰκ. 29*), διαστ. $0,60 \times 0,73$ μ., τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἑσκαμμένην βαθεῖαν κοιλότητα (διαστ. $0,48 \times 0,15$ μ.), εἰς τὸν πυθμένα τῆς ὁποίας εὗρέθη πήλινον ἀγάνωτον ἀγγεῖον (πρόχους) (*εἰκ. 30*), διὰ τοῦ ὁποίου προφανῶς θὰ ἐλαμβάνετο ὕδωρ ἵνα περιχυθῇ ἐπὶ τοῦ ὁρθίως ἱσταμένου ἐντὸς τῆς κολυμβήθρας προσώπου.

Πρὸς Α. τῆς κολυμβήθρας ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ πήλινος ἀγωγὸς μετ' ὀρειχαλκίνης δικλείδος, ὅστις ἔφερε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς ὑψηλότερον κειμένης δεξαμενῆς πρὸς τὴν κολυμβήθραν.

Τὸ βαπτιστήριον ἔφερεν εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν τοίχων μαρμαρίνην ἐπέ-
δυσιν μέχρις ὕψους 0,70 μ., ἄνωθεν δὲ ἤρχιζεν ἡ διὰ ραβδωτῶν παραστάδων
γυψίνη διακόσμησις καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν τοιχογράφησις.

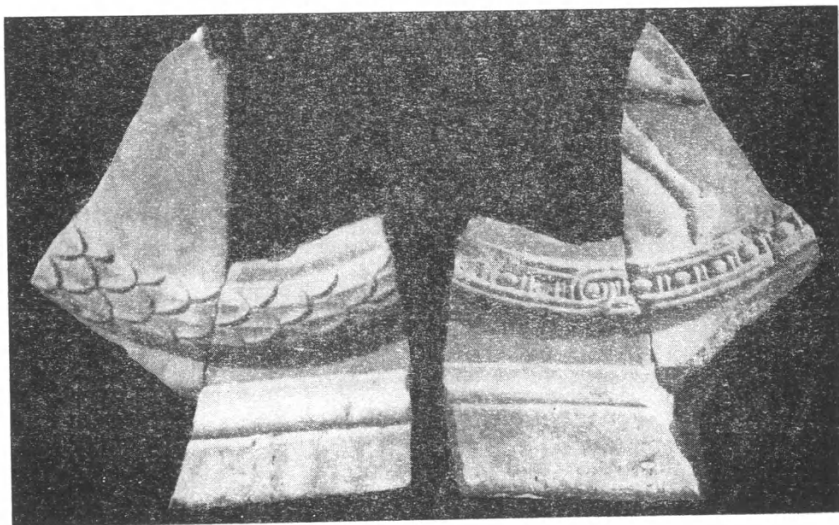

Εἰκ. 29. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ βαπτιστηρίου· ὁ ὀρειχάλκινος σωλὴν καὶ δεξιὰ
ἡ λιθίνη γοῦρνα.

Ἀναφέρω ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ μέσου κλίτους εὐρέ-
θησαν καὶ δύο μαρμάρινα ἀμφίγλυφα τεμάχια (εἰκ. 31), ἐπὶ τῶν ὁποίων εἰκο-
νίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν κυκλοτερὲς ἀστράγαλος, ἀφ' ἑτέρου δὲ στέφανος δάφνης·

Εἰκ. 30. Λίθινον ἀγγεῖον ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ καὶ ἂνω ἀριστερὰ
ἢ μικρὰ πηλίνη πρόχους.

Εἰκ. 31. Μαρμάρινα ἀμφίγλυφα τεμάχια.

ἐντὸς τοῦ κύκλου εἰκονίζονται πόδες ζῴου ἴσως βοός. Ἄγνοῶ τὸν προορισμὸν
τῶν τεμαχίων τούτων, τὰ ὅποια δὲν φαίνονται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ τέμπλον.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΡΑΦΗΝΙ

Δοκιμαστική ἀνασκαφή γενομένη ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τῆς Ἀττικῆς, ἐν *Ραφήνᾳ*, παρέσχεν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ θέσει ταύτῃ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ἀπὸ τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου ἰδρυμένου¹.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι παρὰ τὴν *Ραφήν*α τοποθετεῖται ὁ ἀρχαῖος ἀττικὸς δῆμος Ἀραφήν (τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα διетήρησε τὸ νεώτερον τοπωνύμιον *Ραφήνα*), ἀνήκων εἰς τὴν παραλίαν τριττὴν τῆς Αἰγίδος φυλῆς καὶ γενάρχην ἐπώνυμον ἔχων, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, τὸν Ἀραφήνα, «ἐνα τῶν ἑκατὸν ἡρώων»². Γνωσταὶ ἐπίσης εἶναι αἱ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαι Ἀλαὶ αἱ Ἀραφηνίδες, κείμεναι ὀλίγον νοτιώτερον (παρὰ τὴν ἀλυκὴν τοῦ Σπάτα), ἐνθα τὸ περίφημον ἱερὸν τῆς *Ταυροπόλου* Ἀρτέμιδος.

Ἀλλ' ἐνῶ τὸ κέντρον τοῦ δήμου τῶν ἱστορικῶν χρόνων ταυτίζεται πρὸς ἐρείπια κείμενα ἐν περίπου χιλιόμετρον δυτικῶς τῆς *Ραφήνας* (ἡ θέσις καλεῖται νῦν «Παλιὰ *Ραφήνα*»), ὁ προϊστορικὸς Ἀραφήν εἶχεν ἰδρυθῆ ἐν αὐτῇ τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος τῆς *Ραφήνας*.

Ἡ θέσις εἶναι ἀληθῶς προσφορωτάτη διὰ τὴν ἰδρυσιν συνοικισμοῦ: Κειμένη εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μεγάλου Ρεύματος, διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ὁποίου διέρχεται ἡ συντομωτέρα ἐξ Ἀνατολῶν ὁδὸς πρὸς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἀμμόδης καὶ εὐνδρος αὕτη παραλία ἀπετέλει καὶ πάλαι καὶ νῦν τὸ κυριώτερον πορθμεῖον διὰ τὴν μετὰ τῆς νοτίου Εὐβοίας ἐπικοινωνίαν καὶ τόπον συγκεντρώσεως τῶν πλουσίων ἀλιευμάτων τοῦ Εὐβοϊκοῦ.

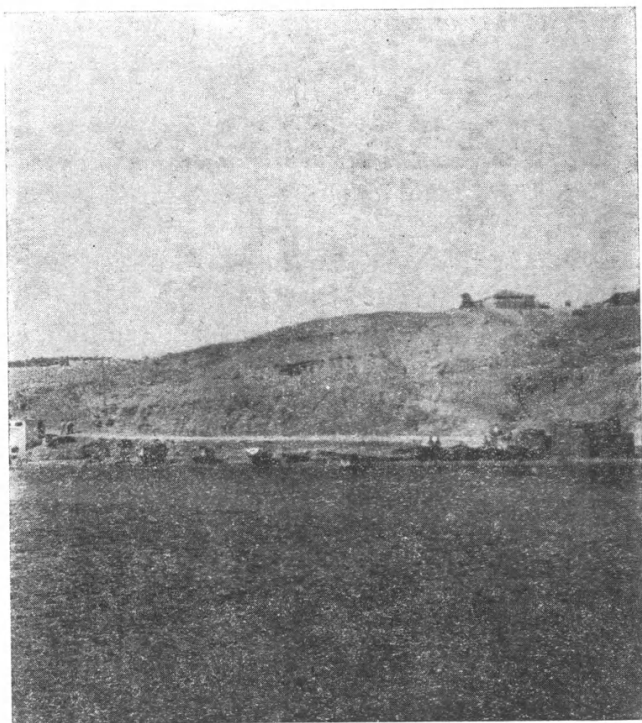
Ἐπιφανειακαὶ ἔρουναι ἐν τῇ παραλίᾳ ἔδειξαν, ὅτι ὁ προϊστορικὸς συνοικισμὸς κατεῖχε σημαντικὴν ἔκτασιν, τὸ κέντρον δ' αὐτοῦ κατεῖχε πιθανῶς ὁ χαμηλὸς γήλοφος, ὁ ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ λιμένος τῆς *Ραφήνας* ὑψούμενος

¹ Ἡ σκαφή ἐγένετο χορηγούσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῇ ἐποπτεία τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀττικῆς κ. Ἰωάννου Παπαδημητρίου, τοῦ ὁποίου πολῦτιμος ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ἡ πείρα καὶ αἱ συμβουλαί. Εὐχαριστίας ὀφείλω ἐπίσης εἰς τοὺς διδασκάλους μου καθηγητάς κκ. Ἀναστάσιον Ὁρλάνδον καὶ Γεώργιον Μυλωνᾶν, διὰ τὸ ἐνδιαφέρον των καὶ τὴν καθ' ὅλου παρασχεθεῖσαν εἰς ἐμὲ βοήθειαν.

² Πβλ. κυρίως Α. MILCHNÖFER ἐν Text III-IV, 39 τῶν Karten von Attika καὶ ἐν RE² ἐν λ. Ἀραφήν. R. LÖPER, A.M. XVII (1892) 319 ἐξ. Ἀπλῇ καὶ ἀόριστος μνεία προϊστορικῶν λειψάνων ἐν *Ραφήνᾳ* παρὰ G. KARO, Mykenische Kultur ἐν RE² Suppl. VI, 608.

Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀραφήνος, πιθανώτατα προσελληνικοῦ, ὡς καὶ περὶ τῆς καταλήξεως—ἦν, πβλ., πλὴν τῶν γνωστῶν λεξικογραφικῶν ἔργων τῶν PAPA καὶ FICK, καὶ J. B. HALBY - C. W. BLEGEN ἐν A.J.A. XXXII, 1928, σελ. 141 ἐξ., 146 ἐξ.

(*εἰκ. 1*). Τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γηλόφου συλλεγέντα ἄφθονα ὄστρακα ἄγγείων ἀνήκουσι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον. Εἰς μικρὸν δὲ ἀριθμὸν εὗρέθησαν ὄστρακα Μινυείων καὶ ἀμαυροχρῶμων ἄγγείων, πιστοποιοῦντα τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ συνοικισμού καὶ κατὰ τὴν Μεσοελλαδικήν

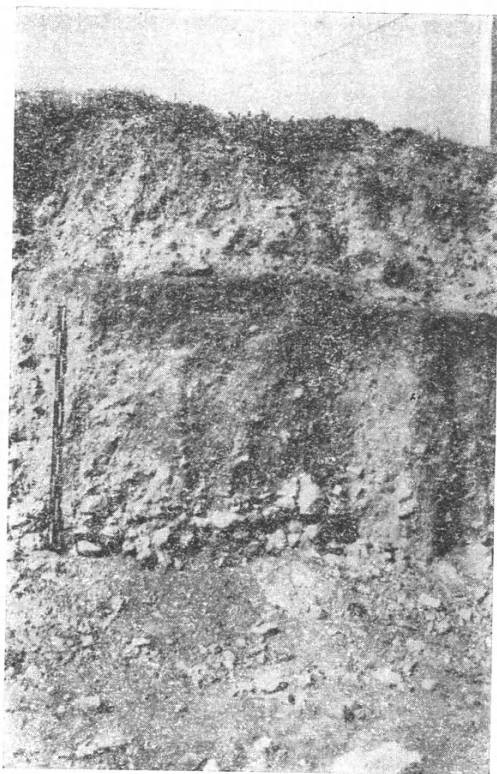
Εἰκ. 1. Ὁ ὑπεράνω τοῦ λιμενίσκου τῆς Ραφῆνας γήλοφος τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμού.

περίοδον. Ἐλάχιστα Ὑστεροελλαδικὰ ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς τὴν τελευταίαν Μυκηναϊκὴν περίοδον (*Late Helladic III*) ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐπὶ τοῦ λόφου.

Ἡ ἐφετερινὴ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ διενεργήθη εἰς σημεῖόν τι τῆς παραλίας πρὸ τῶν Ξενοδοχείων, ὅπου εἶχον παρατηρηθῇ ἄφθονα ὄστρακα ΠΕ ἄγγείων εἰς τὴν παρειὰν τομῆς τῆς ἐπιχώσεως, γενομένης κατὰ τὴν κατοχὴν. Τὸν στερεὸν βράχον καλύπτει ἐνταῦθα στρῶμα καθαρῶς καὶ οὐδὲν περιεχούσης ἐρυθρᾶς ἀργίλλου, πάχους ἑνὸς περίπου μέτρου ὑπεράνω τοῦ στερεοῦ τούτου ἐδάφους στρῶμα πάχους 0,40-0,80 μ. περιεῖχε λείψανα ἀποκλειστικῶς Πρωτοελλαδικὰ. Λεπτὴ στρῶσις τέφρας (0,02-3 μ.) καλύπτει εἰς πολλὰ σημεῖα

τὸ ΠΕ στρώμα, τοῦ ὁποίου ὑπέρκειται τὸ ἐπιφανειακόν, τετραγαμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον, πάχους δὲ 0,40 μ. κατὰ μέσον ὄρον.

Σημειωτέον, ὅτι εἰς τινὰ παρακείμενα σημεῖα ἢ ἐπὶ χώσις εἶναι παχύτερα, τὸ δὲ πάχος τοῦ στρώματος τῆς τέφρας φθάνει ἐκεῖ τὰ 0,10 μ. (εἰκ. 2).

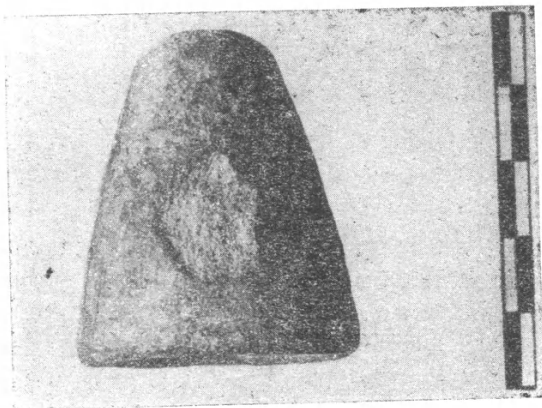

Εἰκ. 2. Ὅψις τῆς τομῆς τῆς ἐπιχώσεως τῆς παραλίας τῆς Ραφῆνας (διακρίνεται τὸ στρώμα τέφρας, τὸ ὀρίζον τὸ πρωτοελλαδικὸν στρώμα).

Οὐδαμοῦ ὅμως παρατηρήθη στρώμα τι ἀναγόμενον εἰς νεωτέραν περίοδον καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα ἐλάχιστα περιεῖχε νεώτερα ἢ σύγχρονα ὄστρακα.

Λείψανα κτισμάτων. Εὐρεῖα τάφρος, πλάτους 4 μέτρων, ἀνοιχθεῖσα εἰς ἀπόστασιν 20 μόλις μέτρων ἀπὸ τοῦ κύματος, ἀπεκάλυψε τὰ λείψανα εὐτελοῦς εὐθυγράμμου κτίσματος, διαστάσεων 2,50×1,15 μ., διὰ μονῆς σειρᾶς λίθων ἐν πηλῷ ἐκτισμένου καὶ εἰς δύο μόνον δόμους διατηρουμένου, τοῦ

ὁποίου ἄγνωστος εἶναι ὁ προορισμός. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ πέραξ εὐρέθησαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν ὄστρακα Πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ γραπτά. Ὁ τρόπος τῆς τοιχοδομίας θὰ ἤρμοζε μᾶλλον εἰς τάφον, ἀλλ' ὅσα ἀνθρώπινα δὲν εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ. Πιθανῶς πρόκειται περὶ βοηθητικοῦ ἢ ἀποθηκευτικοῦ χώρου παρακειμένου οἰκοδομήματος. Δυστυχῶς ἡ καταστροφή μεγάλου μέρους τοῦ κτίσματος ἐκ τῆς κατὰ τὴν Κατοχὴν

Εἰκ. 3. Πήλινον χωνίον χύσεως τοῦ χαλκοῦ.

γενομένης τομῆς τῆς ἐπιχώσεως, δὲν ἀφήνει νὰ διαφανῇ σαφῶς τὸ διάγραμμα αὐτοῦ.

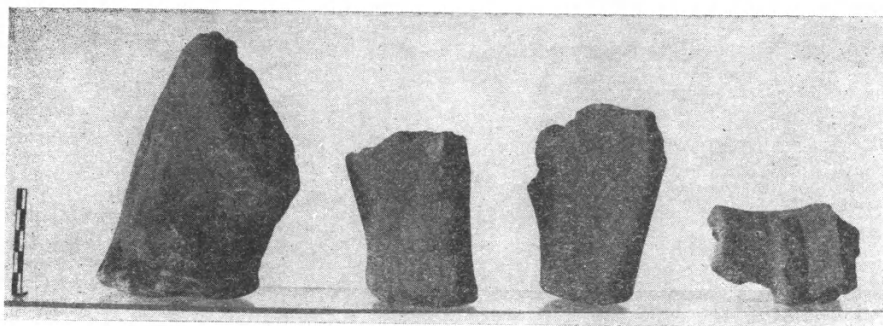
Ἄλλων κτισμάτων λείψανα δὲν εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς τάφρου. Εἰς πολλὰ ὅμως σημεῖα τῆς παραλίας διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς θεμελίων οἰκημάτων, ἀνηκόντων πιθανώτατα εἰς τὸν Πρωτοελλαδικὸν συνοικισμόν.

Ὁ βόθρος τῶν σκωριῶν. Πέραν τοῦ μικροῦ καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς τάφρου ἀνακαλυφθέντος κτίσματος, ἀνεφάνη λάκκος, διαστάσεων 2,00×2,50 μ., ἐσκαμμένος ἐντὸς τοῦ στερεοῦ καὶ βάθους 0,50 μ. Περὶ τὰ χεῖλη τοῦ «βόθρου» καὶ ἰδίως ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς σκωριῶν εἰς βώλους, προσερχομένων ἐκ τῆς καμινεύσεως χαλκούχου μεταλλεύματος. Πλὴν τῶν καμινευμάτων, ἐντὸς τοῦ λάκκου τούτου εὐρέθησαν πολλὰ ὄστρακα Πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλα λείψανα τῆς καμινεύσεως τοῦ μεταλλεύματος καὶ τῆς χύσεως τοῦ χαλκοῦ. Σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι μικρὸν χωνίον ἐκ πηλοῦ (εἰκ. 3), ὁμοιότατον πρὸς σύγχρονα Τρωϊκά, ὡς καὶ τμήματα τῆς ἐκ πηλοῦ μεταλλευτικῆς καμίνου.

Σχετικῶς πολυάριθμα ἦσαν ἐπίσης ἐντὸς τοῦ βόθρου τὰ τμήματα πηλίνων κοχλιαρίων ἢ ἀρυτήρων καὶ ὀπτηρίων (pans), ὡς καὶ τεμάχια τετραποδικῶν πηλίνων σκευῶν (εἰκ. 4) σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν πυράν.

Ἀποβλέπων εἰς μεθοδικωτέραν σκαφήν ἐν τῷ μέλλοντι, δὲν ἐστράφην πρὸς τὸ τέρμα τοῦ βόθρου, ἀρκεσθεῖς εἰς λεπτομερῇ ἐξερευνήσιν τοῦ ἐντὸς τῆς τάφρου τμήματος. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀνασκαφῆς θέλει εὑρεθῇ τὸ *εργαστήριον τῆς χαλκουργίας*, τοῦ ὁποίου ὁ βόθρος εἶναι ὁ λάκκος ἀπορριμμάτων.

Καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀπὸ τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον μόνον ἐκ τῶν Κυκλάδων ἔχομεν ἐλάχιστα—πέντε ἢ ἕξ τεμάχια—δείγματα σκαριῶν χαλκοῦ¹.

Εἰκ. 4. Τεμάχια τετραποδικῶν πηλίνων σκευῶν.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ εὐρήματος τῆς Ραφήνας εἶναι προφανής· ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Ἀραφῆν ὑπῆρξε κέντρον τῆς κατεργασίας τοῦ χαλκοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρώτης ἐμφανίσεως, ἢ μᾶλλον γενικεύσεως τῆς χρήσεως τοῦ χαλκοῦ, ἐν Ἑλλάδι. Καί, ὅπερ τὸ σπουδαιότερον, παρέχει διὰ πρώτην φορὰν δυνατότητα διὰ τὴν μελέτην τοῦ τρόπου τῆς κατεργασίας τοῦ μεταλλεύματος καὶ τῆς χύσεως τοῦ μετάλλου². Μία εὐρύτερα σκαφικὴ ἔρευνα ἐν τῷ μέλλοντι θ' ἀποδώσῃ, ἐλπίζομεν, ἀφθονώτερα στοιχεῖα.

Κεραμικὰ εὐρήματα. Ἀφθονα ἦσαν τὰ ἐκ τῆς τάφρου προελθόντα κεραμικὰ λείψανα, πάντα ἀναγόμενα εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον καὶ διὴ εἰς τοὺς χρόνους τῆς πλήρους ἀκμῆς καὶ ἐξελίξεως τῆς Πρωτοελλαδικῆς κεραμικῆς, καταφανῇ δ' ἔχοντα τὰ γνωρίσματα *ισχυρᾶς Κυκλαδικῆς ἐπιδράσεως*.

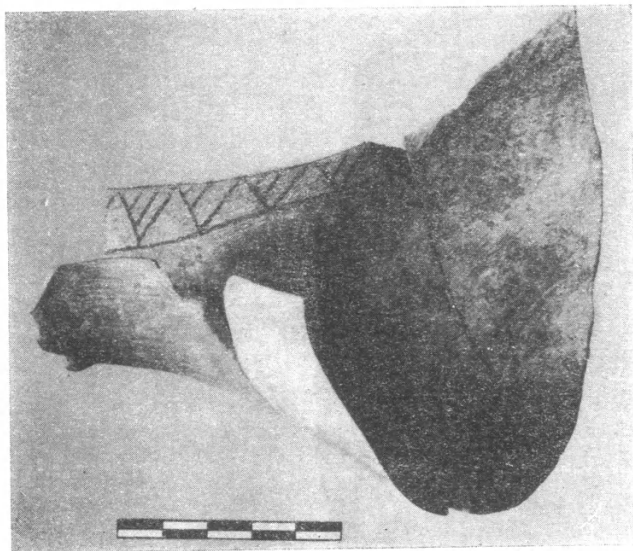
¹ Πέντε τεμάχια σκαριῶν χαλκοῦ ἀνεῦρεν ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἐν Ἀβύσσῳ τῆς Πάρου, θεωρήσας αὐτὰ ὡς «τὸ σπουδαιότατον πάντων» τῶν ἐκεῖσε εὐρημάτων του (ΑΕ 1898, 176), ἐν δὲ μόνον ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Χαλανδριανῆς ἐν Σύρῳ.

² Λεπτομερεστέρα ἔκθεσις τῶν συνθηκῶν τῆς εὐρέσεως καὶ τῶν γενομένων κατὰ τὴν σκαφήν παρατηρήσεων θὰ ἐπιχειρηθῇ εἰς προσεχῇ τόμον τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος.

³ Ἐξ ἄλλου πιστεύομεν ὅτι ἡ ἐν τῷ μέλλοντι προσδοκωμένη συνεργασία μετ' ἐιδικοῦ χημικοῦ θὰ συντελέσῃ εἰς θετικωτέραν ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῶν εὐρημάτων.

α) Γραπτά ἀγγεῖα.

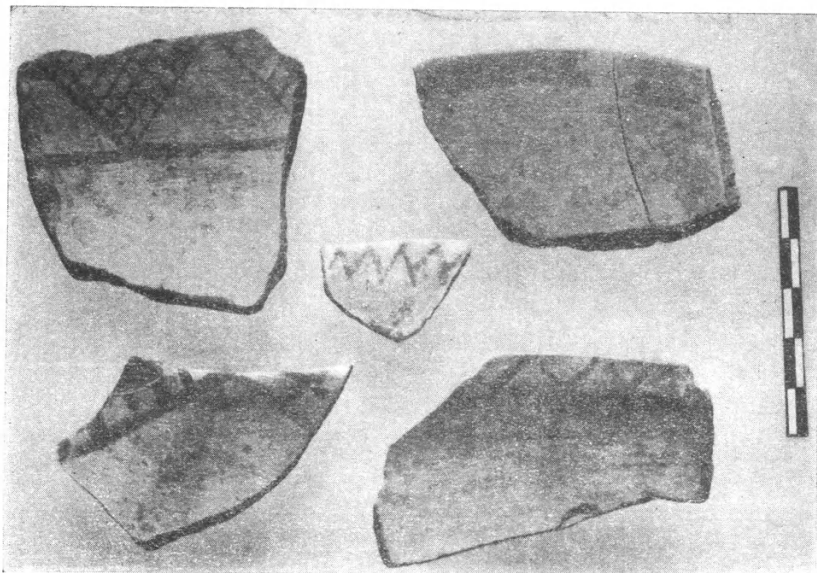
Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἀγγείων καλῆς ποιότητος εἶναι τὰ γραπτά ἀγγεῖα, διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανιζόμενα εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων καλύπτεται συνήθως ὑπὸ λεπτοῦ λευκοῦ ἢ ἀνοιχτοχρώμου ἐπιχρίσματος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ γράφονται διὰ μελανοῦ ἢ ἐρυθροῦ ἀμαυροῦ χρώματος τὰ κοσμήματα (dark-on-light). Ἡ διακόσμησις συνίσταται ἐκ τεθλασμένων γραμμῶν ἢ τριγώνων (ἀπλῶν ἢ πεπληρωμένων γραμμῶν ἢ δι-

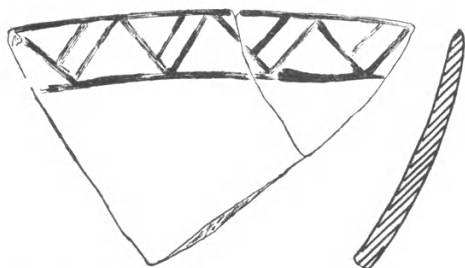
Εἰκ. 5. Γραπτὸν ΠΕ ἀγγεῖον ἐξ Ἀραφῆνος.

κτυωτοῦ) κατὰ στοίχους βαινόντων ἢ ἐντὸς γραμμῶν περικλειομένων (εἰκ. 5, 6, 7). Ἐκ τῶν ὠραιότερων δειγμάτων γραπτῶν ἀγγείων, τὸ πληρέστερον δὲ πάντων, εἶναι χαμηλὴ σφαιρική πυξίς, ὕψ. 0,09 μ., κοσμουμένη διὰ τριγώνων ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἀνηρημένων, πληρουμένων δὲ ὑπὸ δικτυωτοῦ (εἰκ. 8β). Πρὸς ταύτην παραβάλλεται ὁμοίωτατον ἀγγεῖον ἐκ Σύρου (Ἐθν. Μουσεῖον 5056), τοῦ ὁποίου ἡ διακόσμησις ἀποτελεῖται ὁμοίως ἐξ ἀνηρημένων τριγώνων πεπληρωμένων γραμμῶν, αἵτινες ἐπίσης ἐλευθέρως καταλήγουσι πρὸς τὸν πυθμένα, καλύπτουσαι ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου. Πλὴν τοῦ σχήματος (μικρὰς λαβὰς ἔφερε καὶ ἡ ἐξ Ἀραφῆνος πυξίς) καὶ ἡ ποιότης τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς βαφῆς εἶναι ἀπαράλλακτος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ τοῦ λαιμοῦ ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα κοσμοῦνται διὰ τεθλασμένης γραμμῆς.

Διὰ γραπτῶν κοσμημάτων διακοσμοῦνται ἐπίσης ραμφόσχημα ἄγγεῖα (sauce-boats), ὧραϊον δ' αὐτῶν δεῖγμα εἶναι τὸ τῆς εἰκ. 5 (ἀναπαριστώμενον εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 9), ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς τὴν πασίγνωστον sauce-boat

Εἰκ. 6. Γραπτὰ ὄστρακα ΠΕ ἄγγείων.

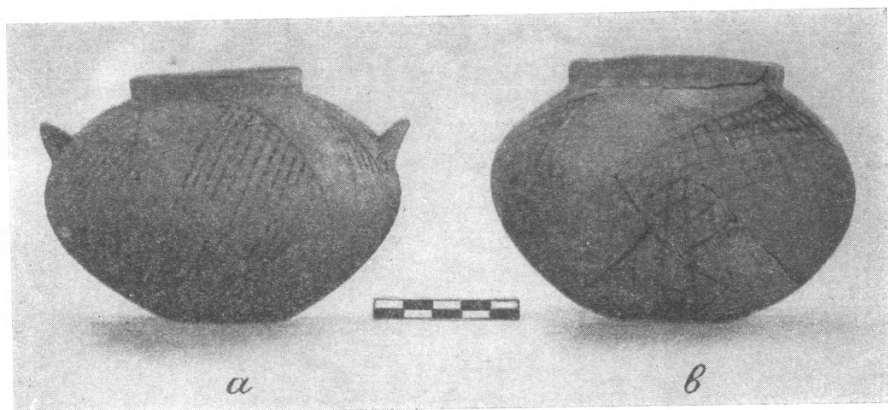

Εἰκ. 7. Γραπτὸν πρωτοελλαδικὸν ὄστρακον.

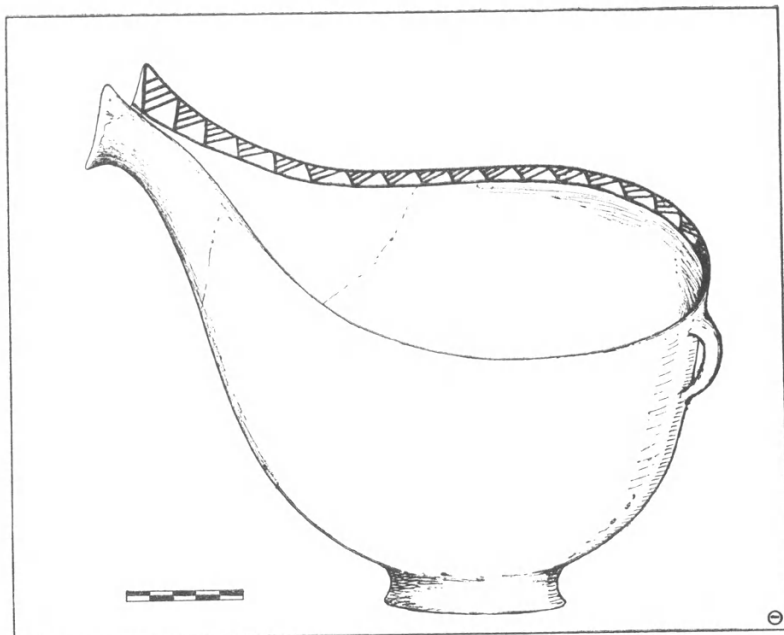
ἐκ Σπεδοῦ τῆς Νάξου (Ἐθν. Μουσεῖον 6107. Πρβ. B.S.A. XXII, πίν. VII, 2).

Ἄλλα βεβαιωθέντα σχήματα γραπτῶν ἄγγείων εἶναι φιάλαι ἢ σκύφοι καὶ πρόχοι.

Τὰ γραπτὰ ἄγγεῖα τοῦ Ἀραφῆνος φαίνονται γενικῶς ὁμοιότατα πρὸς τὰ

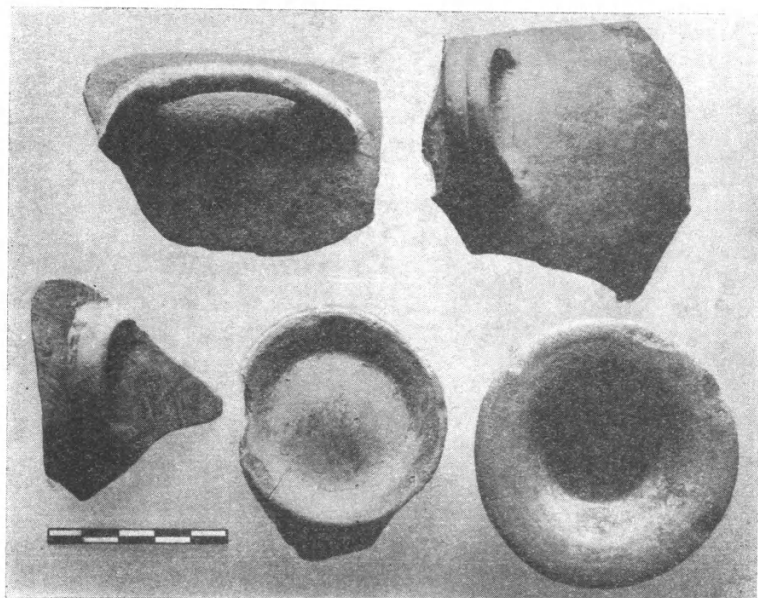
Εἰκ. 8. Γραπταὶ ΠΕ πυξίδες ἐκ Σύρου (α) καὶ Ἀραφῆνος (β).

Εἰκ. 9. Ἀναπαράστασις γραπτῆς ΠΕ sauce-boat.

ἀντίστοιχα Κυκλαδικά, κατὰ κύριον μὲν λόγον τὰ ἐκ Νάξου¹ ἐν μέρει δὲ καὶ πρὸς τὰ τῆς Σύρου², τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται χρονικῶς εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου. Ἡ συνύπαρξις αὐτῶν μετ' ἀγγείων ἀνηκόντων εἰς προκεχωρημένην φάσιν τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου (*Early Helladic II-III*) εἶναι ἴσως χρήσιμον στοιχεῖον χρονικῆς κατατάξεως.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι τέλος ἡ πλήρης ἀπουσία τῶν μετ' ἀνοιχτοχρώμου διακοσμήσεως ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους (*light-on-dark*) ἀγγείων³.

Εἰκ. 10. Λαβαὶ καὶ βάσεις *sauce-boats*.

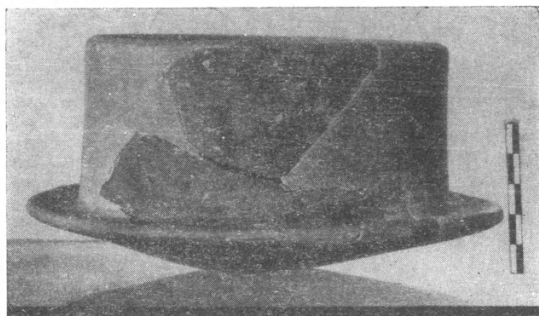
β) Μονόχρωμα ἀγγεῖα

Εἶναι καὶ ταῦτα ἐκλεκτῆς ποιότητος, ἥτοι λίαν καλῶς ὠπτημένα καὶ ἐκ πηλοῦ καθαρωτάτου κατεσκευασμένα, ἀποτελοῦσι δὲ τὴν πολυπληθεστέραν τάξιν ἀγγείων. Συνηθέστατον μεταξὺ αὐτῶν σχῆμα εἶναι ἡ βαθεῖα φιάλη μετὰ ραμφοσχήμου προχοῆς (*sauce-boat*), μεθ' ὑψηλῆς δακτυλιοειδοῦς βάσεως. Ἄφθονα καὶ πλήρη δείγματα, ὥς γνωστόν, τοῦ εἴδους τούτου εὗρέθησαν ἐν

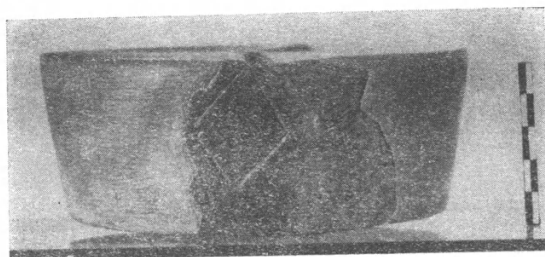
¹ ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ἐν *Comptes rendus Congr. Intern. d'Arch.* I, 1905, 216-225.

² ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1899, 97 ἐξ. πίν. 8,

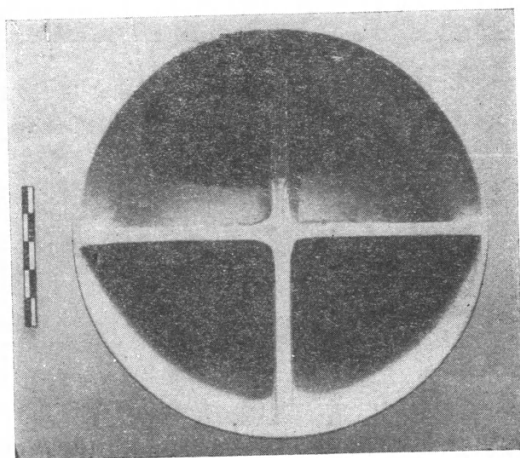
³ Ἡ Η. GOLDMAN, Eutresis 230, παρατηρεῖ, ὅτι ταῦτα ἰδιάζουσι μᾶλλον εἰς βορειοτέρας ἐπαρχίας τῆς Στερεᾶς, σπανίζουν δὲ εἰς τὸν Νότον.

Εἰκ. 11. Πρωτοελλαδικὸν ἀγγεῖον ἐκ Ραφίνας.

Εἰκ. 12α. Πρωτοελλαδικὸν ἀγγεῖον μετὰ διαχωρισμάτων.

Εἰκ. 12β. Ὁ ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 12α ἐκ τῶν ἄνω.

Ἀττικῇ εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μυλωνᾶ ἀνασκαφέντα Πρωτοελλαδικὸν συνοικισμόν τοῦ Ἀγίου Κοσμά¹.

Τὰ ἐκ Ραφῆνας παραδείγματα φέρουσι λαβὰς ὀριζοντίους ἢ καθέτους (*εἰκ. 10*), ἡ ἐπιφάνεια δ' αὐτῶν ἐπιχρίεται διὰ γανώματος ἀμαυροῦ (*Urfirnis*), χρώματος τεφροῦ συνήθως, ἢ μελανοῦ καὶ ἐρυθροῦ.

Πρόχοι καὶ μικραὶ ὕδρyai, κύπελλα καὶ μικροσκοπικὰ σφαιρικὰ ἀγγεῖα ἀπαντῶσιν ἐπίσης μεταξὺ τῶν σχημάτων. Ἄλλ' εἰς μεγάλην ἀφθονίαν εὐρέθησαν φιάλαι, πλείστων τύπων καὶ παραλλαγῶν. Ἐξ αὐτῶν πολλοὶ ἔχουσι λεπτότατα τοιχώματα, ἐντόνως πρὸς τὰ ἔσω κυρτούμενα, ἄλλαι δὲ φέρουσιν ἀντὶ λαβῶν ἀποφύσεις.

Ἐξ ὀλίγων ὀστράκων συνεκροτήθη τὸ ἀγγεῖον τῆς *εἰκ. 11*, γνωστὸν κυρίως ἐκ Τίρυνθος², τὸ πρῶτον δ' ἐμφανιζόμενον ἐν Ἀττικῇ.

Ἄλλ' ἐντελῶς μοναδικόν, καθ' ὅσον γνωρίζω, φαίνεται ἕτερον ἀγγεῖον (*εἰκ. 12 α-β*), συμπληρωθὲν ἐκ μικροῦ τμήματος, μετ' ἀρκετῆς ὅμως πιθανότητος. Εἶναι κυκλικόν, μετὰ καθέτων τοιχωμάτων, χωρίζεται δ' ἔσωτερικῶς εἰς τέσσαρα — πιθανώτατα — διαχωρίσματα, καὶ κοσμεῖται δι' ἐγχαράκτου ρομβοειδοῦς σήματος. Ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ ἀγγείου εἰδικοῦ τινος προορισμοῦ. Συνελέγη ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γηλόφου, παραπλησίον ὅμως σχήματος ἀγγεῖα εὐρέθησαν καὶ ἐν τῇ ἀνασκαφῇ³.

γ) Ἀγγεῖα μετ' ἐγχαράκτου ἢ ἐμπιέστου κοσμήσεως.

Εἶναι σχετικῶς σπάνια καὶ φαίνονται ἐντελῶς κυκλαδικὰ κατὰ τὴν διακόσμησιν.

Χαρακτηριστικὰ δείγματα παρατίθενται ἐν *εἰκ. 13, 14* καὶ *15*.

δ) Τραχεὰ ἀγγεῖα.

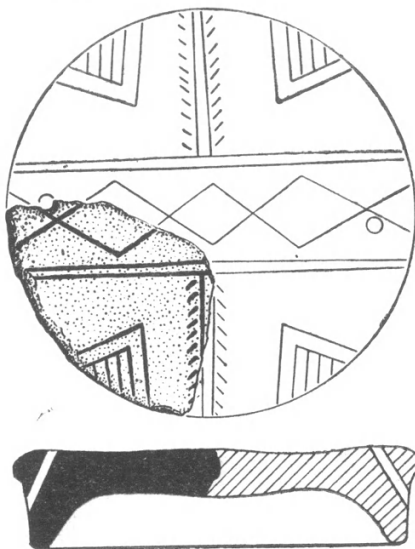
Μέγα μέρος τῶν ὀστράκων ἀνήκει εἰς τὴν παροῦσαν κατηγορίαν. Ὁ πηλός, μεμειγμένος μετ' ἄμμου καὶ μικρῶν τεμαχίων θαλασσίων χαλίκων, παρυσιάζει ὥς ἐκ τούτου ἐπιφάνειαν τραχεῖαν. Ἐνίοτε τὰ τεμάχια τοῦ πετρώματος εἶναι τόσον πολλὰ, ὅσα μόνον ἐσκεμμένη ἀνάμειξις ἦτο δυνατόν νὰ προσθέσῃ. Ἡ ὅλησις εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ὁμοιομερής.

¹ G. MYLONAS, A.J.A. XXXVIII, 1934, 258 ἐξ.

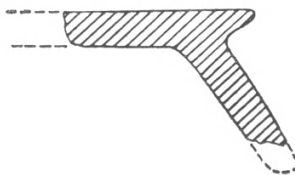
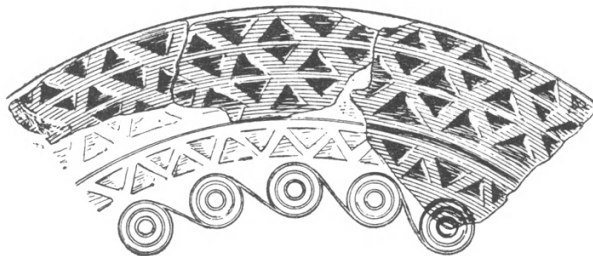
² K. MÜLLER, Tiryns IV, 13 καὶ εἰκ. 22, 2.

³ Διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος πβλ. ἐγχαράκτον λιθίνην πυξίδα τῶν αὐτῶν χρόνων παρὰ St. PIGGOT, Prehistoric India, εἰκ. 10, σελ. 110.

Λεκανοειδεῖς φιάλαι μετὰ πεπλατυσμένου χείλους, ἐνίοτε λίαν εὐρεῖαι, εἶναι τὸ συνηθέστερον σχῆμα. Συχνὰ ἀντὶ λαβῶν εἶναι τὰ ἐπιμήκη ὀγκώ-

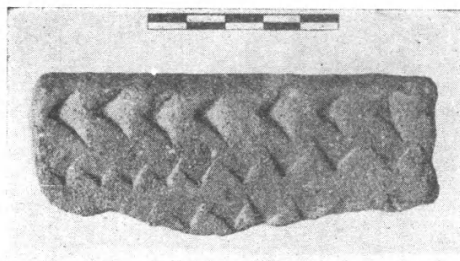
Εἰκ. 13. Ἐγχάρακτον πῶμα Κυκλαδικῆς πυξίδος.

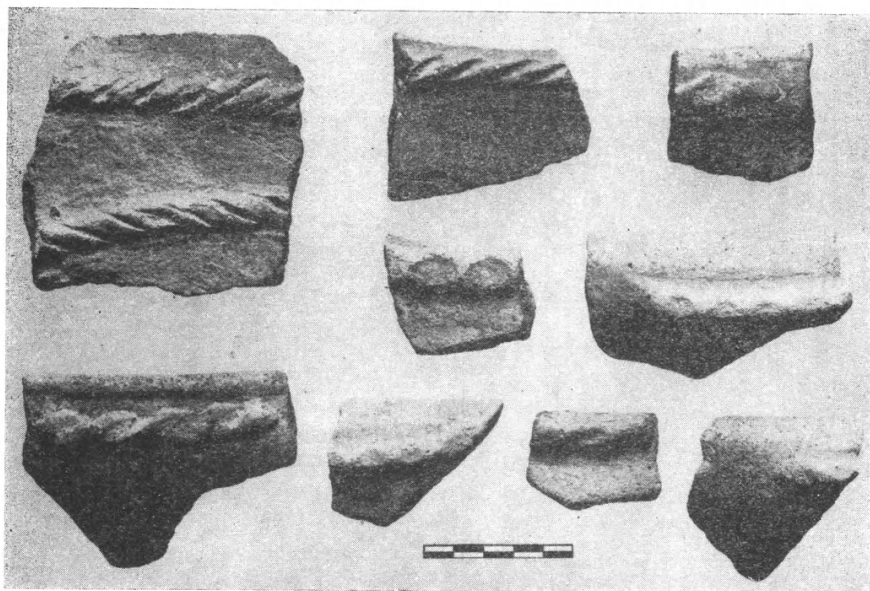
Εἰκ. 14. Κυκλαδικὸν μετ' ἐντύπου κοσμήσεως ἀγγεῖον.

ματα, ὥς καὶ αἱ πλαστικαὶ ταινίαι μετὰ τύπων δακτύλων ἢ λοξῶν γραμμῶν (εἰκ. 16 καὶ 17).

Μεγάλαι ὑδρῖαι μετὰ πεπιεσμένων ταινιοειδῶν λαβῶν σπανιώτερον ἀνευρίσκονται¹, ἀλλ' ἄφθονα εἶναι τὰ ὄστρακα κεραμίων ὀπτήσεως ἢ ὀπτηρίων (baking-pans)².

Εἰκ. 15. Ὅστρακον ἀγγείου κοσμούμενον δι' ἐντύπων ᾠγωνίων.

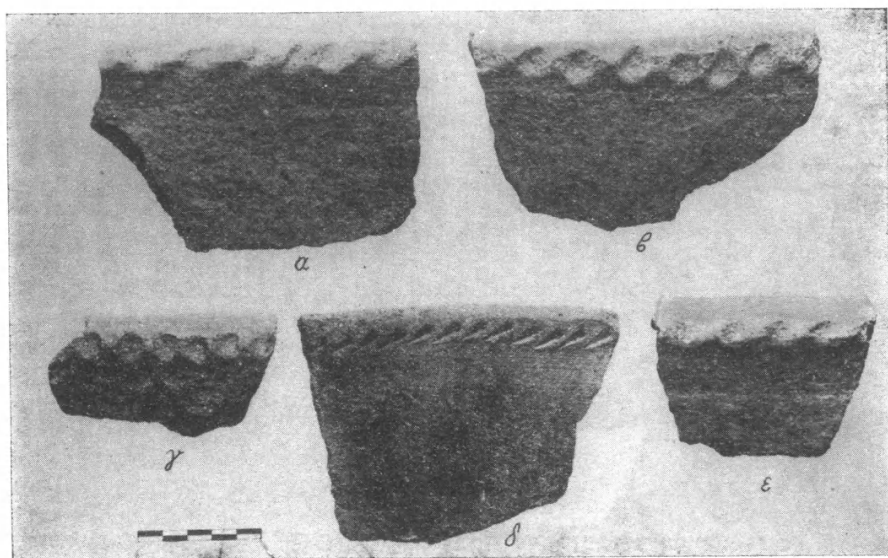

Εἰκ. 16. Σχοινοειδεῖς κοσμήσεις ἐπὶ ΠΕ ὀστράκων.

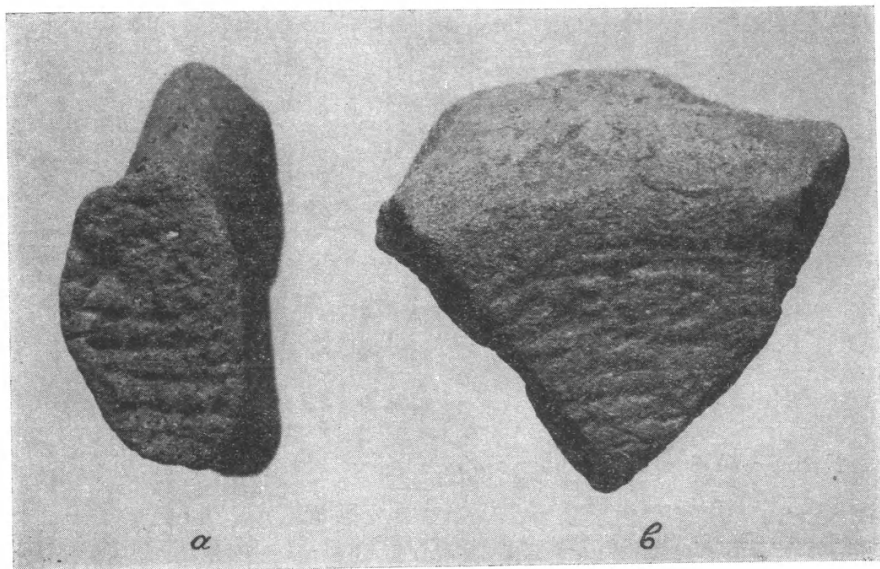
Γενικῶς τὰ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας ταύτης ἐπαλείφονται διὰ γανώματος ἀνοικτοῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν τραχεῖαν ἐπιφάνειαν καὶ προσ-

¹ Πρβ. Ε. KUNZE, Orchomenos III, 19.

² Πρβ. κυρίως H. GOLDMAN, Eutresis, 109.

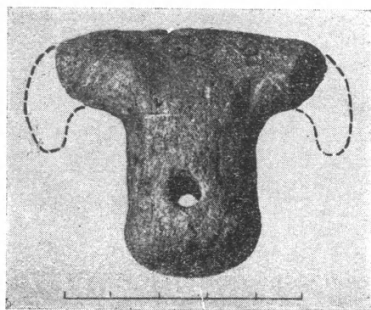

Εἰκ. 17. Ὅστρακα κοσμούμενα δι' ἐμπιέσεων κατὰ τὴν στεφάνην.

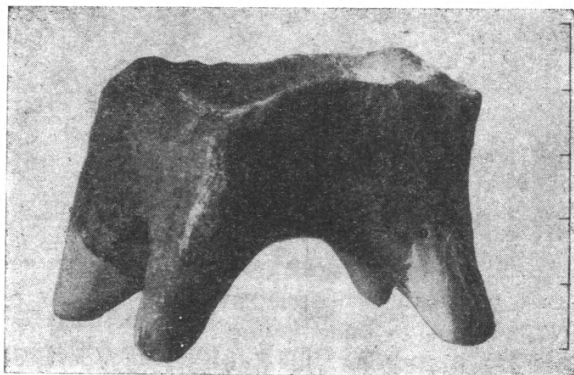

Εἰκ. 18. Ἐντετυπωμένα πλέγματα.

δίδει ἀνθεκτικότητα εἰς τὰ τοιχώματα. Ἄλλ' ἐνίοτε ἡ ἐπιφάνεια παραμένει γυμνή καὶ τότε ἡ ἐξομάλυνσις γίνεται δι' ἐργαλείου, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας χαρακτηριστικὰς παραλλήλους γραμμώσεις¹.

Εἰκ. 19. Ἀγκυρόσχημον εἰδῶλιον.

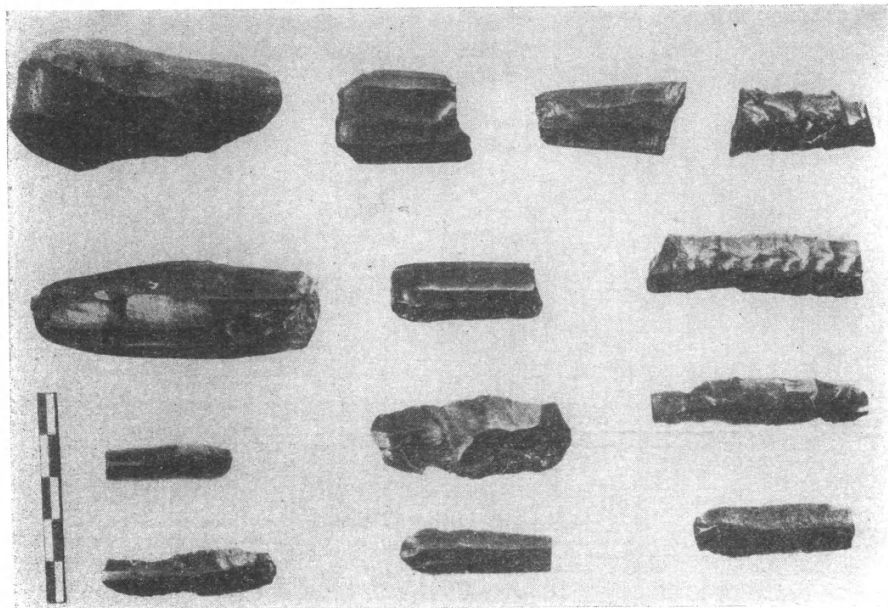
Εἰκ. 20. Τετραποδικὸν ζωόμορφον σκεῦος.

Ἐπὶ τοῦ πυθμένος τοῦ ποδὸς τετραποδικοῦ σκεύους καὶ τῆς βάσεως γαστροειδοῦς ἀγγείου διακρίνεται τὸ γνωστὸν «ἐντυπον πλέγμα» (mat-impression) (εἰκ. 18).

¹ Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐν Ἀραφῇνι παρατηρουμένη συχνὴ χρῆσις τῆς τεχνικῆς ταύτης (Scored ware· πρβ. BLEGEN κλπ. Troy I, 1, 125, HEURTLEY, Prehist. Macedonia, 181, H. GOLDMAN, Eutresis, 90)· βλ. ἡμετέραν εἰκ. 17, ἀριθ. δ.

Διάφορα εὑρήματα

Μικρὸν τμήμα μαρμαρίνου κυκλαδικοῦ εἰδωλίου εὑρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ στρώματος.

Εἰκ. 21. Πυρῆνες καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ.

Ἀξιοσημεῖωτα δ' ἐπίσης εἶναι πῆλινον ἀγκυρόσχημον εἰδῶλιον (*εἰκ. 19*) διαμπερῶς τετρημένον—τυπικὸν εὔρημα πλείστων πρωτοελλαδικῶν συν-οικισμῶν—ὡς καὶ τετραποδικὸν ζφόμορφον σκεῦος (;) ἐκ πηλοῦ (*εἰκ. 20*· τὰ ἄκρα συμπεπληρωμένα). Τέλος πυρῆνες καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ εὑρέθησαν ἄφθονοι (*εἰκ. 21*) καὶ ἐν τῇ σκαφῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γηλόφου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΠΑΛΑΙΑΙ ΚΟΚΚΙΝΙΑΙ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Κατὰ τὴν διάρκειαν σκαφικῶν ἐργασιῶν πρὸς διάνοξιν τῆς τάφρου τοῦ νέου κεντρικοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ τῆς Πρωτευούσης, παρὰ τὴν ὁδὸν Θεσσαλονίκης τῆς Παλαιᾶς Κοκκινιάς, βορείως τοῦ Πειραιῶς, ὁ μηχανικὸς ἐσκαφεὺς προσέκοψεν ἐπὶ εὐμεγέθους ταφικοῦ πίθου. Δύο τοῦλάχιστον ἄλλοι τάφοι εἶχον ἤδη καταστραφῇ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ὑπὸ τοῦ ἐσκαφέως, μὴ γενόμενοι ἀντιληπτοί, ὥς ἀπέδειξε δὲ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἔρευνα, ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ἀναγόμενον εἰς τοὺς Γεωμετρικοὺς, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἀρχαϊκοὺς χρόνους, ἐξετείνετο εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν.

Διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν τάφων διετέθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας μικρὰ πίστωσης, κυρίως ὅμως ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία παρέσχε τὰ οἰκονομικὰ μέσα πρὸς ἐπιχειρήσιν περιορισμένης σκαφικῆς ἐρευνῆς¹, ἣτις πρόσθετον ἔσχε σκοπὸν τὴν διερεύνησιν τοῦ κατωτάτου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον παρατηρηθῇ ἄξια λόγου προϊστορικὰ λείψανα.

Λόγῳ τοῦ μεγάλου πάχους τῆς ἐπιχώσεως (τὸ ὕψος αὐτῆς κατὰ μέσον ὅρον ὑπερέβαινε τὰ τρία μέτρα) ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη κατ' ἀνάγκην ἐντὸς τοῦ εὐρέως σκάμματος τῆς τάφρου, πλάτους ἑξ καὶ πλέον μέτρων, ὅπου τὴν ἐργασίαν διηκόλυνεν ἡ ἀποκομιδὴ τοῦ ἀνωτέρου μέρους τῆς ἐπιχώσεως ὑπὸ τῆς ἐκτελούσης τὰ ἀποχετευτικὰ ἔργα «Ἑταιρείας Ὑδραυλικῶν καὶ Ἐξυγιαντικῶν Ἔργων»².

Ἡ θέσις ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο ἡ ἀνασκαφή, γνωστὴ εἰς τοὺς ἐντοπίους μὲ τὸ ἤδη σχεδὸν λησμονημένον τοπωνυμικὸν «Βαρελούστρα», καλύπτεται ὑπὸ εὐφώρων ἀγροκηπίων. Κατὰ τὴν σύγχρονον δημοτικὴν διαίρεσιν κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῆς Παλαιᾶς Κοκκινιάς, ἀκριβέστερον εἰς τὰ σύνορα τῶν δήμων Π. Κοκκινιάς καὶ Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη. Εἰς τὰ πέριξ δὲν εἶχον σημειωθῇ ἄλλοτε ἀξιόλογα ἀρχαῖα, τάφοι ὅμως Ρωμαϊκῶν χρόνων εἶχον ἀνευρεθῇ νοτιώτερον, παρὰ τὸ ἀμαξοστάσιον τῶν Σ.Ε.Κ., πρὸς Β δέ, παρὰ τὴν ὁδὸν Θηβῶν, εἶναι εἰσέτι ὁρατὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας λείψανα «ἡρίων».

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους εἶναι σήμερον ὁμαλὴ καὶ ἐπίπεδος· ἐκ τῆς εἰς βάθος ὅμως τομῆς ἐδείχθη, ὅτι τὸ στερεὸν ἔδαφος, συνιστάμενον ἐκ κιτρι-

¹ Διὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐργασίας εἰς ἐμὲ καὶ διὰ τὰς συνεχεῖς συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας ὀφείλω καὶ ἐντεῦθεν νὰ εὐχαριστήσω τὸν Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Παπαδημητρίου. Αἱ φωτογραφίαι εἶναι ἔργον τοῦ κ. Γ. Τσίμα.

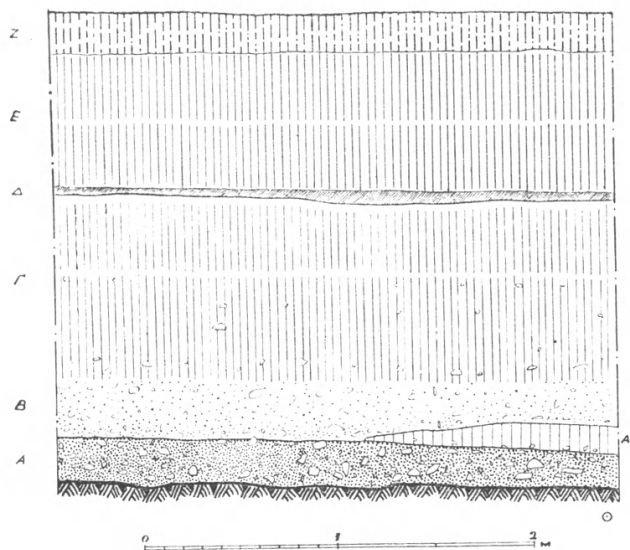
² Πολύτιμος ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια ἣν παρέσχον οἱ μηχανικοὶ τῆς Ἑταιρείας κκ. Ἰ. Βαλῆς καὶ Ε. Κωνσταντίνου, πρὸ πάντων δὲ ὁ ἐργοδηγὸς κ. Ἰπποκρ. Τερζῆς.

νωποῦ ἡμισκλήρου πετρώματος (κοινῶς λεγομένου «κιμιλιά»), ἐκυρτοῦτο αἰσθητῶς ἐνταῦθα, σχηματιζόμενου ταπεινοῦ τινος ἐξάρματος. Ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ τούτου παρὰ τὸν Κηφισὸν ποταμὸν ὑψώματος, τὸ ὁποῖον ἔκειτο παρὰ τὴν ὁδόν, τὴν ἀπὸ τῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς ἄγουσαν πρὸς τὰς διαβάσεις τοῦ Αἰγάλεω, ἀνωρύχθησαν τάφοι κατὰ τὴν Γεωμετρικὴν καὶ τὴν Ἀρχαϊκὴν περίοδον. Ἀλλ' ἤδη πολὺ παλαιότερον, δύο χιλιετηρίδας προηγουμένως, οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς εἶχον ἀφήσει τὰ ἔχνη των ἐπ' αὐτοῦ.

Ι. ΤΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

1. Στρωματογραφικά.

Τῆς ἐπιχώσεως μόνον τὸ κατώτερον τέταρτον περιεἶχεν ἀρχαῖα λείψανα. Τὸ σχέδιον τῆς *εἰκόνης 1* παρέχει σαφεῖς ἰδέαν τῆς στρωματογραφίας τοῦ δυτι-

Εἰκ. 1. Στρωματογραφία τῆς ἐπιχώσεως τῆς περιοχῆς τῶν τάφων (ΤΟΜΗ). Α = Προϊστ., Β = Γεωμετρ., Γ = ἱλὺς, Δ = ἄμμος, Ε = ἱλὺς καὶ Ζ = ἐπιφαν. τεταραγμένον.

κοῦ μέρους τῆς σκαφῆς, ἥτοι τῆς περιοχῆς τῶν Γεωμετρικῶν τάφων (πβλ. τὸ τοπογραφικὸν σχέδιον τοῦ *πίνακος ΙΙ*), ἐνθα ἡ ἐπίχωσις εἶχε τὸ μικρότερον πάχος 2,50 μ. περίπου.

Τὸ κατώτατον στρώμα (Α), πάχους 0,25 μ., περιεῖχεν ὄστρακα χειροποιήτων ἀγγείων, ὁμοῦ μετὰ τεμαχίων ὀψιανοῦ καὶ λειψάνων ὀργανικῶν οὐσιῶν (ἄτινα προσέδιδον αὐτῷ βαθύτερον χροῶμα), ὀλίγης τέφρας καὶ λιθαρίων. Εἷς τινα σημεῖα ὑπεράνω αὐτοῦ παρουσιάζετο στρώμα καθαρᾶς ἀργίλλου (Α'). Τὸ ὑπερκείμενον στρώμα (Β) περιεῖχε Γεωμετρικά (καὶ ἐλάχιστα Πρωτογεωμετρικά εἷς τινα σημεῖα) ὄστρακα. "Ὡστε, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Γεωμετρικοὶ κάτοικοι ἀνῶρυσσον τοὺς τάφους ἐπὶ τοῦ ὑψώματος, ἡ ἐπίχωσις ἦτο λεπτοτάτη, κυμαινομένη ἀπὸ 0,25 ἕως 0,50 μ. Ἦναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ λαξεύσωσι τοὺς τάφους ἐντὸς τοῦ βράχου. Ἡ λοιπὴ ἐπίχωσις μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἀπετελεῖτο ἐξ ἀλλεπαλλήλων στρώσεων καθαρᾶς γῆς (Γ - Ε), διακοπτομένων ἀπαξ ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος ἄμμου (Δ), δὲν περιεῖχε δὲ ἀρχαῖα λείψανα.

Ἡ εἰκὼν ὅμως αὕτη δὲν ἦτο πανταχοῦ ἡ αὐτή. Καθ' ὅσον ἡ σκαφή προὐχῶρει πρὸς Α., πρὸς τὴν ὁδὸν Θεσσαλονίκης, τὸ στερεὸν ἔδαφος ἐγίνετο ἐπικλινές καὶ τὸ προϊστορικὸν στρώμα, μετὰ τινος λεπτύνσεως καὶ ἐξαφανίσεις, ἀνεφάνη παχύτερον, φθάνον μέχρις ὕψους 0,50 - 0,60 μ. Συγχρόνως ἐπληθύνοντο τὰ ὄστρακα τῶν χονδροειδῶν ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως — σαφῆς ἔνδειξις κατοικήσεως τοῦ χώρου. Πράγματι, ἐδῶ ἀνεκαλύφθησαν σπουδαιότατα οἰκοδομικὰ λείψανα καὶ ἐντεῦθεν προέρχονται τὰ πλείστα τῶν κατωτέρω περιγραφομένων κινητῶν εὐρημάτων. Ὑποδιαίρέσεις τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος δὲν παρατηρήθησαν· εἰς τὸ ἀνατολικὸν ὅμως τμήμα τῆς σκαφῆς, ὅπου τὸ στρώμα ἦτο παχύτερον, διεκρίνετο ὑπεράνω αὐτοῦ λεπτὴ στρώσις τέφρας καὶ ἄμμου (πβλ. τὸ ἐστιγμένον στρώμα τῆς τομῆς ἐν εἰκ. 4).

2. Οἰκοδομικὰ λείψανα.

Ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Γεωμετρικῶν τάφων δὲν προῆλθον σαφῇ ὑπολείμματα προϊστορικῶν οἰκήσεων. Τὸ φρεατοειδὲς ὄρυγμα Α (πίν. II), τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξερεύνησις ἐγένετο μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐκ τοῦ πλαγίου, ἐρευνηθὲν μέχρι βάθους 1.40 μ. κάτω τοῦ στερεοῦ, παρέσχεον ὄστρακα ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος· ἦσαν δὲ ταῦτα τὰ νεώτερα χρονικῶς τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς. Περαιτέρω εἰς βάθος ἐρευνα δὲν ἦτο δυστυχῶς δυνατή, διότι ἄνωθεν τοῦ ὀρύγματος διήρχετο ἡ ὁδός (ἡ μέλλουσα λεωφόρος Κορυτσᾶς).

Οἱ λάκκοι ἀπορριμμάτων Β καὶ Γ (πίν. II) ἦσαν ἀβαθῆ ὀρύγματα (βάθους 0,25 - 0,30 μ.), περιέχοντα τέφραν καὶ ὄστρεα θαλασσίων κογχῶν — ὑπολείμματα βεβαίως γευμάτων. Ἐν τῷ λάκκῳ Γ εἶχον ἀπορριφθῆ καὶ ὄστρακα μελανῶν ἀγγείων τῶν τελευταίων Νεολιθικῶν χρόνων, ὅπισθεν δὲ

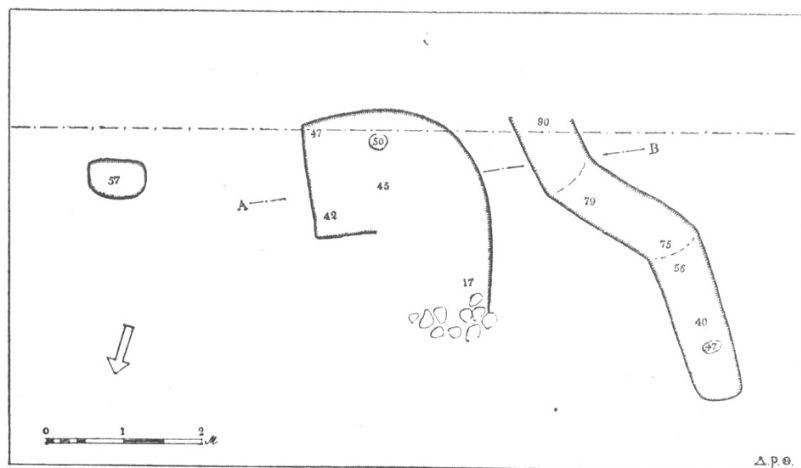
τοῦ λάκκου Β εὐρέθη συμπαγὲς στρώμα πηλοῦ (σημειοῦται διὰ διακεκομμένης γραμμῆς ἐν τῷ σχεδ. τοῦ πίν. II). Πιθανῶς νοτιώτερον τῶν λάκκων ἔκειτο σύγχρονόν τι πρὸς αὐτοὺς οἶκημα.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως καθ' ὅλου εὗρημα τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο εἰς τὸ σημεῖον, καθ' ὃ ἡ τάφος συνήντησε τὴν ὁδὸν Θεσσαλονίκης καὶ εἰς

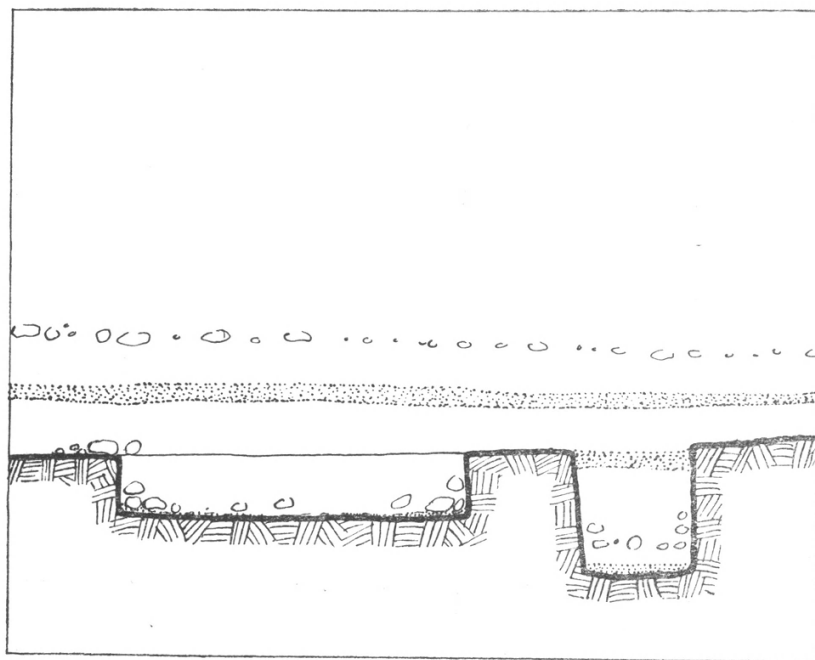

Εἰκ. 2. Δάπεδον λαξευτῆς καλύβης (Α) καὶ τάφος (Β) πρὸ αὐτοῦ.

βάθος τεσσάρων περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Παρὰ τὴν νοτιάν παρεῖαν τῆς τάφρου ἀνεκαλύφθη ἐπιμελῶς λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ δάπεδον κυκλοτεροῦς ἢ μᾶλλον πεταλοσχήμον προῖστορικῆς καλύβης (πίν. II, ε καὶ εἰκ. 2 καὶ 3). Τὸ βάθος τοῦ ὀρύγματος εἶναι κατὰ μέσον ὄρον 0,45 μ., τὸ μέγ. πλάτος 2,30 μ. καὶ τὸ μήκος τῆς εὐθυγράμμου πλευρᾶς 1,48 μ. Εὐρεῖα εἴσοδος, 1,25 μ. πλατεῖα, ἀνοίγεται πρὸς Β., ἐνθα τὸ βάθος τοῦ λαξεύματος βαίνει ἐλαττούμενον μέχρι 0,15 μ. Ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος ἐκτὸς πολλῶν μικρῶν λίθων εὐρέθησαν ἄφθονα ὅστρακα χονδροειδῶν χειροποιήτων ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως, λίθινα καὶ ὀστεῖνα ἐργαλεῖα, σφονδύλια, ὀλίγα ὅστρεα κογχῶν καὶ ὀστᾶ ζώων. Περὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς καλύβης οὐδὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπωμεν, εἰκάζεται ὅμως, ὅτι ἦσαν ἐξ εὐφθάρτου καὶ προχείρου ὕλικου, πιθανῶς κλάδων καὶ καλάμων,

Εἰκ. 3. Κάτοψις τῆς περιοχῆς τῆς λαξευτῆς προϊστορικῆς καλύβης.

Εἰκ. 4. Τομὴ κατὰ τὴν Α-Β.

ὡς παρατηρήθη εἰς ὁμοίας πρωτογόνους οἰκῆσεις βορειοτέρων χωρῶν. Πρὸ τῆς εἰσόδου (πέραν τῶν μικρῶν λίθων, οἵτινες δείκνυνται ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 3) ἀνευρέθη μεγάλη ποσότης τέφρας, προερχομένης ἐκ τῆς ἐστίας, κειμένης ἐκτὸς τῆς καλύβης, εἰς θέσιν ἣν ὑποδεικνύουσι τὰ ἐντονα ἔχνη πυρᾶς ἐπὶ τοῦ ἰσοπεδωθέντος βράχου, ἐν μέτρον δυτικώτερον. (Ὁ χώρος σημειοῦται διὰ στιγμῶν ἐν τῷ σχεδ. τοῦ πίν. II καὶ διὰ τοῦ στοιχείου Γ ἐν εἰκ. 2).

Ὁ τύπος οὗτος τῆς μικρᾶς μετ' ἐσκαμμένου δαπέδου καλύβης εἶναι γνωστός ἐν τῇ προϊστορικῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Βαλκανικῇ¹, εὐρέθη ὁμοῦ καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἐν Σέσλῳ (X. ΤΣΟΓΝΤΑ, Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσλου [συντομογραφικῶς Δ-Σ], σ. 115 ἐξ., εἰκ. 25 καὶ σ. 117, εἰκ. 26, 27), ἐν Εὐτρήσει (H. GOLDMANN, Excavat. at Eutresis in Boeotia [συντομογραφικῶς Eutresis], σ. 10 ἐξ., εἰκ. 5), ἐν Κορίνθῳ (L. WALKER - COSMOPOULOS, The prehist. inhabitation at Corinth, σ. 18 - 19 καὶ εἰκ. 4) καὶ ἀλλαχοῦ πιθανῶς, τὸ πρῶτον δὲ νῦν ἐμφανίζεται ἐν Ἀττικῇ. Λείψανα καλύβης Νεολιθικῶν χρόνων ἀνεκαλύφθησαν, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἱταλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς εἰς τὴν νοτίαν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως ἀλλὰ τὸ διάγραμμα αὐτῆς καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς εἶναι διάφορα².

Ἀμέσως πρὸ τῆς καλύβης, δυτικώτερον, εὐρέθη λελαξευμένη ἐν τῷ βράχῳ στενὴ (0,70 μ.) τάφρος (Δ ἐν σχεδ. πίν. II, Β ἐν εἰκ. 2), ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν συνηνωμένων, ἀλλὰ διαφόρως κατευθυνομένων τμημάτων, διαφόρου βάθους, ἥτοι κατὰ μέσον ὅρον 0,45 μ. διὰ τὸ πρῶτον, 0,77 μ. διὰ τὸ δεύτερον καὶ 0,90 μ. διὰ τὸ τρίτον, δηλαδὴ πολὺ μείζονος τοῦ βάθους τῆς καλύβης.

Ἡ διάταξις αὕτη ἐνθυμίζει τοὺς τρεῖς βαθυτέρους βόθρους τῆς κυκλικῆς καλύβης τοῦ Σέσλου (Δ - Σ, 117 εἰκ. 26, 27) τῆς Λιθοχάλκου περιόδου (πρβ. WACE - THOMPSON, Prehistoric Thessaly, σ. 75). Τὰ ἐντὸς τῆς τάφρου εὐρεθέντα ὀλίγα κεραμικὰ λείψανα ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ ἀπαντώμενα εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς ἐπιχώσεως τῆς καλύβης, τὸ λάξευμα ἄρα εἶναι περίπου σύγχρονον πρὸς ἐκείνην.

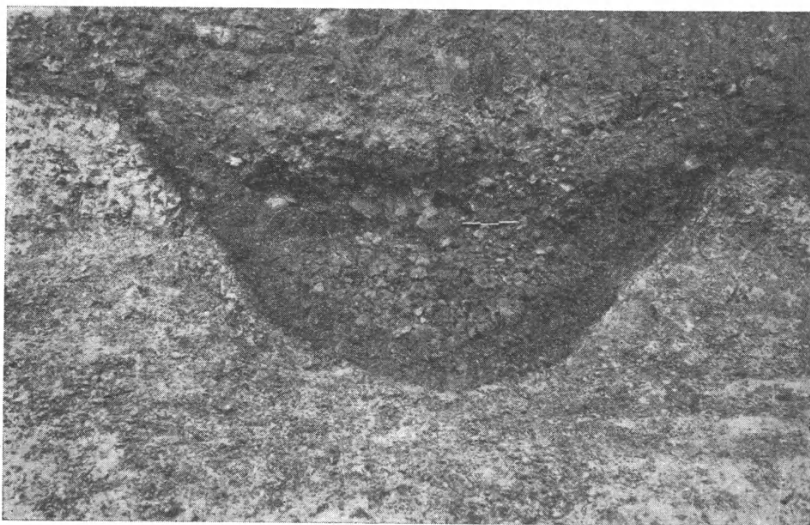
Δύο περίπου μέτρα ἀνατολικώτερον τῆς καλύβης εὐρέθη λάκκος ἀπορριμμάτων, μήκους 0,75 μ. καὶ βάθους 0,57 μ.

Τέλος, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς σκαφῆς, εἰς ἀπόστασιν ἐννέα σχεδὸν μέτρων ἀπὸ τῆς καλύβης, εὐρέθη λελαξευμένη ἐν τῷ βράχῳ εὐρεῖα τάφρος (H ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ πίν. II), τομῆς τραπεζοειδοῦς (πβλ. εἰκ. 5),

¹ Πβλ. τὸ ἄρθρον Haus ἐν M. EBERT, Real-Lexicon der Vorgeschichte, τόμ. V, DÉCHELETTE, Manuel d'Archéologie préhist., τόμ. I, σ. 347 ἐξ., M. M. VASSITZ ἐν Prähist. Zeitschrift, II, σ. 23 ἐξ. (Vinça), ὡς καὶ τὰ ἐν Eutresis, ἔ. ἀ. ἐκτεθειμένα.

² Πβλ. D. LEVI ἐν Annuario XIII—XIV, 1930-31, σ. 418 ἐξ. σχεδ. εἰκ. 5.

πλάτους 3,25 μ., βάθους δὲ 1,45 μ. Ἡ τάφος κατηυθύνετο ἀπὸ Ν. πρὸς Β., εὐρέθη δὲ πλήρης μεγαλυτέρων τῶν συνήθως ἀπαντωμένων εἰς τὸ προϊστορικὸν στρώμα λίθων ὁμοῦ μετ' ὀστράκων χειροποιήτων προϊστορικῶν ἀγγείων. Λάξευμα τόσον εὐρὺ θὰ ἐλαξεύθη βεβαίως μετὰ κόπου καὶ τῇ συννεργασίᾳ πολλῶν, ἀναμφιβόλως δὲ θὰ εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τὰς ἐγγύς καλύβας, ἀφοῦ ἦτο σύγχρονον πρὸς αὐτάς. Ἴσως μάλιστα διὰ τὴν προστα-

Εἰκ. 5. Τομή τῆς ὀχυρωματικῆς (;) τάφρου τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ.

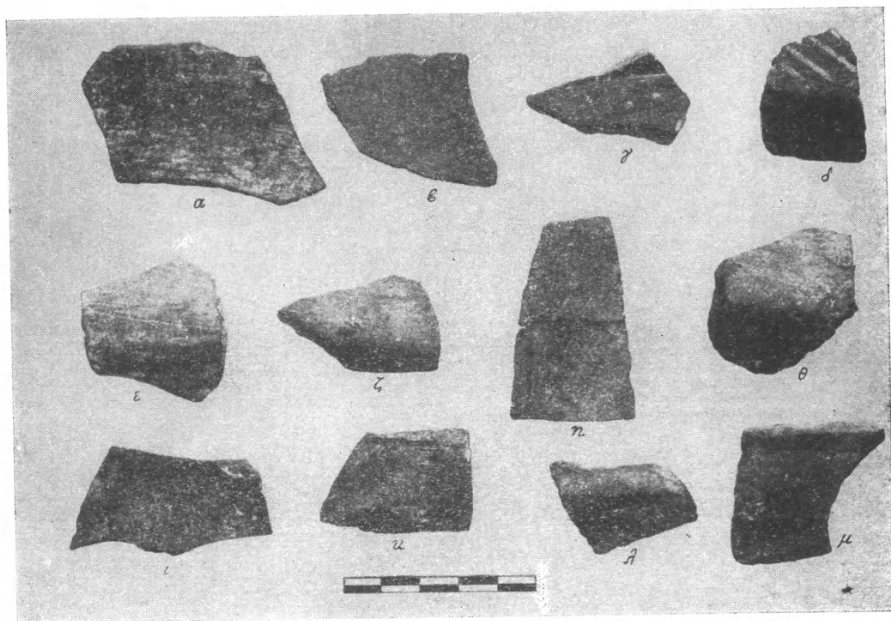
σίαν τῶν καλυβῶν αὐτῶν ἀνωρύχθη ἡ τάφος, ἡ ὁποία ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο ἡ ὀχυρωματικὴ τάφος τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ. Παρὰ τὸ σχετικῶς μικρὸν αὐτῆς πλάτος, ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ ὑπερπηδηθῇ ἔξωθεν, διότι ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους πρὸς Α. εἶναι σημαντικὴ. Ἐπὶ πλέον, δυνατὸν νὰ ἐνισχύετο διὰ τείχους ἢ τοίχου τινὸς πρὸ αὐτῆς· τοῦτο ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν λίθων δι' ὧν ἡ τάφος ἐπληροῦτο.

3. Προϊστορικὴ Κεραμεικὴ.

Ὁ δεσπόζων χαρακτὴρ τῶν κεραμικῶν λειψάνων τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος τῆς Π. Κοκκινιάς εἶναι ἡ ἐπικράτησις *Νεολιθικῶν τεχνικῶν γνωρισμάτων*. Ἡ γενικευμένη χρῆσις τῆς στιλβώσεως τῶν ἀγγείων καὶ τῆς ἐπαλείψεως διὰ στρώματος καθαρωτέρου πηλοῦ ἢ ἐπιχρίσματος, συνήθως ἐστιλβωμένου, ἢ πορώδους διάπλασις τοῦ πηλοῦ καὶ ἡ ἀτελὴς ἐνίοτε ὀπτησις εἶναι

γνωρίσματα πρωτογόνου τεχνικῆς. Ἡ μεγάλη ἐξ ἄλλου ὑπεροχή τῶν ἀνοικτῶν φιαλῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ συχνότερον σχῆμα, καὶ ἡ παντελὴς ἀπουσία χωριστῶν βάσεων τῶν ἀγγείων, τὰ τετρημένα ὀγκώματα καὶ ἄλλα στοιχεία, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικά.

Παραλλήλως ὑπάρχουσιν ἀξιόλογα δείγματα τῆς ἀρχαιότερας φάσεως τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς κεραμικῆς καὶ πολλὰ στοιχεία δεικνύοντα *μετάβασιν* πρὸς

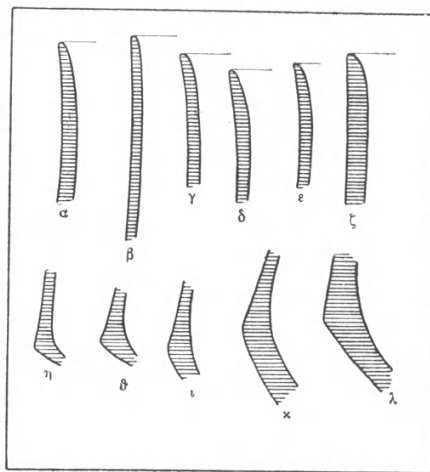
Εἰκ. 6. Ὅστρακα μελανῶν νεολιθικῶν ἀγγείων.

μορφᾶς τῆς ἀρχομένης Χαλκοκρατίας. Ὅπωςδήποτε δὲν εὐρέθησαν παραδείγματα τῆς χαρακτηριστικῆς Πρωτοελλαδικῆς τεχνικῆς (Urfirnis) καὶ οὐδὲν ὅστρακον τοῦ κοινοτάτου ἐν τῇ κεραμικῇ τῆς Πρωτοελλαδικῆς Ἀττικῆς ἀγγείου, τῆς «sauce-boat», εὐρέθη ἐν Π. Κοκκινιᾷ.

Α. Ἀγγεῖα καλυτέρας ποιότητος

1. *Μελανὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 6).* Ἀρκετὰ ὅστρακα μελανῶν ἢ μελανοτέφρων Νεολιθικῶν ἀγγείων εὐρέθησαν ἐν τῇ περιοχῇ, κυρίως, τῶν λάκκων Β καὶ Γ, ἀφθονώτερα δὲ ἐντὸς τοῦ δευτέρου. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανὸς ἢ τεφρὸς, τὰ τοιχώματα λεπτὰ καὶ τὰ χεῖλη ἐκ τῶν ἔσω λεπυνόμενα (εἰκ. 7, α-ζ). Ἡ ἐπιφάνεια σιλιβοῦται ἐνίοτε τόσο λαμπρῶς, ὥστε παρέχει ἐντύπωσιν ὑαλώσεως (εἰκ. 6, γ

πβλ. Δ-Σ, σ. 237), ἐνίοτε δὲ φέρει χωριστὸν τεφρὸν ἢ μελανὸν ἐπίχρισμα. Ἐν μόνον ὄστρακον (εἰκ. 6, δ) φέρει γραπτὴν διακόσμησιν, συγκειμένην ἐκ παραλλήλων λοξῶν γραμμῶν, δι' ἁμαυροῦ λευκοῦ χρώματος γεγραμμένων ἐπὶ τῆς στυλπνῆς μελανῆς ἐπιφανείας¹. Τὰ ὄστρακα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς

Εἰκ. 7. Τομαὶ ὄστράκων μελανῶν ἀγγείων (1:2).

φιάλας μεθ' ὑψηλῶν καθέτων τοιχωμάτων, καμπτομένων πρὸς τὸν πεπλατυσμένον πυθμένα (εἰκ. 7, η-λ).

2. Ἐρυθρὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα (εἰκ. 8). Ὁ πηλὸς εἶναι συνήθως κεραμόχρους, περιέχει δὲ μικρὰν ποσότητα λεπτῆς ἄμμου καὶ τινα χρυσίζοντα ψήγματα. Ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ ἐπιχρίσματος βαθέος καὶ θερμοῦ ἐρυθροῦ χρώματος εἶναι δὲ στυλπνὴ καὶ λεία (εἰκ. 8, δ-ε καὶ η-ι).

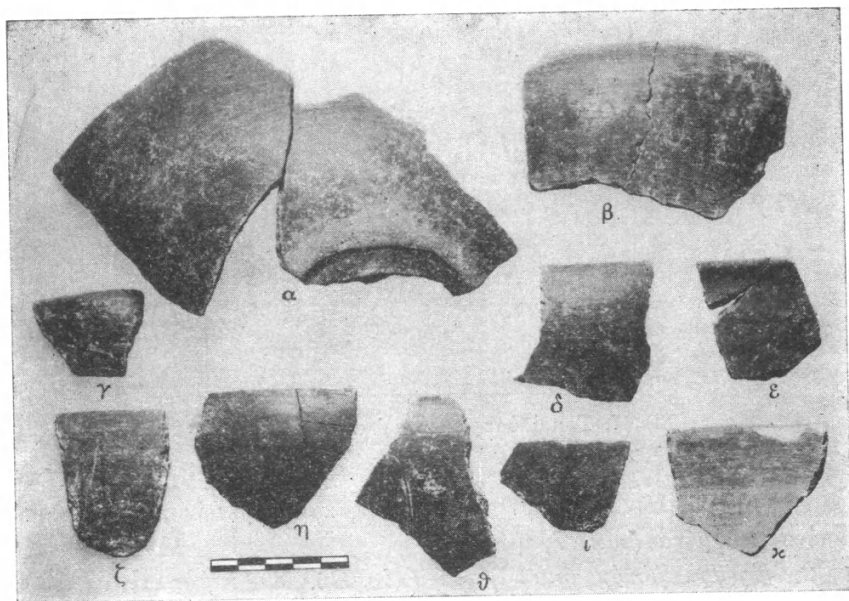
Εἰς τινα ὄστρακα τὸ ἐπίχρισμα εἶναι ἥττον λαμπρόν, φαίνεται δὲ ὡς βαφή, τεθεῖσα ἐπὶ τῆς οὐχὶ ἐντελῶς λείας ἐπιφανείας (εἰκ. 8, α-β). Ἡ ὀπτησις τῶν ἀγγείων εἶναι τελεία, τὰ τοιχώματα λεπτά καὶ τὰ χεῖλη, συνήθως λεπτυνόμενα πρὸς τὰ ἄνω, κλίνουνσιν ἐνίοτε πρὸς τὰ ἔξω (εἰκ. 8, ε καὶ εἰκ. 9, α-γ) ἢ κυρτοῦνται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω (εἰκ. 9, ζ-θ).

Τὸ σύνολον τῶν ὄστράκων ἀνήκει εἰς φιάλας ἡμισφαιρικὰς ἢ σκύφους, ἄνευ λαβῶν καὶ βάσεων. Φαίνεται ὅμως, ὅτι πρὸς καλυτέραν στήριξιν τοῦ

¹ Κατηγορία Γ 1 α 1. Πβλ. Δ-Σ εἰκ. 134 καὶ HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, σ. 70-71, εἰκ. 17, 21 α καὶ ἀριθ. 39, 40, 41, EUTRESIS, σ. 76 ἐξ. εἰκ. 89 A-B, S. BENTON ἐν B. S. A. XLII, 1947, σ. 179-80 καὶ εἰκ. 11 ἀρ. 72.

ἄγγειον τὸ κάτω μέρος τοῦ πυθμένου ἦτο κοῖλον, ὥς ἐν εἰκ. 8, α (καὶ εἰκ. 10, α)¹.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ὄστρακα ἐρυθρῶν μονοχρόμων ἄγγείων ἀμελεστέρας κατασκευῆς εὐρέθησαν ὀλίγα, ἐνὸς δέ (εἰκ. 12) τὸ σχῆμα ἀναπαρίσταται ἐν τῇ εἰκόνι 13². Τὸ σχῆμα τοῦτο, ἢ παραπλήσιόν τι ἀπαντᾷται καὶ εἰς ὄστρακα τῆς ἐπομένης κατηγορίας.

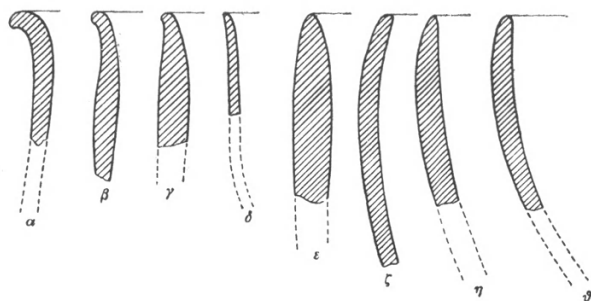
Εἰκ. 8. Ἐρυθρὰ μονόχρωμα νεολιθικὰ ὄστρακα.

3. Καστανὰ ἄγγεῖα (εἰκ. 15, δ-ε, ι). Ὁ πηλὸς εἶναι συνήθως τεφρὸς καὶ καθαρὸς ἢ μεμειγμένος μετ' ἐλαχίστης ἄμμου. Τὸ ἐπίχρισμα εἶναι καστανὸν καὶ ἐνθυμίζει τὰ Κυκλαδικὰ ἄγγεῖα. Τὰ ὄστρακα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς σφαιρικά ἄγγεῖα τοῦ σχήματος τῆς εἰκ. 13 (πβλ. τομὰς τῶν χειλέων ἐν εἰκ. 11, β-δ), φέροντα ὀριζοντίως τετρημένα μαστοειδῆ ἢ ἐπιμήκη ὀγκώματα. Γενικῶς τὸ σχῆμα τοῦτο ἦτο κοινὸν καὶ εἰς ἄλλας κατηγορίας (πβλ. εἰκ. 15, κ = εἰκ. 11, α καὶ LEVI, ἔ.δ. σ. 430, εἰκ. 23 b).

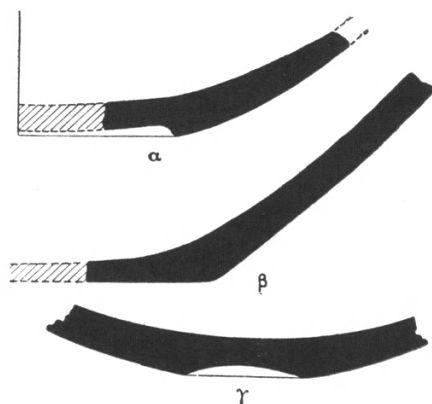
¹ Πβλ. ἐπὶ παραδείγματι WACE-THOMPSON, ἔ.δ. εἰκ. 96 η (A 1) καὶ BLEGEN, Prosymna II, εἰκ. 624, 1.

² Πβλ. LEVI, ἔ.δ. 434 καὶ εἰκ. 19 a, d, εἰκ. 28 a, E. KUNZE, Orchomenos II, 45 (2) καὶ πίν. XIV, 5.

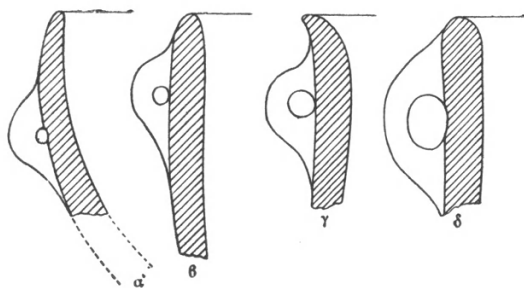
4. Ἀγγεῖα ἄνευ ἐπιχρίσματος. Εἶναι σχετικῶς καλῆς ποιότητος, δὲν φέρουσιν ὅμως ἰδιαίτερον ἐπίχρισμα· ἀπλῶς ἡ ἐπιφάνεια ἐπαλείφεται διὰ

Εἰκ. 9. Τομαὶ χειλέων ἐρυθρῶν νεολιθικῶν ἀγγείων (1:2).

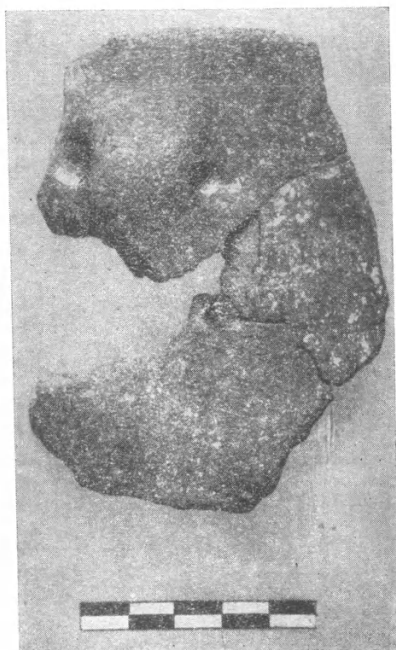

Εἰκ. 10. Βάσεις (1:2.)

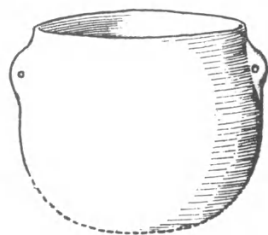
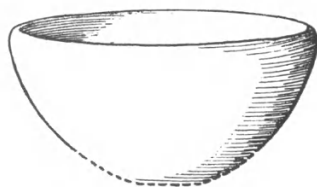
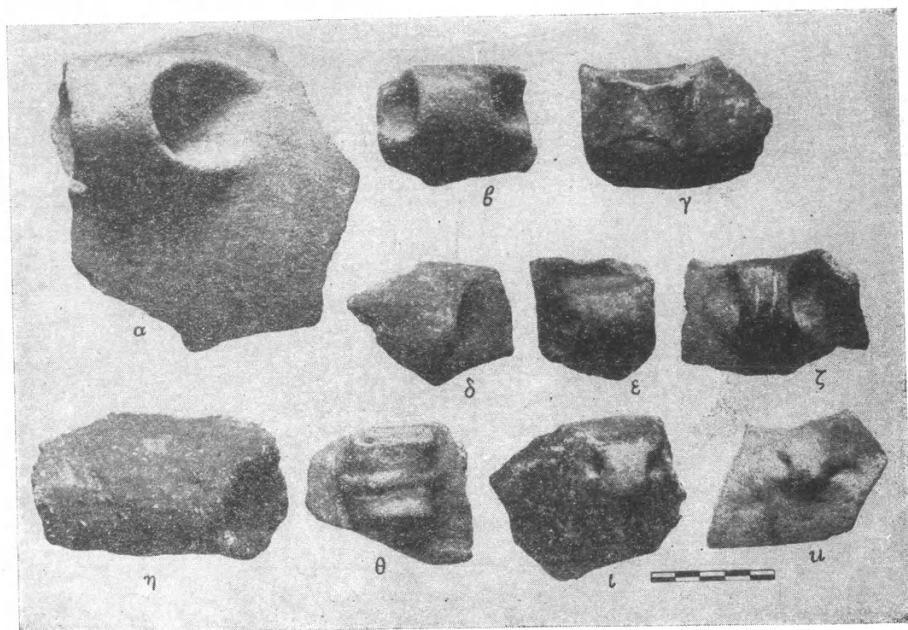

Εἰκ. 11. Τομαὶ χειλέων (1:2).

στρώματος καθαροῦ πηλοῦ, τὸ ὁποῖον ἐνίοτε στυλβοῦται. Ἡ γενικὴ ἀπόχρωσις εἶναι κεραμόχρους, συχνὰ ὅμως, ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως,

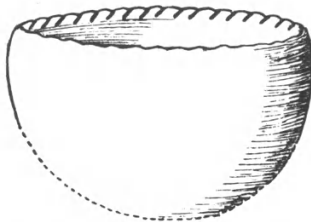
Εἰκ. 12. Ὅστρακα βαθείας φιάλης.

Εἰκ. 13. Βαθεῖα φιάλη
μετὰ δύο τετρημένων ὀγκωμάτων (1 : 5 περίπου).Εἰκ. 14. Ἐρυθρὰ μονόχρωμος
φιάλη (1 : 5 περίπου)

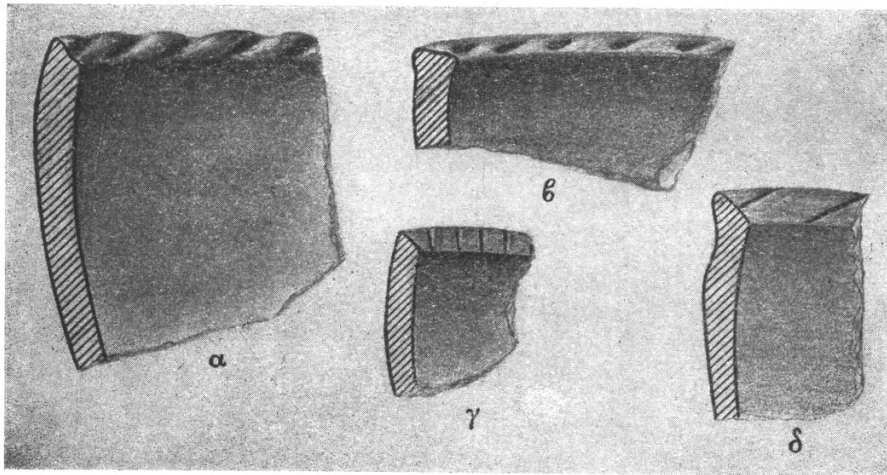
Εἰκ. 15. Λαβαὶ ἀγγείων.

ὁ χρωματισμὸς τῆς ἐπιφανείας παραλλάσσει. Βέβαιον σχῆμα τῆς παρούσης κατηγορίας εἶναι τὸ τῆς φιάλης (εἰκ. 14).

Λίαν ἐνδιαφέρονσα εἶναι μία ἄλλη ὁμάς φιαλῶν μετὰ χειλέων κοσμουμένων δι' ἐμπιέσεων ἢ ἐγχαράξεων. Ἡ εἰκ. 16 ἀναπαριστᾷ ἐν τοιοῦτον

Εἰκ. 16. Βαθεῖα ἡμισφαιρική φιάλη μετὰ πλαστικῆς κοσμήσεως (1: 5 περίπου).

Εἰκ. 17. Χεῖλη φιαλῶν κοσμούμενα δι' ἐμπιέσεων ἢ ἐγχαράξεων (3: 5).

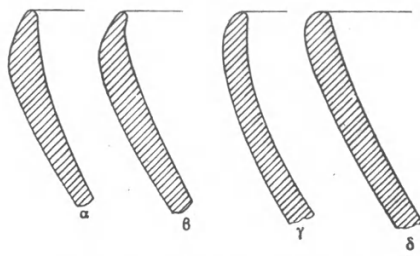
ἄγγειον, φέρον ἐπὶ τοῦ χείλους λοξὰς κοιλότητες, κοπεύσας πρὸ τῆς ὀπτήσεως καὶ τῆς ἐπαλείψεως διὰ στρώματος καθαροῦ πηλοῦ (εἰκ. 17, α)¹.

Παραπλησία εἶναι ἡ διακόσμησις τοῦ ὀστράκου εἰκ. 17, β, μὲ τὸ αὐτὸ δ' ἴσως πνεῦμα, ἀλλὰ δι' ἐγχαράξεων ἐσχηματισμένη εἶναι καὶ ἡ κόσμησις τῶν λοιπῶν παραδειγμάτων (εἰκ. 17, γ - δ).

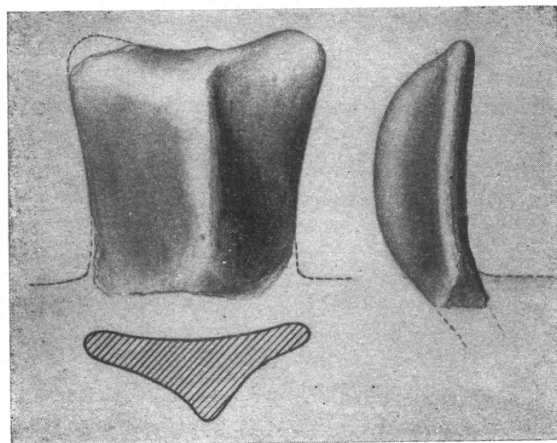
¹ Πβλ. (διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν) R. HEIDENREICH, A.M., LX-LXI, 1935-36, σ. 144, F 30 καὶ (διὰ τὴν διακόσμησιν) F 29.

Ἄλλοτερον συχνὸν σχῆμα εἶναι τὸ τῆς φιάλης μετ' ἐλαφρῶς καὶ ὁμαλῶς καμπτομένου πρὸς τὰ ἔσω χεῖλους (εἰκ. 18, γ-δ)¹.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, τέλος, ἀνήκει ἡ περιέργως ἀπόφυσις τῆς εἰκ. 19. Τὸ σχῆμα ἐνθυμίζει βεβαίως τὸ τῶν λαβῶν σωληνοειδῶν ἐπιμήκων

Εἰκ. 18. Τομαὶ χεϊλέων (1:2).

Εἰκ. 19. Ἀπόφυσις ἀγγείου. (1:2)

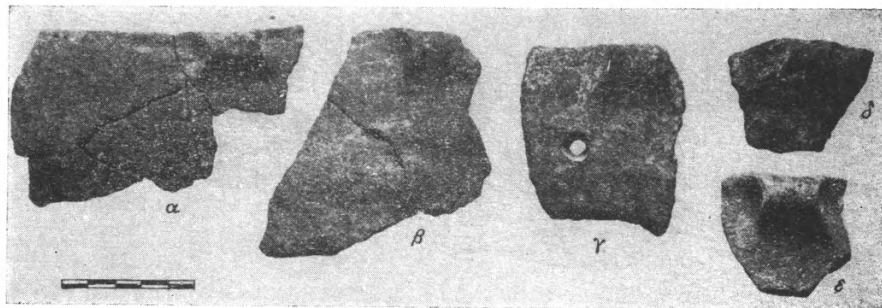
ἀγγείων, οἷον τὸ ἐν BLEGEN, CASKEY κλπ. Troy I, 2, εἰκ. 132 (D 32), ὅπερ εὐρέθη εἰς Πρωτοελλαδικὰς θέσεις². Ἀλλὰ τοιαύτης περίπου μορφῆς ἀποφύσεις, ἀπὸ τῶν χεϊλέων ἐκφυομένας, ἔχομεν ἐν τῇ κεραμεικῇ τῶν τελευταίων Νεολιθικῶν χρόνων ἐξ Ἀθηνῶν (πβλ. T. L. SHEAR ἐν Hesperia, V, 1936, 20-21, εἰκ. 18) καὶ Σάμου (A. M. ἔ. ἀ. σ. 162, εἰκ. 3, h καὶ εἰκ. 4).

¹ Schale mit leicht eingezogenem Rand παρὰ KUNZE, Orchomenos II, σ. 12 καὶ εἰκ. 8, α, β καὶ 27.

² Ἐν ἀγγεῖον τοῦ σχήματος αὐτοῦ ἀνεῦρεν ὁ καθηγητὴς Γ. Μυλωνᾶς ἐν Ἀγίῳ Κοσμά.

Παραπλήσια δὲ εἶναι αἱ ἀποφύσεις ἐπὶ ἀγγείων ἐκ τῶν πόλεων I-III τῆς Θερμῆς τῆς Λέσβου (πβλ. W. LAMB, Excavations at Thermi in Lesbos, εἰκ. 26, 6 καὶ 27, 5-6).

Ἀποφύσεις ὑπὸ τὰ χεῖλη, δίκην ψευδῶν λαβῶν ἢ πλαστικῶν ὠτίων (εἰκ. 20, α-ε), ἀπαντῶνται σχετικῶς συχνὰ ἐπὶ ἀγγείων (φιαλῶν) τῆς παρού-

Εἰκ. 20. Πλαστικά ὠτία

σης κατηγορίας καὶ ἐπὶ τραχυτέρων παραδειγμάτων, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐπομένην κατηγορίαν.

B. Τραχέα ἀγγεῖα

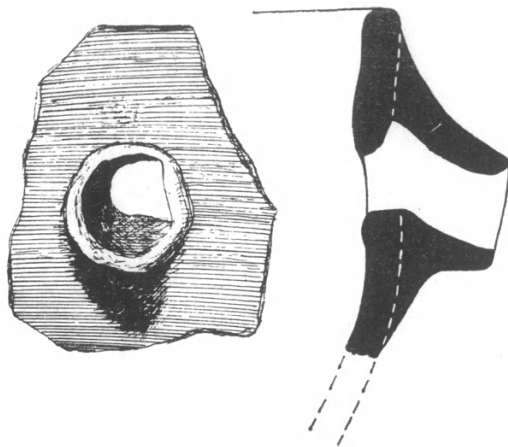
Ἀνεπίχριστα ἀγγεῖα, ἔχοντα τραχεῖαν τὴν ἐπιφάνειαν, κατεσκευασμένα δ' ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου. Τὰ τοιχώματα εἶναι χονδρὰ καὶ ἡ ὅλη κατασκευὴ ἀμελεστέρα.

Ὅστρακα πίθων μετὰ χεῖλους πρὸς τὰ ἔξω κεκαμμένον, εὑρέθησαν ὀλίγα. Ἄλλα εἶχον ἀποφύσεις ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων, οἷαι παρατηροῦνται συνηθέστερον εἰς ὅμοια ἀγγεῖα τῆς πρώιμου Πρωτοελλαδικῆς περιόδου (πβλ. EUTRESIS, εἰκ. 100 καὶ 110). Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι τετρημένη. Ἄλλαι ἀποφύσεις ἔχουσι σχῆμα χονδροειδές, εἶναι δὲ ὀριζοντίως τεθειμέναι ἐπὶ τοῦ τοιχώματος (πβλ. LEVI, ἔ.ἀ., εἰκ. 22, d καὶ BLEGEN, Prosymna II, εἰκ. 625 1-2, 6), ὡς ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν κεραμεικὴν.

Φιαλῶν μετ' ἐκροῆς ἓν μόνον ὅστρακον εὑρέθη (εἰκ. 21· πβλ. Eutresis, σ. 90, εἰκ. 113).

Ἀγγεῖα μετ' ὀπῶν δὲν εἶναι συχνά (εἰκ. 23). Αἱ ὀπαὶ εἶναι κατὰ σειρὰν καὶ κατὰ κανονικὰ διαστήματα διατεθειμέναι ὑπὸ τὸ χεῖλος τῶν ἀγγείων. Ἐν (εἰκ. 23, α) ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀβαθεὲς πινάκιον ἢ ὀπτήριον (pan) καὶ ἐνθυμίζει τὰ ἐκ Σάμου παρόμοια δείγματα (A.M., ἔ.ἀ., σ. 139-41 «Gefässe zur Käsebe-

reitung», πίν. 34, 6.) Τὸ ἕτερον (εἰκ. 23, β) εἶναι ὄστρακον εὐρυστόμου ἀγγείου. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι, ἂν τὰ λοιπὰ ὄστρακα (εἰκ. 23, γ-ι) ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα φέροντα στοιχηδὸν ὁπὰς¹ βέβαιον πάντως φαίνεται ὅτι αἱ

Εἰκ. 21. Ὅστρακον ἀγγείου μετ' ἐκροῆς (3 : 4).

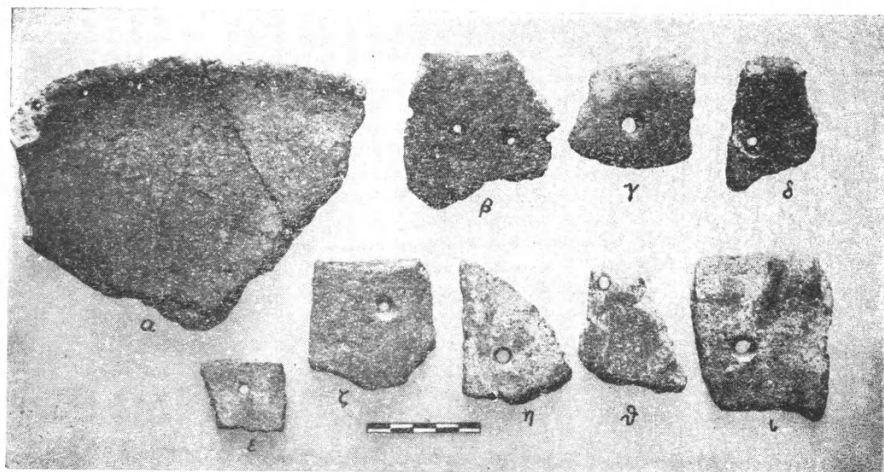
Εἰκ. 22. Λαβή.

ὁπαί, ἠνεωγμέναι κατὰ τὸν γνωστὸν «προϊστορικὸν τρόπον» διὰ περιστροφῆς, δὲν προωρρίζοντο διὰ τὴν σύνδεσιν διεμρηγμένων μερῶν τοῦ ἀγγείου¹.

¹ Περὶ τῶν ἀγγείων μετ' ὁπῶν πβλ. DÉCHELETTE, Manuel I, εἰκ. 203 καὶ LEVI, ἔ.ἀ., σ. 432 ἑξ., εἰκ. 22, b, e-f, τοῦ αὐτοῦ, Annuario, VIII-IX, 1925-26, σ. 294 καὶ εἰκ. 82 (ἐκ Κῶ).

Λαβαὶ ἀπαντῶνται ἄφθονοι εἰς τὴν παροῦσαν κατηγορίαν, εἶναι δὲ ἄλλοτε μὲν χαμηλαὶ ταινιοειδεῖς (εἰκ. 15, α-β) ἐνίοτε δὲ λίαν ἐπιμήκεις (σωληνοειδεῖς), ὡς ἐν εἰκ. 15, η¹.

Μοναδικὴ εἶναι ἡ ὑψηλὴ, ταινιοειδὴς καὶ μεθ' ὑψουμένων χειλέων² λαβὴ τῆς εἰκ. 22, ἥτις ἐκ τοῦ πλαγίου παρέχει τὴν ἐντύπωσιν πτερυγίου ὡτός.

Εἰκ. 23. Ὅστρακα ἀγγείων μετ' ὀπῶν.

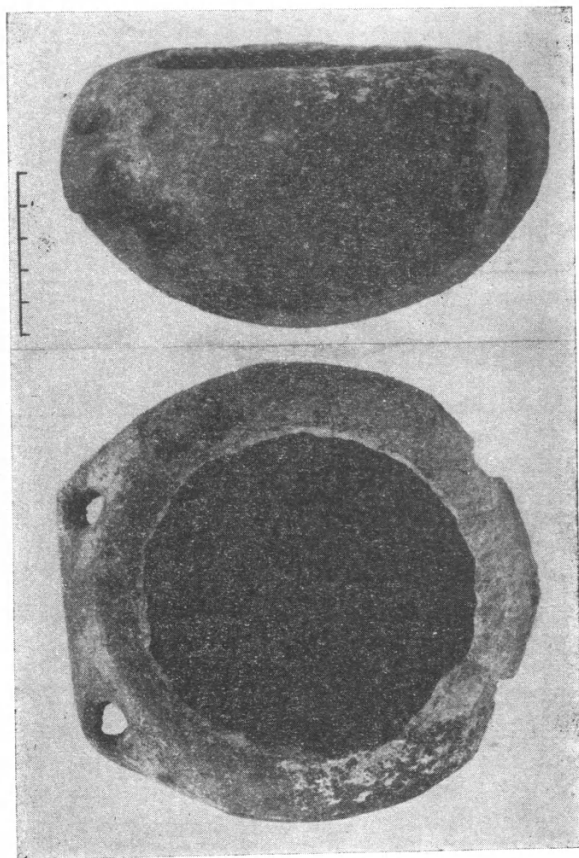
Γ. Κυκλαδικὰ

Ὀλίγα ἀλλὰ λίαν χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ Κυκλαδικὰ κεραμικὰ παραδείγματα. Σπουδαιότατον πάντων εἶναι τὸ μοναδικὸν πλήρες ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 24, εὑρεθὲν ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ πυθμένος τῆς μικρᾶς τάφρου Δ, παρὰ τὴν καλύβην. Ἔχει ὑψ. 0,082 μ. καὶ μέγ. πλάτ. 0,147 μ., εἶναι σχήματος σφαιρικοῦ καὶ φέρει δύο ζεύγη μικρῶν ὀριζοντίων λαβῶν ἢ ἀκριβέστερον καθέτως τετρημένων ἐξογκωμάτων, ὧν τὸ ἐν ἐξέπεσεν. Ἐλλείπει ἐπίσης τὸ ταπεινὸν χεῖλος. Ὁ πηλὸς εἶναι βαθὺς κεραμόχρους, μελανὸς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου, μεμειγμένος μετ' ὀλίγων τριμμάτων λευκοῦ πετρώματος. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ κασιανοτέφρου, μελανοῦ ἐνίοτε κατὰ περιοχάς, ἐπιχρίσματος ἢ γανώματος, στιλπνοῦ ἐν μέρει.

¹ Πβλ. HANSEN ἐν Hesperia VI, 1937, σ. 541 καὶ εἰκ. 2, α.

² Πβλ. Eutresis, σ. 90 καὶ εἰκ. 112, 1 [Πρωτοελλαδ. I].

Μικρὸς ἐλαφρῶς κοῖλος δίσκος κατὰ τὴν βάσιν (εἰκ. 10, γ) εὐκολύνει τὴν στήριξιν τοῦ ἀγγείου¹. Τὸ σχῆμα ἀπαντᾶται μόνον εἰς τὰ ἐκ Πηλοῦ τῆς

Εἰκ. 24. Πρωτοκυκλαδικὸν ἡμισφαιρικὸν ἀγγεῖον.

Μήλου ἀγγεῖα², ἅτινα θεωροῦνται ὡς τὰ ἀρχαιότατα δείγματα τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς κεραμικῆς³.

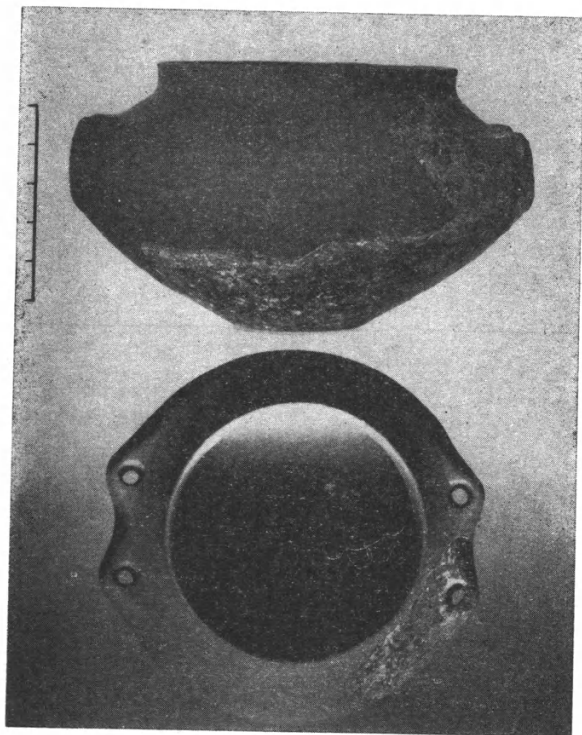
¹ Κατὰ τὸν συνήθη εἰς τὰς Κυκλάδας τρόπον (πβλ. C. C. EDGAR ἐν Excavat. at Phylacopri, σ. 83 καὶ E. J. FORSDYKE, Catalogue of the Vases in the Brit. Mus., I, 1, σ. 57 εἰκ. 63 καὶ πίν. IV (A 317).

² Πβλ. EDGAR ἐν BSA., III, 1896-7, σ. 42, εἰκ. 8.

³ Περὶ τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς κεραμικῆς καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν λοιπὴν Αἰγαιακὴν κεραμικὴν πρβ. τὰ ὑπὸ S. S. WEINBERG ἐν τῇ γνωστοτάτῃ αὐτοῦ μελέτῃ ἐν AJA, LI, 1947, σ. 165 ἐξ. (σελ. 176 ἐξ.) ἐκτιθέμενα.

Κυκλαδικὸν ἐπίσης εἶναι τὸ πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον τῆς εἰκόνης 25, τὸ ὁποῖον συνεπληρώθη μετ' ἀσφαλείας. Τεχνικῶς εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ προηγούμενον μὲ σχῆμα ὅμως διάφορον¹.

Ύψος (ὡς συνεπληρώθη) 0,067 μ., πλάτος μέγ. 0,112 μ., διάμετρος στομίου 0,077 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, τεφρωπός, ἡπίχρισμα καστανωπὸν, στιλπνόν.

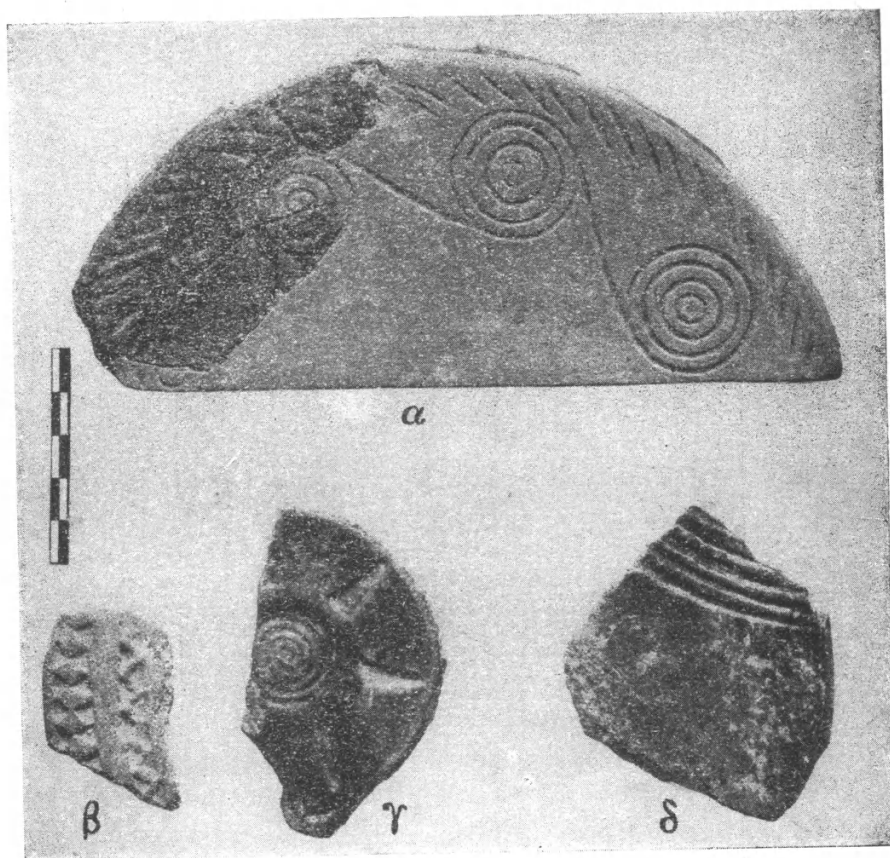

Εἰκ. 25. Κυκλαδικὸν ἀγγεῖον.

Ἀξιοσημεῖωτα δείγματα Κυκλαδικῆς τεχνικῆς εἶναι ἐπίσης τὰ μετ' ἐντύπου κοσμήσεως ὄστρακα τῆς εἰκόνης 26. Τὸ α εἶναι τμήμα τηγαροειδοῦς σκεύους ἐκ πηλοῦ ἀτελῶς ὠπτημένου φέρει δὲ καστανὸν στιλπνὸν ἐπίχρισμα. Εὐρέθη εἰς ὕψος 0,30 μ. ἀπὸ τοῦ στερεοῦ, παρὰ τὸν λάκκον Ζ. Σῶζεται ἀρκετὸν μέρος τοῦ περιχειλώματος καὶ μικρὸν μέρος τοῦ δίσκου, ἐφ' οὗ ἔντυποι νόθοι σπεῖραι, δι' ἐφαπτομένων συνδεόμεναι, καὶ λοῦξαι παράλληλοι γραμμαί.

¹ Πβλ. διὰ τὸ σχῆμα, ORCHOMENOS II, πίν. XIV, 6. AE 1899, πίν. Η ἀρ. 8, FORSDYKE, ἔ. ἀ. σ. 57, A 317, πίν. IV, BLEGEN, Zygouries, εἰκ. 77, K. MÜLLER, Tiryns IV, πίν. XII, 1 καὶ 4.

Ἐκ τῶν λοιπῶν σπουδαιότερον εἶναι τὸ γ, ἀποτελοῦν τμήμα τοῦ κεντρικοῦ μέρους παραπλησίῳ σκεύους ἢ πώματος, φέρει δὲ ἔντυπον σπείραν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀκτινοειδῶς τεταγμένα τρίγωνα. Εἰς πώματα ἀνήκουνσι πιθανῶς τὰ ὑπὸ στοιχεῖα β καὶ δ ὄστρακα.

Εἰκ. 26. Κυκλαδικὰ ὄστρακα μετ' ἐντύπων κοσμημάτων.

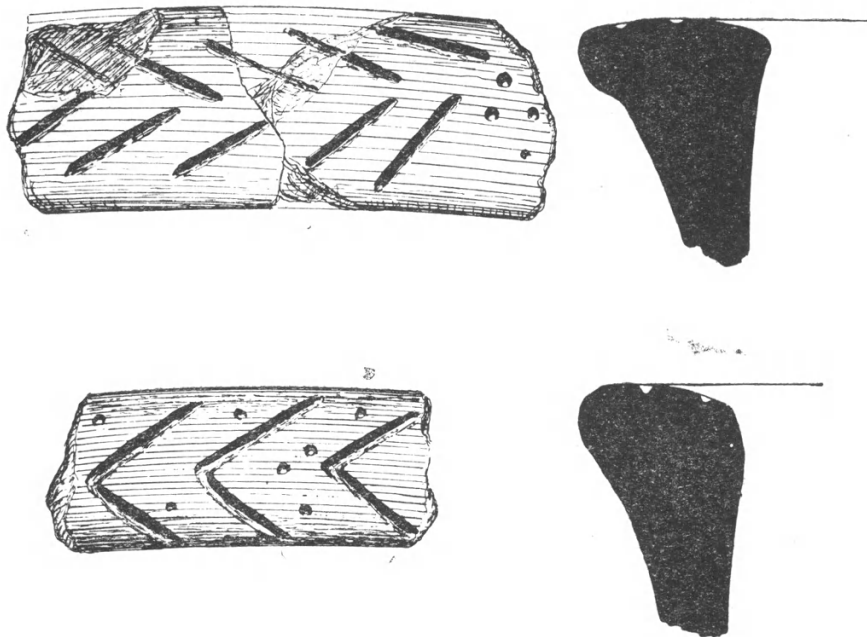
Ἀναφέρομεν ἐν τέλει ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς πινάκια ἢ ὀπτήρια (pans) καὶ κοσμούμενα κατὰ τὰ χεῖλη δι' ἐντύπων διακοσμητικῶν θεμάτων καθαρῶς Κυκλαδικοῦ χαρακτῆρος (εἰκ. 27)¹. Διὰ τὸ πρῶτον, ἄλλως, τὴν Κυκλαδικὴν

¹ Πβλ. EUTRESIS, σ. 88, εἰκ. 109, 1-3 ἔτι δὲ TROY I, 2, εἰκ. 234, 31 καὶ εἰκ. 234, 1 THERMI, πίν. IX, 189.

αὐτοῦ καταγωγήν ἀποδεικνύει καὶ ἡ σύστασις τοῦ πηλοῦ (καστανοῦ τὸ χρῶμα) καὶ τοῦ μελανοῦ ἐστιλβωμένου ἐπιχρίσματος δι' οὗ εἶναι ἐπηλειμμένον.

4. Διάφορα εὐρήματα

α) Σφονδύλια. Εὐρέθησαν τρία εἶναι δὲ ἐκ πηλοῦ ἐνίοτε ἐστιλβωμένου.

Εἰκ. 27. Χεῖλη ἀγγείων (3 : 4).

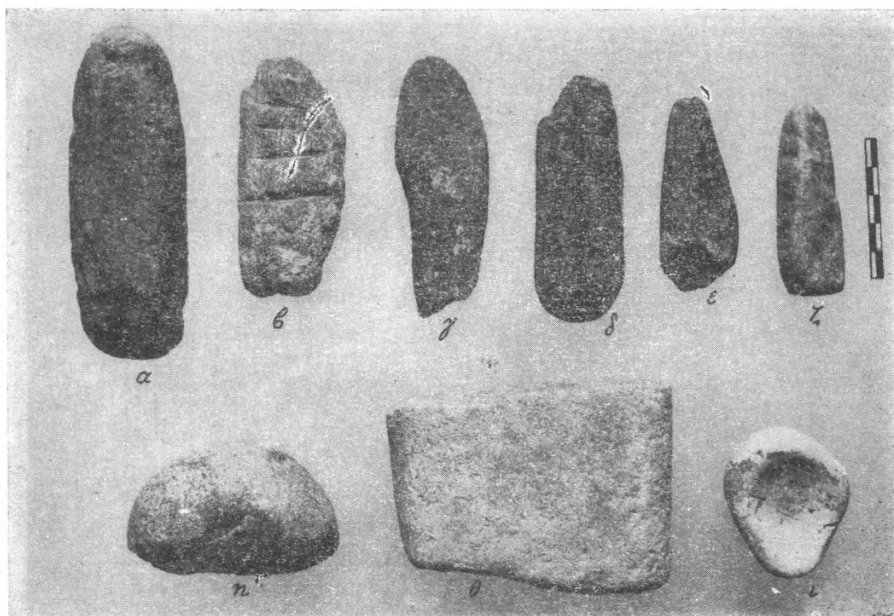
β) Πηνία (κουβαρίστρες) τοῦ γνωστοῦ ἀτρήτου τύπου (πβλ. Δ - Σ, εἰκ. 278, 279) δύο μόνον εὐρέθησαν.

γ) Εἰδώλια. Δύο τεμάχια πηλίνου εἰδωλίου τετραπόδου ζφου εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ δαπέδου τῆς καλύβης, εἶναι δὲ τοῦ τύπου τοῦ εἰκονιζομένου ἐν Δ - Σ, πίν. 34, 10-11 καὶ EUTRESIS, εἰκ. 269, 2.

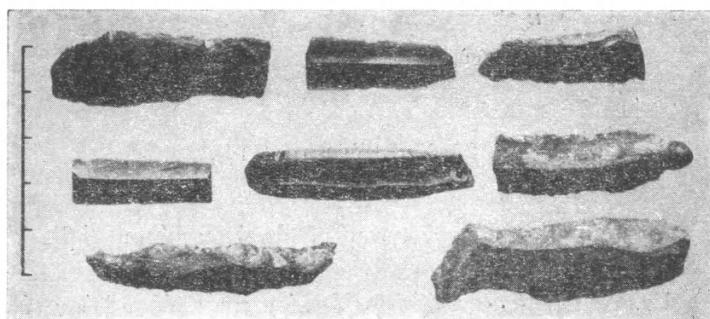
Λίθινον εἰδώλιον, πολὺ μικροῦ μεγέθους, εὐρέθη ἐν τεθραυσμένον (εἰκ. 30, γ).

δ) Λίθινα ἐργαλεῖα κλπ. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ προῖστορικοῦ στρώματος ἀνευρίσκοντο ὀψιανοί, κυρίως τεμάχια λεπίδων, ἀλλ' εἰς μικρὰν σχετικῶς ποσότητα (εἰκ. 29), ἐλάχιστα δὲ λεπίδες πυρίτου.

Ἐκ τῆς καλύβης προέρχονται τὰ ἐν εἰκόνι 28 (α, γ-ε) ἐργαλεῖα ἐκ σχι-

Εἰκ. 28. Λίθινα ἐργαλεῖα.

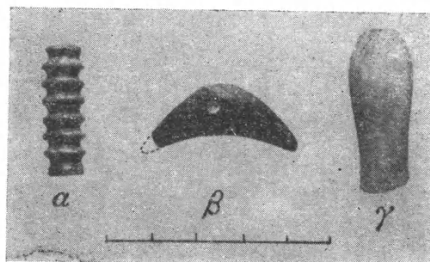

Εἰκ. 29. Ὀψιανοὶ καὶ πυριτόλιθοι.

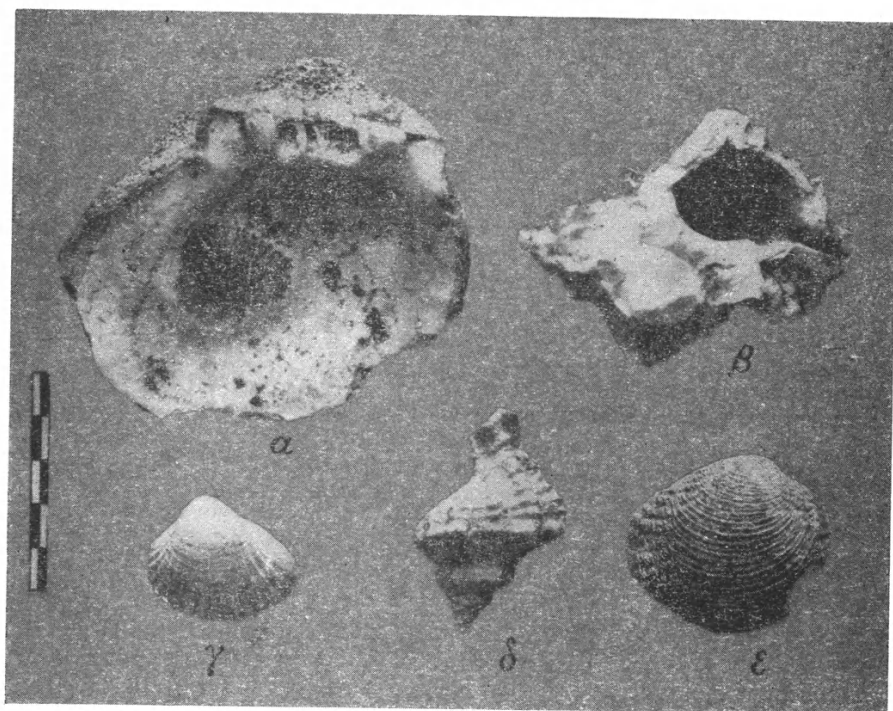
στολίθου¹. Τὸ ὑπὸ στοιχεῖον ζ ἔχει τὸ ἄκρον λελασμένον, τὸ δὲ θ εἶναι μυλό-
λιθος. Τὸ ι, τέλος, εἶναι χάλιξ διεσκευασμένος εἰς τριπτῆρα.

¹ Πβλ. I, ENI, Annuario XIII-XIV, σ. 480 ἐξ., εἰκ. 71, α, δ, ε, ι.

Στιλβωτήριον λίθινον ἐκ σχίστου, εὐρέθη ἐν (εἰκ. 28, β), φέρει δὲ ἄβα-

Εἰκ. 30. Λίθινα περίπτα (α-β) καὶ εἰδώλιον (γ).

Εἰκ. 31. Ὄστρεα κογχῶν, κογχυλίων κλπ. ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος.

θεῖς παραλλήλους ἀντακώσεις ἐκατέρωθεν, προοριζομένας διὰ τὴν ὄξυνσιν καὶ στίλβωσιν ὀστεινῶν βελονῶν¹.

ε) Περίπτα λίθινα εἰκονίζονται ἐν εἰκόνι 30, α-β. Τὸ πρῶτον εἶναι σωλὴν

¹ Πβλ. DÉCHELETTE, ἑ.ἀ., σ. 523, εἰκ. 188, Δ-Σ, σ. 330, εἰκ. 255.

διάτρητος φέρων ἑπτὰ παραλλήλους αὐλακώσεις· τὸ δεύτερον (β) εἶναι μηνίσκος ἐκ σχιστολίθου (τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἐνθυμίζει τὸ λεγόμενον «Mondidol» τῆς προϊστορικῆς Εὐρώπης), τετρημένος ἐν τῷ μέσῳ. Ἀκριβῶς ὅμοιον εἶναι γνωστὸν μόνον ἐκ Πάρου (ΑΕ 1898, πίν. 8, 48).

στ) Ὅστρεα θαλασσίων ζώων (εἰκ. 31) εὐρέθησαν πολλά, ἀφθονώτατα δὲ ἦσαν τὰ ὅστρακα κογχῶν (εἰκ. 31, γ), ἐξ ὧν ἦσαν πλήρεις οἱ λάκκοι ἀπορριμμάτων Β καὶ Γ. Ἐντὸς τῆς καλύβης ὅμως ἐλάχιστα εὐρέθησαν, μεταξύ αὐτῶν δὲ τὸ ἐν εἰκόνι 31, α, ὅπερ εἶναι τετρημένον.

5. Συμπεράσματα

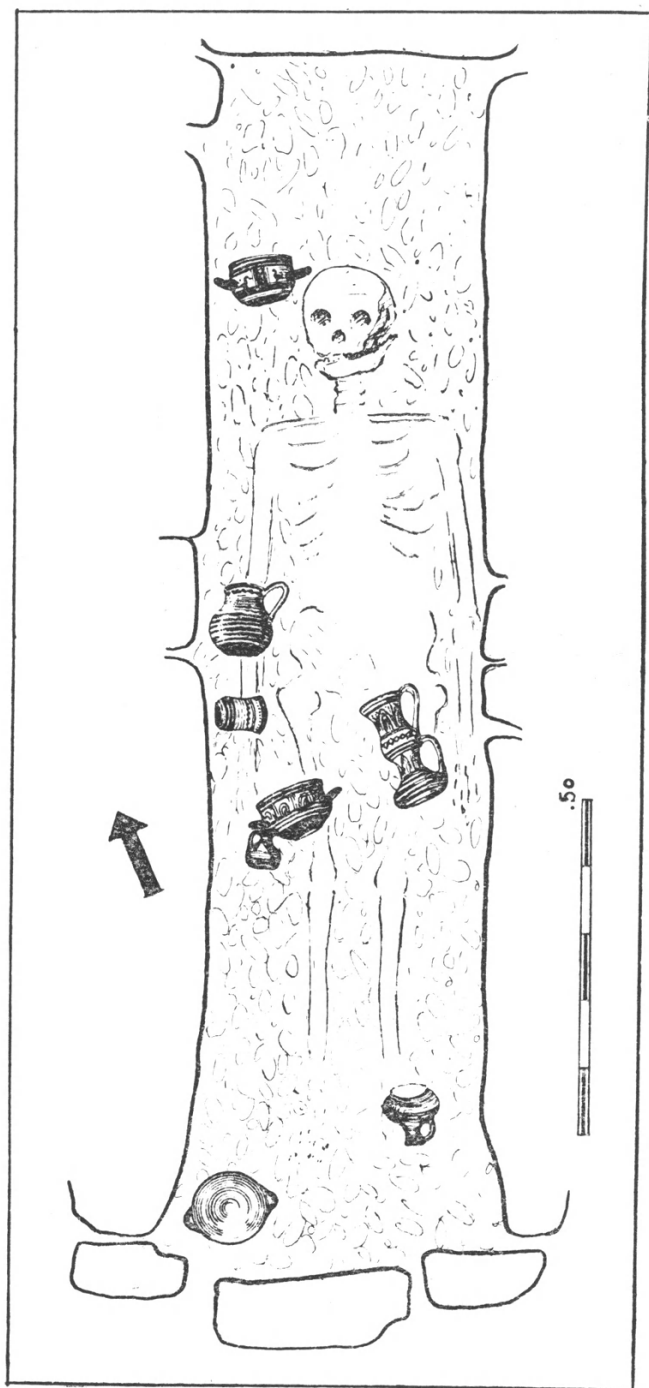
Ὡς ἐδείχθη ἐκ τῆς προηγηθείσης συντόμου ἐκθέσεως, ταπεινὸς συνοικισμὸς ἐκ μικρῶν καλυβῶν εἶχεν ἰδρυθῆ κατὰ τὰ τέλη τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐπὶ τῆς πλαγίᾳς χαμηλοῦ ὑψώματος παρὰ τὸν Κηφισὸν ποταμόν. Τὰ κεραμεϊκὰ λείψανα μαρτυροῦσι περὶ τῆς διεισδύσεως στοιχείων τῆς μόλις ἀρχομένης Χαλκοκρατίας, φορεῖς δ' αὐτῶν εἶναι, φαίνεται, οἱ ἐκ τῶν Κυκλάδων ἐρχόμενοι νέοι κάτοικοι, οἱ ὅποιοι, ἐγκαθιστάμενοι ἀρχικῶς εἰς τὰ Ἀττικὰ παράλια ἔμελλον τελικῶς νὰ ἐκτοπίσουν τοὺς νεολιθικοὺς ἀνθρώπους. Ὁ συνοικισμὸς φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε βραχύβιος (ἐλλείπουσι παντελῶς νὰ νεώτερα λείψανα, Πρωτοελλαδικὰ II καὶ μεταγενέστερα), καταστραφεῖς ἢ ἐγκαταλειφθεῖς κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Χαλκοκρατίας.

II. ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑΙ ΚΑΙ ΑΡΧΑΪΚΑΙ ΤΑΦΑΙ

1. Τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον.

Οἱ τάφοι τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ἦσαν λελαξευμένοι κατὰ συστάδας ἐντὸς τοῦ βράχου (πίναξ II, α-λ). Ἠρευνήθησαν ἐν ὅλῳ ἑνδεκα τάφοι¹ ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οἱ ὑπὸ στοιχεῖα α καὶ β εὐρέθησαν ἐντελῶς κατεστραμμένοι, μόνον δ' ἐκ τινων ὀστράκων ἐβεβαιώθη, ὅτι ἀνῆκον εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους καὶ κατωρθώθη νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι ἐν αὐτοῖς εἶχον ἐναποτεθῇ ἀνὰ εἰς ἄκαυστοι νεκροί. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὑπολειφθέντων ὀστῶν ἐξηκριβώθη ἐπὶ πλέον ὅτι οἱ σκελετοὶ ἀνῆκον εἰς ὠρίμους ἀνθρώπους. Ἀκαυστοι ἐπίσης νεκροὶ εἶχον ἐναποτεθῇ εἰς τοὺς πλησίον τάφους δ καὶ η. Ὁ τάφος

¹ Ἐνδεκα ἦσαν οἱ γεωμετρικοὶ τάφοι, ὅσους συνηγήσαμεν ἐντὸς τῆς τάφρου καὶ κατόπιν ἐπιμελοὺς ἐρευνῆς τῶν παρειῶν τοῦ σκάμματος· τινὲς ἐξ αὐτῶν (οἱ α, η, ι καὶ κ), κείμενοι ἐκτὸς τῆς τάφρου, ἀνεσκάφησαν ἐκ τῶν πλαγίων δι' ὀριζοντίου ὀρύγματος μετὰ πολλοῦ μόχθου καὶ οὐχὶ ἄνευ κινδύνων.

Εἰκ. 32. Τάφος η.

γ ἦτο πίθος ταφικός περιέχων τρία ἄγγεῖα, καταστραφέντα ὑπὸ τοῦ ἔκσκαφέως.

Ἡ κατεύθυνσις τῶν τεσσάρων τούτων τάφων εἶναι ἡ αὐτὴ περίπου ἀπὸ Ν πρὸς Β, οἱ νεκροὶ δ' ἦσαν κατατεθειμένοι ἔχοντες τὴν κεφαλὴν πρὸς Β καὶ εἰς στάσιν ὑπτίαν (η) ἢ ἐλαφρῶς ἐστραμμένοι πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν

Εἰκ. 33. Μικρὰ ἄγγεῖα τοῦ τάφου η.

Εἰκ. 34. Ἐκ τοῦ τάφου η.

(δ), ἔχοντες τὰ μέλη πάντοτε τεταμένα. Τὰ ὀρύγματα ἦσαν ἀπλοῖ κιβωτιόσχημοι λάκκοι, στενοὶ καὶ ἐπιμήκεις, μικροῦ σχετικῶς βάθους, ἐκαλύπτοντο δὲ ὑπὸ δύο ἢ τριῶν πλακῶν ἐξ ἀσβεστολίθου. Κατ' ἐξαίρεσιν ἐνὸς τάφου (η) ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ πλακῶν καὶ αἱ πλευραί. Προσέτι τοῦ τάφου τούτου τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ γῆς πεπατημένης καὶ θαλασσίων χαλίκων. Καθ' ὅλου δὲ ἡ κατασκευὴ τοῦ τάφου ἦτο ἐπιμελής. Ὡς δεικνύει τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 32 εἶχε κατατεθῆ ἐν αὐτῷ ὁ νεκρὸς παιδίου (τὸ ὕψος τοῦ σκελετοῦ μόλις ὑπερέβαινε τὸ 1.30 μ.)· κατ' ἀκολουθίαν πάντα τὰ κτερίσματα, ὅκτῳ ἐν ὅλῳ ἄγγεῖα, ἦσαν μικροσκοπικὰ (εἰκ. 33)· καὶ ἡ τάξις δὲ τῶν κτερισμάτων ἐν τῷ τάφῳ (τὸ μοναδικὸν μετὰ παραστάσεως πτηνῶν ἄγγεῖον τῆς εἰκ. 34 ἐκεῖτο

παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ παιδός!) καταδεικνύει ἰδιαιτέραν τινὰ φροντίδα, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ παρουσία τῆς μητρικῆς στοργῆς δύναται ἴσως νὰ ἐξημενέυσῃ.

Εἰκ. 35. Τάφος λ (μετὰ τοῦ ἀμφορέως καὶ τῶν κτερισμάτων ὡς εὑρέθησαν).

Εἰκ. 36. Τεφροδόχος ἀμφορεὺς τάφου λ.

Εἰκ. 37. Πυξίδες καὶ κάλαθος ἐκ τοῦ τάφου λ.

Οἱ λοιποὶ [τάφοι (ε, ζ, η, θ, ι καὶ λ)] ἦσαν ταφαὶ κεκαυμένων νεκρῶν, λάκκοι ἐσκαμμένοι ἐν τῷ βράχῳ, περιέχοντες ἐντὸς ἰδιαίτερου κοιλώματος τὸν τεφροδόχον ἀμφορέα (εἰκ. 36, 39, 40, 41) καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τὰ λοιπὰ μικρότερα ἄγγεῖα, τὰ κτερίζοντα τὸν νεκρόν (εἰκ. 35). Σημειωτέον, ὅτι τὰ

Εἰκ. 38. Κτερίσματα τοῦ τάφου λ.

Εἰκ. 39. Ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ τάφου ι.

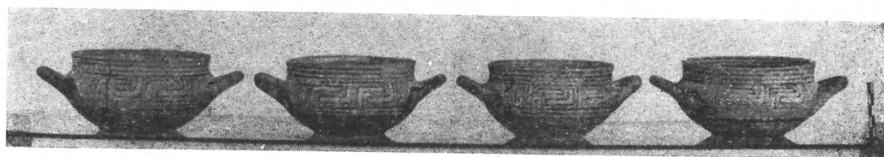
Εἰκ. 40. Γεωμετρικοὶ ἀμφορεῖς.

κτερίσματα δὲν εἶχον ἀποτεθῆ ἐπὶ τῆς πυρᾶς κατ' ἐξαίρεσιν δὲ μόνον ἐκ τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου **λ** αἱ ἐν **εἰκόνι** 37 δύο ἐν τῷ μέσῳ εἰκονιζόμεναι πυξίδες ἔφερον ἵχνη καύσεως. Ὁ τεφροδόχος ἀμφορεὺς τοῦ αὐτοῦ τάφου (εἰκ. 36) ἐπωματίζετο στεγανῶς ὑπὸ καλάθου (εἰκ. 37, ἐν τέλει). Συνήθως δὲ οἱ ἀμφορεῖς ἔφερον ἀντὶ πώματος οκύφον ἢ ἄλλο τι παραπλήσιον ἀγγεῖον, μόνον δὲ ἐν τῷ τάφῳ **ε** τὸν ἀμφορέα ἐπωμάτιζε λεπτοτάτη *χαλκῇ φιάλῃ*, ἥς μόνον ἡ στεφάνη διεσώθη ἐκ τῆς πλήρους ὀξειδώσεως. Ἄλλα μετάλλινα κτερίσματα δὲν εὐρέθησαν, πλὴν τμήματος ἑνὸς σιδηροῦ μαχαιριδίου. Ἀφθονα ὅμως ἦσαν τὰ πήλινα ἀγγεῖα. Ἐκ τῶν ἔνδεκα ἐρευνηθέντων τάφων ἐξήχθησαν ὑπερπεντήκοντα ἀγγεῖα, καλῶς διατηρούμενα, πολλῶν δ' ἄλλων ὅστρακα συνελέγησαν ἐκ τινων πυρῶν καὶ σποράδην ἐκ τοῦ στρώματος.

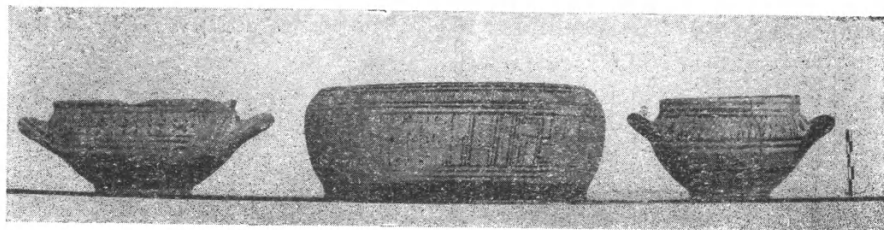
Ἡ γραπτὴ διακόσμησις τῶν ἀγγείων εἶναι ἡ συνήθης γραμμικὴ γεωμετρικὴ εὐθύγραμμος κόσμησις τοῦ ὠρίμου Γεωμετρικοῦ

Εἰκ. 41. Γεωμετρικὸς ἀμφορεὺς.

Εἰκ. 42. Σκύφοι ἐκ τοῦ τάφου **ε**.

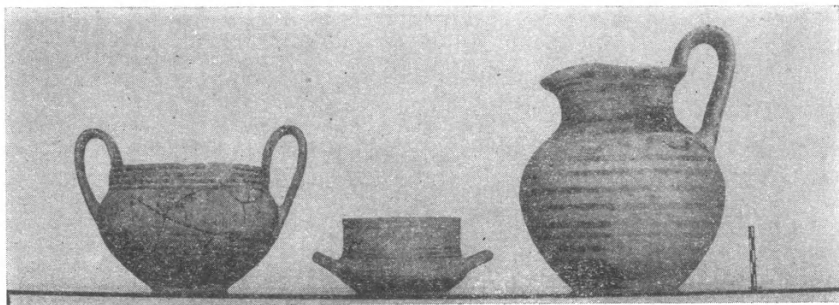

Εἰκ. 43. Σκύφοι καὶ λεκανοειδὴς πυξὶς ἄνευ πώματος.

ῥυθμοῦ, διατεταγμένη κατὰ ζώνας, σπανιώτερον κατὰ μετόπας, μὲ ἐπικρατοῦν κοσμητικὸν θέμα τὸν μαῖανδρον καὶ τοὺς στίχους τεθλασμένων γραμ-

μῶν. Ἀγγεῖα μετὰ παραστάσεων πτηνῶν καὶ ζώων ὀλίγα εὗρέθησαν καὶ ἐπ' αὐτῶν (εἰκ. 34 καὶ 45) ἀναγνωρίζομεν ἀγαπητὰ θέματα τῆς Ἀττικῆς γεωμετρικῆς ἀγγειογραφίας.

Παρ' ὅλον ὅτι τὰ ἀγγεῖα τῶν περισσοτέρων τάφων ἐμφανίζουν ἀπόλυτον ὁμοιομορφίαν, ὑποδηλοῦσαν χρονικὴν σύμπτωσιν, ἢ κεραμεικὴ τῶν

Εἰκ. 44. Ἄλλα ἀγγεῖα ἐκ γεωμετρικῶν τάφων τῆς Π. Κοκκινιάς.

τάφων τῆς Π. Κοκκινιάς φαίνεται καλύπτουσα μακρὰν περίοδον (Θ' καὶ Η' αἰ.), ἀποτελεῖ δὲ πάντως ἀξιόλογον σειρὰν ἀξίαν προσοχῆς καὶ λεπτομεροῦς σπουδῆς¹.

2. Αἱ ἀρχαῖκαὶ ταφαί.

Μετὰ τὸν ἀκραῖον καὶ μεμονωμένον γεωμετρικὸν τάφον λ, οὐδεὶς τάφος ἐφάνη ἐπὶ μακρόν. Εἷς τινα σημεία εὐτελεῖ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, χρησιμοποιηθέντα προφανῶς κατὰ τινὰ φάσιν τῆς ταφῆς, ἔκειντο ἐπ' αὐτοῦ τοῦ στερεοῦ, διότι ἐνταῦθα τὸ προϊστορικὸν στῶμα ἠφανίζετο ἐντελῶς. Περαιτέρω, εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς συστάδος τῶν γεωμετρικῶν τάφων, ἀνεκαλύφθησαν δύο ταφαὶ ἀρχαῖκῶν χρόνων. Ἡ πρώτη (μ ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ πίν. II) ἦτο πίθος (ὑψ. 0,68 μ., μεγ. διάμ. 0,62 μ.), χονδροειδῆς, διερρηγμένος ἐκ τῆς πίεσεως καὶ διὰ πλακὸς δισκοειδοῦς πωματισμένος, κείμενος δὲ εἰς βάθος 2,50 μ., πλαγίως, μεταξὺ σωροῦ λιθαρίων, 0,50 μ. ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ (εἰκ. 46). Περιεῖχεν ἐλάχιστα ἔχνη ὀστέων ἀνθρώπου (πιθανῶς παιδός) καὶ ὥς μόνα κτερίσματα δύο μελανόμορφα ληγύθια (εἰκ. 47). Τὸ μεγαλύτερον (ὑψ. 0,144 μ.) κοσμεῖται διὰ τῆς οὐχὶ ἀσυνήθους παραστάσεως τῶν μονομαχούντων πολεμιστῶν, ἐκατέρωθεν τῶν ὁποίων ἴστανται αἱ προστάτιδες θεαί

¹ Λεπτομερὲς δημοσίευσις τῶν κεραμικῶν εὗρημάτων τῆς Π. Κοκκινιάς θὰ ἐπιχειρηθῇ, ὡς ἐλπίζω, εἰς προσεχῆ τόμον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

(ἀνάπτυγμα τῆς παραστάσεως ἐν *εἰκ. 48*)¹. Τὸ μικρότερον ληκύθιον (ὑψ. 0,095 μ.) κοσμεῖται δι' ἀβακωτοῦ ποικίλματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων ἀμφοτέρων αἱ συνηθισμένα παραστάσεις, ἐν προκειμένῳ ἐσηματοποιημένα δένδρα, ἀλέκτωρ καὶ ὄρνις μετὰξὺ αὐτῶν.

Ἐτέρᾳ ἀρχαϊκῶν χρόνων ταφῇ ἀνεκαλύφθη τρία καὶ ἥμισυ μέτρα νοτιώ-

Εἰκ. 45. Γεωμετρικά ἀγγεῖα ἐκ Π. Κοκκινιάς.

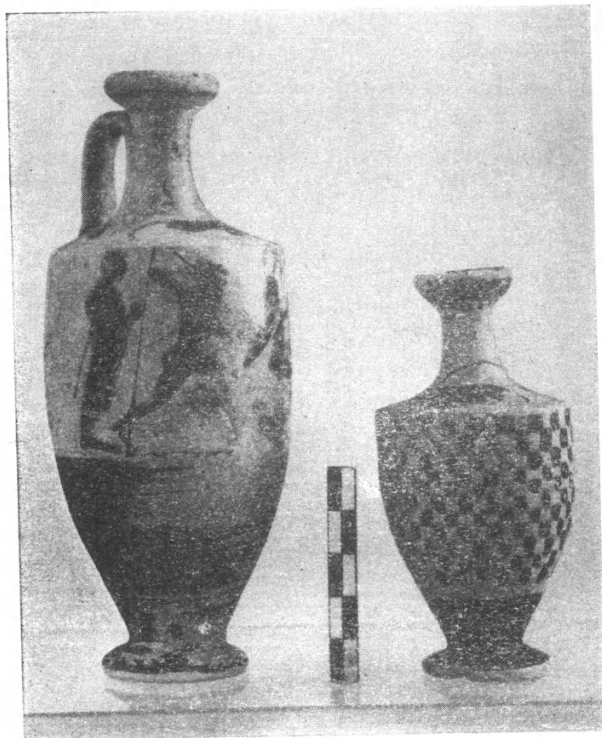
Εἰκ. 46 Τάφος μ

τερον (ν ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ πίνακος *II*) εἰς βάθος 2,70 μ. καὶ 0,45 μ. ὑψηλότερον τοῦ βράχου. Εἰς ἀμφορεύς (ὑψ. 0,60 μ.) ἀπέκειτο ὀριζοντίως ἐπὶ ὑποτυπώδους τινὸς ὑποστρώματος ἐκ λιθαρίων καὶ χώματος, διεργηγμένος πολλαχοῦ ἐκ τῆς πίεσεως τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων.

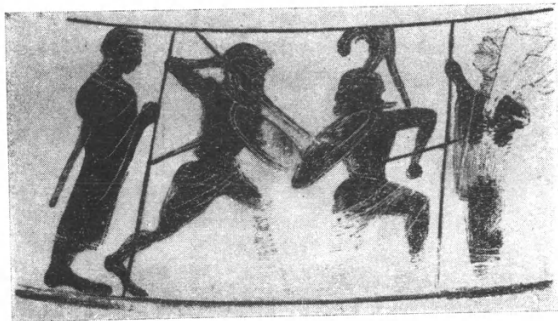
Τὸ διὰ τῶν ῥωγμῶν εἰσδύσαν χῶμα ἐπλήρου τὸ ἀγγεῖον, τὸ ὅποιον περιέκλειε τὰ κτερίσματα τοῦ καέντος νεκροῦ, πυξίδα δηλ. μελανόμορφον, κατάγραφον, πῶμα πυξίδος μὴ ἀνήκον ἀρχῇθεν εἰς τὴν πρώτην καὶ μικρὰν κύλικα μελανόμορφον μετὰ παραστάσεως ὀφθαλμοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ (*εἰκ. 49*).

¹ Περὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ τῶν λεγομένων «shoulder-lecythos» πβλ. τὸ γνωστὸν ἔργον τῆς HASPELS, Attic black-figured lecythos, σ. 7 ἐξ.

Ἡ μικρά (ῥψ. 0,0525 μ., μέγιστη διάμ. βάσεως 0,087, διάμετρος χει-

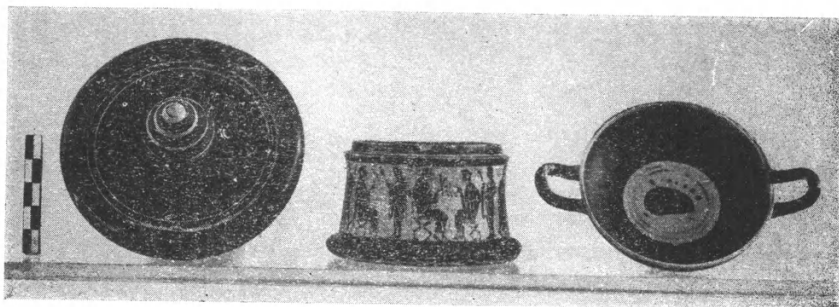
Εἰκ. 47. Μελανόμορφα ληκύθια τοῦ τάφου τοῦ 6ου αἰ. (ἐκ τοῦ τάφου μ).

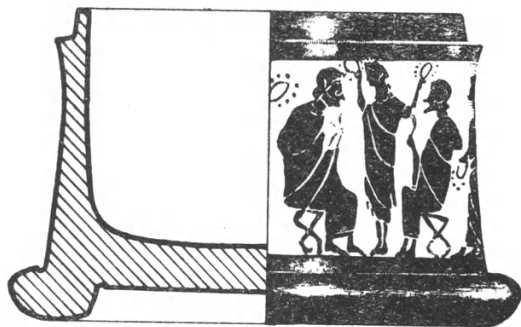
Εἰκ. 48. Ἀνάπτυξις τῆς παραστάσεως τοῦ ἐν εἰκ. 47α ληκυθίου.

λέων 0,066 μ., βάθος 0,039 μ.) καὶ κομπή πυξίς (βλ. τομὴν αὐτῆς ἐν εἰκ. 50) κο-

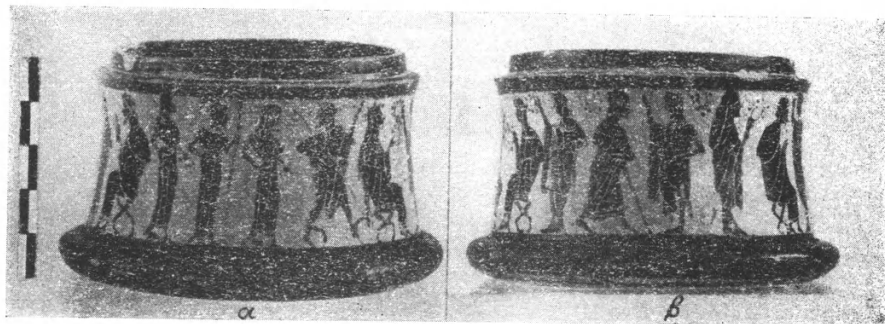
σμεῖται διὰ δέκα ἑπτὰ ἐν ὅλῃ μορφῶν, αἵτινες κάθηνται, ἴστανται καὶ κινου-
ται μὲ ἀξιοθαύμαστον ἄνεσιν ἐντὸς τῆς στενῆς (ὑψ. 0,038 μ.) ζώνης τοῦ κυρίου

Εἰκ. 49. Κτερίσματα τοῦ τάφου ν.

Εἰκ. 50. Τομὴ τῶν τοιχωμάτων.

Εἰκ. 51. Δύο ὄψεις τῆς πυξίδος.

σώματος τῆς πυξίδος (εἰκ. 51, α-β). Ἀνάπτυγμα τῆς παραστάσεως παρέχεται
ἐν εἰκόνι 52.

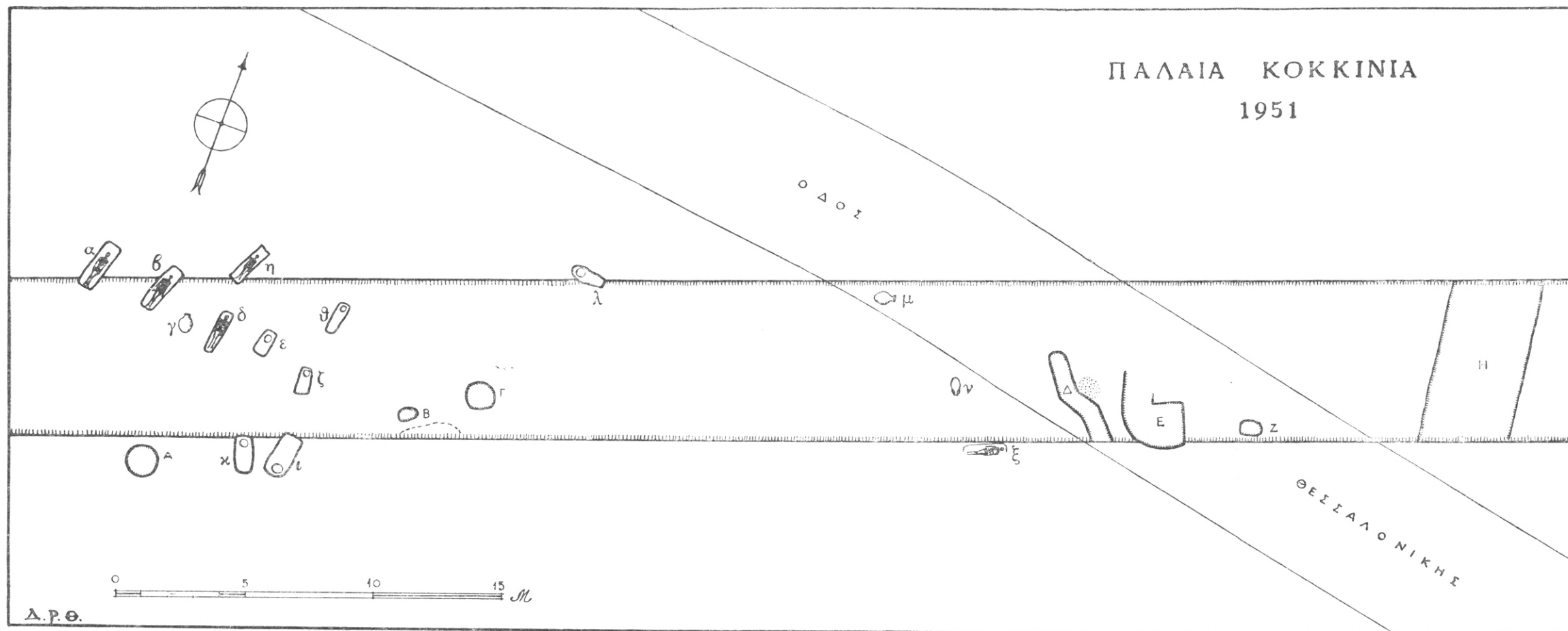

Εικ. 52. Ἀνάπνυμα τῆς παραστάσεως τῆς ἐκ τοῦ τάφου ν πυξίδος.

Ἡ ἐνότης τῆς ζωφοροειδοῦς διατάξεως δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην, ὅτι ἐνιαία εἶναι ἢ παραστάσις, ἢ ὁποία ἐκτυλίσσεται πρὸ ἡμῶν. Πρόδηλον πάντως εἶναι ὅτι ὑπόκειται ἡ τόσον ἀγαπητὴ εἰς τὴν ἀττικὴν ἀγγειογραφίαν σκηνὴ τῆς «κρίσεως τοῦ Πάριδος¹». Ἐν τῇ πρώτῃ ὁμάδι (ἀποβλέπομεν εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 52), ἀπαρτιζομένη ἐκ τριῶν ὀρθίων καὶ τριῶν καθημένων ἐναλλάξ μορφῶν, νεαρὰ γυνὴ στέφει δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν δύο καθημένους θεοὺς (ὁ δεύτερος, κρατῶν τὸ κερατόσχημον ὕψον εἶναι πιθανῶς ὁ Διόνυσος). Εἰς τὴν ἐπομένην σκηνὴν ὁ Ἑρμῆς, φέρων τὴν συνήθη αὐτῷ ἐξάρτησιν καὶ στολήν, ὁδηγεῖ τὴν Ἥραν, τὴν Ἀθηνᾶν (πάνοπλον!) καὶ τὴν Ἀφροδίτην, ἵνα τὰς παρουσιάσῃ πρὸ τοῦ Πάριδος κατὰ τὰ μοιραῖα καλλιστεῖα! Ἀκολουθεῖ μία σοβαρῶς καὶ ἱεροπρεπῶς καθημένη γυναικεῖα μορφή (Δημήτηρ), πρὸ τῆς ὁποίας ἵσταται ἄλλη, νεαρὰ (Κόρη). Ἔπονται καθημένοι ἀντῳποί, ὁ Ζεὺς, κρατῶν τὸν κεραυνὸν καὶ ἡ Ἥρα, ἣν φαίνεται στέφουσα ὀπισθεν ἡ Ἥβη. Τέλος, τὴν παράστασιν κλείουσι δύο ὄρθιαι ἀνδρικαὶ μορφαί, ὧν ἡ μὲν, ἐρειδομένη ἐπὶ ῥάβδου ποιμενικῆς (Πάρις;), φαίνεται συνομιλοῦσα μετὰ τινος νέου, ζωηρῶς χειρονομοῦντος (Ἀπόλλωνος;).

Τὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν εἶναι σαφεῖ, τὸ σχέδιον λεπτότατον καὶ ἡ ἐκτέλεσις καλὴ, ἡ δὲ πτύχωσις, δηλουμένη (ὥς καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν μερῶν) δι' ἐγχαράξεων, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπλὴ καὶ λιτὴ. Γενικῶς χάρις καὶ ἀβρότης χαρακτηρίζει τὸ ὡραῖον τοῦτο δεῖγμα τῆς Ἀττικῆς μικρογραφίας τοῦ τέλους τοῦ 5' αἰ.

¹ Διεξοδικώτατα ἐπραγματεύθη ἐσχάτως περὶ τοῦ ἀπεράντου θέματος ὁ CHR. CLAIRMONT, *Das Parisurteil in der antiken Kunst*, Zürich 1951.

Τοπογραφικόν σχέδιον τῆς ἀνασκαφῆς ἐν Παλαιᾷ Κοκκινίᾳ.

3. Τοπογραφικὰ συμπεράσματα.

Ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων καὶ μαρτυριῶν ἐξάγεται, ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τῆς Παλαιᾶς Κοκκινιάς κατελάμβανε σημαντικὴν ἑκτασιν· εἶναι ἐπομένως πιθανόν, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τινὰ κώμην ἢ δῆμον ἐκ τῶν γειτόνων τοῦ Πειραιῶς. Θὰ ἦτο δ' ἴσως δυνατόν ν' ἀναζητήσωμεν ἐνταῦθα τὸ νεκροταφεῖον ἐνὸς ἐκ τῶν δῆμων τοῦ ἐγγὺς κειμένου «τετρακώμου Ἡρακλείου», ὅπερ ἀπῆρτιζον, ὡς γνωστόν, οἱ Πειραιεῖς, οἱ Φαληρεῖς, οἱ Θυμαिताῖοι καὶ οἱ Ξυπεταῖοι¹. Ἀποκλειομένων δ' εὐλόγως τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Φαλήρου, ἀπομένουσιν οἱ Θυμαिताῖοι (οἱ ὅποιοι ὅμως τοποθετοῦνται δυτικῶς τοῦ Πειραιῶς) καὶ ἡ Ξυπέτη. Τοῦ τελευταίου τούτου δῆμου τὸ παλαιότερον ὄνομα, Τροία,² εἶναι πρόδηλον ὅτι μαρτυρεῖ προϊστορικὸν οἰκισμὸν τῆς θέσεως.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

¹ Περὶ τῆς θέσεως τοῦ τετρακώμου Ἡρακλείου πρβ. MILCHHÖFER ἐν Pauly-Wissowa, RE V στ. 1911 καὶ Α. Α. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΛΑΙΟΥ ἐν Πολέμῳ, Α' 1929, 44 ἐξ.

² ΣΤΕΦΑΝ. ΒΥΖΑΝΤ. ἐν λ. Τροία «...εἰσὶ καὶ ἄλλαι Τροῖαι. ἐν Ἀντικῇ κώμῃ, ἣ τις νῦν Ξυπετὴ δῆμος καλεῖται».

5. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΑΜΦΙΑΡΕΙΩΙ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Κατ' Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον ἐξ. παρέμεινα ἐπὶ μῆνα περίπου εἰς Ἀμφιάρειον διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν. Ὁ αἰοίδιμος Λεονάρδος δὲν ἔσχε τὸν καιρὸν νὰ δημοσιεύσῃ τὸ πλούσιον ἐπιγραφικὸν ὕλικόν τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν του. Εἰς τὰς ἀδημοσιεύτους ἐπιγραφὰς περιλαμβάνονται 20 τιμητικὰ ψηφίσματα, ὧν τινὰ λίαν ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἱεροῦ, εἴκοσι ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, μία ἀφορῶσα εἰς τὸν τειχισμὸν τῆς πόλεως καὶ ἓν ἐνεπίγραφον ἡλιακὸν ὥρολόγιον. Τούτου ὁ πρῶτος στίχος ἔχει ὡς ἑξῆς:

[— — τοῦ] κύκλου τοῦ ἐγγὺς τοῦ γνώμονος ἢ σκιὰ πορεύ[εται—]

Κατὰ τὴν ἐκεῖ παραμονήν μου ἐγένοντο καὶ ἐργασίαι τακτοποιήσεως τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ συγκολλήσεως μερικῶν ἐξ αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἔκειντο εἰς τεμάχια μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων εὗρισκόμενα ἔν τε τῷ Μουσεῖῳ καὶ τῷ ἀνεσκαμμένῳ χώρῳ.

Ἐπὶ πλέον συνετελέσθη ὁ καθαρισμὸς ὅλου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος εἶχε νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ εἶχεν ὄψιν δάσους.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΙ

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐγένοντο δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας σκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὸ χωρίον Πτελεὸν καὶ εἰς τὴν κωμόπολιν τῆς Φαρσάλου. Ἀμφότεραι αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδωσαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα, εἶναι δ' ἐνδεχόμενον διὰ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἐρεύνης καὶ ἄλλα σημαντικὰ νὰ προκύψωσι. Τὸ Σεβ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἐλπίζω ὅτι θὰ εὐδοκήσῃ νὰ χορηγήσῃ καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη τὰ μέσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Α. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΤΕΛΕΟΥ

Ἀφορμὴν εἰς τὴν παροῦσαν ἀνασκαφὴν ἔδωκεν ἡ πληροφορία περὶ ὑπάρξεως ἑξῶθι τοῦ χωρίου δύο θέσεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον γίνεи κατὰ καιροὺς ἀπόπειραι λαθραίας ἐρεύνης. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη ἔπειτα καὶ εἰς τρίτην θέσιν ὀλίγον ἔμπροσθεν τοῦ χωρίου τῶν Ἀγ. Θεοδώρων. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐξερευνήσεων ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια προϊστορικῆς οἰκίας καὶ δύο μυκηναϊκοὶ θολωτοὶ τάφοι.

1. Θεμέλια προϊστορικῆς οἰκίας.

Περὶ τὰ 5 χμ. ἐκεῖθεν τοῦ χωρίου Πτελεοῦ, ἀριστερὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἐκ Βόλου πρὸς Λαμίαν, ἐγείρεται πλησίον τῆς θαλάσσης βραχῶδης λόφος, καλούμενος Γρίτσα (= Γουρίτσα). Τὸ σχῆμά του εἶναι κωνικόν, ἡ δὲ ἰσοπεδωμένη κορυφὴ του διατηρεῖ ἀκόμη πέρις ἔχνη τῆς περιτειχίσεως τοῦ Πτελεοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων¹.

Εἰς τοὺς ΒΔ. πρόποδας τοῦ λόφου τούτου, περὶ τὰ 200 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, σχηματίζεται ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Κυβέλου μικρὰ «μαγοῦλα», ἣτις ἀποχωρίζεται ἀπὸ τῆς πέρις μικρᾶς πεδιάδος διὰ χθαμαλῶν κλιτύων κατὰ τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευράν, ἐνῶ νοτίως ἐνοῦται μετ' αὐτῆς καὶ ἀνατολικῶς μετὰ τοῦ ἀνερχομένου λόφου (εἰκ. 1).

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς μαγούλας ταύτης, τῆς ὁποίας ἡ ἑκτασις δὲν ὑπερβαίνει τὸ πλῆθρον, εὐρέθησαν καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐγκατεσπαρμένα ὅστρακα ἀπὸ προϊστορικὰ ἀγγεῖα, γεγονὸς ὅπερ κατέδειξε ἐξ ἀρχῆς τὴν φύσιν τῶν ὑποκρυπτομένων ἀρχαίων. Ἀλλ' ἡ μέχρι τότε ἐσφαλμένη ἀντίλη-

¹ Πρβ. FR. STÄHLIN, Das hellen. Thessalien, σ. 181.

ψις τῶν χωρικῶν, ὅτι κάτωθεν τῆς μαγούλας ἐκρύπτετο πλούσιος τάφος, ὠδήγησε κατὰ καιροὺς εἰς ματαίαις ἀναζητήσεις θησαυρῶν, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ πλήρης καταστροφή τῶν εἰς τὴν ΒΔ. πλευρὰν αὐτῆς ἐκτεινομένων θεμελίων.

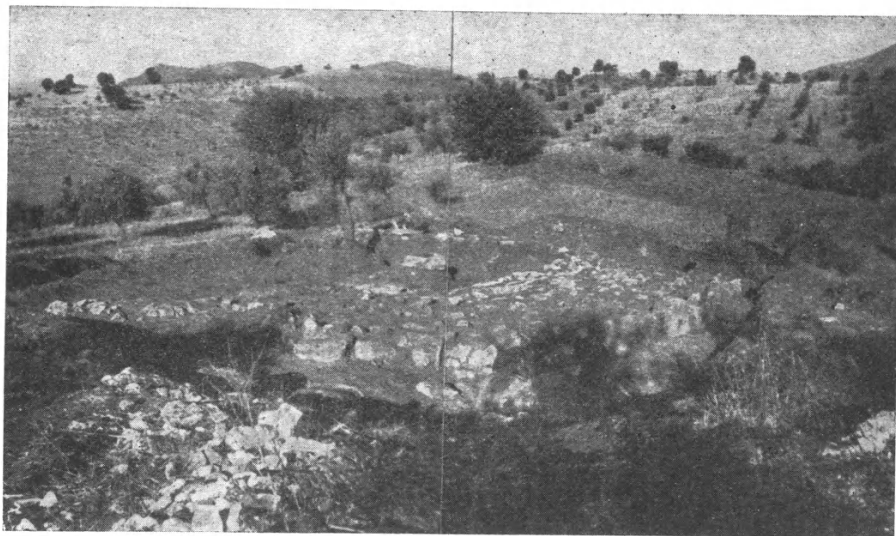

Ι. Σχεδιογράφημα τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων.

Οἱ σχηματισθέντες σωροὶ λίθων ἐκ τῶν καταστραφέντων τούτων θεμελίων ἀπετέλεσαν τὴν ἀφετηρίαν τῆς παρούσης ἀνασκαφῆς, ἥτις μετὰ ταῦτα ἐπροχώρησεν ἡρέμα πρὸς ΝΑ. μέχρι τῶν ἀρχομένων ὀπισθεν τῆς μαγούλας φυσικῶν πετρωμάτων τῆς Γρίτσας. Τὸ σύνολον τῶν δι' αὐτῆς ἀποκαλυφθέν-

των θεμελίων ἀπεικονίζεται εἰς τὸ παρατιθέμενον **σχεδιογράφημα I** καὶ τὰς **εἰκ. 1-2**¹.

Εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τῆς μαγούλας, ὅπου ἡ καταστροφή ὑπῆρξε μεγαλυτέρα, μόνον ἐπιπόλαια ἔχνη θεμελίων ἤλθον εἰς φῶς (τὰ ἐν τῷ σχεδιογραφηματι ὑπὸ τὰ στοιχεῖα **α, β, γ, δ**), τῶν ὁποίων δυσκολεύομαι νὰ κατανοήσω

Εἰκ. 1. Τὸ σύνολον τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐπὶ τῆς μαγούλας θεμελίων, ἐκ ΝΑ.

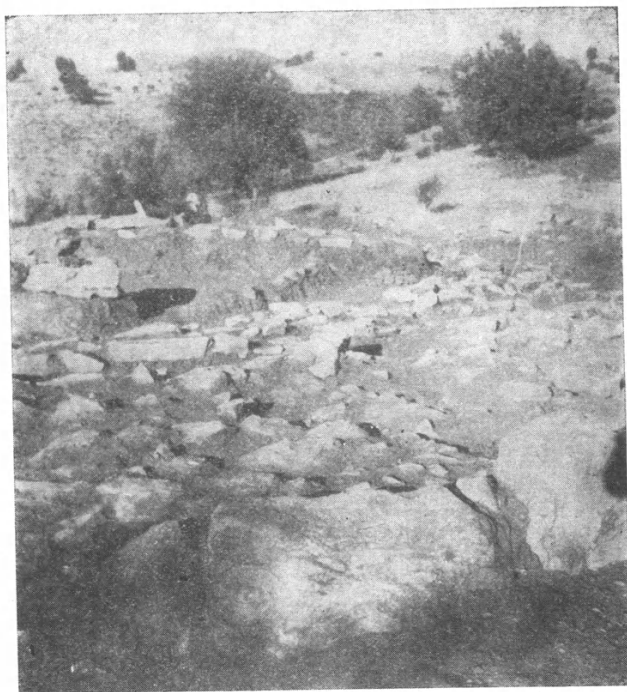
τὴν ἀκριβῆ ὀργανικὴν σχέσιν πρὸς τὰ λοιπὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια. Ἄλλ' εἰς τὸ Β. ἄκρον διετηρήθη ἄθικτον τὸ μονόστιχον τοιχάριον **α, ε**, ἐκτισμένον διὰ μικρῶν λίθων καὶ ἀνερχόμενον εἰς ὕψος 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Δυτικῶς τούτου εὐρέθησαν τὰ κατωτέρω εἰκονιζόμενα μινύεια ἀγγεῖα (**εἰκ. 3**).

Πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν διακεκομμένων τοιχαρίων **α-δ** καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς **β** εὐρίσκοντο ἐν σειρᾷ δύο ὄρθιαι πλάκες, ὕψους ἑκάστη 0,75 μ. περίπου, αἵτινες ἔβαινον ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. (ἐν τῷ σχεδ. **β, β'**) ὅμοιαι τέσσαρες εὐρίσκοντο καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι πλευρὰν (**γ, γ'**), χωροῦσαι παραλλήλως πρὸς τὰς

¹ Τὰ παρατιθέμενα σχέδια ὀφείλω εἰς τὴν φιλικὴν συμπαράστασιν τῶν κκ. Γ. Τριανταφύλλη, Νομομηχανικοῦ, Β. Παναγιώτου καὶ Κλ. Χατζηνίκου, μηχανικῶν ἐν Βόλῳ, καὶ τοῦ συναδέλφου Δ. Θεοχάρη ἅπαντας εὐχαριστῶ θερμῶς.

πρώτας¹. Ὅπισθεν τῶν τελευταίων ἐφέρετο μονόστιχον τοιχάριον, ὅμοιον πρὸς τὸ **α, ε'** νοτίως αὐτοῦ ἐξετείνεται εἶδος πλακοστρώτου, ὅπερ ἐτερματίζεται πρὸς Ν. διὰ τινος θεμελίου.

Δύο μέτρα ἀνατολικῶς τῆς καταστραφείσης θεμελιώσεως **α, β** καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἔκειτο τὸ θεμέλιον **A, B**, μήκους 3.90 μ. καὶ πλάτους 0.60 μ.

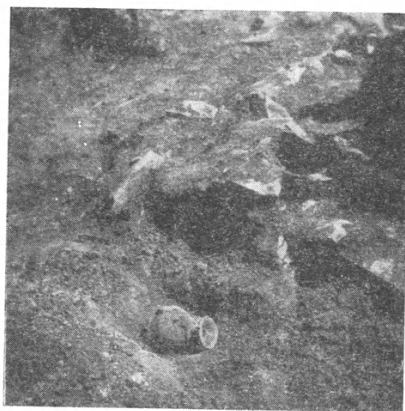
Εἰκ. 2. Τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια, ἐξ Α.

Ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς σειρᾶς πλακωτῶν λίθων εἰς δύο στίχους καί, καθ' ὃν τρόπον διετηρήθη, παρουσιάζεται διακεκομμένον κατ' ἀμφότερα αὐτοῦ τὰ ἄκρα.

Κάτωθεν τούτου, 0.35 μ. βαθύτερον, διέρχεται μονόστιχον κυκλικὸν θεμέλιον (εἰς τὸ σχεδ. **θ, Ε**), διαφέρον τῶν λοιπῶν κατὰ τε τὸ ὕλικόν καὶ τὸν τρόπον κατασκευῆς· διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ μικροὺς ἀκανονίστους εὐθρύπτους λίθους (σαπόπετρες), παρατιθεμένους ἄνευ προσαρμογῆς αὐτῶν

¹ Ἐν ἀρχῇ ὑπέθεσα ὅτι ὑπεδήλουν τάφον κατὰ τὴν συνήθη μορφήν τῶν μεσοελλαδικῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτῶν μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους οὐδὲν ἐνδεικτικὸν προέκυψε.

ἀντὶ τῶν τεχνικῶς τοποθετημένων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν ἐκ τῆς Γρίτσας εἰς τὰ λοιπὰ θεμέλια. Ἡ διαφορὰ αὕτη καὶ ἡ θέσις του κάτωθεν τοῦ θεμελίου **A, B** ἀποδεικνύουν ὅτι ἀνήκει τοῦτο εἰς παλαιότερον κτίσμα, τὴν ἡλικίαν τοῦ ὁποίου ὑποδηλοῦσι τὰ ἐγγὺς εὐρεθέντα ἐρυθρόχροα ὄστρακα (εἰκ. 7, γ-η) τῆς μεταγενεστέρης νεολιθικῆς περιόδου. Ἐχρησίμευεν ἴσως ὡς εἶδος προστατευτικοῦ περιβόλου εἰς τὴν βάσιν κυκλοτεροῦς καλύβης. Ἀσήμαντα ἱχνη ὁμοίων θεμελίων ἀνεφάνησαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ ἀνα-

Εἰκ. 3. Ἡ θέσις ὅπου εὐρέθησαν τὰ πλήρη μινύεια ἀγγεῖα.

σκαφέντος χώρου, φαίνεται δ' ὅτι ὁ παλαιότερος συνοικισμὸς ἐνταῦθα κατεῖχετο ὑπὸ τοιοῦτου εἴδους καλυβῶν.

Μικρὸν ἀπὸ τοῦ ΒΑ. ἄκρου τοῦ θεμελίου **A, B** ἀρχίζει ἕτερον ὁμοιον (σχεδ. **A, Γ, Δ**), ὅπερ βαίνει ἐλλειψοειδῶς ἐκ ΒΑ. πρὸς Ν. Μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν του διατηρεῖται καλῶς, ἐνῶ ἡ περαιτέρω διαδρομὴ του εἰς τὰ σημεῖα **Γ** καὶ **Δ** δὲν εἶναι βεβαία.

Ἀντιθέτως, παρακολουθεῖται ἄνευ διακοπῆς ἡ ἀνατολικῶς τοῦ τελευταίου ἐκτεινομένη θεμελίωσις **Z, H** (βλ. καὶ εἰκ. 2). Ἔχει πλάτ. 0.70 μ. καὶ ὕψ. 0.20-0.50 μ. (κατὰ τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους), βαίνει δὲ ἐκ Β. πρὸς Ν. Ἡ νοτία αὐτῆς κατάληξις κόπτεται ἀποτόμως (περαιτέρω ἀνασκαφὴ πλεόν τοῦ μέτρου οὐδεμίαν συνέχειαν αὐτοῦ διεπίστωσεν), ἐνῶ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον συνδέεται διὰ γωνιώδους στροφῆς μετὰ τοῦ τοιχαρίου **a, ε**.

Τὴν ἀνωτέρω θεμελίωσιν περιβάλλει ὀπισθεν εὐρὺ πλακόστρωτον, κατασκευασθὲν προφανῶς διὰ τὴν προστασίαν τῆς οἰκοδομῆς ἀπὸ τῶν κατερχομένων ἐκ τῆς Γρίτσας ὀμβρίων ὑδάτων. Ἐξωτερικῶς περιορίζεται ὑπὸ μεγάλων ἀκατεργάστων λίθων (εἰκ. 2· εἰς τὸ σχεδ. **Θ, Ι, Κ, Δ**) καθ' ἡμικυκλικὴν δια-

δρομήν. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ πληροῦται δι' ὁμοίων - κατὰ τι μικροτέρων - λίθων, οἷτινες εἶναι τοποθετημένοι ἄνευ συστήματος καὶ φθάνουσιν εἰς βάθος μέχρι μέτρου.

Πλὴν τῶν περιγραφομένων κατωτέρω ὀλίγων προϊόντων τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τέχνης, οὐδὲν ἕτερον ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν οἰκοδομικῶν τούτων λειψάνων. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι περίεργον, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ τελευταῖα ἔκειντο εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ἦτο ἐπομένως εὐχερὲς ἡ ἀπογύμνωσις τοῦ ὑπερκειμένου χαμηλοῦ στρώματος ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἀντικειμένων κατὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν καλλιέργειαν τοῦ χώρου· ὥς μὲ ἐπληροφόρησαν ἄλλως τε κάτοικοι τοῦ χωρίου, εἶχον εὐρεθῇ παλαιότερον ἐν ἡ δύο πῆλινα εἰδῶλια ἐπ' αὐτῆς τῆς θέσεως τῆς μαγούλας καὶ μικρὰ λιθίνη σφῆρα ὀλίγα μέτρα νοτιώτερον αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῶν θεμελιῶν καθορίζεται ἡ ἐποχὴ τῆς οἰκίας: ἀμφοτέρα ὁδηγοῦσιν εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους. Ἐνεκα τῆς προηγηθείσης καταστροφῆς καὶ τῆς διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς προτοῦ ὁλοκληρωθῇ αὕτη πρὸς Ν. δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκόμη πλήρη τὰ στοιχεῖα, ἅτινα θὰ ἐβοήθουν εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ὅλου σχεδιογραφήματος αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντων συνάγεται μετὰ βεβαιότητος ὅτι ὁ ἀνατολικὸς ἐξωτερικὸς τοῖχός της εἶχεν ἐλλειψοειδῆ διαδρομήν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεταφέρει τὴν σκέψιν εἰς τὸ διάγραμμα τῆς συγχρόνου οἰκίας τοῦ Ρινί (WACE-THOMPSON, Prehist. Thessaly, εἰκ. 80).

Τὰ εὐρεθέντα ἀγγεῖα.

Πλὴν τῶν ὀλίγων μινυείων, ἅτινα εὐρέθησαν σχεδὸν πλήρη, τὰ λοιπὰ κεραμικὰ εὐρήματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικρὰ θραύσματα, τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα τῶν ὁποίων παραθέτομεν κατωτέρω.

1. Ὀλίγα τεμάχια, πιθανώτατα ἐκ κύλικος, εὐρεθέντα πλησίον τοῦ μονοστήχου κυκλικοῦ θεμελίου (εἰκ. 7 γ-η). Πηλὸς ἐρυθρὸς καὶ μᾶλλον καλῶς ἐψημένος· αἱματώδης ἐρυθρὰ στίλβωσις εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας. Ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐρυθροχρῶν ἀγγείων, ἅτινα ἀποτελοῦν τὰ ἀντίστοιχα μονόχρωμα τῶν γραπτῶν Β3α (= νεωτέρα νεολιθικὴ ἐποχή: πρβ. Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι, πίν. II).

2. Τὰ περισσότερα θραύσματα προέρχονται ἐξ ἀγγείων τῆς κατηγορίας Γ3, ἥτοι ἐκ χειροποιήτων χονδροειδῶν μονοχρώμων τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου (coarse ware). Ὁ πηλὸς μετὰ πολλῶν χονδροκοκκίων εἶναι χρώματος βαθέος ἐρυθροῦ, μετρίως ἐψημένος. Τυγχάνει οὗτος ἐγγώριος, ὅπως σαφῶς ἀπο-

δεικνύεται διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἀνευρεθείσας ἀμόρφους μάζας μετριώτατα ἐψημένης γῆς¹. Παρὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ πηλοῦ διαφοραὶ ἀποχρώσεως παρατηροῦνται εἰς τὰ καθ' ἕκαστον παραδείγματα, ὀφειλόμεναι εἰς τὸν διάφορον βαθμὸν ἐψήσεως καὶ ποικίλλουσαι ἀπὸ τοῦ αἱματώδους ἐρυθροῦ μέχρι τοῦ μελανοφαίου καὶ τοῦ βαθέος μελανοῦ χρώματος. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ παραδείγματα, εἰς τὰ ὅποια ὁ πηλὸς εἶναι καθαρώτερος καὶ σκληρότερον

Εἰκ. 4. Πιθοειδὲς ἀγγεῖον, τῆς κατηγορίας Γ 3.

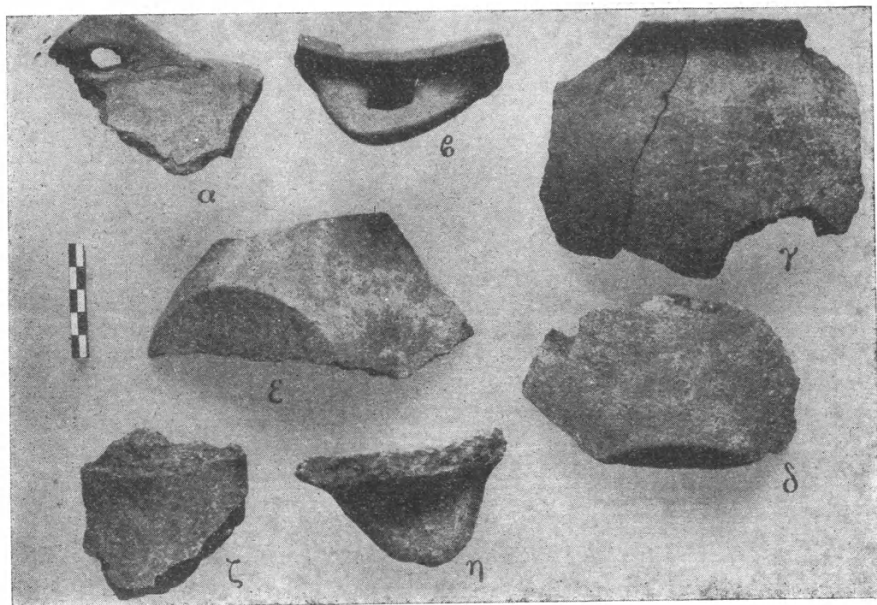
ἐψημένος καὶ ἔχει χρῶμα ἐρυθρωπόν. Ἡ ἐπιφάνεια οὐδεμίαν στίλβωσιν φέρει πλὴν ὠρισμένων τεμαχίων, εἰς τὰ ὅποια παρατηροῦνται ἔχνη μελανῆς γανώσεως.

Εἰκ. 4: Ἡ βάσις καὶ μέρος τοῦ ἄνω σώματος πιθοειδοῦς ἀγγείου. Πηλὸς βαθὺς ἐρυθρός· ἔχνη μελανῆς γανώσεως ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας. Διὰ τὸ σχῆμα, ἰδίως τῆς πεπλατυσμένης κουλουροειδοῦς λαβῆς, πρβ. ὅμοιον παράδειγμα ἐκ Λιανοκλαδίου· WACE - THOMPSON, ἔ.ἀ., σ. 160, εἰκ. 107. —

Εἰκ. 5 α-β: Ὅριζόντιοι κυλινδρικοὶ λαβαὶ τῆς κατηγορίας τῶν loop-handles. Πηλὸς ἐρυθρωπός. Ὅμοιοι ἐκ Ζερελίων: αὐτόθι, σ. 156, εἰκ. 101, m. o. Προέρχονται ἴσως ἀπὸ ἀβαθεῖς φιάλας μετὰ πεπλατυσμένου χαμηλοῦ χείλους: πρβ. Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Προῖστ. Ἐλευσίς, σ. 78, εἰκ. 54. — **Εἰκ. 5 γ-δ:** Θραύσματα ἐξ εὐρυστόμου ἀγγείου. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος· ἔχνη γανώσεως. —

¹ Αἱ τελευταῖαι ἴσως προέρχονται ἐκ τῶν ὠμῶν πλίνθων τῆς ἀνωδομίας, διότι περιέχουσι καὶ μικρότατα τεμάχια ἀχύρων.

Εἰκ. 5 ζ: Μέρος λαιμοῦ ἀπὸ κλειστὸν ἄγγειον μετὰ στρογγυλουμένου στομίου. Πηλὸς μέλας· ἐρυθρωπὴ ἐπιφάνεια ἐν εἵδει λεπτοῦ φλοιοῦ. — **Εἰκ. 5 η καὶ 6 γ**: Λαβαὶ ἐν εἵδει ὠτίου, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἄτρητος, ἡ ἐτέρα τετρημένη. Βαθὺς ἐρυθρὸς πηλός. Πρβ. ὁμοίας: ΤΣΟΥΝΤΑ, Αἱ προϊστ. ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, εἰκ. 171· WACE·THOMPSON, ἔ.ἀ., εἰκ. 24· BLEGEN, Κορακου, εἰκ. 28. — **Εἰκ. 6 δ - ι**: Ὀριζόντιοι κυλινδρικοὶ λαβαὶ μετ' αἰχμηρεῶς ἐξωτερι-

Εἰκ. 5. Διάφορα ὅστρακα, τῆς κατηγορίας Γ3.

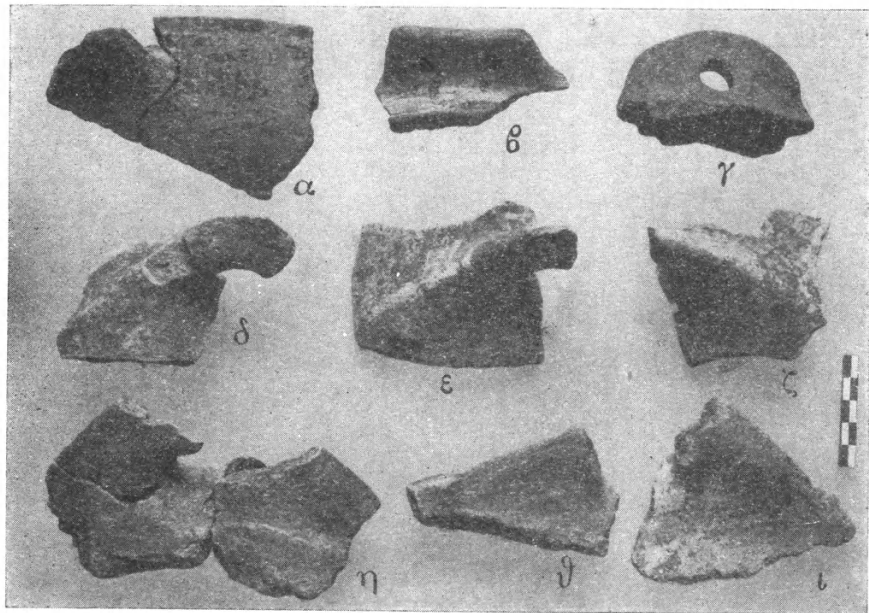
κῆς ράχεως. Τῶν δ - ζ ὁ πηλὸς ἐρυθρωπός· τῶν λοιπῶν βαθὺς ἐρυθρὸς μετ' ἱχνη μελανῆς γανώσεως. Ἀνήκουσιν ἴσως εἰς πιθοειδῆ ἄγγεϊα· πρβ. WACE·THOMPSON, ἔ.ἀ., εἰκ. 134 f. — **Εἰκ. 7 θ**: Βάσις ἐξ εὐμεγέθους ἄγγείου. Βαθὺς ἐρυθρὸς πηλός· ἱχνη γανώσεως.

3. Ὀλίγα ἐπίσης τεμάχια ἀνευρέθησαν τῆς κατηγορίας Γ1ε, ἥτοι τῶν λεγομένων ἀμαυροχρῶμων. Ἡ ποιότης τοῦ πηλοῦ εἶναι καὶ εἰς αὐτὰ ὅπως ἀκριβῶς τῆς προηγουμένης κατηγορίας.

Εἰκ. 6 α - β: Λαβαὶ ἐν εἵδει τραπέζοειδοῦς ἀποφύσεως μετὰ διπλοῦ τρήματος. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ στομίου γραπτὰ δι' ἀμαυροῦ χρώματος ζῶναι. Ἀνήκουσιν ἴσως εἰς ἀβαθεῖς φιάλας, καθ' ὃν τρόπον αἱ τῆς εἰκ. 5 α - β. Πρβ. ὁμοίας ἐκ μονοχρῶμων (Γ3): ΤΣΟΥΝΤΑ ἔ.ἀ., εἰκ. 182-3, 186. — **Εἰκ. 7 α - β**: Θραύσματα ἐξ εὐμεγέθους πίθου μετὰ λαβῶν ὁμοίων πρὸς τὰς ἐν εἰκ. 6 η - ι.

Ἐπὶ τῆς ἀστιλβώτου ἐπιφανείας γεωμετρικὴ διακόσμησις δι' ἄμαυροῦ χρώματος.

4. *Μινύεια ἀγγεῖα*. Ἡ πλουσιωτέρα συγκομιδὴ ὑπῆρξεν εἰς ἀγγεῖα τοῦ εἶδους τούτου, δλόκληρα ἢ θραύσματα. Ὅλα εἶναι τροχήλατα, μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Ὁ πηλὸς εἶναι καθαρὸς καὶ εἰς ἄλλα μὲν ἔχει χροῶμα σκοτεινόν

Εἰκ. 6. Λαβαὶ ἀγγείων: α-β τῆς κατηγορίας Γ1ε, γ-ι τῆς κατηγορίας Γ3.

τεφρὸν πρὸς τὸ μέλαν, εἰς ἄλλα δὲ ἀνοικτὸν πρὸς τὸ ὑποκίτρινον· τὰ τελευταῖα εἶναι νεώτερα τῶν ἄλλων καὶ ἀποτελοῦσι τὴν μετάβασιν πρὸς τὰ κίτρινα μινύεια τοῦ ἀργείου τύπου¹, τυγχάνοντος ἀγνώστου ἐνταῦθα.

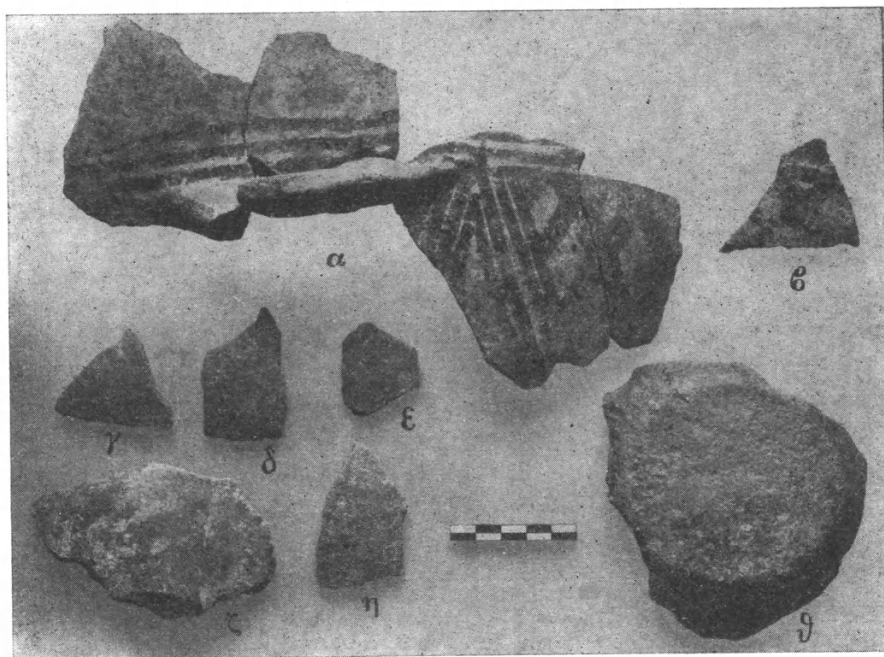
Ὡς πρὸς τὰ σχήματα παρουσιάζουν περιορισμένην μόνον ποικιλίαν: ὑψίποδα κύπελλα καὶ κύλικες μετ' ἐπιπέδου βάσεως ἀποτελοῦσι τὸν κατάλογον τῶν ἐκ σκοτεινοῦ πηλοῦ κατεσκευασμένων, ἐνῶ τὰ ἐξ ἀνοικτοῦ πηλοῦ συνίστανται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ κύλικας μετ' ἰδιαίτης βάσεως. — Ὁ ἀριθμὸς τῶν πλαστικῶν δακτυλίων ἐπὶ τοῦ στελέχους τῶν μετὰ βάσεως ἀγγείων κυμαίνεται μεταξὺ ἑνὸς καὶ τριῶν, χαρακτηριστικὸν τοῦ λεγομένου νοτίου τύπου². Ἡ κερατοειδὴς ὁμῶς ἀπόφρσις εἰς τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα τῶν λαβῶν τῶν ὑψι-

¹ Βλ. BLEGEN, Zygouries, 126· πρβ. ΜΥΛΩΝΑ, Προῖστ. Ἑλευσίς, 64.

² Πρβ. BLEGEN, Korakou, 15, 4. ΜΥΛΩΝΑ, ἔ.ἀ., 66, 1.

πόδων κυλίκων εἶναι τι τὸ πρωτότυπον ἐνταῦθα ἢ παρουσιάζεται μόνον πολὺ σπανίως καὶ ἀλλαχοῦ¹.

Εἰκ. 8 α: Κύλιξ μετὰ τινων συμπληρώσεων· ὕψ. 0.08 μ., διάμ. βάσ. 0.06 μ. στομ. 0.135 μ. Πηλὸς τεφρομέλας. Τὸ σχῆμα μὲ τὸ προεκβάλλον στόμιον, τὸ γωνιῶδες περιγράμμα τοῦ σώματος, τὴν ἐπίπεδον βάσιν καὶ τὰς ταινιοσχήμους ὀρθίας λαβὰς εἶναι ἐκ τῶν συνήθων τῆς μινυείου κεραμει-

Εἰκ. 7. Τεμάχια ἀγγείων: α-β τῆς κατηγορίας Γ1ε, γ-η τῆς κατηγορίας Β3α, θ τῆς κατηγορίας Γ3.

κῆς: πρβ. μετὰξὺ ἄλλων ΤΣΟΥΝΤΑ, ἔ.ἄ., εἰκ. 42 καὶ 45 (ἐκ τοῦ Σέσκλου)· WACE-THOMPSON, ἔ.ἄ., εἰκ. 103, f-h (ἐκ Ζερελίων) καὶ εἰκ. 130, b (ἐκ Λιανοκλαδίου)· GOLDMAN, Excav. at Eutresis, εἰκ. 44, ἀρ. 4-5· ΜΥΛΩΝΑ, Προϊστ. Ἐλευσίς, εἰκ. 43, ἀρ. 27 καὶ 29· BLEGEN, Κορακοῦ, εἰκ. 18-19· HOLMBERG, Asea, εἰκ. 95, a-c. — **Εἰκ. 8 β:** Κύπελλον ἐπὶ ὑψηλοῦ ποδός, πλήρες· ὕψ. 0.21 μ., διάμ. βάσ. 0.12 μ. στομ. 0.21 μ. Πηλὸς ὁ αὐτός. Προεκβάλλον στό-

¹ Εἰς τὸ θραῦσμα ἐξ Ἐλευσίνος, ΜΥΛΩΝΑΣ, ἔ.ἄ., 68, εἰκ. 42 (εἰς τὸ μέσον ἄνω), θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποπτευθῇ τὴν ὑπαρξιν ὁμοίων ἀποφύσεων. Ὁ κ. J. Caskey εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὅτι ὅμοιαι εὐρέθησαν καὶ εἰς Τροίαν.

μιον· γωνιώδεις περίγραμμα τοῦ σώματος· δύο ὀρθαὶ ταινιόσχημοι λαβαί, προσηρμοσμέναι ἐπὶ τοῦ ὤμου· εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψηλοῦ κοίλου ποδὸς πλαστικὸς δακτύλιος. Ὅμοίως ἐκ τῶν συνήθων σχημάτων μεταξὺ τῶν μι-

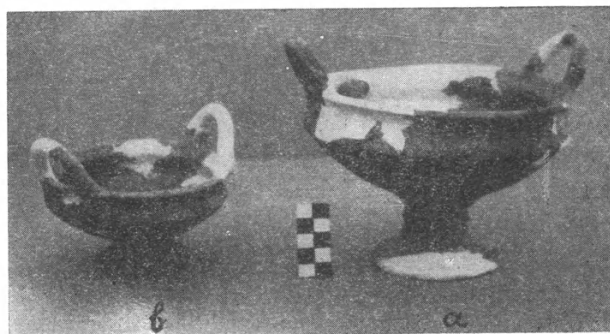
Εἰκ. 8. Μινύεια ἀγγεῖα ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ.

Εἰκ. 9. Μινύεια ἀγγεῖα ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ.

νυείων· πρβ. WACE - THOMPSON, ἔ.ἀ., εἰκ. 135 (ἐκ Λιανοκλαδίου)· ΜΥΛΩΝΑ, ἔ.ἀ., εἰκ. 38 - 39· BLEGEN, Korakou, εἰκ. 20 καὶ Zygouries, εἰκ. 120, ἀρ. 1-2. — **Εἰκ. 9 α-β**: Στελεχωταὶ κύλικες, μετὰ συμπληρώσεων· ὕψ. 0.11 - 0.14 μ.,

διάμ. βάσ. 0.07 - 0.08 μ., στομ. 0.19 μ.¹. Πηλὸς τεφροκίτρινος. Κυρτούμενον χαμηλὸν στόμιον, ἀβαθὲς ἀνοικτὸν σῶμα· δύο κυλινδρικοὶ λεπταὶ λαβαί, τοξοειδῶς ἀνερχόμεναι ἀπὸ τοῦ χείλους, μετὰ κερατοειδῶν ἀποφύσεων ἐκ τῶν σημείων προσαρμογῆς· δύο πλαστικοὶ δακτύλιοι ἐπὶ τοῦ στελέχους τοῦ ποδός. Τὸ σχῆμα, πλὴν τῆς λεπτομερείας τῶν ἀποφύσεων τῶν λαβῶν, εἶναι γνωστὸν καὶ ἀλλαχόθεν· πρβ. GOLDMAN ἔ.ἀ., εἰκ. 44, 1 καὶ 45, 4. ΜΥΛΩΝΑ, ἔ.ἀ., εἰκ. 41-42 (μὲ τὴν λεπτομέρειαν ἴσως τῶν ἀποφύσεων, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἰς τὸ εἰκ. 42, ἄνω μεσαῖον).—*Εἰκ. 10α*: Ὁμοία, διαφέρουσα ἐλαφρῶς τῶν προηγουμένων κατὰ τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος· ὕψ. 0.125 μ., διάμ. βάσ. 0.085 μ.

Εἰκ. 10. Μινύεια ἀγγεῖα ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ.

στομ. 0.17 μ.—*Εἰκ. 10β*: Ὁμοία πρὸς τὰς προηγουμένας καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ. Συμπεπληρωμένον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς μιᾶς λαβῆς καὶ τὸ ἥμισυ τῆς ἐτέρας· ὕψ. 0.065, διάμ. βάσ. 0.06 μ., στομ. 0.13 μ. Κατὰ τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος ὁμοία πρὸς τὰς τῆς εἰκ. 9, ἀλλ' ἡ βάσις τῆς προκειμένης εἶναι πολλῶ χαμηλότερα καὶ ἔλλειπει ἡ λεπτομέρεια τῶν ἀποφύσεων εἰς τὰς λαβάς.

Τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα εὐρήματα ἔδειξαν ὅτι ἡ θέσις ἤρχισε νὰ κατοικῇ κατὰ τὸ τέλος τῆς νεολιθικῆς περιόδου καὶ ἐγκατελείφθη ὀριστικῶς περὶ τὰ τέλη τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Δείγματα ἐν τούτοις τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς δὲν ἀνεγνωρίσθησαν μετὰ τῶν εὐρημάτων. Ὁφείλεται τοῦτο εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν ἢ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἐνωρίτερον — κατὰ τὰ τέλη τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος — ἡ θέσις εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἐπίσης,

¹ Ἡ πλήρης ὁμοιότης τῶν δύο ἀγγείων, ἐξικνουμένη μέχρι τῶν λεπτομερειῶν, ἀκόμη καὶ τῶν διαστάσεων, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ τῆς ἀπόψεως τοῦ Persson ὅτι τὰ τελειότερα τεφρὰ μινύεια ἐγίνοντο τῇ βοηθείᾳ μήτρας· βλ. Asine, σ. 269· πρβ. ΜΥΛΩΝΑ, ἔ.ἀ., σ. 64, 2.

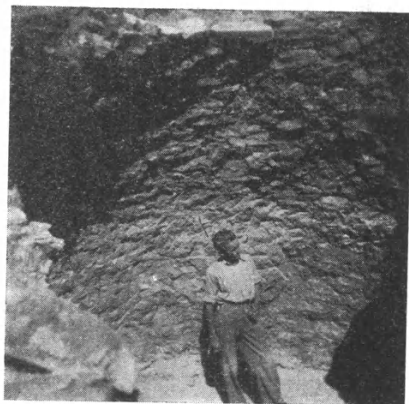
διὰ τὰ χρησιμοποιηθῇ ἐκ νέου κατὰ τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους; Μέχρι τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι προτιμότερον νὰ ἀπόσχωμεν ἀπὸ τῆς συναγωγῆς καθωρισμένων συμπερασμάτων.

2. Θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος παρὰ τὴν Γρίτσαν.

Ἀπέναντι τῆς θέσεως τῆς ἀνωτέρω μαγούλας, δεξιὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 μόλις μέτρων ἀπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἐφαίνεται χθαμαλὸς γήλοφος εἰς τὸ

Εἰκ. 11. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου μετὰ τὴν ξηρολιθιὰν εἰς τὸ στόμιον.

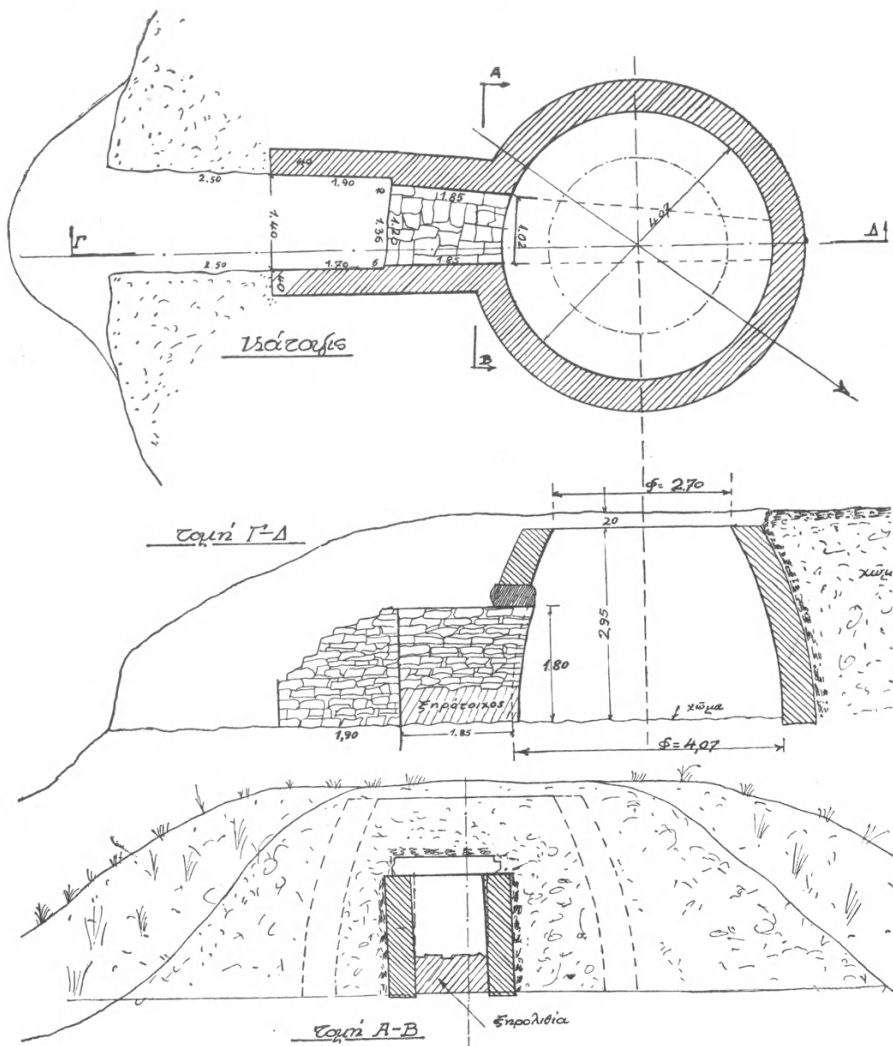
Εἰκ. 12. Ἡ θόλος τοῦ τάφου.

ἄκρον ἀνερχομένης μικρᾶς πεδιάδος, μεταξὺ τῶν κτημάτων Ν. Λεμονῆ καὶ Πρωτεσ. Κεχαγιαῖ. Ὑπὸ τὸν γήλοφον τοῦτον ἀνευρέθη θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος (*σχεδιογράφημα II*).

Εἶναι οὗτος ἐκτισμένος διὰ μικρῶν πλακωτῶν λίθων καὶ ἔχει τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐξ Α. Ὁ «δρόμος» (*εἰκ. 11*) ἔχει μῆκος ἐν συνόλῳ 4.10 μ., μέγιστον δὲ ὕψος κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου 2 μ. Τὸ πλάτος αὐτοῦ, 1.50 μ., κατὰ τὴν ἐξοδον, μειοῦται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω μέχρις ἀποστάσεως 1.78 μ., ὅπου περιορίζεται τοῦτο εἰς 1.45 μ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διὰ δύο γωνιῶν ἐκατέρωθεν στενοῦται εἰς εἶδος στομίου, πεπληρωμένου διὰ ξηρολιθιάς μέχρις ὕψους 0.50 μ. (μῆκ. στομίου 2.32 μ., πλάτ. πρὸς τὸν δρόμον 1.22 μ., πρὸς τὴν θόλον 1.00 μ.). Ἐκ τῶν παρειῶν αὐτοῦ μόνον ἡ βορεῖα συγκλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω.

Τὸ ὑπέρθυρον τῆς εἰσόδου, συγκείμενον ἐκ δύο μεγάλων πλακωτῶν λίθων, εἶχε καταπέσει ἀπὸ τῆς θέσεώς του καὶ κατέκειτο μετὰ τῶν χωμάτων ἐντὸς τοῦ στομίου τοῦ δρόμου. Ἡ θόλος ἀποτελεῖ κανονικὸν κύκλον (*εἰκ. 12*), ἔχοντα διάμετρον 4.06 μ., τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ κέντρον ἐκφεύγει

ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου. Τὸ δάπεδον αὐτῆς κεῖται 0.20 μ. χαμηλότερον τοῦ δρόμου. Ἡ κορυφή αὐτῆς

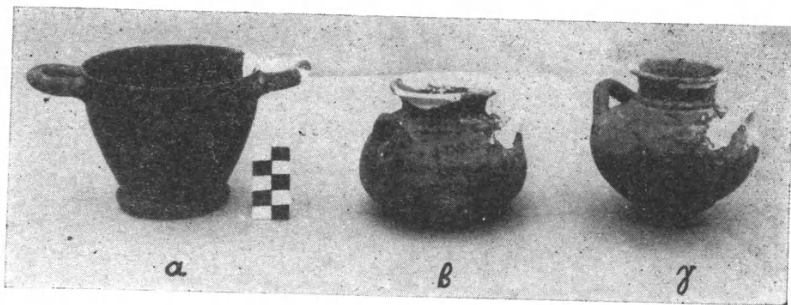

II. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ παρὰ τὴν Γρίτσαν μυκηναϊκοῦ τάφου.

εἶχε καταπέσει, ἡ δὲ σωζομένη ἀνωτάτη σειρὰ λίθων ἔκειτο 0.40 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· σωζόμενον αὐτῆς ὕψ. 3.10 μ.

Πρὸς τὴν ἐξοδον τοῦ δρόμου, εἰς βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ

ἐδάφους εὐρέθη ἐν ἀρχῇ τῆς ἀνασκαφῆς μικρὸν τεμάχιον μυκηναϊκοῦ ἀρτοσκήμου ἄγγείου, καταδειχθείσης οὕτω τῆς ἡλικίας τοῦ τάφου ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ σκαφικοῦ ἔργου. Εἰς τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν θόλον ἔκειτο εἰς βάθος 2 περίπου μέτρων ἀνθρώπινον κρανίον μετ' ἄλλων ὀστέων, διεσκορπισμένων ἀτάκτως. Ἐντὸς τοῦ κατακαθίσματος τῆς θόλου εἰς μὲν τὰ ὑπέρτερα στρώματα εὐρέθησαν ὀστᾶ τινὰ ζώων, εἰς βάθος δὲ ἐνὸς περίπου μέτρου τρία ἀνθρώπινα κρανία καὶ ἄλλα ὀστᾶ, ἐν ἀταξίᾳ ὡσαύτως. Ὀλίγον βαθύτερον ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τεμάχια ἐκ μελαμβαφῶν σκύφων τοῦ 5^{ου}-4^{ου} π.Χ. αἰ., ἅτινα ἐσυνεχίζοντο μέχρι τῶν κατωτάτων στρωμάτων ἐγγὺς τοῦ φυσικοῦ δαπέδου, ὁπόθεν

Εἰκ. 13. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

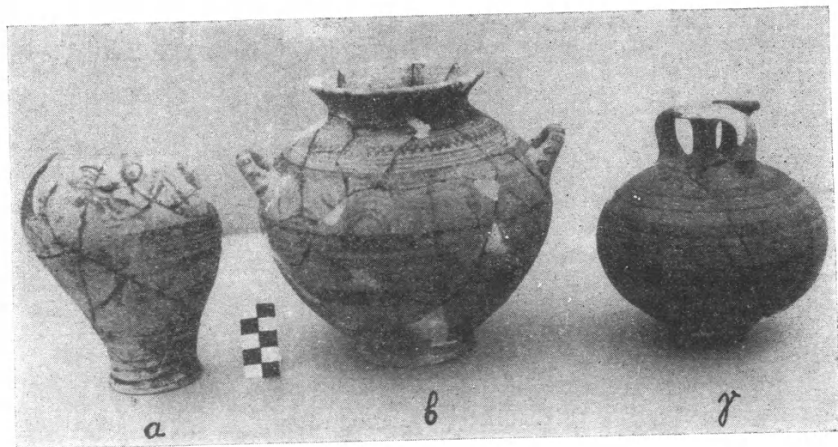
καὶ ὁ ἐν **εἰκ. 13 α** ὁμοιος ἀκέραιος σκύφος. Εἰς τὰ ἐνδιάμεσα ταῦτα στρώματα ὑπῆρχον μερικὰ ἀκόμη ἀνθρώπινα κρανία, κατεθρυμματισμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ τινὰ ἄλλα ὀστᾶ ἐξ ἀνθρωπίνων σκελετῶν.

Τέλος, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους τῆς θόλου, παρὰ τὴν γενομένην κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους σύλησιν καὶ καταστροφὴν τοῦ τάφου, ἔκειτο ἀκόμη εἰς μὲν τὸ βόρειον ἄκρον τρία κρανία καὶ πολλὰ ὀστᾶ ἀνατεταραγμένα, μεταξὺ δὲ τούτων τὰ περισσότερα τῶν ἐν εἰκ. 13-16 ἀγγείων· εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν παραπλεύρως ἄλλου κρανίου καὶ ὀστέων εὐρέθησαν ὀλίγα ἀκόμη ἀγγεῖα καὶ ἅπαντα τὰ εἰκονιζόμενα κοσμήματα, πλήν τινων κομβίων εὐρεθέντων εἰς ἄλλας θέσεις. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ τελευταῖος σκελετὸς ἀνῆκεν εἰς γυναῖκα, ἀφοῦ πλὴν τῶν κοσμημάτων εὐρέθη μεταξὺ αὐτῶν καὶ μικρὰ ποσότης κιτρίνης χρωστικῆς κόνεως, ἀποτελούσης προφανῶς εἶδος ψιμμυθίου. Πολλὰ ἀκόμη θραύσματα ἐξ ἀγγείων ἦσαν διεσκορπισμένα καθ' ὅλον τὸ δάπεδον τῆς θόλου καὶ μεταξὺ αὐτῶν δύο αἰχμαὶ ἐκ χαλκῶν βελῶν.

Κατωτέρω παρέχω σύντομον περιγραφὴν τῶν ἐν τῷ τάφῳ ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων, παραλείπων τὰ κεραμικὰ θραύσματα, ἀφοῦ ταῦτα δὲν διαφέρουν οὐσιωδῶς τῶν ὁλοκλήρων ἀγγείων.

α) Ἀγγεῖα.

1. Τρίωτον πυξιδοειδές (εἰκ. 13 β). Συμπεπληρωμένα ἢ μία λαβὴ καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στομίου ὕψ. 0.08 μ., διάμ. στομίου 0.065 μ. Πηλὸς ἐρυθρός· καστανομέλαν βερνίκι. Ὁ λαιμὸς καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καλύπτονται διὰ χρώματος· ζευγὸς ταινιῶν εἰς τὴν βάσιν καὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὧμου· σπειροειδὲς κόσμημα μεταξὺ τῶν λαβῶν. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. ΑΕ,

Εἰκ. 14. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

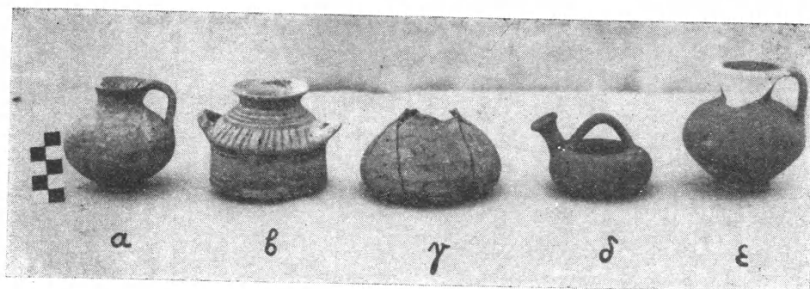
1910, σ. 202, ἀρ. 13, πίν. 4, 2· WACE, Chamber Tombs at Mycenae, πίν. LVII, 22. FD, V, εἰκ. 49: = FURUMARK, The myc. pottery, εἰκ. 11 ἀριθ. 85: YE. III B. Τὸ ἐπὶ τοῦ ὧμου κόσμημα ἀπαντᾷ καθ' ὅλην τὴν YM περίοδον· FURUMARK, Mot. 48, 5.

2. Δίωτος ἀμφορίσκος (εἰκ. 13 γ). Συμπεπληρωμένη ἢ μία λαβή· ὕψ. 0.09 μ., διάμ. βάσ. 0.04 μ. στομ. 0.057 μ. Πηλὸς ἐρυθρὸς· καστανόχρουν βερνίκι. Ὁ λαιμὸς καλύπτεται ἑξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς· λεπτὴ καὶ ὑπ' αὐτὴν παχύτερα ταινία εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὧμου· μεταξὺ τῶν λαβῶν δικτυωτοὶ ρόμβοι· κατωτέρω ἐπάλληλοι ταινία. Πρβ. διὰ τὸ σχῆμα ΑΔ. 3, 1917, εἰκ. 118, 3 = FURUMARK, εἰκ. 9, ἀρ. 59: YE III C1. Διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ ὧμου πρβ. Annuaire, VI—VII, εἰκ. 115.

3. Δίωτος οἶνοχόη πιθανώτατα (εἰκ. 14α). Ἐλλείπουν τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ σώματος καὶ τὸ στόμιον μετὰ τῶν λαβῶν. Σωζόμε. ὕψ. 0.155 μ. Πηλὸς ὠχροκίτρινος· καστανόξανθον βερνίκι. Ἐπὶ τοῦ ὧμου διπλαῖ ἕλικες, καταλήγουσαι εἰς ἄνθος παπύρου· σειρὰ ταινιῶν κατωτέρω. Πρβ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ΑΔ. ἔ.ἀ., εἰκ. 65, 1 καὶ 120, 2 = FURUMARK, εἰκ. 3, ἀρ. 150: YE, III A1. Διὰ τὸ

κόσμημα τοῦ ὤμου, ΑΔ, ἔ.ἄ., εἰκ. 120, 2. BLEGEN, Prosymna, εἰκ. 237, ἄρ. 462.

4. Δίωτος ἀμφορίσκος, σχεδὸν πλήρης (**εἰκ. 14β**)· ὕψ. 0.172 μ., διάμ. βάσ. 0.075 μ. στομ. 0.105 μ. Ὅμοιον πρὸς τὸ ἀνωτέρω κατὰ τὴν τεχνικὴν. Κεκαλυμμένος ὁ λαιμὸς ἔξωθεν· σειρὰ λεπτῶν ταινιῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ περιθέουσα λεπτὴ τεθλασμένη γραμμὴ· εἰς τὴν μεταξὺ τῶν λαβῶν ζώνην ἀντιτιθέμενα ἡμικύκλια κατωτέρω παχεῖαι ταινίαι· χονδραὶ στιγμαὶ ἐπὶ τῆς ὀρατῆς ὀψεως τῶν λαβῶν. Πρβ. κατὰ τὸ σχῆμα WACE, ἔ.ἄ., πίν. IX, 12

Εἰκ. 15. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

καὶ XXI, 54. PERSSON, Asine, εἰκ. 237, 28: = FURUMARK, εἰκ. 9, ἄρ. 59: YE III C1. Διὰ τὸ διακοσμητικὸν θέμα μεταξὺ τῶν λαβῶν πρβ. WACE, ἔ.ἄ., πίν. XI, 10. BSA, XXV 1921/23, πίν. X g.

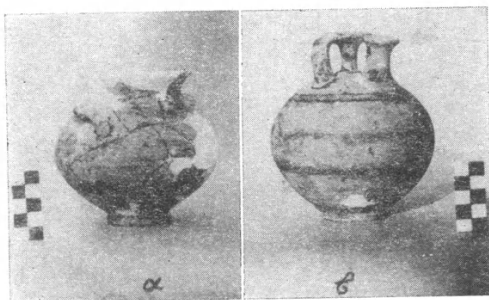
5. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς, σχεδὸν πλήρης (**εἰκ. 14γ**)· ὕψ. 0.14 μ. Πηλὸς ἐρυθρὸς· βερνίκι καστανομέλαν. Ἐπὶ τοῦ ὤμου πεντάφυλλος ρόδαξ μετὰ πεπληρωμένων τῶν φύλλων καὶ περιβάλλοντος ἔξωθεν πλαισίου εἰς τὴν ἔναντι τῆς προχοῆς ἐπιφάνειαν· ἐκατέρωθεν τῆς προχοῆς ἀνὰ εἰς κύκλος, σχηματιζόμενος διὰ στιγμῶν καὶ τεμνόμενος ἔσωθεν ὑπὸ σταυροῦ διὰ λεπτοτέρων ὁμοίων· κατωτέρω ἐναλλασσόμεναι λεπταὶ καὶ παχεῖαι ταινίαι· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ψευδοστομίου σπειρα. Πρβ. διὰ τὸ σχῆμα WACE, ἔ.ἄ., πίν. XIX, 7, XIX, 3, XLII, 3, LII, 11· ΑΔ., ἔ.ἄ., εἰκ. 70α· B.M. CAT. I, 1, A 910: = FURUMARK εἰκ. 6, ἄρ. 171: YE III A 2. Διὰ τὸ κόσμημα τοῦ ρόδακος πρβ. B.M.CAT. I, 1, A 1015· Annuario, ἔ.ἄ., εἰκ. 99, 5.

6. Πρόχους ἀκεραία (**εἰκ. 15α**)· ὕψ. 0.075 μ., διάμ. βάσ. 0.035 μ. στομ. 0.043 μ. Πηλὸς κεραμόχρους· βερνίκι ἐρυθρόν. Ἀνὰ δύο ταινίαι εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ ὤμου· ὁμοία εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Πρβ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα WACE ἔ.ἄ., πίν. XI, 6, XXXI, 60, LI, 19· Annuario, ἔ.ἄ., εἰκ. 107, 2 καὶ 6 = FURUMARK, ἀριθ. 115: YE III C1.

7. Δίωτον πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον, ἀκέραιον (**εἰκ. 15β**)· ὕψ. 0.08 μ., διάμ. βάσ. 0.082 μ. στομ. 0.053 μ. Πηλὸς ὠχροκίτρινος· βερνίκι καστανέρυθρον. Λεπταὶ

ταινίαι εἰς τὸν λαιμόν· ἀκτῖνες πέριξ τοῦ ὤμου· ἀνὰ μία ζώνη εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὴν βάσιν τοῦ σώματος. Πρβ. κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν BCH, 47, 1923, σ. 206, εἰκ. 16· BLEGEN, *Zygouries*, εἰκ. 168· AE, 1910, πίν. 4,4 καὶ 6,2 = FURUMARK, εἰκ. 12, ἀρ. 94: YE III B.

8. Προχοειδὲς ἄyton ἀγγεῖον (εἰκ. 15γ). Ἐλλείπουν ὁ λαιμὸς καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ πνυθμένου. Πηλὸς κεραμόχρους· βερνίκι ἐρυθρόν· σωζόμ. ὕψ. 0.06 μ. Εὐρεῖα ταινία εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὤμου, δύο ὅμοιαι εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας· ἐπὶ τοῦ ὤμου ὁμάδες ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων.

Εἰκ. 16. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

Πρβ. διὰ τὸ σχῆμα ΑΔ. ἔ.ἀ., 114, 2 = FURUMARK, εἰκ. 11, ἀρ. 77, 5: YE. III A 1. Διὰ τὴν διακόσμησιν πρβ. *Annuario*, ἔ.ἀ., εἰκ. 115 καὶ WACE, ἔ.ἀ., πίν. XI, 8 (τῆς κατηγορίας Granary).

9. Ἀσκός, ἀκέραιος (εἰκ. 15δ). Πηλὸς ἐρυθρός· βερνίκι ἐρυθρόν. Ἐπὶ τοῦ σώματος ζῶναι. Πρβ. WACE, ἔ.ἀ., πίν. XI, 7—8. ΑΔ. ἔ.ἀ., εἰκ. 121, 5. FD, V, εἰκ. 39· *Annuario*, ἔ.ἀ., εἰκ. 65, 41: = FURUMARK ἀρ. 196: YE III C1.

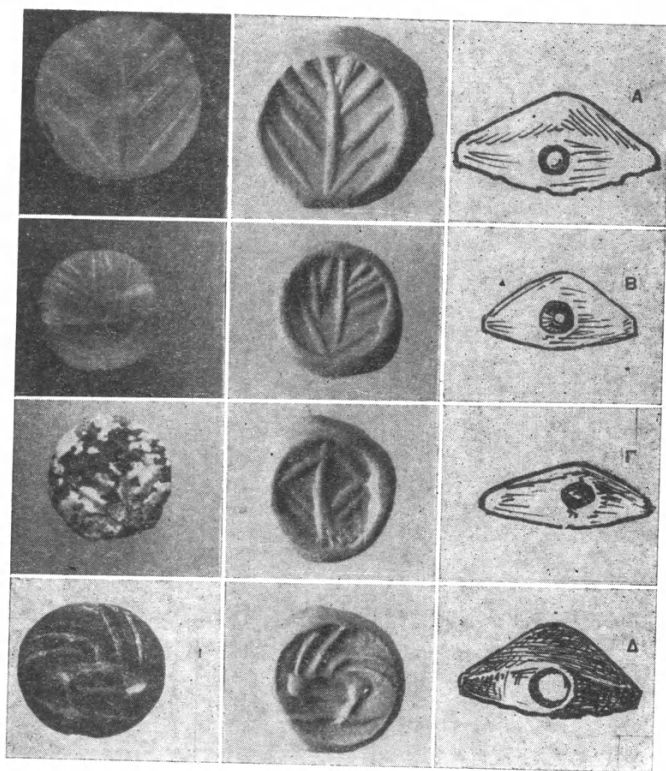
10. Πρόχους, συμπεπληρωμένη κατὰ τὸν λαιμόν (εἰκ. 15ε)· ὕψ. 0.09 μ., διάμ. βάσ. 0.035 μ. στομ. 0.05 μ. Πηλὸς κεραμόχρους· βερνίκι μέλαν. Τὸ ἐσωτερικὸν στόμιον καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια μέχρι τῆς κοιλίας κεκαλυμμένα· διατηρημένοι τὸ κάτω μέρος. Κατὰ τὸ σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸν ἀριθ. 6.

11. Δίωτος ἀμφορίσκος (εἰκ. 16α), ὅμοιος κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸν ἀριθ. 2. Συμπεπληρωμένος εἰς τινὰ σημεῖα· ὕψ. 0.115 μ., διάμ. βάσ. 0.05 μ. στομ. 0.09 μ. Πηλὸς ὀχροκίτρινος· βερνίκι μέλαν. Ἐπὶ τοῦ σώματος ζῶναι.

12. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς, σχεδὸν πλήρης (εἰκ. 16β)· ὕψ. 0.14 μ. Πηλὸς ὀχροκίτρινος· βερνίκι μέλαν. Ἐπὶ τοῦ ὤμου διακρίνονται φύλλα κισσοῦ μὴ πεπληρωμένα, τῶν ὁποίων οἱ μίσχοι σχηματίζονται διὰ στιγμῶν ἐπὶ τοῦ σώματος ζῶναι κατ' ἀραιὰ διαστήματα. Πρβ. διὰ τὸ σχῆμα BLEGEN, *Prosymna*, εἰκ. 120, ἀριθ. 228· ΑΔ, ἔ.ἀ., εἰκ. 122, . B.M. CAT. I. 1 A 919: =

FURUMARK, εἰκ. 6, ἀρ. 174: YE III C1. Διὰ τὸ κόσμημα τοῦ ὤμου πρβ. PERSSON, Asine, εἰκ. 256.

Ἡ γενομένη ἀνωτέρω χρονολόγησις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ταξινομήσεως τοῦ Furumark ἔδειξεν ὅτι τὰ ἀγγεῖα τοῦ παρόντος τάφου ἀνήκουνσι κυρίως

Εἰκ. 17. Σφραγιδόλιθοι ἐκ τοῦ τάφου.

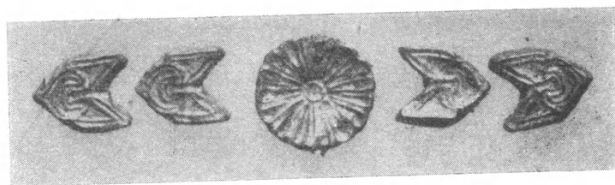
εἰς τὴν YE III C1 περίοδον, ἥτοι εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας Granary. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 7 εἶναι κατὰ τι παλαιότερα (III B) καὶ ἀποτελοῦσιν ἴσως χρονικὴν ἀπόδειξιν τῆς πρώτης χρησιμοποίησώς του. Δυσκολίας παρέχουν τὰ ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 5, ἐν μέρει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 8¹, ἅτινα ἀνέρχονται εἰς τοὺς πρωτίτους χρόνους τῆς YE III A περιόδου. Ἐὰν καὶ εἰς τὰ παραδεί-

¹ Ἐλέχθη ἥδη ὅτι τὸ μὲν σχῆμά του μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν YE III A1 περίοδον, ἀλλ' ἡ διακόσμησίς του εἶναι μᾶλλον τῶν ἀγγείων τῆς κατηγορίας Granary.

γματα ταῦτα ἡ σύγκρισίς μας ὑπῆρξεν εὐστοχος, γεννᾶται οὕτως ἡ ἀπορία πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ τάφος νὰ ἐκάλυπτε τόσον μακρὰν χρονικὴν περίοδον¹.

β) Λοιπὰ εὐρήματα.

1) Τέσσαρες σφραγιδόλιθοι μετ' ἐγγλύφων, φυτικῶν ἢ γραμμικῶν, κοσμημάτων (**εἰκ. 17**): Οἱ Α - Β ἐκ λευκῆς ὑαλομάζης (= ἀλάβαστρον)· ὁ Γ ἐκ πρασινομέλανος στεατίτου· ὁ Δ ἐκ μέλανος κοραλλίου (= γιούσουρη)·

Εἰκ. 18. Χρυσαὶ ψηφίδες ἐκ τοῦ τάφου.

Πρβ. ὁμοίους καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς περίπου διακοσμήσεως ἐκ Ραχμάνι καὶ Ζερελίων· WACE - THOMPSON, PT, εἰκ. 26 καὶ εἰκ. 112, α - β.

2. Πέντε χρυσαὶ ψηφίδες, ὧν ἡ μία εἰς σχῆμα ρόδακος, αἱ λοιπαὶ ἀνθεμοειδεῖς καρδιόσχημοι (**εἰκ. 18**). Διὰ τὰς τελευταίας πρβ. PERSSON, Asine, εἰκ. 251 καὶ DRERUP, *Origini della Civiltà Ellenica*, 1910, σ. 12, εἰκ. 222 (ὑπὸ L. Pernier).

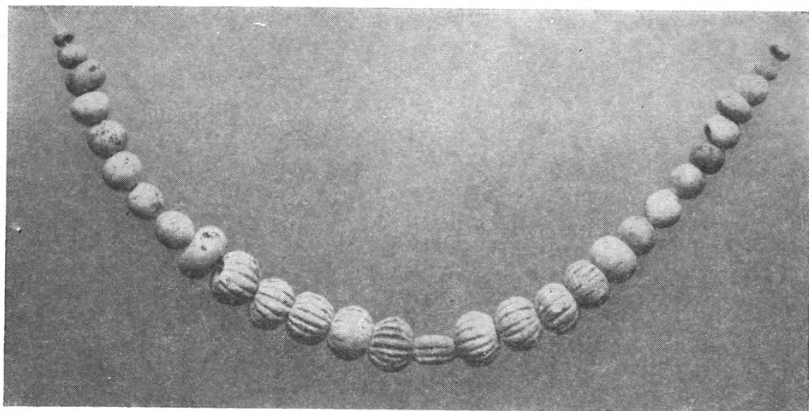
3. Ψηφίδες ἐκ φαγεντιανῆς γῆς (**εἰκ. 19**). Μία εἰς σχῆμα ἐλαιοπυρῆνος, ραβδωτή. Αἱ λοιπαὶ σφαιρικαὶ μὲ συμπεπιεσμένα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὰ ἄκρα, λεῖαι ἢ ραβδωταί.

4. Κομβία ἢ σφονδύλια (**εἰκ. 20**). Τὸ α λίθινον, εἰς σχῆμα 8, μὲ δύο μικρὰς ὁπὰς εἰς τὸ στενούμενον μέρος· τὸ β δικωνικὸν ἐξ ὀπτῆς γῆς· τὰ λοιπὰ λίθινα, εἰς σχῆμα κώνου.

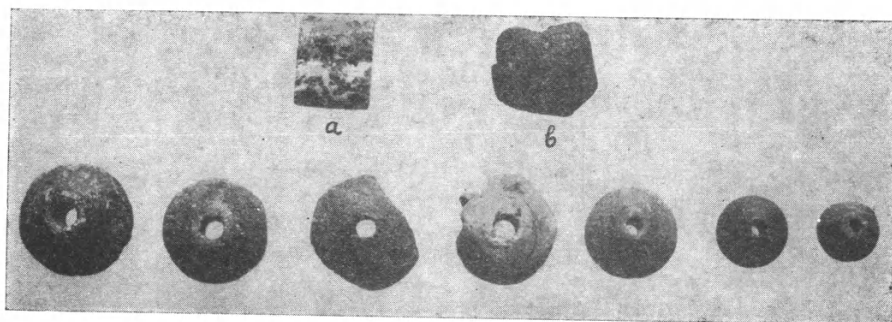
5. Ψηφὶς ἐξ ἡλέκτρου, ἐφθαρμένη (**εἰκ. 21α**)· κόσμημα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ μετὰ μικρὰς ὀπῆς πρὸς ἀνάρτησιν (**εἰκ. 21β**)· ὀδόντες ἀγριοχοίρων (**εἰκ. 21γ**).

6. Χάλκινα ἀντικείμενα (**εἰκ. 22**): α, β, γ = αἰχμαὶ βελῶν, περόνη σχεδὸν πλήρης καὶ μέρος δευτέρας, δακτύλιοι.

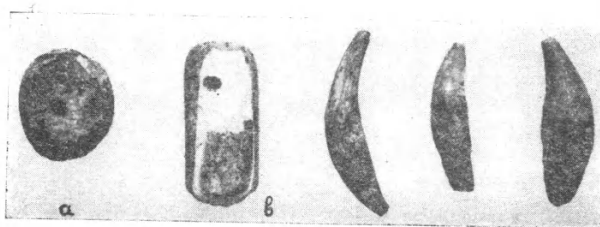
¹ Πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ τελευταῖαι ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφαὶ ἔδειξον πόσον ἀσθενῆ σημεῖα ὑφίστανται εἰς τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Furumark ταξινόμησιν (βλ. Πρακτικά, 1950, σ. 233).

Εἰκ. 19. Ψηφίδες ἐκ φαγεντιανῆς.

Εἰκ. 20. Λίθινα καὶ ἐξ ὀπιῆς γῆς (β) κομβία.

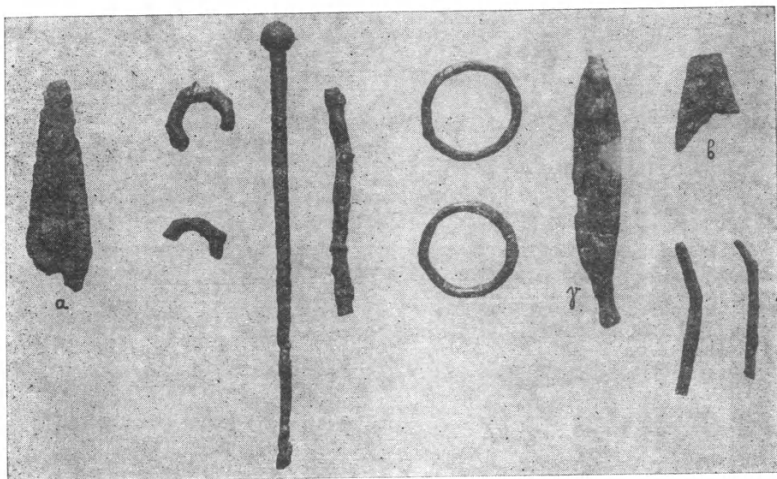

Εἰκ. 21. Λοιπὰ κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου.

3. Θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος παρὰ τοὺς Ἀγ. Θεοδώρους

Ἀνεκαλύφθη περὶ τὰ 2 χμ. πρὸ τοῦ χωρίου τῶν Ἀγ. Θεοδώρων, δεξιὰ τῆς δημοσίας οδοῦ ἐκ Πτελεοῦ, εἰς τὴν θέσιν Μεταφιὸ καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Σχοινᾶ. Εὗρίσκετο ἐντὸς χθαμαλοῦ τεχνητοῦ γηλόφου, κειμένου εἰς τὸ μέσον μικροῦ ὑψιπεδίου, καλυπτομένου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ὑπὸ ὑψηλῶν ἀγρίων θάμνων.

Εἶχε τὴν εἴσοδον αὐτοῦ πρὸς Δ, ὅπως δὲ εἰς τὸν προηγούμενον ἔλειπε

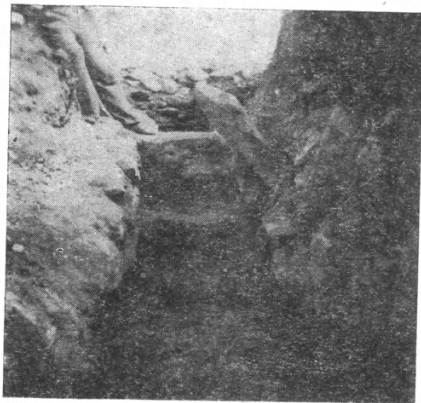
Εἰκ. 22. Χάλκινα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ τάφου.

καὶ ἐνταῦθα ἡ κορυφή τῆς θόλου, ἡ ὁποία ἦτο ἐπίσης πλήρης χωμάτων. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν αὐτῆς οὐδὲν ξένον ἀντικείμενον ἀνευρέθη μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς, πλὴν ἐλαχίστων εὐτελῶν θραυσμάτων ἐξ ἀπλῆς οἰνοχόης τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων κατὰ τὸ μέσον περίπου ὕψος τοῦ κατακαθίσματος. Ἐγγὺς τοῦ δαπέδου ἔκειντο ὀστᾶ βοός, σιαγὼν ἵππου καὶ ὀδόντες κυνός. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου, τέλος, ἦσαν ἕξ ἀνθρώπινα κρανία καὶ ὀστᾶ, τεταραγμένα, μεταξὺ δὲ τούτων εὗρέθησαν τὰ κατωτέρω εἰκονιζόμενα ἀντικείμενα καὶ τινὰ ἀκόμη θραύσματα ἐκ διαφόρων ψευδοστόμων ἀμφορέων, μὴ ἀπεικονισθέντα.

Ὁ δρόμος εἶναι στενὸς καὶ χαμηλὸς καὶ προχείρως κατεσκευασμένος μῆκ. 3.85 μ., πλάτ. κατὰ τὴν ἔξοδον 0.90 μ. πρὸς τὴν θόλον 0.80 μ., ὕψος κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν θόλον περίπου 1.20 μ. Ἡ βόρειος παρεὶα αὐτοῦ εἶναι ἐκτισμένη καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὸν τῆς Γρίτσας διὰ μικρῶν λίθων ἄλλ' ἢ νοτία

πλευρὰ συνίσταται ἐκ σειρᾶς ὀρθίων πλακῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἔχουν ἐκφύγει τῆς ἀρχικῆς των θέσεως (εἰκ. 23). Πρὸ τῆς θόλου σχηματίζει καὶ ἐνταῦθα στενὸν στόμιον, πεπληρωμένον ἔξ ὀλοκλήρου σχεδὸν διὰ ξηρολιθιάς.

Ἡ θόλος ἔχει διάμετρον 3.54 μ. σώζεται δὲ εἰς ὕψος 3.00 μ. Εἶναι ἐκτισμένη διὰ μικρῶν λίθων (εἰκ. 24) καὶ τὸ δάπεδον αὐτῆς εὐρίσκεται ὀλίγον χαμηλότερον ἢ εἰς τὸν δρόμον. Μικρὰ εἴσοδος φέρει πρὸς αὐτὴν (ὕψ. 1.30 μ.,

Εἰκ. 23. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου.

Εἰκ. 24. Ἡ θόλος τοῦ τάφου.

πλάτος 0.90 μ. εἰς τὴν βάσιν καὶ 0,55 μ. εἰς τὴν κορυφήν), τῆς ὁποίας τὸ ὑπερ-
θυρον ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς πλακῆς ὁμοία πλάξ ἐπενδύει καὶ τὴν νοτίαν αὐτῆς
παρειὰν ἐν εἴδει παραστάδος.

Τὰ ἐν τῷ τάφῳ εὕρηματα

α) Ἀγγεῖα

1. Ψευδόστομος ἀμφορεύς, μετὰ μικρῶν συμπληρώσεων (εἰκ. 25α) ὕψ. 0.12 μ. Πηλὸς κεραμόχρους· βερνίκι καστανόξανθον. Ἐπὶ τοῦ ὤμου εἰς τὸ ἔναντι τῆς προχοῆς μέρος κρινοειδὲς κόσμημα μετὰ διπλῆς σειρᾶς στημόνων· ὅμοιαι σειραὶ γραμμῶν-στημόνων εἶναι ἐσχεδιασμέναι καὶ ἐκατέρωθεν τῆς προχοῆς· ἐναλλασσόμεναι λεπτὰ καὶ παχύτεραι ταινίαι ἐπὶ τοῦ σώματος· εἰς τὴν κορυφήν τοῦ ψευδοστομίου ὁμόκεντροι κύκλοι, ὧν ὁ ἐσώτερος πληροῦται διὰ χρώματος. Πρβ. διὰ τὸ σχῆμα WACE, ἔ. ἀ., πίν. XIX, 7 καὶ 3. XLVII, 3· BCH 47, 1923, σ. 200, εἰκ. 8· ΑΔ. 3, 1917, εἰκ. 70: = FURUMARK, ἀρ. 171: YE III A2. Διὰ τὸ κόσμημα τοῦ ὤμου πρβ. B.M. CAT. I, 1, A999· WACE, ἔ. ἀ., πίν. XXII, 13 F.-L., Myk. Vasen, πίν. XVIII, 124. Anuario, VI-VIII, εἰκ 37, 5.

2. Τρίωτος ἀμφορίσκος μετὰ μικρῶν συμπληρώσεων (*εἰκ. 25β*)· ὕψ. 0.13μ. Πηλὸς κεραμόχρους, βερνίκι καστανομέλαν. Κεκαλυμμένος ὁ ἐξωτερικὸς λαιμός· ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὀριζομένου ἄνω διὰ λεπτῶν ταινιῶν, πλέγμα ἐκ λεπτῶν γραμμῶν· κατωτέρω ἐναλλασσόμεναι λεπτὰ καὶ παχύτεραι ταινίαι. Πρβ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα WACE, ἔ.ἀ., πίν. XLV, 7. PERSSON, Asine, *εἰκ. 237, 27* := FURUMARK, ἀρ. 45: YE. III A2. Βλ. ὡσαύτως BLEGEN, Prosymna, *εἰκ. 174, ἀρ. 296· 456, ἀρ. 154· 473, ἀρ. 925· 476, ἀρ. 954.*

3. Ποτήριον τοῦ τύπου τοῦ Βαφειοῦ, ἀκέραιον (*εἰκ. 25γ*)· ὕψ. 0.08 μ. Πηλὸς σκοτεινὸς τεφρόχρους μετὰ μελανιζούσης στιλβώσεως εἰς τὴν ἐξωτε-

Εἰκ. 25. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

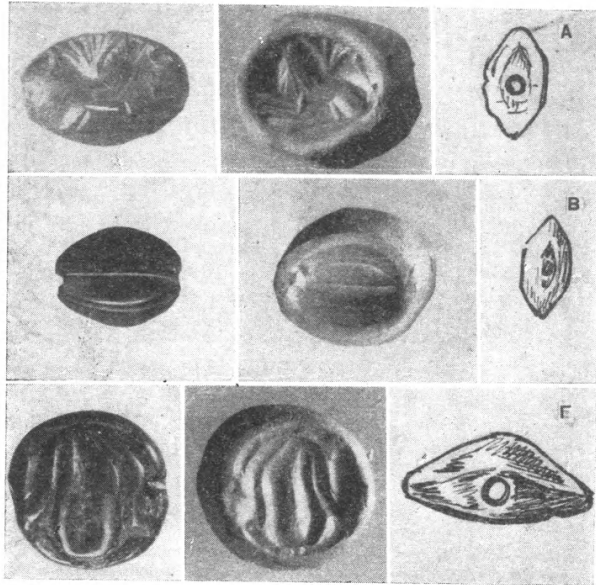
ρικὴν ἐπιφάνειαν: ἀνάμνησις τῆς τεχνικῆς τῶν μινυεῶν ἀγγείων¹. Ἐλαφρῶς κυρτουμένη βάσις· ὑψηλὸν σῶμα μὲ συνεσφιγμένην τὴν μέσην, ἔνθα καὶ δύο ἀνάγλυφοι ζῶναι· μία λαβὴ κάθετος εἰς τὸ μέσον. Πρβ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα F.-L., Myk. Vasen, πίν. XXI, 150. ΑΔ. 11, 1927/28, παράρτ. σ. 63, *εἰκ. 24*. CV Danemark, 1, πίν. 48, 11: = FURUMARK, ἀρ. 226: YE III A2.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων καὶ κατὰ τοὺς χρονολογικοὺς καθορισμοὺς τοῦ FURUMARK (The chronology of Mycen. Pottery, σ. 115) ὁ τάφος πρέπει νὰ ἀνήκῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1400 καὶ 1300 καὶ εἶναι ἐπομένως κατὰ δύο περίπου αἰῶνας παλαιότερος τοῦ προηγουμένου.

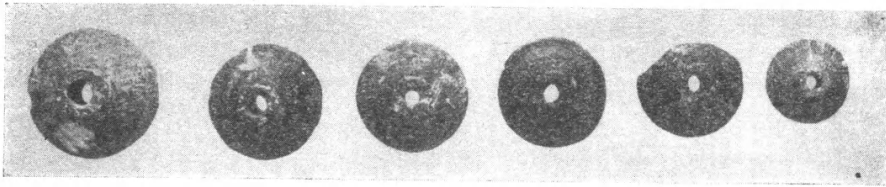
β. Λοιπὰ εὐρήματα.

1. *Εἰκ. 26*: Α, σφραγιδόλιθος ἐκ χαλκηδονίου λίθου (κορναλίνης) μὲ ὠραίαν παράστασιν ἀνακειμένου γρυπὸς· Β, ψηφὶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου·

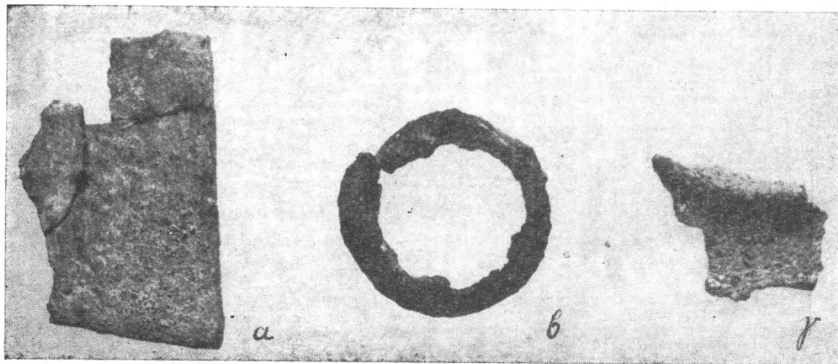
¹ Ὅμοιον ποτήριον καὶ τῆς αὐτῆς τεχνικῆς εὐρέθη καὶ εἰς Ἐλευσίνα, τῆς YE I περιόδου· ΜΥΛΩΝΑΣ, Προϊστ. Ἐλευσίς, *εἰκ. 91* καὶ σ. 114, 1.

Εἰκ. 26. Σφραγιδόλιθοι καὶ ψηφίς.

Εἰκ. 27. Λίθινα κομβία.

Εἰκ. 28. Χαλκᾶ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ τάφου.

Γ, σφραγιδόλιθος ἐκ μέλανος κοραλλίου (γιούσουρη) μετ' ἐγγλύφου παραστάσεως ὡσεὶ ἐσχηματοποιημένου ὀκτάποδος ἢ σηπίας.

2. **Εἰκ. 27:** κωνικὰ λίθινα κομβία-σφονδύλια.

3. **Εἰκ. 28:** χαλκᾶ ἀντικείμενα, ἤτοι τεμάχιον μαχαίρας, δακτύλιος, μικρὸν θραῦσμα ἀπὸ τοῦ στόμιον ἀγγείου.

Β. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΑΡΣΑΛΟΥ

Ἡ τυχαία ἀνακάλυψις πρὸ δύο ἐτῶν τῆς χαλκῆς τεφροδόχου κάλπιδος ἐντὸς τάφου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς πόλεως (ΑΕ. 1950-1951, σ. 80 κέ.) ἐπροκάλεσε τὴν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐπιχειρηθεῖσαν δι' ἐξόδων τοῦ Κράτους πρόχειρον σκαφικὴν ἔρευναν εἰς τὸν πέριξ χώρον. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ἐξετέθησαν συντόμως εἰς τὰ Χρονικὰ τῆς ΑΕ. 1948-1949 (1951) σ. 40-42.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐξηκολούθησε, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐκτενεστέρα ἀνασκαφή, ἣτις διεξήχθη εἰς τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς πόλεως, ἀποτελεῖ δὲ τὴν ἀρχὴν πραγματοποιήσεως εὐρυτέρου σχεδίου πρὸς συστηματικωτέραν ἐξερεύνησιν τῶν εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς αὐτῆς ὑποκρυπτομένων ἀρχαίων τάφων¹.

Ὁ πρωίμως ἐνσκήψας χειμὼν μετὰ καθημερινῶν βροχῶν καὶ τὸ εἰς χειρὰς μας μικρὸν ποσὸν χρημάτων, τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἐκ 10 ἑκατομμ. δρχ. πιστώσεως διατεθέντος εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφὴν τοῦ Πτελεοῦ, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν μετ' ἀνέσεως διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς. Παρὰ ταῦτα, χάρις εἰς τὴν φιλοτιμίαν τῶν ἐργατῶν καὶ μάλιστα τοῦ ἐπιστάτου τῆς ἐργασίας Χαρίλ. Πετρίδου ἔφθασεν αὕτη εἰς αἴσιον πέρας, ἀποδώσασα ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐκτίθενται ἐν τοῖς ἐπομένοις.

1. Ἐμπροσθεν τῆς οἰκίας Ἀριστ. Μακρῆ, εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πόλεως, δεξιὰ καὶ παραπλεύρως τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς Δομοκὸν εὐρίσκεται μικρὸς γήλοφος-τύμβος, ὕψους περὶ τὰ 2 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ ρεῖθρου. Συνίσταται ἐκ καθαροῦ μαλακοῦ χώματος, ὅπως ἀπέδειξεν εὐρεῖα τομὴ, χαραχθεῖσα βαθέως μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Ν. πρὸς Β.

Εἰς τὸ κέντρον περιῖπου τούτου καὶ εἰς βάθος 1.00 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς

¹ Διὰ τοὺς παλαιότερον εἰς ἀμφοτέρας τὰς παρυφὰς τῆς πόλεως ἀποκαλυφθέντας τάφους βλ. FR. STÄHLIN, Das hellen. Thessalien, 141. Ἡ σπουδαιότης τῶν τε παλαιότερων καὶ προσφάτων εὐρημάτων καταδεικνύει τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἐξαντλητικῆς ἐρεῦνης τῶν ἐν λόγῳ θέσεων.

του εὗρέθη παιδικὸς τάφος, ἐστραμμένος ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν, ἀδρῶς εἰργασμένων, καὶ πέμπτης ὁμοίας, μεγαλυτέρων διαστάσεων, ὡς καλυπτῆρος (εἰκ. 29)· μῆκ. τάφου 1.14 μ., πλάτ. 0.65 μ., βάθ. 0.36 μ.· τῆς καλυπτούσης πλακὸς μῆκ. 1.34 μ., πλάτ. 0.89 μ.· τὸ πάχος ὧν 0.08 μ. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, βλέπων πρὸς ΝΑ. Πλὴν τοῦ σκελετοῦ, τελείως ἀποσυντεθειμένου, οὐδὲν ἕτερον ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου.

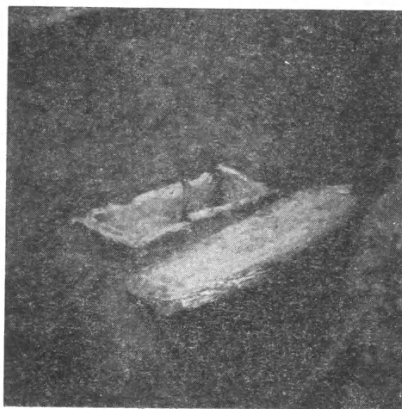
Ἐκεῖθεν ἡ τομὴ ἐστράφη πρὸς Α., ἀπεκαλύφθη δὲ καὶ δεύτερος ὅμοιος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος του εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ κατασκευασθέντος παραπλεύρως ἀποχωρητηρίου, φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο μεγαλυτέρων διαστάσεων τοῦ προηγουμένου καὶ—κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἀνασκάψαντος τοῦτον—οὐδὲν περιεῖχεν.

Ἦτο ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλοι ἀκόμη τάφοι νὰ περιελαμβάνοντο ἐντὸς τοῦ προκειμένου τύμβου. Ἀλλ' ἡ περαιτέρω ἐσκαφὴ αὐτοῦ ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ παρακειμένου οἰκίσκου, διὸ καὶ περιωρίσθη μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἡ ἔρευνα ἐνταῦθα.

2. Ὀλίγον δυτικώτερον τῆς ἀνωτέρω θέσεως, ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ, μικρὰ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς τρεῖς σαρκοφάγους, τοποθετημένας ἐγγύτατα ἀλλήλων καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου εἰς σχῆμα Π. Ἦσαν μονόλιθοι ἐκ μαλακοῦ πώρου, χρώματος κιτρινοπρασίνου. Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἦσαν ἐπιμελῶς ἐξεργασμένοι καὶ λεεασμένοι, πλὴν τοῦ πυθμένος, ἀδρῶς εἰργασμένου. Ἐξ αὐτῶν μόνον ἡ πρὸς Ν. ὀριζοντίᾳ διετηρεῖτο σχεδὸν ἀκεραία, ἐνῶ αἱ δύο κάθεται πρὸς αὐτὴν ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κατεστραμμένα· μῆκ. 2.06 μ., πλάτ. 0.60-0.57 μ., βάθ. 0.44 μ.

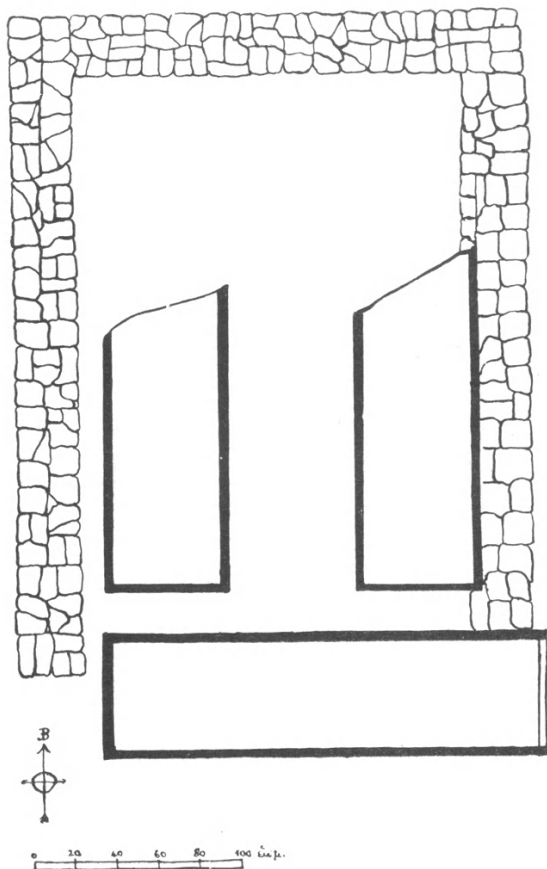
Καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς ἔλειπον αἱ καλύπτουσαι πλάκες καὶ ἦσαν πεπληρωμένοι χρώματος. Ἐντὸς ἡ πέριξ αὐτῶν οὐδὲν εὗρέθη πλὴν τεμαχιῶν ἀπὸ χονδρὰς καμπυλοσχήμους κεραμίδας, αἵτινες φαίνεται ὅτι προήρχοντο ἐξ ἄλλων τάφων τοῦ σχήματος ἴσως τῶν «κεραμίων σορῶν» (βλ. STACKELBERG, Gräber der Hellenen, πίν. VII, 1-2).

Περὶ τὸ ἥμισυ μέτρον χαμηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῶν σαρκοφάγων ἀνε-

Εἰκ. 29. Ὁ ἐν τῷ τύμβῳ πρὸ τῆς οἰκίας Μακρῇ εὐρεθεὶς παιδικὸς τάφος.

φάνη ταφικὸς περίβολος¹, ἐξικνούμενος εἰς βάθος μέχρι 0.90 μ. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ διπλῆς σειρᾶς λίθων καὶ ἔχουν πᾶχος 0.35 μ. Τὸ σχῆμά του εἶναι ὀρθογώνιον (2.45 × 3.00 μ.) ὃ δὲ νότιος στενὸς τοῖχος δὲν

III. Πρόχειρον σχεδιάσμα τοῦ ταφικοῦ περιβόλου καὶ τῶν ἀνωθεν αὐτοῦ σαρκοφάγων.

εὐρέθη (*σχεδιογράφημα III*). Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι πλὴν τῆς παρακολουθήσεως τῆς διαδρομῆς τῶν τοίχων καὶ τῆς τομῆς κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ βάθους οὐδεμίαν ἄλλην λεπτομερεστέραν ἔρευναν

¹ Βλ. ὅμοιον ἐν Ἀμβρακίᾳ, κατεσκευασμένον διὰ μεγαλυτέρων λίθων καὶ κατὰ τὸ πωλυγωνικὸν σύστημα, τοῦ 3ου - 2ου π.Χ. αἰ. (ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ΑΔ. 10, 1926, 63 κέ., εἰκ. 1-2). Ὁ ἐν Φαρσάλφ πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς παλαιότεραν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων περίοδον, ἀφοῦ αἱ ὑπερκείμεναι σαρκοφάγοι δὲν εἶναι νεώτεραι τοῦ 4ου - 3ου π.Χ. αἰ.

τοῦ προκειμένου κατασκευάσματος ἐνήργησα ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐπειγόμενος νὰ συμπληρώσω τὴν ταυτοχρόνως διεξαγομένην ἀνασκαφὴν τοῦ παρακειμένου μνημείου, περὶ οὗ ὁ λόγος κατωτέρω. Ἐπιφυλάσσομαι ὅμως νὰ ἐπαλέθω εἰς αὐτὸ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐνταῦθα.

Πρὸς τὸ παρὸν δύναται μόνον νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ὁ ταφικὸς οὗτος περίβολος συνδέεται πρὸς παλαιότεραν ταφὴν ἐκείνης, ἣτις δηλοῦται διὰ τῶν σαρκοφάγων, διότι πλὴν τῆς διαφορᾶς τῶν ἐπιπέδων ἡ μὲν πρὸς Ν. ὀρίζοντιᾳ ὑπερέβαινε τὴν νοτιτὴν ὀρίζουσαν πρὸς Α. γραμμὴν αὐτοῦ, ἡ δὲ πρὸς Δ. κάθετος ἔπιπτεν ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ ἀντιστοίχου τοίχου του.

Εἰκ. 30. Ἡ κρητὶς τοῦ τύμβου.

3. Περαιτέρω δυτικώτερον περὶ τὰ 20 μόλις μέτρα ἐγείρεται χαμηλὸς γήλοφος παραπλεύρως τῆς πρὸς Β. διερχομένης ὁδοῦ καὶ κάτωθεν τῆς ὑψηλότερον εὐρισκομένης Γυφτόβρυσης. Ὁ γήλοφος οὗτος ἀπετέλει ἐπιβλητικὸν τύμβον, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἐκρύπτετο ὠραῖος θολωτὸς τάφος.

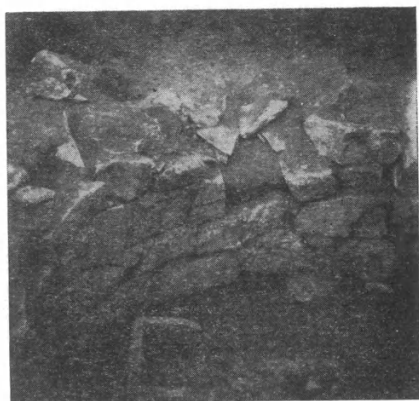
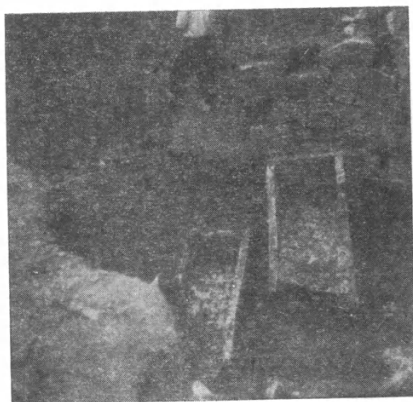
Εἰς τὴν βάσιν τῆς περιφερείας του ὁ τύμβος περιβάλλεται ὑπὸ κρηπιδος, ὕψους 1.50 μ, συνισταμένης ἐξ εὐθυνητρίας καὶ σειρᾶς ὀρθοστατῶν ἄνωθεν. Τὴν εὐθυνητρίαν σχηματίζουν μεγάλαι καὶ ἰσχυραὶ ἐπιμήκεις πλάκες ἐκ λευκοῦ ἄσβεστολίθου, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει μῆκος πλεόν τοῦ μέτρου καὶ πᾶχος περὶ τὰ 0.40 μ, ἀλλὰ τὸ πλάτος αὐτῶν ποικίλλει (εἰκ. 30). Οἱ ὑπερκείμενοι ὀρθοστάται συνίστανται ἐξ ὁμοίου ὕλικου καὶ ἔχουν ἐξειργασμένας ἀδρῶς μόνον τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ τὰς πλευρὰς προσαρμογῶν κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα, ἐνῶ τὸ πρὸς τὸν τύμβον μέρος αὐτῶν ἀφίεται ἀκατέργαστον. Ἡ συναρμογὴ τῶν εἶναι τεχνικὴ καὶ στερεὰ διὰ τῶν σχηματιζομένων ἐνιαχοῦ ὀδόντων. Διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τῆς κορυφῆς τῆς κρηπιδος τοποθετοῦνται ἄνωθεν τῶν ὀρθοστατῶν μικρότεροι λίθοι.

Μόνον τὸ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ τμήμα αὐτῆς ἡρευνήθη ἐπισταμένως ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς διὰ τὴν μελέτην τοῦ τρόπου κατασκευῆς της. Διὰ τὸ λοιπὸν αὐτῆς μέρος ἡ ἔρευνα περιορίσθη εἰς τὴν κατὰ διαστήματα διάνοξιν παραπλεύρως αὐτῆς φρεατίων, ἐκ τῶν ὁποίων κατεδείχθη ἡ καθ' ὅμοιον τρόπον κατασκευὴ της καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν διαδρομὴν καὶ τὸ κανονικὸν κυκλικὸν σχῆμά της, μὲ διάμετρον 19 μ, ἥτοι 60 πόδας¹.

¹ Τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς διαμέτρου εἶναι καὶ ἡ κρητὶς τοῦ ἐν Σύμῃ ὁμοίου τύμβου : L. Ross, AZ. VIII, 134, πίν. 13.

Διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τύμβου ἐγένετο σταυρική τομὴ ἐκ Β. πρὸς Ν. καὶ ἐκ Δ. πρὸς Α., εἰς βάθος μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς εὐθυνητηρίας. Διὰ τῆς τομῆς ταύτης ἐμελετήθη καὶ ἡ στρωματογραφία τοῦ τύμβου: τὸ χαμηλότερον στρώμα ἐξ ἐρυθρωπῆς γῆς· ἄνωθεν χαμηλὸν στρώμα λατύπης· ἐπ' αὐτοῦ ἰσόπαχον στρώμα ἀπὸ μαλακὸν φαιὸν χῶμα· τὸ λοιπὸν σωζόμενον ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς πληροῦται ὑπὸ μελανιζούσης καθαρᾶς γῆς.

Ἡ τομὴ ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ μέσον κυκλικὸν θολωτὸν τάφον, εἰς τὴν συστηματικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ὁποίου καὶ ἀφιερώθη τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀνα-

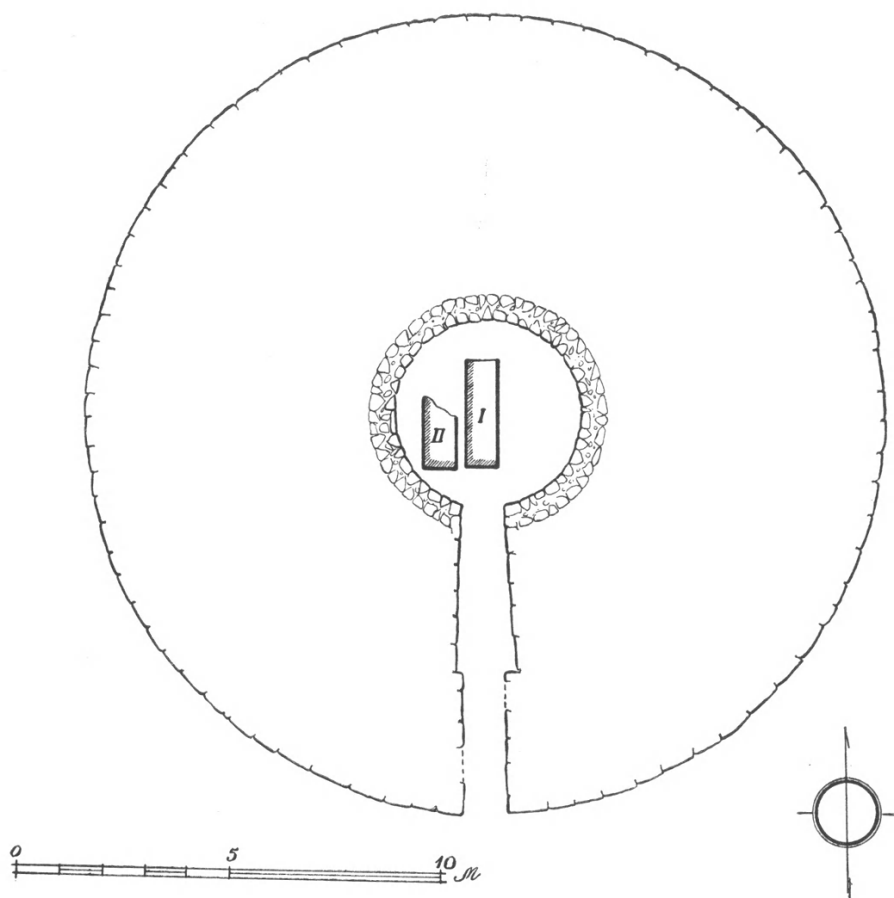
Εἰκ. 31 α-β. Ἡ θόλος τοῦ τάφου.

σκαφῆς. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἔκειτο ἐπὶ ὀλίγον ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου τῆς εὐθυνητηρίας τῆς κρηπίδος, συγκεκριμένως εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐκ λατύπης στρώματος. Ἡ βάσις αὐτοῦ ἔχει διάμετρον 4.50 μ., ὃ δὲ τοῖχος, δι' οὗ εἶναι ἐκτισμένος, ἔχει κατασκευασθῆ διὰ μεγάλων σιδηρολίθων κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα καὶ ἔχει πάχος 0.65 μ. (εἰκ. 31α-β σχεδ. IV)¹. Τὸ μεγαλύτερον μέρος του κατεστράφη κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους καὶ μόνον εἰς μερικὰ σημεῖα τὸ ὕψος τῆς θόλου φθάνει ἀκόμη εἰς 1-2 μ., εἰς ὃ ὕψος ἡ διάμετρος τοῦ κύκλου μειοῦται εἰς 4.10 μ.

Ἐπιμήκης στενὸς δρόμος ἔφερεν ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τύμβου εἰς τὴν θόλον. Ἐχει συνολικὸν μῆκος 7.25 μ., εἶναι δὲ ἐκτισμένος διὰ μεγάλων χονδρῶν πλακῶν, ὁμοίων πρὸς τὰς τῶν ὀρθοστατῶν τῆς κρηπίδος. Τὸ σχῆμά

¹ Τὸ παρὸν σχεδιογράφημα ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Δ. Θεοχάρη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰδιοῦ μου προχείρου σχεδίου καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ μνημείου· δὲν ἔχει ἐπομένως ἀξιώσεις ἀπολύτου ἀκριβείας εἰς τὰς λεπτομερείας, παρέχει ἐν τούτοις διαφωτιστικὴν παράστασιν τοῦ συνόλου.

του εἶναι ἰδιόρρυθμον: διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐξωτερικὸν ἔχει μῆκ. 3.92 μ., πλάτ. 1.10 μ.· τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα αὐτοῦ, ὅπερ θὰ ἦδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς προθαλάμος τοῦ τάφου, προσλαμβάνει τριγωνικὸν

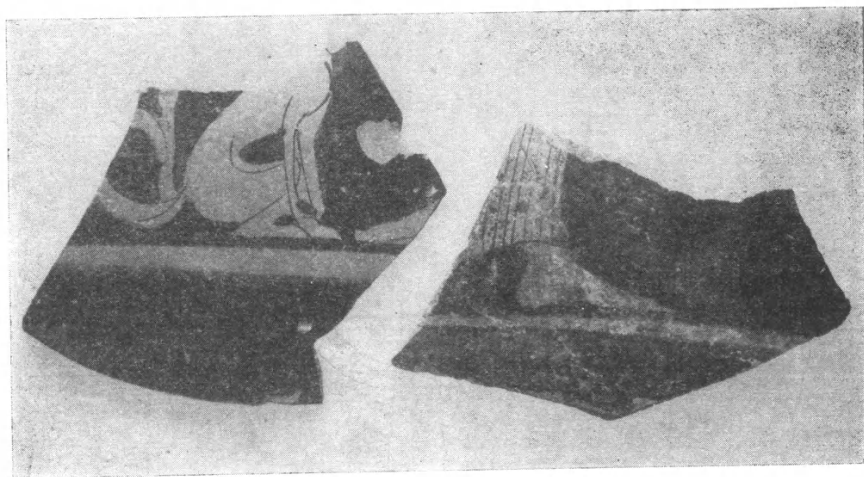

IV. Σχεδιογράφημα τοῦ ἐν τῷ τύμβῳ θολωτοῦ τάφου.

σχῆμα διὰ δύο ἀνοιγομένων ἑκατέρωθεν γωνιῶν· τὸ πλάτος αὐτοῦ ἐνταῦθα εἶναι 1.48 μ., εἰς τὴν εὔσοδον πρὸς τὴν θόλον 1.05 μ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα τοῦ δρόμου—προθαλάμου ἐκλείετο κατὰ τὴν ἐξοδὸν του διὰ ξυλίνης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θύρας, ὡς ἀποδεικνύει μέγας ἀριθμὸς κοινῶν σιδηρῶν ἥλων, εὐρεθέντων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τῆς δυτικῶς ἀνοιγομένης γωνίας. Κρίνοντας ἀπὸ τοὺς ἄλλους εὐρεθέντας ὁμοίους τάφους, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ὁλόκληρος ὁ δρόμος ἦτο ἐστεγασμένος· ὁπωςδῆποτε,

διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα αὐτοῦ, τὸν προθάλαμον, ἢ στέγασιν εἶναι βεβαία ἐκ τῆς παρουσίας τῆς θύρας κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς αὐτόν.

Ἐντὸς τῆς θόλου εὐρίσκοντο παρακείμεναι, κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς ἄκρον, δύο πώρινοι σαρκοφάγοι, ὅμοιαι ἀκριβῶς πρὸς τὰς εὐρεθείσας ἄνωθεν τοῦ προηγουμένου ταφικοῦ περιβόλου (εἰκ. 31α)· ἐξ αὐτῶν ἡ μία ἦτο κατεστραμμένη κατὰ τὸ ἥμισυ τῶν ὀρθίων αὐτῆς πλευρῶν, ἀλλ' ἡ βάσις τῆς διετήρει ὅλον τὸ μήκος, τῆς πρὸς Δ. εἶχε καταστραφῇ μόνον ἢ πρὸς τὰ

Εἰκ. 32. Ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἐκ τοῦ τάφου.

κάτω ὀρθία στενὴ πλευρά. Ἐξ ἀμφοτέρων ἔλειπον αἱ καλύπτουσαι πλάκες, τεμάχια δὲ τινὰ κατακείμενα εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς θόλου προήρχοντο ἀσφαλῶς ἐκ τούτων. Ἡ μεταξύ των ἀπόστασις ἦτο μόλις 0.25 μ., καὶ ἡ πρὸς Δ. εὐρισκομένη ἔκειτο ἐπὶ ὑψηλοτέρου (κατὰ 0.22 μ.) ἐπιπέδου τῆς ἄλλης. Τὸ πλάτος (0.75 μ.) καὶ βάθος (0.57-0.60 μ.) αὐτῶν ἔχουσι τὰς αὐτὰς διαστάσεις, διαφέρουσι δὲ μόνον κατὰ τὸ μήκος (τῆς πρὸς Α. 2.10 μ. τῆς ἄλλης 1.72 μ.).

Παραπλεύρως τῶν σαρκοφάγων τούτων εὐρέθησαν ἄφθονα ὄστρακα ἐκ μελαμβαφῶν σκύφων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. καὶ ἔτι ἀφθονώτερα ἀπὸ ἀγγεῖα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Μεταξὺ αὐτῶν εὐρέθησαν ἀκόμη καὶ δύο μικρὰ ὄστρακα ἐξ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ., ἅτινα καὶ ἀπεικονίζονται ἐνταῦθα (εἰκ. 32).

Ἐντὸς τοῦ προθαλάμου μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων ἡλὼν ἔκειτο καὶ μία σιδηρὰ στλεγγίς, μετρίας διατηρήσεως. Ἐπὶ ἄλλων ἔπειτα σημείων αὐτοῦ εὐρέθησαν καὶ ἄλλα μεγάλα τεμάχια ἀπὸ εὐμεγέθους κυρίως ἀμφορεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἀλλὰ τὸ πολυτιμότερον εὑρημα,

ὅπερ ἀπέδωσε τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τάφου, ὑπῆρξεν ὁ εἰς τεμάχια ἀνευρεθεὶς μέγας μελανόμορφος κρατὴρ τῆς χειρὸς τοῦ Ἑξηκίου, ὅστις, ἀποκατασταθεὶς ἤδη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ὑπὸ τοῦ συγκολλητοῦ τοῦ Ἑθν. Μουσείου Τρ. Κοντογιώργη, μέλλει νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἰδιαίτερας μελέτης καὶ δημοσιεύσεως. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι μικρὸν θραῦσμα τοῦ κρατῆρος τούτου εἶχεν ἀνευρεθῇ προηγουμένως ἐντὸς τῆς θόλου μετὰ τῶν λοιπῶν ὀστράκων.

Ἡ τοιαύτη μεταξὺ τῶν εὐρημάτων χρονικὴ ἀπόστασις ἔφερεν ἐν ἀρχῇ εἰς ἀπορίαν ὥς πρὸς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ τάφου. Ἡ σκέψις μου ὠδηγήθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν περίοδον μεταξὺ τοῦ 4ου καὶ 3ου π.Χ. αἰ., πρὸς τὴν ὁποίαν ἔφερον τὰ πολυάριθμα ὄστρακα καὶ αὐταὶ αἱ σαρκοφάγοι. Προσεκτικωτέρα ἐν τούτοις μελέτη μὲ ἔπεισεν ὅτι ὁ τάφος δὲν δύναται νὰ κατεσκευάσθῃ ἀργότερον τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἅπαντα δὲ τὰ μετὰ τὴν περίοδον ταύτην εὐρήματα ὀφείλονται εἰς μεταγενεστέρας αὐτοῦ χρήσεις. Εἰς τὴν ἀνωτέρω χρονολογίαν ἄγει πλὴν τοῦ εὐρήματος τοῦ κρατῆρος καὶ ὁ τρόπος κατασκευῆς τῆς τε κρηπίδος τοῦ τύμβου καὶ τῶν τοίχων τοῦ τάφου.

Τοιοιουτρόπως, διὰ τὴν κρηπίδα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὸ δεξιὰ τοῦ Ἑριδανοῦ παρόχθιον Θεμιστόκλειον τεῖχος (WREDE, Attische Mauern, 9 ἀρ. 22), τοῦ ὁποίου ἡ εὐθυντηρία κάτωθεν καὶ οἱ ὑπερκείμενοι ὀρθοστάται παρουσιάζουσι μεγάλην ὁμοιότητα κατασκευῆς πρὸς τὴν τοῦ τύμβου τῆς Φαρσάλου. Ὁ τρόπος ἔπειτα, καθ' ὃν εἶναι ἐκτισμένη ἡ θόλος, μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ βορειοελλαδικὸν πολυγωνικὸν σύστημα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μὲ τὰς καμπυλουμένας διαδρομὰς τῶν ὑπερκειμένων στοιβῶν (βλ. WREDE, ἔ.ἀ., 42· πρβ. NOACK, AM. 19, 1894, σ. 247 σημ. 3).

Τὸ ἀνωτέρω μνημεῖον παρουσιάζει ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι εἶναι ὁ πρῶτος θολωτὸς τάφος τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος ἀνευρέθη ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐπιστεύετο ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶχε παύσει ὀριστικῶς ἡ κατασκευὴ θολωτῶν τάφων¹ διὰ δύο κυρίως λόγους: τὴν ἀλλαγὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν νεκρικῶν ἐθίμων. Τὰ οἰκονομικῶς ἀνθοῦντα βασιλικά γένη τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, τὰ δυνάμενα νὰ διαθέτωσι διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν δαπανηρῶν θολωτῶν τάφων, εἶχον πλέον ἐκλείψει. Καὶ ἀντὶ τῆς ταφῆς ὁ νεκρὸς τώρα ἐκαίετο, ἢ καῦσις δ' αὐτοῦ καθίστα περιττὴν τὴν πολυτέλειαν

¹ Βλ. DRAGENDORFF, Thera II, 101. ZEHETMAIER, Leichenverbrennung und Leichenbestattung, 123-4· CAHEN ἐν Daremberg, DA. IV 2, 1213 (sepulcrum).

τοῦ θολωτοῦ τάφου. Τὴν θέσιν αὐτοῦ καταλαμβάνει ἤδη ὁ τύμβος, μεταφερομένου οὕτω τοῦ ενδιαφέροντος ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς λαμπρότητος τοῦ τάφου εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐπιδεικτικὴν αὐτοῦ ἐπιβλητικότητα¹.

Ἡ μυκηναϊκὴ ταφικὴ παράδοσις ἐν τούτοις δὲν σβῆνει καθ' ὅλοκληρίαν. Εἰς τὸν γεωμετρικὸν τάφον τοῦ Ἀσσαρλίκ² κατ' ἀρχάς μὲ τὸν θάλαμον καὶ τὸν δρόμον, ὅστις ἔφερε πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ καλύπτοντος τύμβου, εἰς τοὺς ὁμοίους ἔπειτα ἀρχαίους εἰς τὴν λοιπὴν Καρίαν³ καὶ τὴν νῆσον Θήραν⁴ εἶδον τὴν συνέχειαν τῆς μυκηναϊκῆς παραδόσεως: ἂν ἀποφεύγεται ἡ κατασκευὴ θολωτῶν τάφων ἔνεκα τῆς δαπανηρότητός των, χρησιμοποιεῖται ὅμως τὸ ὀλιγότερον δαπανηρὸν εἶδος τῶν ὑπογείων θαλαμῶν τάφων, ὅπερ, ἀνάγον τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς προμυκηναίους ἤδη χρόνους, δὲν ἔπαυσεν ὑφιστάμενον καὶ κατὰ τὴν ἀνθηροτέραν ἔτι περίοδον τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ παραπλεύρως τῶν θολωτῶν τάφων⁵. Εἰς μυκηναϊκὴν ὡσαύτως ἐπίδρασιν ὀφείλονται οἱ ὅμοιοι ἐτρουσκικοὶ τάφοι ἐν Ἰταλίᾳ⁶ καὶ οἱ μεταγενέστεροι ὑπόγειοι τάφοι τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν μεγαλοπρεπῆ ναιῖδοςχημον ἀρχιτεκτονικὴν των καὶ τὴν πλουσίαν αὐτῶν διακόσμησιν⁷.

Ἀλλὰ ζωηρότερον τῶν ἄνω παραδειγμάτων ἡ μυκηναϊκὴ παράδοσις ἐκφράζεται εἰς τοὺς ὀλίγους μέχρι σήμερον ἀνακαλυφθέντας θολωτοὺς τάφους.

Εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν γεωμετρικοὺς χρόνους ἀνήκουσιν οἱ γνωστοὶ θολωτοὶ τάφοι τῆς Μαρμαρίας καὶ τοῦ Βόλου καὶ εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον πρὸς τὴν ἀνατολίζουσαν τέχνην οἱ θολωτοὶ τάφοι τῶν Ἀρχάδων R, M, L (ANNUARIO, 10-12, 1927-1929, 202 κέ., πίν. IV

¹ CAHEN, ἑ.ἀ. Βλ. καὶ OM. Ὁδ. 24, 83-84: ὧς κεν τηλεφανῆς . . . ἀνδράσιν, εἴη | τοῖς, οἳ νῦν γεγάσι καὶ οἳ μετόπισθεν ἔσονται.—Ὁ τύμβος οὕτω ἐθεωρήθη νεωτερισμὸς τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, ἄσχετος πρὸς τὰς μυκηναϊκὰς ταφικὰς συνηθείας. Ἡ ἀρχὴ του ἀπεδόθη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ δὴ τοὺς Φρύγας, ὅπόθεν καὶ παρελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων: πρβ. KÖRTE, AM. 24, 1899, 42. ZEHETMAIER, ἑ.ἀ. Τελευταίως ὅμως ὁ VALMIN, *Tholos tombs and tumuli* (=Corolla archaeologica Gustavo Adolpho, 1932, 216 κέ.) ἀπέδειξε πόσον στενῶς συνδέεται οὗτος μετὰ τοῦ μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἐν γένει νεκρικῆς λατρείας.

² JHS. 8, 1887, 67 καὶ 79 κέ. καὶ 16, 1896, 245 κέ. Πρβ. DRAGENDORFF, ἑ.ἀ. σ. 101.

³ JHS. 20, 1900, 66 κέ.

⁴ DRAGENDORFF, ἑ.ἀ. 92 κέ.

⁵ Βλ. VALMIN, ἑ.ἀ., 223 κέ.

⁶ Βλ. A. MINTO, *Populonia*, 76 κέ.

⁷ Κατάλογον οὐ μόνον τῶν τάφων τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν γνωστῶν ἐξ ἄλλων περιοχῶν, οἵτινες παρουσιάζουν μυκηναϊκὴν ἐπίδρασιν, παραθέτει ὁ Καθηγητὴς Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ εἰς τὴν τελευταίαν θαυμασίαν ἐργασίαν του Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίας, 13-14 καὶ 50· πρβ. τοῦ αὐτοῦ, Ἀνασκαφὴ στὸ Καραμπουργάκι τῆς Θεσσαλονίκης (=ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΤΣΟΥΝΤΑ, 358 κέ.), σ. 363.

καὶ V). 'Απὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἦτο ἡδὴ γνωστὸς ὁ εἰς τὸ Παντικάπαιον (Mont d'Or) θολωτὸς τάφος, εὐρεθεὶς παραπλεύρως ἄλλων τοῦ προηγουμένου τύπου¹, ὅλοι σύγχρονοι πρὸς τὸν τῆς Φαρσάλου. 'Ακολουθοῦν ἔπειτα οἱ τρεῖς θολωτοὶ τάφοι παρὰ τὴν βουλγαρο-ἑλληνικὴν μεθόριον, ἐν τῇ 'Ανατ. Θράκῃ, τοῦ Mal-Tepe, Kurt-Kale καὶ Kirk-Kilisse (Σαράντα 'Εκκλησιῶν)², ἅπαντες τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Ὁ FILOW ἐν τῇ διαπραγματεύσει τῶν τελευταίων συνάγει τὸ καθ' ὅλα ὀρθὸν συμπέρασμα (ἔ.ἀ., σ. 115) ὅτι ἀποτελοῦσιν οὗτοι—ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὰ παλαιότερα (6ου αἰ.) εὐρήματα τοῦ Trebenischte—μεταγενεστέρας ἐπιβιώσεις μυκηναϊκῶν ἐπιδράσεων, αἵτινες ἀνάγονται μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀποδεικνύουν βαθεῖαν διείσδυσιν αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Σπεύδει ὅμως νὰ δηλώσῃ, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ προηγούμενοί του σοφοί, ὅτι «οἱ θολωτοὶ τάφοι ἐν Ἑλλάδι, οἱ γνωστοὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον, δὲν παρουσιάζονται πλέον». 'Αλλὰ τὰ προσαχθέντα ἀνωτέρω παραδείγματα ἐξ αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς γῆς ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἡδὴ τάφου τῶν Φαρσάλων δὲν ἀποδεικνύουν πόσον ἄδικος ἦτο ἡ παλαιότερα γνώμη καὶ δὲν παρέχουν τὴν ἐλπίδα ὅτι εἶναι δυνατόν καὶ ἄλλοι ὅμοιοι νὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς σὺν τῷ χρόνῳ, τοῦλάχιστον εἰς τὰ ἐχόμενα στεγρότερον τῆς παραδόσεως καὶ τὰ περισσότερον εὐημεροῦντα κατὰ τὴν ἀρχαίότητα διαμερίσματα τῆς ἑλληνικῆς Χώρας;

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

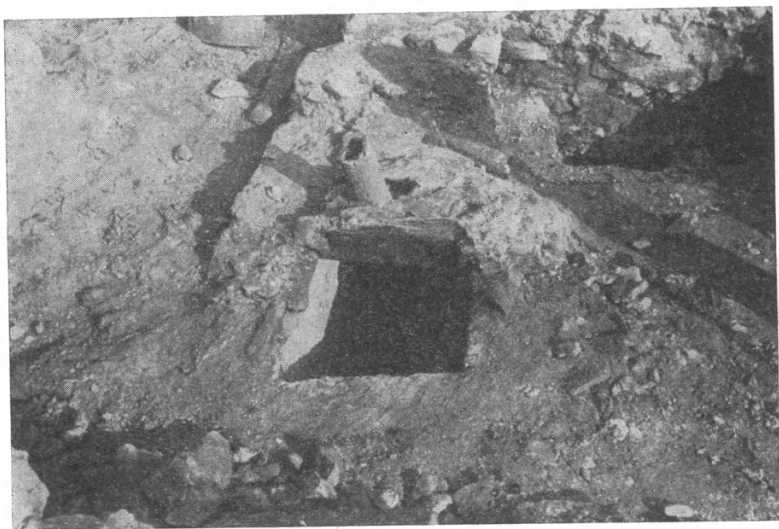
¹ S. REINACH, *Antiq. du Bosphore Cimmér.* (1892), 4 καὶ 17, πίν. Αα καὶ Β. Τὸν τύπον τοῦ τάφου τούτου ὅπως καὶ τῶν παρακειμένων ὁ Reinach θεωρεῖ ἀφιχθέντα ἐνταῦθα διὰ τῶν Μιλησίων ἀποίκων κατὰ τὸν 6ον-5ον π.Χ. αἰ. Πρβ. DURM, *Die Baukunst der Griechen*, 82 καὶ *Jahreshefte*, 10, 1907, 237.

² Ὁ τελευταῖος ἦτο ἡδὴ γνωστὸς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος (βλ. BSA. 17, 1911, 76 κέ., πίν. XX), ἀλλ' οἱ δύο πρῶτοι ἀνεσκάφησαν προσφάτως, δημοσιευθέντες ὑπὸ τοῦ FILOW ἐν *Bull. de l'Inst. archéol. Bulgare*, 11, 1937, 1 κέ.

7. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΙ

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1951 ἐσυνέχισα, δαπάνη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης — παρὰ τὴν λεωφόρον Στρατοῦ — νεκροπόλεως τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Συνοπτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν πρώτων ἐρευνῶν ἐδημοσίευσα ἤδη εἰς

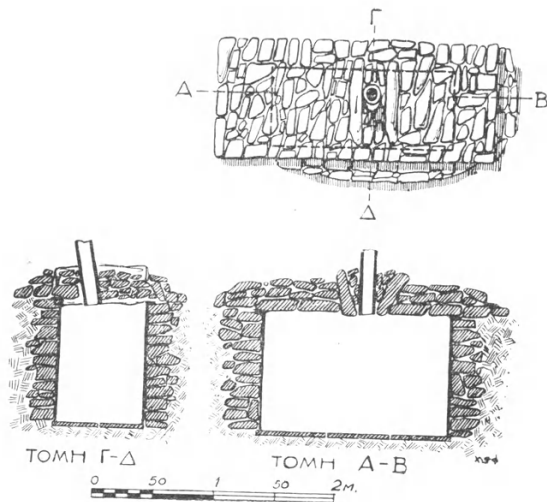
Εἰκ. 1. Τάφος μετ' ἀγωγοῦ χοῶν.

τὰ ΠΑΕ 1949 (σελ. 145-161), ὅπου προσεπάθησα δι' εἰκόνων καὶ σχεδίων μᾶλλον ἢ διὰ περιγραφῶν νὰ παράσχω σαφεῖ κατὰ τὸ δυνατόν εἰκόνα τῆς ποικιλίας τῶν ταφῶν. Τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν τύπων τῶν ἀποκαλυφθέντων τότε τάφων καὶ ἐπιταφίων μνημείων διατηρῶ καὶ εἰς τὴν παροῦσάν μου ἔκθεσιν, τὴν ἐπίσης βραχεῖαν καὶ συνοπτικὴν, ἐπὶ τῇ προόψει τῆς τελικῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὅλικοῦ.

Τ Α Φ Ο Ι

Οἱ περισσότεροι τῶν ἀνευρεθέντων τάφων καὶ κατὰ τὸ 1951 — δέκα τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν — ἀνήκουν εἰς τὸν ἀπλοῦν τύπον « α », σαμαροειδοῦς μορφῆς, ἀποτελουμένης ἀπὸ δύο ζεύγη ἀμφοικλινῶν κεράμων. Οἱ ἑπτὰ ἐκ τούτων περιεῖχον λείψανα καύσεως, ἐνῶ οἱ λοιποὶ ἑπτὰ περιέκλειον τὰ ὅσα τῶν νεκρῶν, τῶν ταφέντων χωρὶς νὰ προηγηθῇ καῦσις.

Αἱ ταφαὶ τοῦ τύπου τούτου ἦσαν πτωχαί. Ὅκτὼ νεκροὶ εὐρέθησαν ἐντελῶς ἀκτέριστοι. Εἰς δύο τάφους ἀνευρέθη μόνον ἀνὰ ἓν χαλκοῦν νόμισμα. Ἄλλος περιεῖχε μίαν χρυσὴν δανάκην (εἰκ. 9γ) καὶ ἐν ὀστέινον ἐργαλεῖον. Εἰς τέταρτον εὐρέθησαν ἑννέα πήλινα lacrymateria. Δύο ἄλλοι περιεῖχον

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ τάφου τῆς εἰκ. 1.

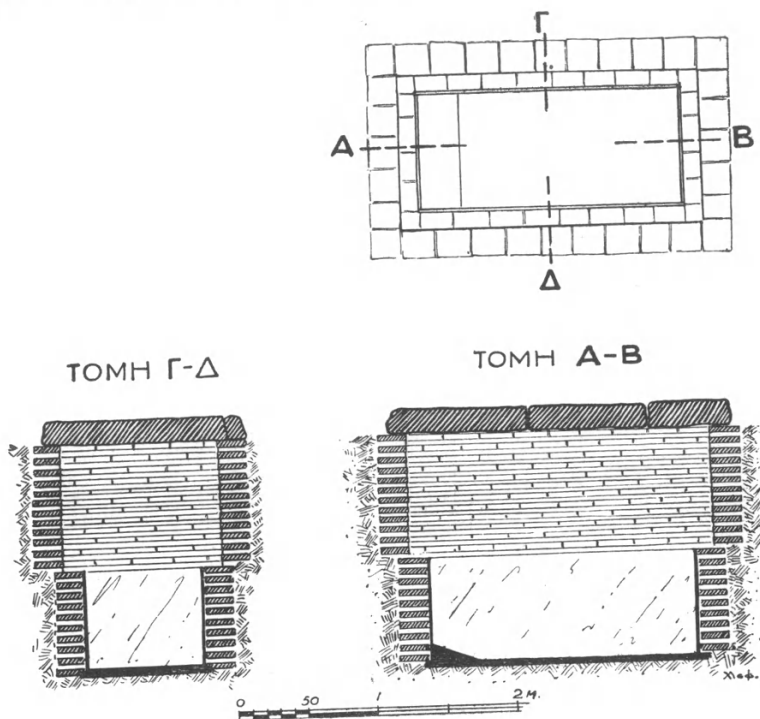
γυναικεῖα κοσμήματα (ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτίων (εἰκ. 9α), ψήφους περιδεραίου, ψέλια κ.ἄ. μικροαντικείμενα).

Τοῦ τύπου «β», χαρακτηριζομένου ἀπὸ τὴν κιβωτιόσχημον, μᾶλλον ἀβαθῆ, κτιστὴν θήκην, ἀπεκαλύφθησαν ὀκτὼ τάφοι, ἐπίσης πτωχοὶ εἰς κτερίσματα. Εἰς δύο ἐκ τούτων εὐρέθη ἀνὰ ἓν χαλκοῦν νόμισμα. Εἰς δύο ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἦσαν καὶ οἱ σχετικῶς πλουσιώτεροι, εὐρέθησαν: ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτίων, χρυσοῦν περιάπτον μετ' ἐξηρημένων πολυτίμων λίθων (εἰκ. 9β, δ), χρυσὴ δανάκη, ψῆφοι περιδεραίου, ὑάλινον βαλσαμάριον καὶ χαλκοῦν κάτοπτρον. Οἱ λοιποὶ τέσσαρες ἦσαν ἐντελῶς ἀκτέριστοι. Περίπτωσης inhumatio ἐσημειώθη μόνον μία.

Τοῦ τύπου «γ», ὁμοίου πρὸς τὸν προηγούμενον, ἀλλὰ μὲ εὐρύτερας διαστάσεις, ἐπιμελεστέραν κατασκευὴν καὶ μαρμαρίνην ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν, ἀπεκαλύφθησαν 3 μόνον τάφοι. Ἐκ τούτων ὁ εἰς εὐρέθη κατεστραμμένος ἐκ θεμελιώσεως μεταγενεστέρου κτηρίου, ὁ δεύτερος περιεῖχε λείψανα καύσεως καὶ ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτίων (εἰκ. 9ζ), ὁ δὲ τρίτος ὅστις νεκροῦ — ἐπρόκειτο περὶ inhumatio — καὶ δύο πήλινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἕτερον: μικρὸν πιθοειδὲς

μετ' ὀριζοντίων αὐλακώσεων, χαρακτηριστικῶν τῶν τελευταίων αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Εἰς τὸν τύπον τοῦτον δύναται νὰ ἀναχθῇ καὶ ὁ πλέον ἐνδιαφέρον τάφος τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης. Τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ ἦτο πῆλι-

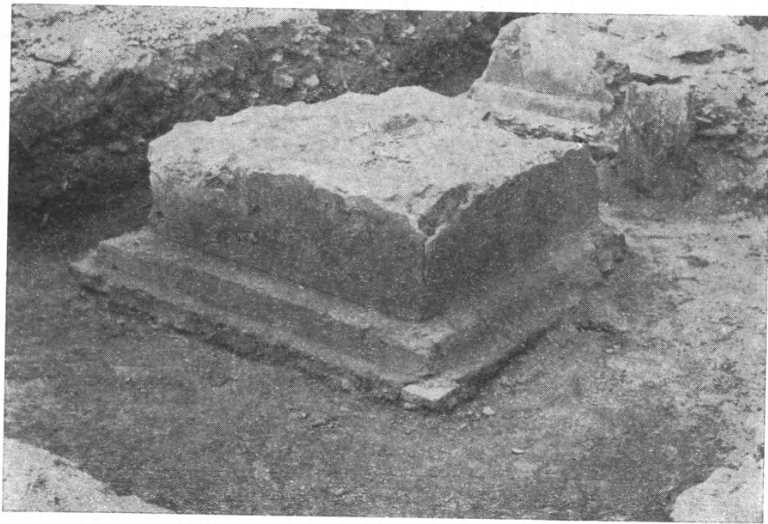

Εἰκ. 3. Τάφος. Κάτοψις καὶ τομαί.

νος κυλινδρικός ἀγωγὸς χοῶν (πρβ. G. OECONOMUS, De profusionum receptaculis sepulcralibus, σ. 1 κ. ἐπ., εἰκ. 1-3), ἐνσφηνωμένος με ἐλαφρὰν ἀπόκλινιν ἀπὸ τῆς καθέτου μεταξὺ τῶν ἀκατεργάστων σχιστολιθικῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον ὡς κάλυμμα αὐτοῦ (εἰκ. 1-2). Οὗτος περιεῖχε τὰ ὑπολείμματα καύσεως, γυναικὸς προφανῶς, καὶ ἐκπληκτικῶς ἄφθονα κτερίσματα, ἤτοι ζεῦγος χρυσῶν ἐνωτίων (εἰκ. 9 ε), μικρὸν χαλκοῦν ἀρτυτήρα, δύο πῆλινα lacrymateria, δύο περόνας καὶ 48 πῆλινα εἰδῶλια (εἰκ. 10 α, β, δ, ε καὶ 11 α, γ, ε), τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἰκονίζουσιν Ἀφροδίτην κατὰ τὸν τύπον τῆς Venus pudica. Τὰ κτερίσματα ταῦτα ἐκάλυπτον ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς τέφρας τῆς νεκρᾶς.

Εὐρέθη τέλος εἰς τάφος ἄλλου τύπου, μὴ ἐμφανισθέντος κατὰ τὰς ἀνα-

σκαφὰς τοῦ 1949. Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπαλλήλων χώρων, κτιστῶν δι' ὀπτοπλίνθων. Ὁ ἄνω χῶρος εἶναι ἀπλοῦς χωρὶς ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν. Ὁ ὑποκείμενος, ὃ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν κυρίως τάφον, εἶναι στενότερος, φέρει δὲ ὀρθομαρμάρωσιν ἐκ λεπτῶν πλακῶν, καλῶς ἐξεργασμένων (*εἰκ. 3*). Εἶδος ταφῆς: inhumatio. Κτερίσματα: χαλκοῦν νόμισμα, τεμάχια ἀγγείων καὶ θραύσματα ὀστεῖνου κοσμήματος.

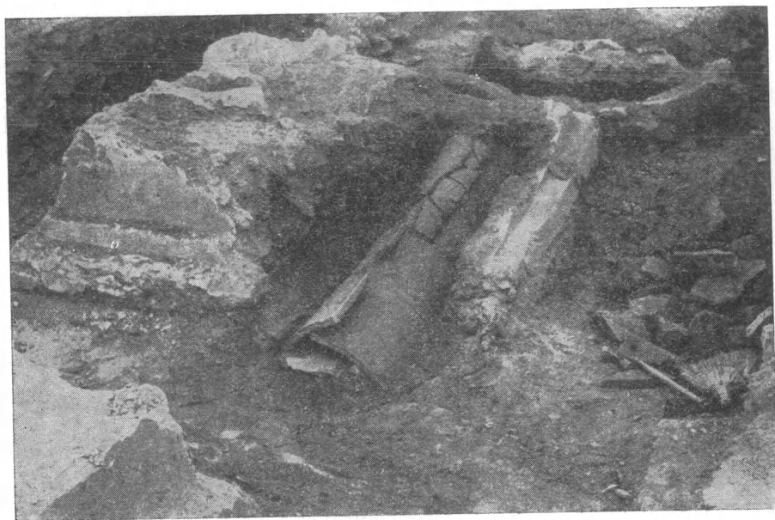

Εἰκ. 4. Ἐπιτύμβιοι κτιστοὶ βωμοί.

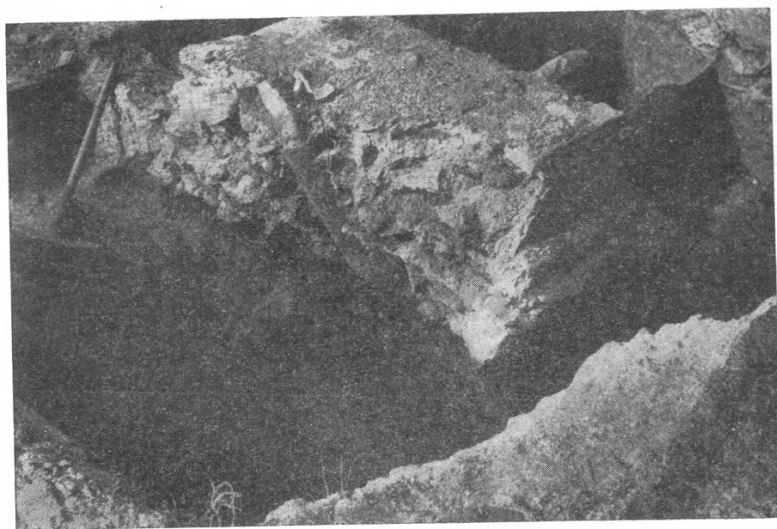
ΕΠΙΤΑΦΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Βωμοὶ κτιστοί, ὅμοιοι πρὸς τοὺς κατὰ τὸ 1949 ἀποκαλυφθέντας (ΠΑΕ 1949 σ. 154 κέ.), εὗρέθησαν δύο (*εἰκ. 4*), ἀλλ' οὗτοι δὲν ἔφερον ἀγωγούς χοῶν. Ἠνοίχθη μόνον ὁ εἷς (*εἰκ. 5*), ὃ ὁποῖος περιέκλειε ὑπὸ τὴν βάσιν του τάφον τύπου «α». Ταφή: crematio ἄνευ κτερισμάτων.

Ἡρευνήθη πρὸς τούτοις ἕτερος κτιστὸς βωμός, μετ' ἀγωγοῦ χοῶν αὐτός, ὅστις εἶχε μὲν ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1949, δὲν εἶχεν ὅμως τότε ἀνοιχθῇ. Διὰ τῆς φωτογραφίας τῆς *εἰκ. 6* καὶ διὰ τῶν σχεδίων τῆς *εἰκ. 7* παρέχεται ἡ μορφή τοῦ μνημείου καὶ διαγράφεται ἡ διάρθρωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ: Ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ βωμοῦ ὑπῆρχε νεκρική θήκη Α, μήκους 0,90 μ., πλάτ. 0,30 μ. καὶ ὕψ. 0,23 μ., ἐκτισμένη καὶ ἐπεστρωμένη δι' ὀπτοπλίνθων. Αὕτη ἐκαλύπτετο διὰ τριῶν λιθίνων πλακῶν Β, πλάτους 0,16 μ. Ἐπὶ τοῦ σημείου ἀκριβῶς ὅπου δύο ἐκ τῶν πλακῶν τούτων συνηρμόζοντο,

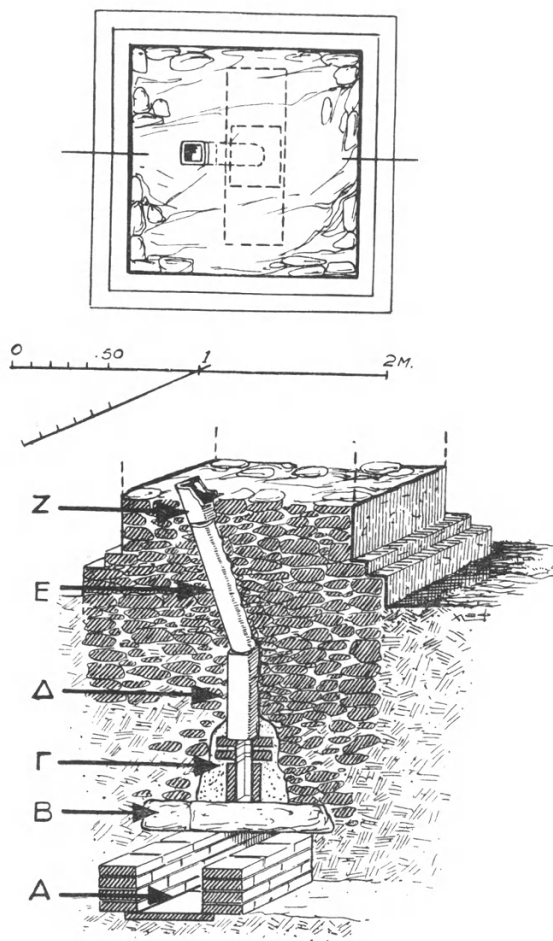

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἀνοιχθεὶς.

Εἰκ. 6. Ἐπιτύμβιος βωμὸς μετ' ἀγωγού_χοῶν ἀνοιχθεὶς.

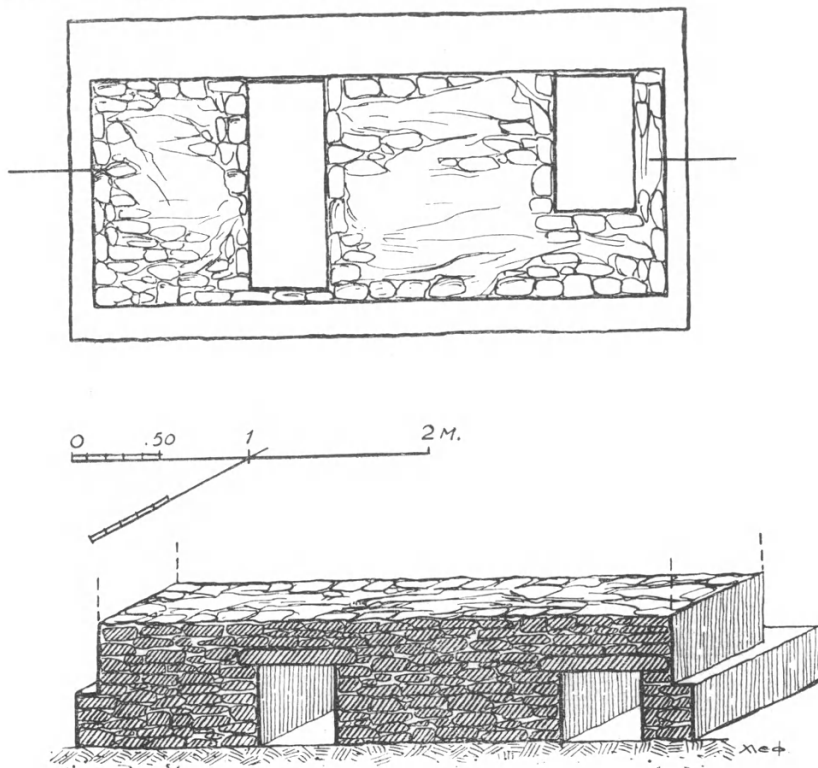
ἀφήνουςαι στενὴν δίοδον, εἶχε κατασκευασθῇ ἀγωγὸς Γ, ὕψ. 0,30 μ., κτιστὸς δι' ὀπτοπλίνθων, καθέτως καὶ ὀριζοντίως διατεταγμένων καὶ περιβεβλημένων διὰ παχέος καὶ ἰσχυροῦ ἀσβεστοκονιάματος. Πήλινος σωλὴν Δ, τετραγώνου

Εἰκ. 7. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ βωμοῦ τῆς εἰκ. 6.

διατομῆς, εἶχε τοποθετηθῇ καθέτως ἐπὶ τὸ στόμιον τοῦ ὡς ἄνω ἀγωγοῦ. Περαιτέρω οἱ λοιποὶ σωλῆνες, ὁ Ε, κυκλικῆς τομῆς, σφζόμενος πλήρως, καὶ ὁ Ζ, τετραγώνου τομῆς, σφζόμενος ἐν μέρει, εἶχον κατεύθυνσιν πλαγίαν. Ἐντὸς τῆς νεκρικῆς θήκης εὐρέθησαν μόνον λείψανα καύσεως νεκροῦ ἄνευ περισμμάτων.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν βωμῶν τούτων ἀνήκει ἄλλο ἐπιτάφιον μνημεῖον, τοῦ ὁποῖου ὅμως τὸ σχῆμα ἦτο ἐπίμηκες, διότι κάτωθι αὐτοῦ ὑπῆρχον δύο παράλληλοι νεκρικοὶ θῆκαι (εἰκ. 8). Καὶ εἰς ἀμφοτέρας ἐβεβαιώθη crematio. Κτερίσματα: δύο πήλινα lacrymateria.

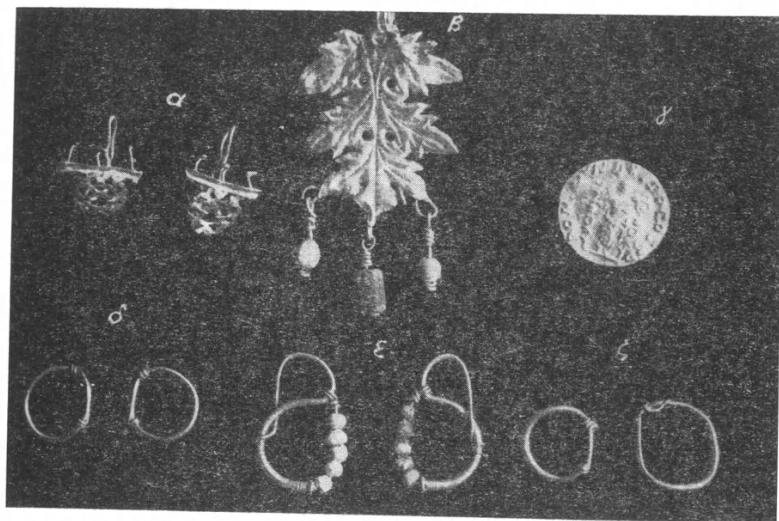
Εἰκ. 8. Ἐπιτύμβιον μνημεῖον μετὰ δύο νεκρικῶν θηκῶν.

Τέλος ἀπεκαλύφθη ἓν μικρὸν «ἡρώων», ὅμοιον πρὸς τὰ κατὰ τὸ 1949 εὑρεθέντα (πρβ. ΠΑΕ 1949 σ. 151, εἰκ. 7), ἀλλὰ τοῦτο ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένον ἐκ μεταγενεστέρων οἰκοδομικῶν θεμελιώσεων.

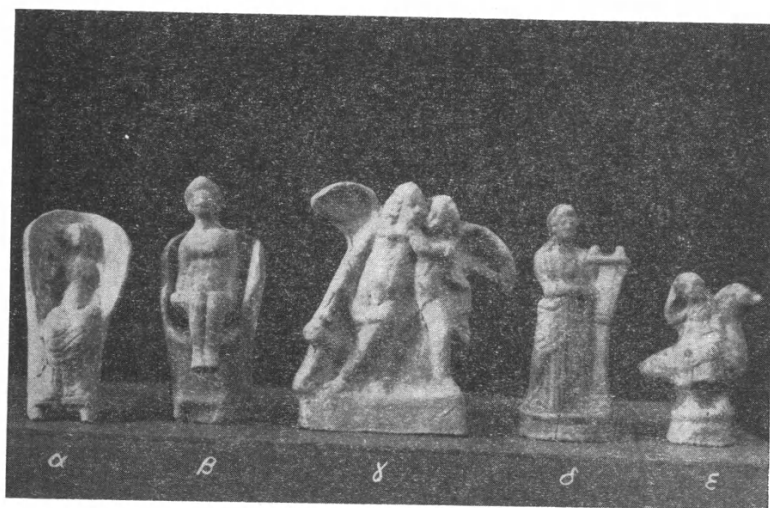
Πλὴν τῶν κτερισμάτων τῶν τάφων, τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω ἐσημειώθησαν, εὑρέθησαν μετὰ τῶν χωμάτων καὶ τὰ ἐξῆς ἀντικείμενα:

1. Ἐπιτυμβία ἐπιγραφὴ ἀκεραία, ἣτις εἶχεν ἀποσπασθῇ ἐκ παλαιότερας ταφῆς, χρησιμοποιοῦνθῆσα κατόπιν ὡς κάλυμμα τάφου.

2. Τέσσαρα θραύσματα λεπτῶν πλακῶν ἐξ ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντετειχισμέναι εἰς κτιστοὺς βωμοὺς καὶ ἄλλα ἐπιτύμβια μνημεῖα (tabellae).

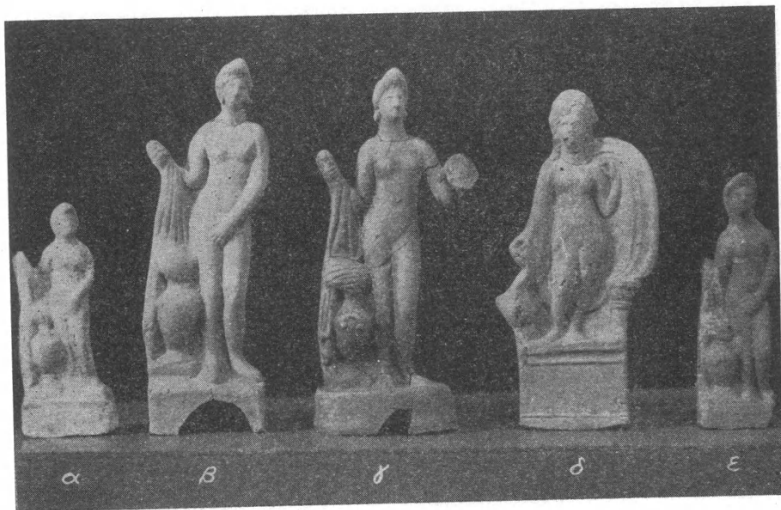

Εἰκ. 9. Χρυσὰ κτερίσματα.

Εἰκ. 10. Πήλινα εἰδώλια.

3. Μαρμαρίνη πλάξ μὲ ἔγκοιλα πέλματα.
4. Βάσις κιονίσκου, χονδροειδῶς εἰργασμένη.
5. Δέκα χαλκᾶ νομίσματα, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπροσδιόριστα, ὥς καὶ τὰ ἐντὸς τῶν τάφων εὑρεθέντα.
6. Δίσκος κατόπτρου.
7. Χαλκῇ περόνη.
8. Τρία πήλινα εἰδώλια: Ζεῦγος Ἑρώτων (*εἰκ. 10 γ*), Venus pudica

Εἰκ. 11. Πήλινα εἰδώλια.

(*εἰκ. 11 γ*), Ἀφροδίτη μετὰ δελφίνος (*εἰκ. 11 δ*). Τὸ τελευταῖον φέρει ὀπισθεν ἐπιγραφὴν δηλωτικὴν τοῦ ἐργαστηρίου: *Οὐαλερίου*.

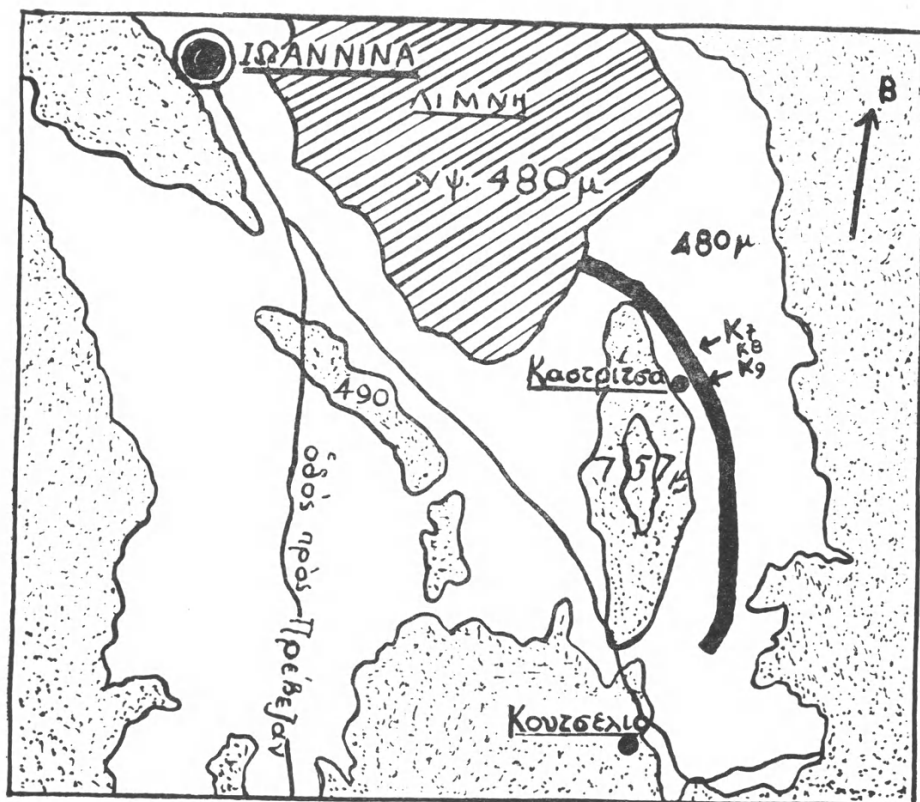
9. Ἑπτὰ πήλινα lacrymateria.

Αἱ χρονολογικαὶ ἐνδείξεις συμβιβάζονται πρὸς τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ 1949 (ΠΑΕ ἔ.ἀ. σ. 159 161), καθ' ἃ αἱ ἐρευνηθεῖσαι ταφαὶ ἐκτείνονται εἰς χρονικὴν περίοδον, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου καὶ φθάνουσιν μέχρι τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ.Χ. Παρατηρεῖται καὶ πάλιν ὅτι χριστιανικαὶ ταφαὶ δὲν ἐσημειώθησαν.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΚΑΣΤΡΙΤΣΑΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ¹

Πρὸ τριετίας περίπου ἐπεχειρήθη ἡ ἀποξήρανσις τῆς νοτιοανατολικῶς τῶν Ἰωαννίνων συνεχομένης κοιλάδος Κουτσελιοῦ καὶ Καστρίτσας. Ἡ κοιλάς

ΚΛ. 1:100.000.

Εἰκ. 1. Χάρτης τῆς νοτίως τῶν Ἰωαννίνων κοιλάδος Κουτσελιοῦ καὶ Καστρίτσας μετὰ τῆς ἀποξηραντικῆς αὐλάκος (ἡ παχεῖα μελανὴ γραμμὴ· αἱ στιγμαὶ δηλοῦν τὴν ὀρεινὴν περιοχὴν).

αὕτη, εὗρισκομένη εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μετὰ τῆς ἐπιφανείας τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων (ὑψ. 480 μ.), ἔνεκα τῶν πέριξ ὀρέων καὶ ὑψωμάτων καὶ τοῦ

¹ Παρέχομεν ἐνταῦθα συνοπτικὴν περιγραφὴν τῆς μικρᾶς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Καστρίτσας. Λεπτομερέστερον ἐκτίθενται τὰ πορίσματα εἰς προσεχῇ τόμον τῆς ΑΕ, ἔνθα περιλαμβάνονται καὶ εὐρήματα ἐτέρων περιοχῶν τῆς Ἠπείρου.

βροχεροῦ κλίματος τῆς Ἡπείρου, λιμνάζει κατὰ τὸν χειμῶνα, ιδίως δὲ ἡ περὶ τὸ Κουτσελιὸν περιοχὴ (εἰκ. 1).

Ἡ διανοιγεῖσα διὰ τὴν ἀποστράγγισιν τῶν ὑδάτων τῆς κοιλάδος αὐτῆς, βάθους 2,5-5 μ. περίπου καὶ μήκους 6.000 μ., ἀρχομένη ἀπὸ τῆς λεκάνης τοῦ Κουτσελιοῦ, διέρχεται παραλλήλως καὶ ἐγγὺς τῶν ἀνατολικῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ *Καστρίτσα* (ὕψ. 757 μ.) καὶ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, ἀπολήγουσα εἰς τὴν βορειότερον κειμένην λίμνην τῶν Ἰωαννίνων. (Ἡ παχεῖα μελανὴ γραμμὴ τῆς εἰκ. 1).

Ἐπὶ τῆς βορείου ἐπιπέδου ἐπιφανείας τοῦ ἐπιμήκους βουνοῦ 757 διατηροῦνται ἔκτενῇ λείψανα ἀρχαίου πολυγωνικοῦ τείχους, ἔχοντος ἱκανῶς μεγάλην περίμετρον, ὑπὲρ τὰ 3.000 μέτρα¹.

Ἡ νοτία καὶ ἡ δυτικὴ κυρίως πλευρὰ τοῦ τείχους παρουσιάζουν μεταγε-νεστέρας ἐκ θεμελίων ἐπισκευάς, ἐκ μικροτέρων ἀκανονίστων λίθων καὶ ἀσβέ-στου, ὥς συνδετικῆς ὕλης, γενομένης πιθανώτατα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου γενομένων καταστροφῶν (167 π.Χ.).

Ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως διατηροῦνται εἰσέτι ὀλίγα λείψανα ἀρχαίων κτη-ρίων. Ἐν τούτων, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἔνεκα τοῦ μεγέθους, τοῦ σχήματος καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ναός. Ἔτερα, γειτονικά, φαίνονται νὰ ἔχουν δημοτελῆ προορισμόν.

Ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων ἐκεῖ ὀστράκων, ἐνίστε καὶ τῶν ὑστέρων ρωμαϊ-κῶν χρόνων, καθίσταται πιθανόν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐγκατελείφθη κατὰ τὸν 5ον ἢ 6ον μ.Χ. αἰῶνα ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς, οἱ ὅποιοι κατέφυγον ἴσως εἰς τὴν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἰδρυθεῖσαν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων².

¹ Σύντομον περιγραφὴν ἰδὲ M. LEAKE, *Travels in Northern Greece*, IV σελ. 127-9, ROUSSEVILLE, *Voyage de la Grèce*, ἔκδ. β', I σελ. 137-9, TH. HUGHES, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, I σελ. 477, ΣΠΥΡ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Ν. Ἑλληνομνή-μων, ΙΑ' σελ. 28 κ.ἑξ. κ.ἄ. Περὶ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως ἰδίᾳ ἰδὲ PHILIPPSON, *Thes. salien und Epirus*, σελ. 192, 238 κ.ἄ.

² Εἶναι μᾶλλον βέβαιον, ὅτι τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ (Περὶ Κτισμά-των, IV, 1, 37), τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν μετάθεσιν τῶν κατοίκων τῆς παλαιᾶς *Εὐροίας* εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἰδρυθεῖσαν *νεωτέραν Εὐροίαν*, ἀναφέρεται εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων (ἰδὲ σχετικῶς καὶ PHILIPPSON, RE² ἐν λέξει *Euroia*). Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ΙΕΡΟΚΛΕΟΥΣ (Συνέκδημος 651,4-652,7) ἀκολουθουμένη σειρὰ ὀνομασίας τῶν πόλεων τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, καθ' ἣν ἡ *Εὐροία* Ἀκνίου ἀναφέ-ρεται μεταξὺ τῆς Δωδώνης καὶ Ἀδριανουπόλεως, εἰς περιοχὴν δηλ. ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν κοιλάδα τῶν Ἰωαννίνων (*Νικόπολις*, *Δωδὼναι*, *Εὐροία* Ἀκνίου, Ἀδριανούπολις, Ἀππων(ι), Φοινίκη, Ἀγχιασμός κλπ.). Ὁ ERNEST HONIGMANN εἰς τὴν τελευταίαν ἐκδοσιν τοῦ *Συνεκδήμου* (1939, σελ. 7), παραδέχεται ἐπίσης, ὅτι ἡ *Εὐροία* Ἀκνίου εἶναι τὸ κά-στρον τῶν Ἰωαννίνων καὶ συνάπτει μετ' ἐπιφυλακτικότητος τὴν περὶ τὸν Ἀκνίου

Μεταξὺ τῆς καμπύλης 7, 8 καὶ 9 (εἰκ. 1, K7, K8, K9) καὶ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῆς αὐλάκος, εἰς βάθος 1,50 μ. ὑπὸ τὴν καθαρὰν νεωτέραν ἐπὶχώσιν, ἐκτείνεται στρωσίς συνεχῆς, πάχους 0.80-0.90 μ., τῶν κλασσικῶν καὶ ἐλληνιστικῶν χρόνων, περιέχουσα ἐγχώρια ἀγγεῖα, χειροποίητα καὶ τροχήλατα, ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα μὲ στυλινὸν μελανὸν γάνωμα νοτίας προελεύσεως, τεμάχια μεγάλων πίθων, λίθους, ἄνθρακας καὶ σποραδικοὺς τάφους. Μετὰ τούτων ἀνευρέθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐργαζομένων ἐργατῶν καὶ παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς· δύο μεγάλοι ἐκ σιδήρου διπλοὶ πελέκει, σιδηραὶ αἰχμαὶ δοράτων καὶ τινα νομίσματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος¹. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο διακρίνεται πολλαχού τῆς τάφρου στρωσίς λεπτὴ ἐκ μικρῶν λίθων, οἱ ὅποιοι κατέρρευσαν ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου βουνοῦ. Ὑπὸ τὴν λιθόστρωσιν τέλος καὶ ὑπὸ τὴν παρεμβالλομένην ἐνίοτε καθαρὰν στρωσιν ἀνευρέθησαν τὰ προϊστορικὰ ὄστρακα τῶν κατωτέρω περιγραφομένων τεσσάρων κατηγοριῶν ἐντὸς στρώματος ἔξ ἀργιλλώδους γῆς.

Εἰς πολλὰ σημεῖα ἡ ἐκσκαφὴ τῆς αὐλάκος εἶχεν ἀνατρέψει ἐν μέρει τὸ προϊστορικὸν στρώμα, διότι πολλὰ τῶν προϊστορικῶν ὀστράκων, ὅπως καὶ τὰ ἐγγάρακτα τῆς κατηγορίας I, ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῶν ἀπορριφθέντων ἐκτὸς τῆς τάφρου χωμάτων, ἕτερα δὲ τεμάχια εὐρέθησαν ἐνεσφηνωμένα ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐπιφανείας τοῦ πυθμένος τῆς τάφρου.

Ἐνιαχοῦ ἐφάνη, ὅτι τὸ προϊστορικὸν στρώμα διεδέχετο τὸ κλασσικόν, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῆς λιθοστρώσεως καὶ τῆς κατωτέρας καθαρᾶς στρώσεως. Νοτίως τῆς καμπύλης 9 ἡ τομὴ τῆς αὐλάκος ὑπῆρξε καθαρὰ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔνδειξις τῆς ἐκεῖ ἀπουσίας ἀρχαίων λει-

πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἀναφερομένην *Ἀλησίον (πεδίον)*, ὅπερ ὁμοῦς *Ἀλήσιον πεδίον* εὐρίσκεται ἐν *ἡλίερω* τῆς Μ. Ἀσίας (πρβλ. ΠΟΛΥΔΕΥΚΟΥΣ Ὀνομαστικὸν VI, 63 καὶ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. *Τραγασαί*). Πιθανώτερον ἢ *Εὐροία Ἀκνίον*, ἀπαντῶσα οὕτως εἰς ὅλα τὰ γνωστὰ χειρόγραφα τοῦ Συνεκδήμου (ιδὲ BURCKHARDT, Hieroclis Synecdemus, σελ. 12), ἀποτελεῖ παραφθορὰν τῆς γραφῆς *Εὐροία ἐκ νέον*, ὅθεν ἡ ἄγνωστος ἄλλοθεν *Ἀκνίον*. Ἴσως δηλ. εἰς ἐν τῶν ἀρχαιοτέρων χειρογράφων προσετέθη παρὰ τὴν λ. *Εὐροία* ἡ διευκρίνησις *ἡ ἐκ νέον*, πρὸς δήλωσιν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς παλαιᾶς καὶ ἐγκαταλειφθείσης Εὐροίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἄρτι ἀνυδρυθείσης ἐκ νέου (Ἐκτενέστερον ιδὲ Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ εἰς περιόδ. Ἡπειρωτ. Ἑστία τ. Α' 1952, τευχ. 6). Ἀνάλογον φαινόμενον παραφθορᾶς παρέχει τὸ εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Φωτικῆς μνημονευόμενον ἱερὸν τῆς *Dianae Tenacrae*, τὸ ὅποιον εὐφυῶς ὁ ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ συνάπτει πρὸς τὴν *Ἀρτεμιν Ἀκρίαν* (Ἀρτέμιδι τῇ ἐν Ἀκρᾷ) πρβλ. ΑΕ 1924 σελ. 195 ἔξ.

¹ Χαλκοῦν νόμισμα Φιλίππου Β' (διάμ. 0,017 μ.): κεφαλὴ Ἀπόλλωνος, ἱππεὺς (HEAD-ΣΒΟΡΩΝΟΥ τ. I, σελ. 292) καὶ ἕτερον ἐκ χαλκοῦ (διάμ. 0,016 μ.): κεραυνὸς ἐπὶ ἀσπίδος καὶ ἐπιγραφὴ [ΜΟ]Α[ΟΣΣΩΝ], κεραυνὸς ἐντὸς στεφάνου ἐκ κλάδου ἐλαίας (πρβλ. B.M.C. Thess. σελ. 101, 1, πίν. XVIII, 14 καὶ HEAD-ΣΒΟΡΩΝΟΥ, I σελ. 403, τῶν πρὸ τοῦ 342 π.Χ. χρόνων.

ψήνων· διότι ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ τάφρος, καμπτομένη ἀνατολικώτερον, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ, διερχομένη διὰ τῆς κοιλάδος εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον, ἔνθα, ἔνεκα τῆς ὑγρασίας, θὰ καθίστατο δυσχερὴς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ οἰκίσις. Δὲν ἀποκλείεται ἐπομένως δυτικώτερον τῆς τάφρου καὶ ἐγγύτερον τῶν κλιτύων νὰ ὑπάρχουν ἀρχαῖα λείψανα.

Ἡ σπουδαιότης τῆς θέσεως ταύτης κατέστη προφανής, ἔνεκα τῆς φύσεως τῶν εὐρημάτων, μερικὰ τῶν ὁποίων διὰ πρώτην φορὰν ἐγένοντο γνωστά εἰς τὴν Ἑπειρον, τῆς ἐκτάσεως τῶν εὐρημάτων (ἀπόστασις μεταξὺ K7 καὶ K9 περὶ τὰς τρεῖς ἑκατοντάδας μέτρων) καὶ τῆς διαρκείας τοῦ συνοικισμού. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐνεῖχε τὸ γεγονός, ὅτι μορφαί τινες ὀστράκων καὶ ἀγγείων (κατηγορία II, III, IV) εἶχον ἀνευρεθῇ εἰς μικρότερον ἀριθμὸν καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν τοῦ Κουτσελιοῦ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν N. HAMMOND καὶ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ¹ ἰδίᾳ.

Διὰ μικρᾶς δαπάνης ἐκ 3.000.000 δραχμῶν, διατεθείσης παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐπεχείρησα κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1951 δοκιμαστικὴν ἔρευναν, περιορισθεῖσαν κυρίως εἰς τὸν μεταξὺ τῆς αὐλακος καὶ τοῦ βουνοῦ χῶρον, καὶ τῆς ὁποίας τὰ πορίσματα ἐκτίθενται εἰς προσεχῇ τόμον τῆς ΑΕ λεπτομερέστερον (πρβλ. ἄνωτ., σελ. 173, σμ. 1).

Διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης ἐρέυνης δὲν ἐπετεύχθησαν περισσότερα στρωματογραφικὰ δεδομένα, ἔνεκα τοῦ περιορισμένου χαρακτῆρος τῆς σκαφῆς καὶ τοῦ ἱκανοῦ πάχους τῶν ἐπιχώσεων.

Διεπιστώθη ὅμως, ὅτι αἱ ὑπὲρ τὴν λιθόστρωσιν δύο στρώσεις, ἡ ἀνωτέρα καθαρὰ καὶ ὑπ' αὐτὴν κλασσικὴ, καθίσταντο βαθμηδὸν λεπτότεραι, καθ' ὅσον προσήγγιζον πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ βουνοῦ. Ἀντιθέτως ἡ μνημονευθεῖσα λιθόστρωσις ἀπέβαινεν αἰσθητῶς παχύτερα τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐκληφθῇ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἔχει τὴν ἐξήγησίν του. Προφανῶς, ἔνεκα τῆς κατωφρείας τοῦ ἐδάφους, αἱ ἐπιχώσεις παρασυρόμεναι ἐναπετίθεντο χαμηλότερον, πρὸς τὴν τάφρον καὶ ἔτι ἀνατολικώτερον.

Ἄλλ' οἱ χάλικες καὶ τὰ λιθάρια, δυσκόλως παρασυρόμενα, ἐπεσωρεύοντο παρὰ τοὺς πρόποδας, καθὼς κατεκυλίωντο ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ βραχώδους βουνοῦ, δημιουργοῦντα ἐκεῖ παχυτάτην στρώσιν.

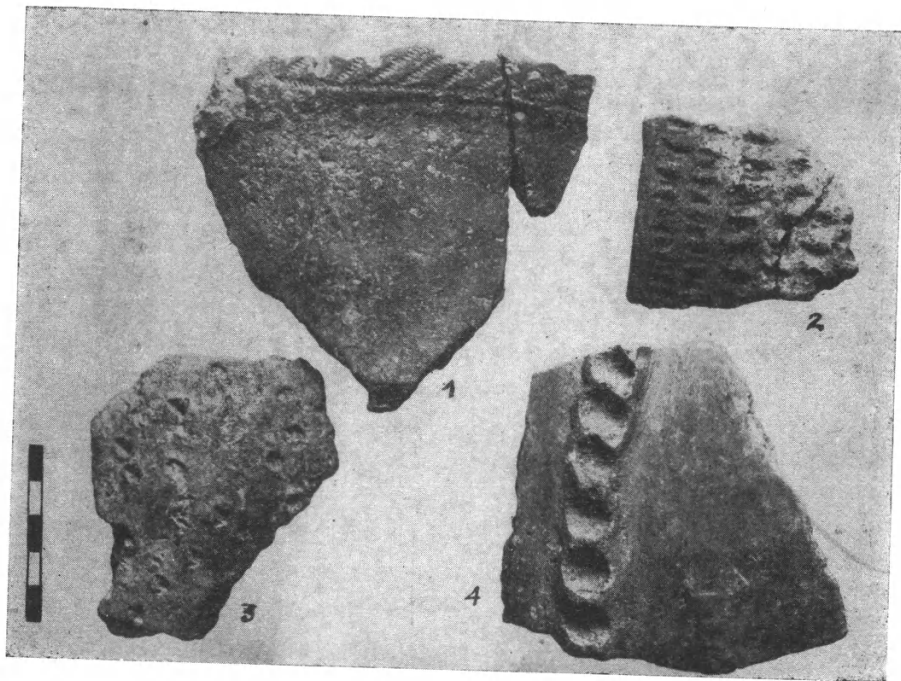
Ἐν τούτοις ἡ ἐκδοχὴ, ὅτι ὑπὸ τὴν περιγραφεῖσαν λιθόστρωσιν ἐκτείνεται τὸ προϊστορικὸν στρώμα, χρήζει περισσοτέρας ἐρέυνης· διότι ἐνίστε κατὰ τὴν σκαφήν, εἰς τὸν δυτικῶς τῆς αὐλακος χῶρον καὶ ὑπὲρ τὴν στρώσιν τῶν λιθαρίων, ἀνευρίσκοντο ἀραιῶς καὶ προϊστορικὰ ὄστρακα τῆς κατηγορίας II καὶ

¹ N. HAMMOND, BSA, XXXII (1931 - 32) σελ. 133 - 135 καὶ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἑπείρου, 1947 σελ. 9 καὶ σελ. 12.

IV (ἢ λαβὴ τῆς εἰκ. 3,8), ἀναμεμειγμένα μετ' ἀφθόνων κλασσικῶν ἢ ἑλληνιστικῶν ἐγχωρίων ὀστράκων¹.

Εὐρήματα.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων καὶ ἀγγείων διαστέλλονται σαφῶς αἱ κάτωθι τέσσαρες κατηγορίαι:

Εἰκ. 2. 1—3 ἐγχάρακτα = κατηγορία I, 4 = κατηγορία II.

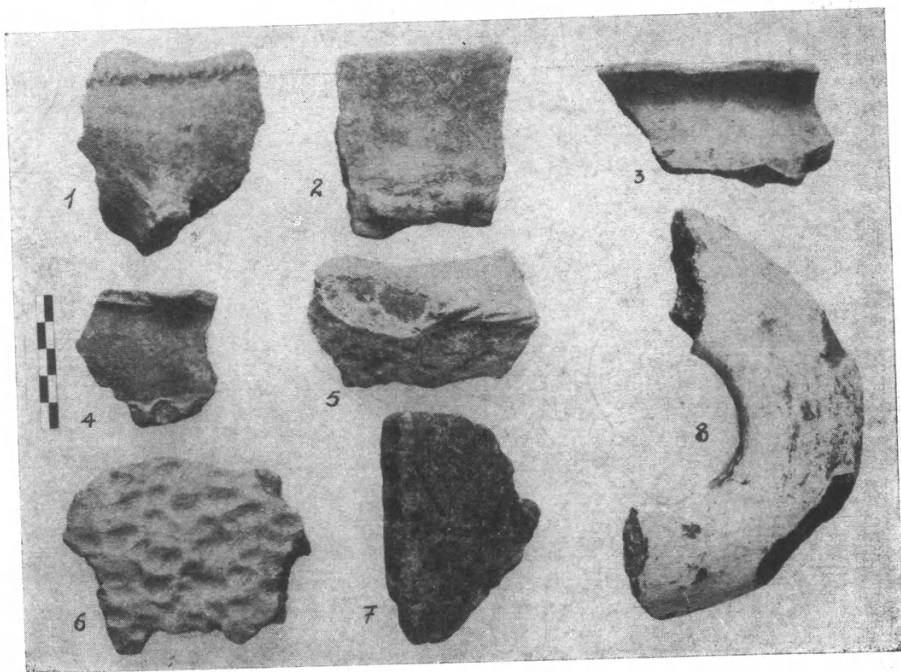
I. Χειροποίητα ἐγχάρακτα (εἰκ. 2,1-3). Ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῶν ἀναχωμάτων τῆς αὐλακος πλησίον τῆς K9, πλὴν τοῦ τεμαχίου 2, ἀνευρεθέντος νοτιώτερον, πρὸς τὴν περιοχὴν Κουτσελιοῦ καὶ ἐντὸς τῆς τάφρου.

Τὰ τεμάχια 2 καὶ 3 εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ ἐκ Θεσσαλίας, Σερβίων καὶ

¹ Τοῦτο δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀνεξήγητον. Πιθανῶς τὰ ὑπὲρ τὴν λιθόστρωσιν προϊστορικά ὀστρακα II παρεσύρθησαν ἐκ τῶν ὑπερκειμένων πλαγιῶν τοῦ βουνοῦ. Ὁ καθηγητὴς Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ ἀναφέρει μάλιστα, ὅτι ἀνεῦρεν ἐντὸς τῆς ὑπερκειμένης ἀκροπόλεως προϊστορικὰ τεμάχια ἀγγείων (ΑΔ, 1916, παράρτημα σελ. 54). Ἡ μεθ' ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος λαβὴ τῆς εἰκόνης 3,8 ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Χοιροσπηλιᾶς (Λευκάδος) ἐγγάρακτα ἄγγεῖα τῆς νεολιθικῆς περιόδου (Α 2)¹. Τὸ τεμάχιον 1, μελανότεφρον καὶ πιθανῶς ἐστιλβωμένον, μετ' ἀραιῶν ψηγμάτων μαρμαρυγίου, εἶναι παραπλήσιον πρὸς τὰ ὅμοια ἄγγεῖα τῆς Παραδουναβείου περιοχῆς (εἰς τὴν εἰκόνα ἀνεστραμμένον).

II. Χειροποίητα μετὰ πλαστικῆς διακοσμῆσεως (εἰκ. 2, 4 καὶ εἰκ. 3, 1-7).

Εἰκ. 3. Καστρίτις, 1-7 = κατηγορία II, 8 = κατηγορία IV.

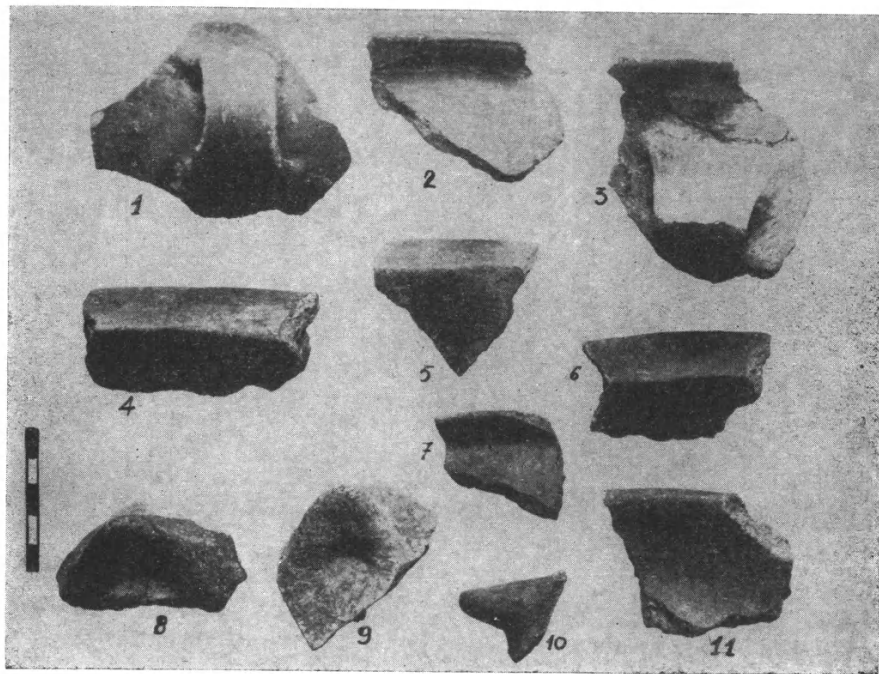
Ἀνευρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ, ἀπαντῶντα πολλαχοῦ τῆς Ἡπείρου καὶ δὴ καὶ ἐν Δωδώνῃ. Ἡ φυσιογνωμία των εἶναι πολὺ γνῶριμος, ἔνεκα τῆς πλαστικῆς διακοσμῆσεως, τὴν ὁποίαν φέρουν, ἀποτελουμένην ἐξ ἀναγλύφων ζωνῶν, μορφῆς ἀλύσεως ἢ σχοινίου (rope-type), ἐκ δισκαρίων, μορφῆς κομβίων ἢ κεφαλῶν ἤλων (pellet-ware), τοποθετουμένων ἀτάκτως καὶ ἐν σπουδῇ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἄγγείου, καὶ ἐξ ἐμπιέστων κοιλοτήτων (εἰκ. 3, 5-7).

III. Μονόχρωμα καστανομέλανα καὶ μελανὰ χειροποίητα (εἰκ. 4 καὶ

¹ Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηγίου καὶ Σέσχαλου, πίν. 13, K. GRUNDMANN, AM. 57 (1932) Beil. XX, 4-6, DÖRPFELD, Alt-Ithaka, Beil. 83b καὶ W. HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, σελ. 63-64 εἰκ. 5.

εἰκ. 5, 1-9). Ἡ κατηγορία αὕτη παρουσιάζεται σχετικῶς πλουσία εἰς ἀριθμὸν καὶ τελειότερα ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως.

Αἱ ἐστιλβωμέναι καὶ ἐνίοτε λαμπεραὶ ἐπιφάνειαι ἔχουν χρῶμα καστανομέλαν ἢ μελανόν, ὀφειλόμενον εἰς καθαρὸν καὶ ἰσχυρὸν ἐπίχρυσμα, τὸν δὲ

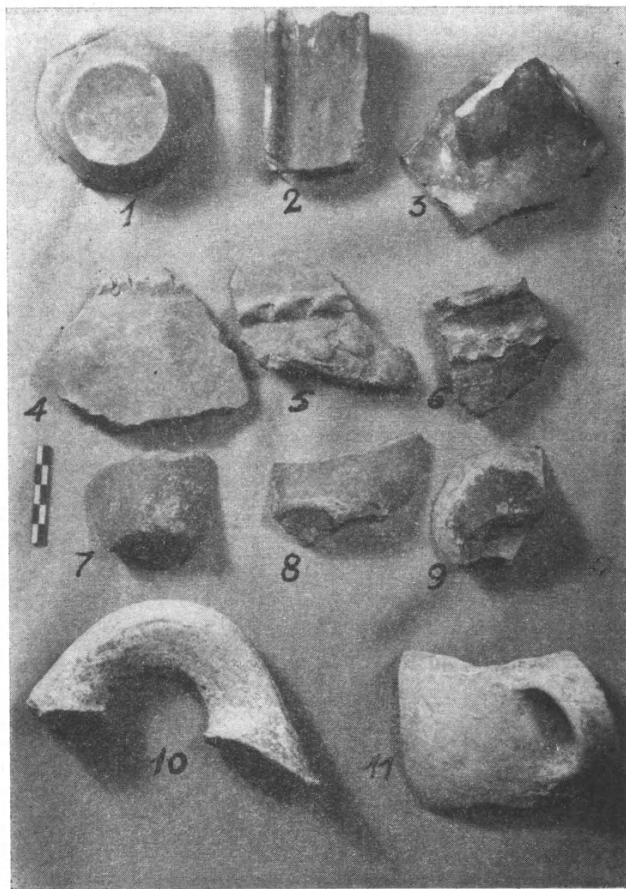

Εἰκ. 4. Καστανομέλανα μονόχρωμα.

πυρῆνα τοῦ πηλοῦ κεραμόχρουν, μελανότεφρον ἢ μελανόν, ἐνίοτε περιβαλλόμενον ὑπὸ κεραμοειδοῦς ἐπιστρώματος. Τὸ πᾶχος τῶν τοιχωμάτων εἶναι ἱκανῶς λεπτὸν καὶ κανονικόν (0.004-0.005 μ.). Τὰ χεῖλη ἐκτείνονται λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω, σχηματίζοντα πλατεῖαν στεφάνην, καὶ διαμορφοῦνται ἐνίοτε εἰς ὀρθὴν περίπου γωνίαν μετὰ τῶν τοιχωμάτων, αἱ δὲ λαβαὶ εἶναι ταινιόσχημοι. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνήκουν εἰς σφαιρικά μικρὰ κύπελλα καὶ σπανιώτερον εἰς μεγαλύτερα εὐρύστομα ἀγγεῖα (**εἰκ. 4, 3**).

Ὅμοια ἀγγεῖα εἶδον εἰς τὸ ἐν Νιδρίῳ Λευκάδος Μουσεῖον, τὰ ὅποια ὁ Dörpfeld χρονολογεῖ εἰς τὴν 2^{αν} π.Χ. χιλιετηρίδα. Ἐπεὶ δὲ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας II παρουσιάζουν τεχνικὴν ἐπιμελεστάτην, παρομοίαν πρὸς τὰ καστανομέλανα (**εἰκ. 2, 4**), καὶ ἀντιθέτως μερικὰ ὄστρακα τῆς κατηγορίας ταύτης φέρουν τὴν γνώριμον ἐκ δισκαρίων καὶ ἀλυσσοειδῶν ζωνῶν πλαστικὴν διακό-

σημῶν (*εἰκ.* 5, 4-6), ἐξάγεται τὸ μᾶλλον βέβαιον συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα συνυπῆρξαν ποτε κατὰ τὴν 2^{αν} π.Χ. χιλιετηρίδα μετὰ τῶν ἀγγείων II. Εἰς τοῦτο εἶναι σύμφωνος καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν ἀγγείων, παραπλησία πρὸς τὰ μεσοελλαδικὰ μονόχρωμα μελανὰ ἢ καστανομέλانا ἀγγεῖα Ἐλευσίνος,

Εἰκ. 5. 1-9 Καστανομέλانا μονόχρωμα, 10 καὶ 11 Κατ. IV μετ' ἐπιχρίσματος.
Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2, πιθανῶς τμήμα τριπόδος.

βορείων κλιτύων τῆς Ἀκροπόλεως, Εὐτρήσεως, Κοράκου, Ἰθάκης, Ὀλυμπίας (Black-Monochrome Ware).

IV. Χειροποίητα ἀμανρόχρωμα γραπτά (*matt-painted*), τύπου Μπουμποῦστι. Καὶ ταῦτα ἀνευρέθησαν εἰς ἱκανὸν ἀριθμὸν (*εἰκ.* 6 καὶ 7, 3). Ἀγκιστροειδεῖς σπεῖραι ὑπὸ μορφὴν S, κυματοειδεῖς ταινίαι ὑπὸ μορφὴν πλο-

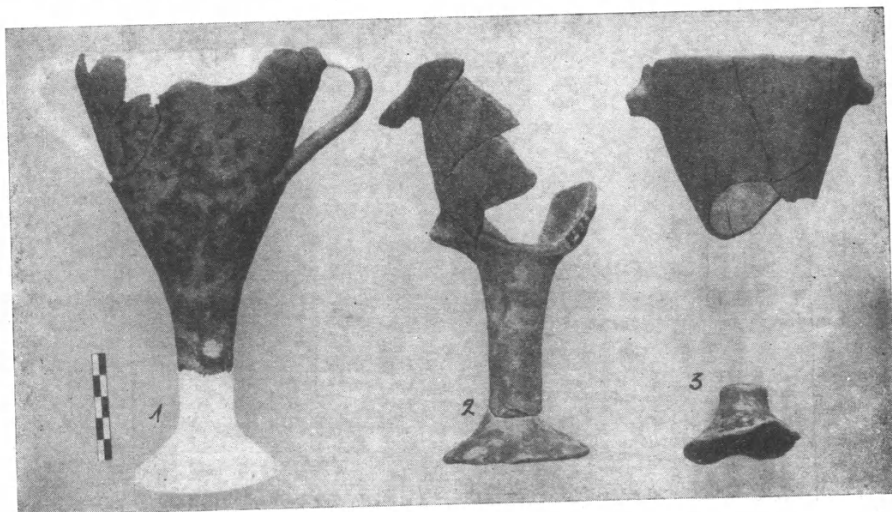
χμοῦ, τοποθετούμεναι εἰς δύο καὶ τρεῖς ὀριζοντίας ζώνας (εἰκ. 6, 1-3), ρόμβοι, τρίγωνα καὶ λογχόσχημα τρίγωνα, πληρούμενα διὰ χρώματος ἢ διὰ δικτυατοῦ πλέγματος, τὸ ἀβακωτόν, αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ καὶ συστήματα τοιούτων

Εἰκ. 6. 'Αμαυρόχρωμα γραπτὰ Καστρίτσης (κατ. IV), τύπου Μπουπουστὶ. 'Η ὑπ' ἀριθ. 4 κάθετος ταινιόσχημος λαβὴ ἀμφορέως.

γραμμῶν κ.ἄ., ἐκ καστονομέλανος ἀμαυροῦ βερνικίου, ἀποτελοῦν τὴν κυριωτέραν διακόσμησιν τῶν ἀγγείων, τοποθετουμένην εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς γυμνῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου εἴτε ἐπὶ ὑπολεύκου παχέος ἐπιχρίσματος. Μερικὰ τεμάχια μὲ παχύτερον ὅμοιον ἐπίχρισμα (εἰκ. 3, 8 καὶ εἰκ. 5, 10 καὶ 11) στεροῦνται γραπτῆς διακοσμῆσεως.

Ἐκ τῶν συλλεγέντων τεμαχίων τῆς κατηγορίας IV βέβαιαι μορφαὶ ἀγγείων εἶναι ἡ πρόχους μετὰ λοξῆς ἀποτμήσεως τοῦ στομίου (jug with cut-away neck), αἱ βαθεῖαι φιάλαι μετὰ σφαιρικῆς γάστρας (εἰκ. 6, 1 tankard), αἱ ὑδρεῖαι ἢ ἀμφορεῖς μετὰ σφαιρικοῦ περίπου σώματος καὶ ὑψηλῶν στενουμένων λαιμῶν (εἰκ. 6, 2 καὶ 3) καὶ αἱ πολυάριθμοι βαθεῖαι κύλικες (εἰκ. 7) μετὰ τριγωνικοῦ σώματος, ὑψηλοῦ ποδὸς ἐπὶ δακτυλιοειδοῦς βάσεως, ταινιοσχίμων λαβῶν καὶ συγκλινόντων πρὸς τὰ ἔσω χειλέων (εἰκ. 7, 1).

Εἰκ. 7. 1 καὶ 2 μονόχρωμοι κύλικες, 3 γραπτή (matt-painted).

Ὅμοια γραπτὰ ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν εἰς Μπουμποῦστι¹, Πάτελι κ.ά. τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, εἰς Θέρμον, Λευκάδα, Ἰθάκην, Ὀλυμπίαν, Μαρμαίριαν κ.ά. Ἰδιαιτέρως αἱ τριγωνικαὶ βαθεῖαι κύλικες δύνανται νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὰς ὑπομυκηναϊκὰς καὶ πρωτογεωμετρικὰς κύλικας ἐξ Ἰθάκης (Πελικᾶτα, Ἀετὸς καὶ Πόλις)². Ἄλλ' αἱ τροχήλατοι κύλικες Καστρίτσης, πλὴν τῆς χειροποίητου τῆς εἰκόνης 7, 3, ἡ ὁποία ἀνευρέθη εἰς τὸν πυθμένα τῆς τάφρου καὶ διατηρεῖ σαφῆ ἔχνη γεωμετρικῆς διακοσμήσεως, αἱ λοιπαί, ὥς ἀναφέρομεν εἰς τὸ λεπτομερές-στερον δημοσίευμα (ιδὲ ΑΕ ἔ.ά.), ἀνήκουν πιθανώτατα εἰς τὸν 4 π.Χ. αἰῶνα καὶ στεροῦνται γραπτῆς διακοσμήσεως. Ἐνῶ αἱ κατηγορίαι τῶν ἀγγείων II, III, καὶ IV ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὰ εὐρήματα τῆς Καστρίτσης ἐπαρκῶς,

¹ W. HEURTLEY, BSA XXVIII (1927-28) σελ. 158 ἔξ.

² BSA τ. XXXIII σελ. 38 εἰκ. 8· ὁμοίως τ. XXXV, σελ. 32 εἰκ. 27, τ. XXXIX σελ. 13-14 καὶ πίν. 8 καὶ 9α καὶ τ. XLIV σελ. 309 εἰκ. 1.

ἡ κατηγορία I, τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων, εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος πενιχρά. Καθίσταται ὁμως φανερόν, ὅτι ἐκεῖ ἤκμασε καὶ κατὰ τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους προϊστορικὸς πολιτισμός, πιθανῶς ὅχι ἄσχετος πρὸς τὸν Θεσσαλικόν. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, δεχόμενος νέα στοιχεῖα ἐκ τῆς δυτικῆς ἰδίως Μακεδονίας (κατηγ. II καὶ IV). Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ συνοικισμὸς οὗτος παρέμεινεν ἐκεῖ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Λήγοντος ὁμως τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος (ἰδὲ προσεχῇ τόμον ΑΕ), μετετέθη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἔνθα περιτειχίσθη¹ καὶ διετηρήθη μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου καταστροφῆς τῆς πόλεως.

Αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπισκευαὶ καὶ τὰ ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων ὅστρακα δεικνύουν, ὅτι ἡ πόλις ἐπεβίωσε μέχρι τοῦ 5ου ἢ 6ου μ.Χ. αἰῶνος, ὁπότε πιθανῶς ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων της, οἱ ὅποιοι κατέφυγον ἴσως εἰς τὴν νεοσύστατον πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, τὴν *Εὐροίαν Ἀκνίου* πιθανῶς.

Ἡ προϊστορικὴ θέσις καὶ μετὰ τὸν συνοικισμὸν τῶν κατοίκων εἰς τὴν ἀκρόπολιν δὲν ἐγκατελείφθη, ἀλλ' ἐξηκολούθησε κατεχομένη.

Ἀναμφιβόλως ὁ προϊστορικὸς συνοικισμὸς τῆς Καστρίτσης, εὗρισκόμενος εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῆς λεκάνης τῶν Ἰωαννίνων καὶ κατέχων θέσιν ὀχυρωτάτην, ἔνθα βραδύτερον, κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς ἰδίᾳ χρόνους, ἤκμασεν ἡ μεγαλύτερα ἴσως εἰς ἑκτασιν καὶ ὀχύρωσιν ἡπειρωτικὴ πόλις, εἶναι ὁ σπουδαιότερος προϊστορικὸς συνοικισμὸς τῆς κεντρικῆς Ἠπείρου καὶ συγγενέστατος εἰς πολιτισμὸν πρὸς τὸν παρακείμενον τοῦ Κουτσελιοῦ.

Ἐκτενέστεραι ἀνασκαφαὶ θὰ συντελέσουν κατὰ πολὺ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς προϊστορίας τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καθόλου.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

¹ Εἶναι πρόωρον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ καθορισθῇ ἡ αἰτία τῆς ἐμφάνισως τῆς λιθοστρώσεως ὑπὸ τὸ κλασσικὸν στρώμα. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συνοικισμοῦ ὑπὸ τῶν κατοίκων χάριν τῆς ἀκροπόλεως καὶ μὲ τὴν εἰς εὐρυτάτην κλίμακα λατομίαν τῶν ὑπερκειμένων βράχων τῆς κορυφῆς πρὸς πορισμὸν λιθοδομῆς διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους καὶ πρὸς ἐξομάλυνσιν τοῦ ἀναγκαίου χώρου τῆς ἀκροπόλεως. Τοιαῦται ἐργασίαι ἦτο εὐλογον νὰ προκαλέσουν τὴν κατακρήμνισιν σωρῶν λίθων καὶ ἰθαρίων παρὰ τοὺς πρόποδας.

9. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΙ

Κατ' Αὐγουστον τοῦ 1951 ἐξετέλεσα ὀλιγοήμερον ἀνασκαφὴν δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, πρὸς ἔρευναν ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων, δύο τὸν ἀριθμόν, ὧν ἡ παρουσία εἶχεν ἀναγγελθῆ προηγουμένως. Ἀπλὴ μνεία πρόκειται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα, μέχρις ὅτου καταστῇ δυνατόν νὰ συγκολληθῶσι τὰ εὐρήματα καὶ ἐν συνεχείᾳ μελετηθῶσιν.

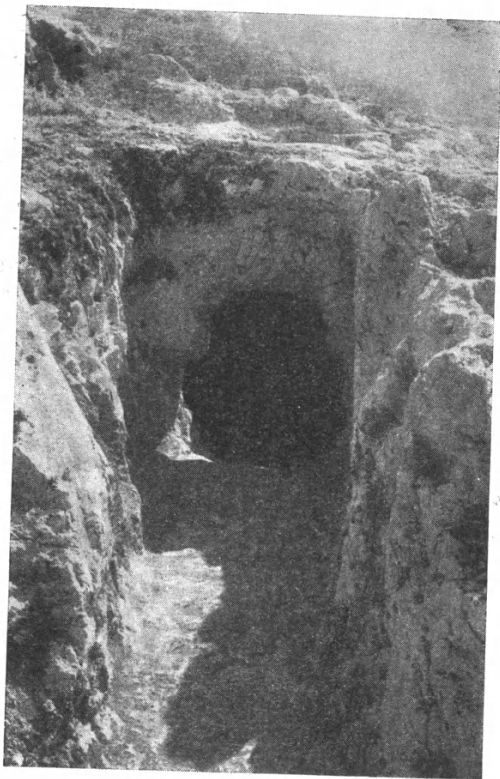
Ὁ πρῶτος τάφος εὐρέθη εἰς τὰ Μαζαρακάτα καὶ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς αὐτόθι ἐκτεταμένης νεκροπόλεως, ἣν ἀνέσκαψεν ἄλλοτε ὁ ἀείμνηστος Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ (Προϊστ. Ἀρχαιολογία 360, εἰκ. 449). Ὁ εὐρεθεὶς τάφος εἶναι ὁ ἔσχατος πρὸς Δυσμάς, διέφυγε δὲ τότε τὸν Καββαδιάν, διότι ὑπεράνω αὐτοῦ εἶχεν ἤδη διέλθει ἡ ἀμαξιτός. Ἡ παρουσία του ἐγένετο ἀντιληπτὴ ἐξ αἰφνιδίας βυθίσσεως τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, συνεπείᾳ τῆς διελεύσεως μεγάλου φορτηγοῦ αὐτοκινήτου.

Λόγῳ τῆς παρουσίας τῆς ὁδοῦ, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καθαρίσωμεν ὁλόκληρον τὸν δρόμον τοῦ μικροῦ ταφικοῦ σπηλαίου. Ἀνεσκάψαμεν ὅμως τμήμα μήκους 1.50 μ., ἀκριβῶς τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Ὁ δρόμος παρουσιάζει δύο βαθμίδας, ὧν ἡ μὲν πρὸς τὴν θύραν τοῦ τάφου εἶναι πολὺ χαμηλὴ, ὕψους ὀλίγων μόνον ἑκατοστῶν. Ἡ ἑτέρα εἶναι ἐλαφρῶς ὑψηλότερα, ἀμφοτέραι δ' εἶχον κοῦλον σχῆμα. Ἡ θύρα διετρεῖτο καλῶς καὶ εὐρέθη ἄθικτος, φρασσομένη ὑπὸ ἐπαλλήλων πλακῶν ἔχουσῶν ἐξωτερικῶς ἑτέραν πλάκα ὡς ἀντέρσιμα. Λεπτομέρειαι τῶν διαστάσεων, σχέδια καὶ φωτογραφίαι καὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν τάφων θέλουσι δημοσιευθῇ ὁμοῦ μετὰ τῶν εὐρημάτων. Σημειοῦμεν μόνον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ μικρὸν σπήλαιον ἦτο κυριολεκτικῶς πλήρες ὀστῶν ἐν ἀταξίᾳ μέχρις ὕψους 0,40 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Τρεῖς τοῦλάχιστον σκελετοὶ (προφανῶς οἱ τελευταῖοι ταφέντες νεκροί) ἦσαν ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου μὲ τὰς κεφαλὰς πρὸς Ν., ἤτοι πρὸς τὸ ἀντίθετον τῆς θύρας μέρος. Ὑπὸ τοὺς νεκροὺς ὅμως τούτους, μεταξὺ των, καὶ κατὰ τὰς γωνίας τοῦ σπηλαίου ἔκκειντο ἀναμειξ κρανία τεθραυσμένα καὶ ὅστ' ἂν ἀταξία. Εἶναι προφανές, ὅτι οὐδεὶς σεβασμὸς ὑπῆρχε διὰ τοὺς προγενεστέρους νεκρούς. Μικροὶ λίθοι πλακωτοί, ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς παρ' ἀλλήλους, δίδουσι τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐχρησίμευον ὡς προσκεφάλαια τῶν νεκρῶν.

Τὰ κτερίσματα, ὀλίγα καὶ πενιχρά, ἦσαν καὶ ταῦτα διεσπαρμένα. Μόνον κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ τάφου, κατὰ τὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ ἐνὸς νεκροῦ, εὐρέθησαν πολλὰ ὁμοῦ πλακίδια, δισκάρια καὶ ψῆφοι ὕαλομάζης, ὡς καὶ μία ἐκ στεατίτου φακοειδὲς λίθος ἄνευ γλυφῆς. Εὐρέθησαν ἔτι ἀνὰ τὸν τάφον εἰς ἀκέραιος δακτύλιος χαλκοῦ καὶ πολλοὶ ἄλλοι τεθραυσμένοι, δύο ψῆφοι σαρδίου, σφονδύλια στεατίτου κωνικὰ ἢ κομβίόσχημα καὶ 13 ἢ 14 ἐν ὅλῳ

μικρὰ ἀγγεῖα, προχοῖσκαὶ μόνωτοι, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἀρτοειδῆ ἀλάβαστρα καὶ ἐν ἀγγεῖον δακτυλιόσχημον. Ὁ τάφος οὗτος φαίνεται σαφῶς ὅτι ἀνήκε μόνον εἰς γυναῖκα.

Παρισᾶτα. Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἐκαθαρίσθη ἕτερος τάφος (ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάλης), ὅστις εἶχεν ἀνακαλυφθῇ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ ἀτελῶς ἔξε-

Εἰκ. 1. Παρισᾶτα. Δρόμος καὶ στόμιον τοῦ τάφου.

ρευνηθῇ ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου Ληξουρίου κ. Χρ. Θεοδωράτου. Ὁ τάφος οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λαξευτῶν καὶ θολωτῶν ὁμοῦ, οἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς προσιδιάζουσιν εἰς μόνην τὴν Κεφαλληνίαν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1933, σ. 70 ἔξ., ἐκ Κοντογενάδας καὶ Μεταξάτων). Εἶναι ὁ ὠραιότατος καὶ ἐπιμελέστατος λελαξευμένος πάντων τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθέντων τάφων. Εὑρίσκεται ἐντὸς ἀγροῦ τοῦ κ. Γερ. Χαριτάτου, ὅστις καὶ ὑπέδειξε τοῦτον καὶ προθύμως παρέσχε πολλὰ πλὴν ἄλλην βοήθειαν. Ὁ δρόμος αὐτοῦ φέρει ἐντελῶς κάθετα τοιχώματα, ὅπερ θὰ ἀπεδείκνυνεν, ὅτι εἶναι καὶ ὁ ἀρχαιότατος

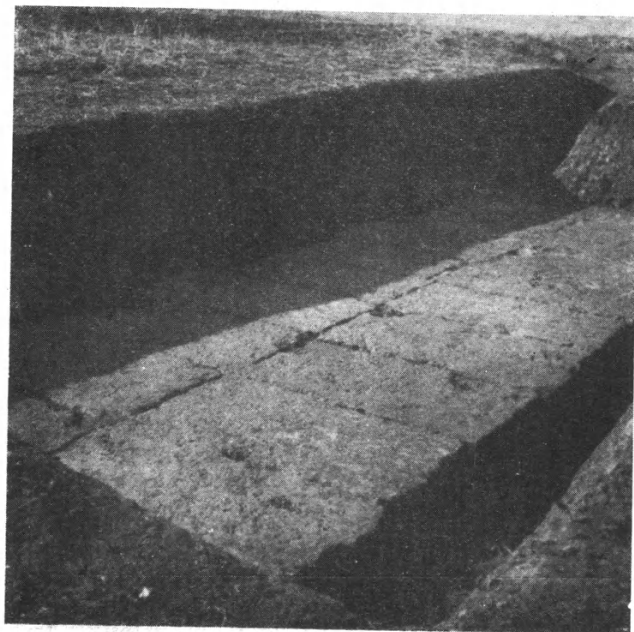
πάντων. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐντελῶς κυκλικοῦ θαλάμου ἔφερε τέσσαρας ταφικοὺς λάκκους καὶ ἀπέμενε καὶ ἀρκετὸς ἐλεύθερος χώρος πρὸς ἐναπόθεσιν ταφικῶν λαρνάκων, ὡς ἀκριβῶς συνέβαινεν εἰς τὸν τάφον Α τῆς γειτονικῆς Κοντογενάδας, ἀπεχούσης περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν πρὸς ΒΑ (Ἀρχ. Ἐφημ. 1933, σ. 71 εἰκ. 6-7).

Ὁ τάφος, ἀνέκαθεν ὁρατός, εἶχεν ἀναμοχλευθῆ πολλὰκις, προφανῶς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ παρὰ τὴν θύραν περιορισθεῖσα ἔρευνα τοῦ κ. Θεοδωράτου ἀπέδωκεν ἀσήμαντα ὄστρακα καὶ κάψαν χρυσοῦ, ἐπένδυσιν ἡλου ἢ ἄλλου ἀντικειμένον. Κατὰ τὴν ριζικὴν τοῦ τάφου ἀνασκαφὴν ἀνευρέθη ἐν μόνον μικρὸν ἀγγεῖον (προχοῦδιον σφαιρικόν) κολοβὸν τὸν λαιμὸν καὶ ἐλάχιστα ὄστρακα. Τὸ ἀκέραιον ἀγγεῖον ἔκειτο εἰς τὸ βάθος ἐνὸς λάκκου. Εἰς ἄλλος λάκκος ἦτο πλήρης λιθίνων εἰργασμένων τεμαχίων, τὰ ὅποια ἀνήκουσιν εἰς λάρνακα ἢ ἴσως δύο λάρνακας. Πρὸ τῆς μελέτης τῶν τεμαχίων οὐδὲν ἐπὶ πλέον δύναται νὰ λεχθῇ. Τινὰ τεμάχια συνάπτονται πρὸς ἄλληλα. Ἡ λάρναξ φαίνεται νὰ εἶχεν ῥοειδὲς σχῆμα καὶ φέρει περίεργον ἀνοιγμα παρὰ τὸν πυθμένα ἐν εἴδει παραθύρου. Εἶναι ὅπως δῆποτε σπουδαῖον, ὅτι ἐνταῦθα ἐπιχωριάζει τὸ ἔθος ταφῆς ἐντὸς λαρνάκων, ὡς συνέβαινεν ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τοῦ μνημονευθέντος τάφου Α Κοντογενάδας κατέχομεν ἤδη μίαν πρακτικῶς ἀκεραίαν παρὶνὴν λάρνακα, ὁμοίαν πρὸς τὴν περίφημον σαρκοφάγον τῆς Ἀγίας Τριάδος Κρήτης (Ἀρχ. Ἐφημ. 1933, σ. 79 εἰκ. 22). Εἶναι τὸ μοναδικὸν μέχρι σήμερον παράδειγμα βεβαίας ταφικῆς σαρκοφάγου ἐκτὸς τῆς Κρήτης. Ἰχνὴ ἀβεβαιότερα ἐκ Προσύμνης καὶ ἀλλαχόθεν ἦσαν ἄλλου τύπου, οὐχὶ λίθιναι σαρκοφάγοι.

Κοντογενάδα. Εἰς θέσιν Σκινιώτικο Βουνὶ ἀνεῦρον καὶ ἀνέσκαψα ἕνα εἰσέτι τάφον πρὸς τοῖς ἤδη γνωστοῖς ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου τούτου (Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ.ἀ.). Ἦτο μικρός, ἀνευ λάκκων εἰς τὸ δάπεδον, ὃ δὲ δρόμος παρουσίασε παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας τεμάχιον πετρώματος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε εἶχε λαξευθῇ. Ὁ τάφος ἦτο τελειῶς κενὸς καὶ ὑπάρχουσι λόγοι νὰ υποθέσωμεν, ὅτι παρέμεινεν ἡμιτελής καὶ οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ταφάς. Ὀλίγον κατωτέρω πρὸς Ν. εἰς θέσιν «Πλάκες» εὐρέθη μικρὸς ὀρθογώνιος τάφος λαξευτὸς ἐντὸς τοῦ πετρώματος, μήκους 1 μ. καὶ βάθους 0,50 μ. Τὰ μόνα περιωθέντα λείψανα ὀστέων, ὀλίγοι μικροὶ ὀδόντες, δεικνύουσιν ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου εἶχε κατατεθῇ παιδίον 10-15 ἐτῶν. Δύο τεμάχια σιδηρῶν μικρῶν μαχαίρων καὶ δύο χαλκᾶ ἑξαγώνια, νομίζω πόρπαι δερματίνης ζώνης, ἦσαν τὰ μόνα κτερίσματα, ἀκαθορίστου ἐποχῆς.

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΙΚΥΩΝΟΣ

Μετὰ ὑπερδεκαετῇ διακοπῇ, ἐπελθοῦσαν ἕνεκα τῆς ξενικῆς κατοχῆς καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῆς χώρας, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπανελάβε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1951 τὰς ἐν ἀρχαίᾳ Σικυῶνι ἀνασκαφάς της διὰ τοῦ γράφοντος, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Θεοχάρη.

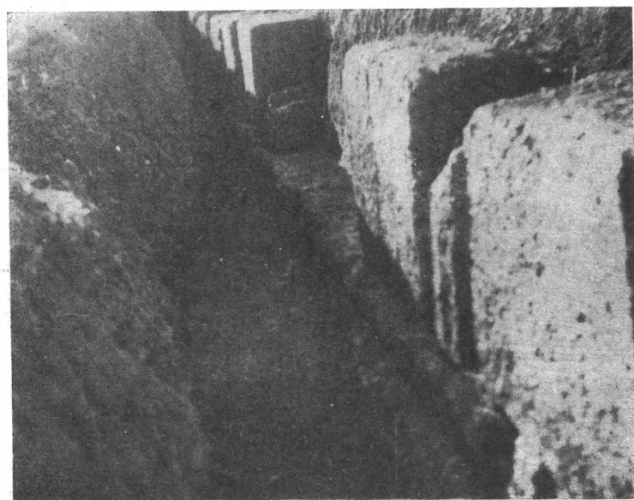

Εἰκ. 1. Τὸ ἀποκαλυφθὲν θεμέλιον τῆς πρὸ τοῦ Βουλευτηρίου στοᾶς.

Κύριον μέλημα τῆς ἐφεινῆς σκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ ἐξακρίβωσις ἐὰν πρὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου, ἥτοι τῆς βλεπούσης πρὸς τὴν Ἀγοράν, ὑπῆρχεν ἡ οὐ στοά. Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἡ σκαπάνη ἔφερεν εἰς φῶς κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν, ρηχὰ κατ' ἀρχὰς βαθύτερα, δ' ἔπειτα κανονικὰ λαξεύματα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, προωρισμένα προφανῶς δι' ὑποδοχὴν λιθοπλίνθων. Προϊούσης ἔτι μᾶλλον πρὸς ἀνατολὰς τῆς σκαφῆς ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς προσόψεως αὐταὶ αὐταὶ αἱ λιθόπλινθοι τοῦ ζητουμένου θεμελίου (εἰκ. 1) ἥτοι κανονικαὶ ἐκ πωρολίθου πλίνθοι διαστάσεων κατὰ μέσον ὄρον $1,15 \times 0,65 \times 0,32$ μ. τεταγμέναι εἰς δύο ἀντιστοίχους σειρὰς κατὰ πλάτος. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας πολλῶν λίθων παρατηροῦνται

μοχλοβόθρια καὶ τόρμοι γόμφων χάριν προσηλώσεως τῶν λίθων τῆς ἀνωτέρας στρώσεως, ἣτις ἔχει δυστυχῶς ἀφαιρεθῇ. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ εὐρεθὲν θεμέλιον, ὀλικοῦ πλάτους 2,50 μ., ἀπετέλει τὴν κρηπίδα κιονοστοιχίας ἐκτεινομένης πιθανώτατα καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς προσόψεως, ὥς τοῦτο συνηθίζετο καὶ εἰς ἄλλα ἀρχαῖα βουλευτήρια. Δυστυχῶς δὲν εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος τῆς ἀνωδομῆς, οὐδὲ καὶ τοῦ στυλοβάτου, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν οὔτε τὸν ρυθμὸν οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀπαρτιζόντων ποτὲ τὴν στοὰν κιόνων.

Δεύτερον στόχον σκαφικῆς ἐρεῦνης ἀπετέλεσεν ἡ εὐθὺς πρὸς ἀνατολὰς

Εἰκ. 2. Ὁ πρὸς νότον τῆς μακρᾶς στοᾶς μεταγενέστερος τοῖχος.

καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου ἐκτεινομένη μακρὰ (105.30 μ.) στοά. Αὕτη θὰ πρέπη πιθανώτατα νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν δαπάναις τῆς φίλης Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ Λαμίας ἀνεγερθεῖσαν ἐν τῇ νέᾳ Σικυῶνι (Δημητριάδι) στοὰν μετὰ γραφῶν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ ΑΘΗΝΑΙΟΣ (577 c) οὐχὶ δὲ πρὸς τὴν Κλεισθένειον, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (II, 9, 6), ἐπειδὴ ἡ τελευταία αὕτη πρέπει νὰ ᾔτο ἀρχαϊκωτέρα τὴν ἐκτέλεσιν, ἐν ᾧ ἡ σωζομένη εἶναι ἀναμφιβόλως ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐναρξίς ἀνασκαφῆς τῆς στοᾶς ἐγένετο ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτῆς ἄκρου. Πρὶν ἢ ὅμως συνεχισθῇ πρὸς δυσμὰς ἡ σκαφὴ ἐκρίθη σκόπιμον νὰ παρακολουθηθῇ τοῖχος βαίνων ἀπὸ τῆς ὀπισθίας (ΝΑ) γωνίας τῆς στοᾶς καθέτως πρὸς νότον ἐπὶ μήκους μεγαλυτέρου τῶν 20 μέτρων. Ὁ τοῖχος ὅμως οὗτος (εἰκ. 2) ἀπεδείχθη μεταγενέστερος κατὰ τὸ ἄνω αὐτοῦ μέρος, ἅτε συν-

Ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω ὀριζοντίας ἐπιφανείας ὑπάρχει ὀρθογώνιος τόρμος διαστ. $0.385 \times 0.115 \times 0.085$ (βάθος) προφανῶς πρὸς ἔνθεσιν στήλης.

4) Χαλκοῦς ἀναθηματικὸς δίσκος διαμέτρου 0,21 μ. καὶ βάρους ἄνω τῶν $3\frac{1}{2}$ ὀκάδων, κυρτὸς ἐκατέρωθεν καὶ ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένος κατὰ τμήμα τι τῆς περιφερείας του. Φέρει περιφερικῶς εἰς δύο ὁμοκέντρους κύκλους τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν (εἰκ. 5), ρωμαϊκῶν προφανῶς χρόνων (C).

Εἰκ. 5. Ἡ ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ ἀναθηματικοῦ δίσκου ἐπιγραφὴ.

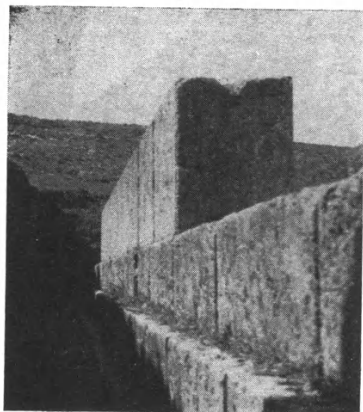
*Μηνόδοτος & Γυμνασιαρχῶν Ἑρμαῖ Ἡρακλεῖ
ἔτους εἰ[β]δομηκοστοῦ.*

Ὑψ. γραμμάτων ἐξωτερικοῦ κύκλου 0,015 μ., ἐσωτερικοῦ 0,011 μ. Ὁ δίσκος οὗτος θὰ προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τοῦ πρὸ ἐτῶν ἀποκαλυφθέντος γυμνασίου¹, ὅπερ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον ἄνδρον. Ὅτι δὲ τὸ γυμνάσιον ἐλειτούργει καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐπιγραφὴ, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Α. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ (Ἀρχ. Δελτ. 1926 παρὰρτ. σ. 21) συνεπλήρωσα δ' ἐγὼ ἀργότερον (Ἑλληνικά τ. I σ. 18) καὶ ἤτις ὁμιλεῖ περὶ παροχῆς ξύλων εἰς τὸ γυμνάσιον. Ἐκ τοῦ

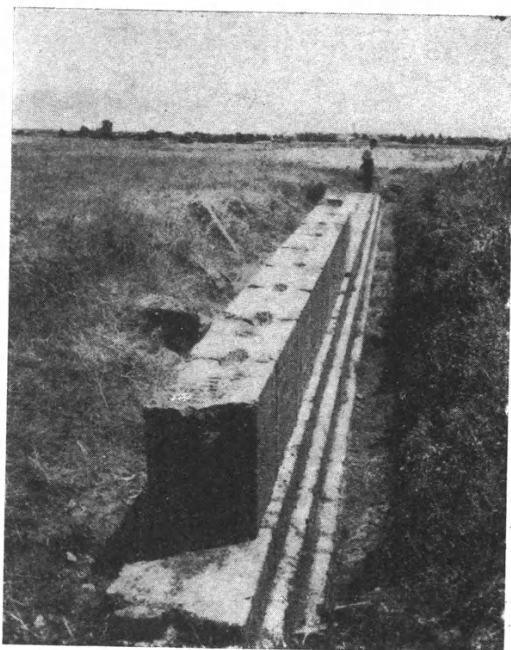
¹ Π.Α.Ε. 1932, 63 ἐξ. — 1934, 116 ἐξ. — 1935, 73 ἐξ. — 1936, 86 ἐξ.

αὐτοῦ δὲ γυμνασίου θὰ προέρχωνται ἀναμφιβόλως καὶ τὰ δύο ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μουσείου ἀποκείμενα κυβικὰ βᾶθρα (ΠΑΕ 1932 σ. 71 εἰκ. 10), ὧν τὸ μὲν φέρει ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας ἀνάγλυπτον κηρύκειον τὸ δ' ἕτερον τὸ ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους, δηλαδὴ τῶν δύο κατ' ἐξοχὴν προστατῶν θεῶν τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων, εἰς οὓς καὶ ὁ γυμνασιαρχῶν Μηνόδοτος ἀνέθηκε τὸν ὑπ' ὄψιν χαλκοῦν βαρύτατον δίσκον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ μετὰ τὴν λέξιν Μηνόδοτος σημεῖον εἰς τοῦτο, ὡς ἐξ

Εἰκ. 6. Ἀποψὶς τῆς ἀναστηλωθείσης νοτίας πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου ἀπ' Ἀνατολῶν.

Εἰκ. 7. Ἀποψὶς τῆς ἀναστηλωθείσης νοτίας πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου ἀπὸ Δυσμῶν.

ἄλλων παραδειγμάτων συνάγεται, δηλοῖ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Μηνόδοτου ἦτο ἐπίσης Μηνόδοτος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἔτους ἐβδομηκοστοῦ, ἂν δὲν πρόκειται περὶ χρονολογίας ἀπὸ τίνος ἀφετηρίας (π.χ. τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης), θὰ δηλοῖ πιθανῶς τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀναθέσαντος τὸν δίσκον γυμνασιάρχου.

Ἐν τέλει παρέχω δύο εἰκόνας τῆς ἀναστηλωθείσης ἐν μέρει νοτίας πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου (εἰκ. 6 καὶ 7).

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ

Καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἐξηκολούθησαν ἐν Μυκῆναις αἱ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ἰ. Παπαδημητρίου καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ Φ. Πέτσα, διενεργηθεῖσαι κατὰ τὰς βορείους κλιτῆς τοῦ λόφου τῆς κάτω πόλεως πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ, οὕτως ὀνομαζομένου, θολωτοῦ τάφου τῶν λεόντων.

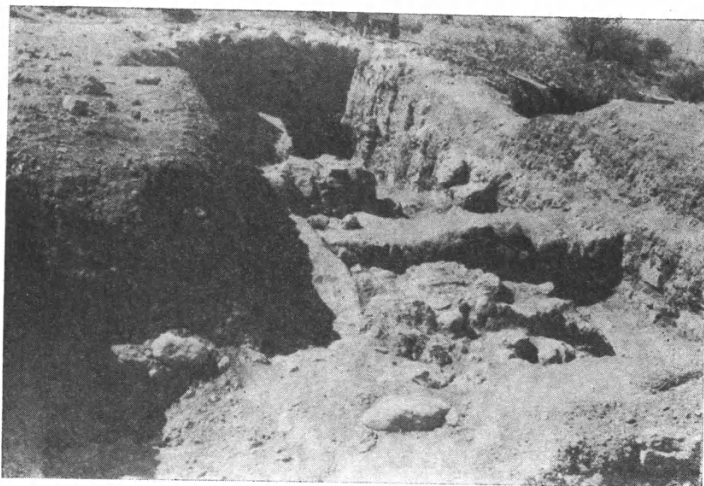

Εἰκ. 1. Ἀγγεῖα τῆς ἀποθήκης Α ἐν τῷ φυλακείῳ τῶν Μυκηνῶν.

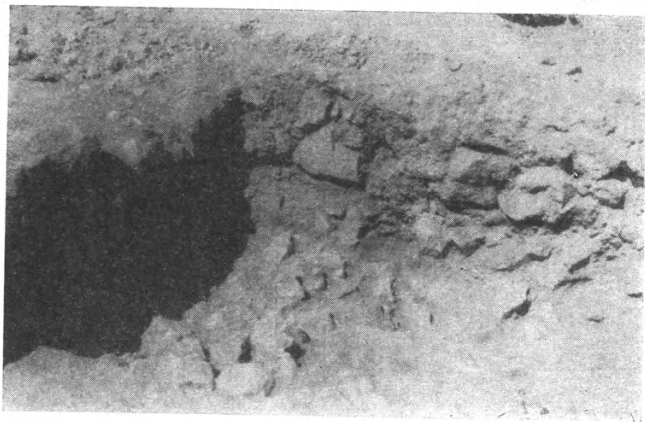
Εἰς τὴν θέσιν ταύτην εἶχεν ἀνασκαφῇ πέρυσι δωμάτιον οἰκίας πλήρες ἀγγείων τῆς ὑστεροελλαδικῆς III β περιόδου (*εἰκ. 1*) καὶ διεπιστώθη κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ὅτι τοῦτο ἀπετέλει τὴν ἀποθήκην μεγάλου κτηριακοῦ συγκροτήματος, ὅπερ ἐξετείνετο κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τῆς ἀποθήκης Α (*πλν. III*) καταστραφέν ὑπὸ πυρκαϊᾶς κατὰ τινα βιαίαν, ἀσφαλέστατα, κατάληψιν τῶν Μυκηνῶν ἢ ἐχθρικὴν ἐπιδρομήν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία τοῦ εὐρήματος διὰ τὴν Μυκηναϊκὴν γενικώτερον περίοδον καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν ἀσφαλεστέραν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν ἀγγείων τῆς ὑστεροελλαδικῆς III β ἐποχῆς.

Αἱ ἐφετεῖναι ἀνασκαφαὶ διενεργήθησαν κυρίως πρὸς βορρᾶν καὶ νοτίως τῆς ἀποθήκης Α. Καὶ πρὸς βορρᾶν μὲν ἀνεσκάφησαν ἑτέρα τρία δωμάτια τὸ ὑπὸ στοιχεῖα Ε, Ι καὶ Θ (*εἰκ. 2*) τοῦ σχεδίου, μεταξὺ τῆς ἀποθήκης Α καὶ τοῦ πέρυσιν ἀνασκαφέντος δωματίου Ζ, ὁλοκληρωτικῶς καὶ εἰς βάθος μέχρι τοῦ μαλακοῦ βράχου. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν δωματίων τούτων ἀνευ-

ρέθησαν κατὰ τὸ δάπεδον πολλοὶ μικροὶ λίθοι καὶ ἔχνη ἐγκαρσίων τοίχων ἐκ παλαιότερου κτηρίου ἐντὸς δ' αὐτῶν εἰς τὰ κατώτερα στρώματα καὶ ὄστρακά τινα ἀγγείων τῆς ὑστεροελλαδικῆς I καὶ II ἐποχῆς, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι

Εἰκ. 2. Τὰ δωμάτια Ε, Ι καὶ Θ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

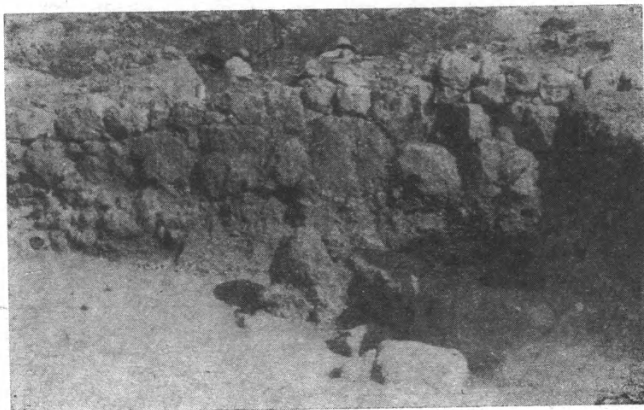
Εἰκ. 3. Δωμάτιον Θ. Βορειοδυτικὴ γωνία.

ἡ ὑστεροελλαδικὴ III οἰκία ᾧ κοδομήθη ἐπὶ οἰκίσεως παλαιότερας περιόδου.

Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου Θ στρέφεται κατὰ τὸ βορειότερον αὐτοῦ σημεῖον πρὸς Δυσμὰς καὶ προχωρεῖ κατὰ τὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου (εἰκ. 3). Ὁ τοῖχος δὲ οὗτος διέρχεται κάτωθεν μεγάλου περιβόλου, ἐξ ἁργῶν

ὀγκολίθων (εἰκ. 4), ἀρχομένου βορείως τοῦ δωματίου Δ καὶ κατευθυνομένου πρὸς τὰ νοτιοδυτικά. Ὁ περίβολος οὗτος φέρων ἀγκῶνας κατὰ διαστήματα, κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον τῶν προϊστορικῶν παρομοίων περιβόλων, φαίνεται ὅτι περιέβαλεν ὀλόκληρον τὸ ἀνασκαπτόμενον οἰκιακὸν συγκρότημα καὶ θέλει πιθανώτατα βοηθήσει διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς μεγάλης οἰκίας, τῆς ὁποίας ᾗ ἀπετέλει ἕνα τρόπον τινὰ τὸ πρὸς Δυσμᾶς, κατὰ τὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου, ἀνάλημμα.]

Παρὰ τὸν περίβολον ἀνεσκάφησαν ἕτερα δύο δωμάτια ἰσημιούμενα ἐν τῷ σχεδίῳ ὑπ' ἀριθ. Κ καὶ Λ. Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ τελευ-

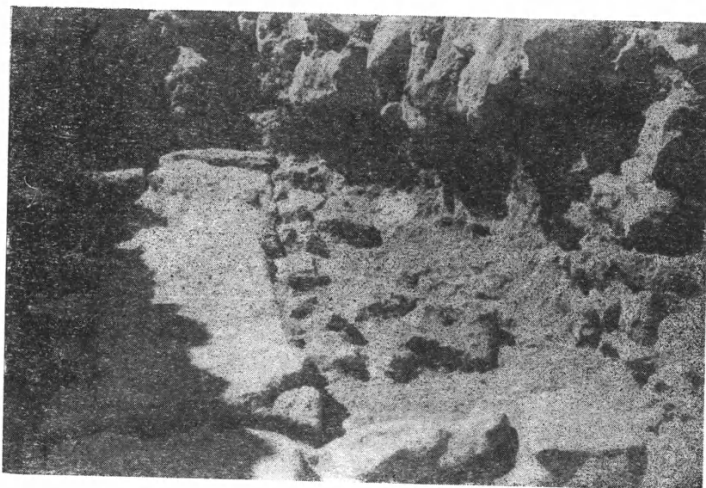

Εἰκ. 4. Περίβολος ὑπὸ τὸ δωμάτιον Κ.

ταίου τούτου δωματίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν κυρίως ὄστρακα ἐξ ἀβαφῶν ἀγγείων τῆς ὑστεροελλαδικῆς III β περιόδου, ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν δύο κατακόρυφοι πώρινοι πλάκες, ἀποτελοῦσαι πιθανώτατα διαχώρισμα ἑτέρου δωματίου μὲ ἰδιαίτερόν τινα προορισμὸν. Τὸ δὲ δωμάτιον Κ, κείμενον πρὸς Δυσμᾶς τοῦ δωματίου Θ, παρουσιάζει τὰς αὐτὰς ἀναλογίας πρὸς τὰ λοιπὰ δωμάτια τῆς μεγάλης οἰκίας, εὐρισκόμενον εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν πρὸς τὸ πέρυσιν ἀνασκαφέν δωμάτιον Β πρὸς Δυσμᾶς τῆς ἀποθήκης Α. Δυτικώτερον ἀκόμη τοῦ περιβόλου παρηκολουθήσαμεν τοῖχον ἐφαπτόμενον τοῦ περιβόλου κατὰ τὸ πρὸς Δυσμᾶς ἄκρον τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου Κ. Ὁ τοῖχος οὗτος προχωρεῖ πολὺ πρὸς Δυσμᾶς καὶ ὑψοῦται λόγῳ τῆς κατωφέρειας εἰς μέγα ὕψος περισσότερον τῶν δύο μέτρων, Νοτίως δὲ τοῦ τοίχου τούτου ἠρευνήθη ὁ χώρος περὶ τὸ πέρυσιν ἐν μέρει ἀνασκαφέν δωμάτιον Η καὶ ἀνευρέθησαν καὶ ἐκεῖ πολλὰ ἀγγεῖα, μάλιστα ἀβαφῆ, ἀπλῶν κυλίκων ἄνευ διακοσμήσεων τῆς αὐτῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου καὶ τεμάχια τινα τοιχογραφίων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔρευνα κατὰ τὸν χώρον τοῦτον δὲν κατωρθώθη νὰ ὀλοκληρωθῇ.

Κατὰ τὴν ἑτέραν πλευρὰν τοῦ δωματίου Α πρὸς τὰ νοτιοδυτικά ἀνε-

σκάφη τὸ δωμάτιον Γ (εἰκ. 5), ὅπερ πέρυσιν ἐν μέρει μόνον εἶχεν ἀνασκαφῇ. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου εἶχον ἀνευρεθῇ πολλὰ εἰδώλια καὶ εἶχεν ὑποτεθῇ ὅτι θὰ ἀπετέλει καὶ τοῦτο ἀποθήκην τρόπον τινὰ εἰδωλίων κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀποθήκην Α. Τὸ δωμάτιον τοῦτο ἔχει μῆκος μὲν 4, πλάτος δὲ 2 περίπου μέτρων, κατὰ μῆκος δ' αὐτοῦ καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον εὐρέθη σειρὰ ἐκ πωρίνων πλακῶν, ἥτις στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς. Εἶναι πιθανὸν ὅτι αἱ πλάκες αὗται ἀπετέλουν τὴν εὐθυνητήριαν

Εἰκ. 5. Ἀποψις τῆς ἀποθήκης Γ ἀπὸ Δυσμῶν μετὰ τοῦ ἐκ πωρίνων πλακῶν τοίχου.

παλαιότερου περιβόλου ἢ οἰκοδομήματος, ἢ τὴν παρυφὴν παλαιότερου δρόμου. Ἀλλὰ τὸ ἰδιαίτερον σχῆμα τοῦ δωματίου τούτου, ἐν εἵδει διαδρόμου, δεικνύει ὅτι εἶχεν ἰδιαίτερόν τινα προορισμόν. Τὸ ἀνευρεθὲν καὶ ἐφέτος ποσὸν τῶν πηλίνων εἰδωλίων (εὐρέθησαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ζυφόμορφα καὶ ἀνθρωπόμορφα εἰδώλια ἐξ ὧν τινα λίαν ἐνδιαφερόντων τύπων) δὲν δικαιολογεῖ βεβαίως τὸν καθορισμὸν αὐτοῦ ὡς ἀποθήκης, ἀλλὰ τὰ ἀνευρεθέντα πολλὰ εἰδώλια καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πρὸς βορρᾶν πλευρὰν αὐτοῦ ἑλκύει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς μεγάλης οἰκίας.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εὑρημα τοῦ δωματίου τούτου εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα, ἐξ ὧν ἡδυνήθημεν νὰ συμπληρώσωμεν δύο ἀλαβαστροειδεῖς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς πεπλατυσμένου σχήματος μετὰ χαμηλῆς βάσεως φέροντας διακόσμησιν ἀντωπῶν σφιγγῶν καὶ πτηνῶν τῆς ὑστεροελλαδικῆς III β περιόδου. Ἡ παράστασις τῶν σφιγγῶν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀγγείων εἶναι διάφορος τῶν μέχρι σήμερον ἐπὶ ἀγγείων γνωστῶν καί, καθ' ὃ γνωρίζομεν, σπανιωτάτη, ἀπαντῶσα εἰς κοσμήματα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εὐρεθέντα π.χ. ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους τοῦ Μενιδίου καὶ τῶν Σπάτων τῆς Ἀττικῆς (εἰκ. 6).

Ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου ἐξηκολούθησεν ἔτι νοτιώτερον τοῦ δωματίου Γ, τοῦ ὁποίου ὁ δυτικὸς τοῖχος στρέφεται πρὸς Δυσμᾶς. Καὶ κατὰ τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο ὁ βράχος εἶναι λελαξευμένος καὶ εἰς ἓν σημεῖον τοῦ μαλακοῦ βράχου εὐρέθη κατὰ χώραν ὁ πυθμὴν μεγάλου πίθου καὶ ὄστρακα κορινθιακοῦ ἄγγείου μετὰ παραστάσεως λεόντων ἐκ μεταγενεστέρων ταφῶν, αἵτινες διεπιστώθησαν καὶ πέρυσιν κατὰ τὸ δωμάτιον Ε.

Μικρὰ ἐπίσης ἔρευνα ἐγένετο κατὰ τὸν πρὸς Βορρᾶν καὶ ἔναντι τῶν

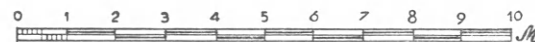
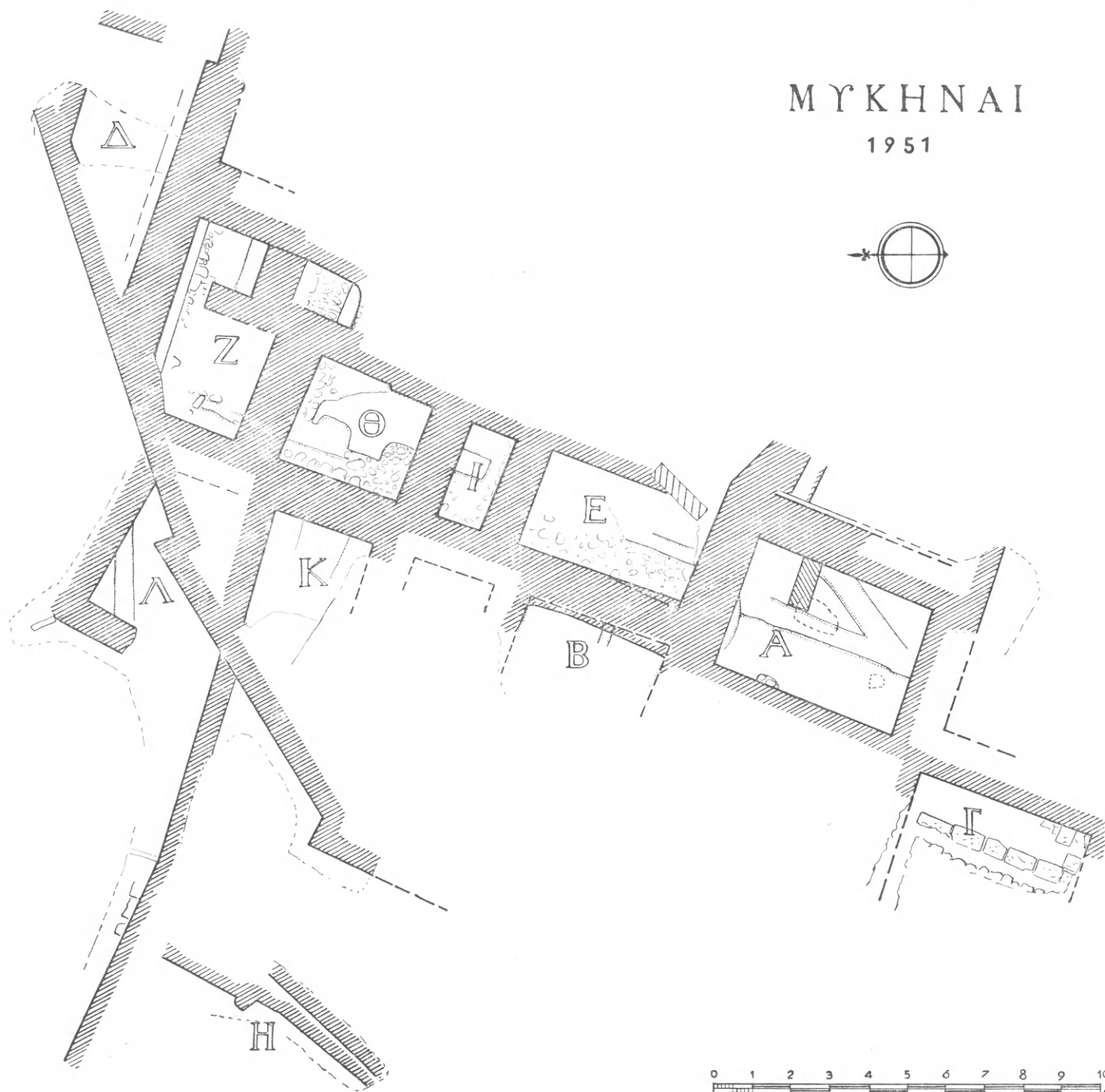
Εἰκ. 6. Ἀλαβοστροειδῆς ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ δωματίου Γ.

Μυκηνῶν μακρόστενον ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς λόφον, παρὰ τὸν ὁποῖον ἀνευρέθησαν παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Τσουντα δύο μεγάλοι θαλαμοειδεῖς τάφοι. Ἡ θέσις λέγεται σήμερον «Ἀσπρα χώματα» ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Κατὰ τὸν λαιμὸν τοῦ λόφου τούτου ἐπὶ ἰσοπέδου χωραφίου ὑπάρχουν πολλὰ λείψανα ἐξ οἰκοδομημάτων κλασσικῶν καὶ ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ ἐκεῖ εὐρέθη ἐν ἔτει 1933 ἀρχαῖκῃ ἀγωνιστικῇ ἐπιγραφῇ. Κατὰ τὴν πρόχειρον ἔρευναν διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις ἀρχαίου ἱεροῦ καὶ ἀνευρέθησαν ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη καὶ κεραμίδες, ἐξ ὧν μία ἐνεπίγραφος, ὄστρακα ἐξ ἄγγείων Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ τὸ κάτω μέρος μικροῦ ἀφιερωματικοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος ἑλληνιστικῆς περιόδου.

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα τοῦ χώρου τούτου ἐπιβάλλεται διὰ τὴν ἀρτιωτέραν γνώσιν τῆς ἀρχαῖκῆς περιόδου τῶν Μυκηνῶν, διὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ὁποίας ἔχομεν ἀρκετὰς ἐνδείξεις καὶ ἐκ παλαιότερων εὐρημάτων, ὥς τῶν πωρίνων μετοπῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τῶν περυσινῶν παρὰ τὴν Μυκηναϊκὴν γέφυραν σπουδαιότατων ἀγγλικῶν ἀνασκαφῶν.

ΜΥΚΗΝΑΙ

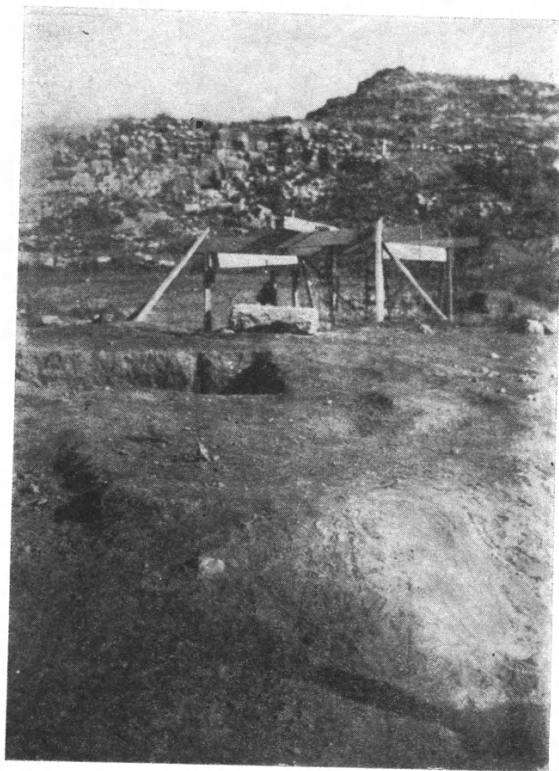
1951

Δ. Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

11Α. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΛΑΚΚΟΕΙΔΟΥΣ ΤΑΦΟΥ ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ

Κατὰ τὰς ἐργασίας ἐπιχωματώσεως τῆς θόλου τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας, ἀναστηλωθέντος ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστη-

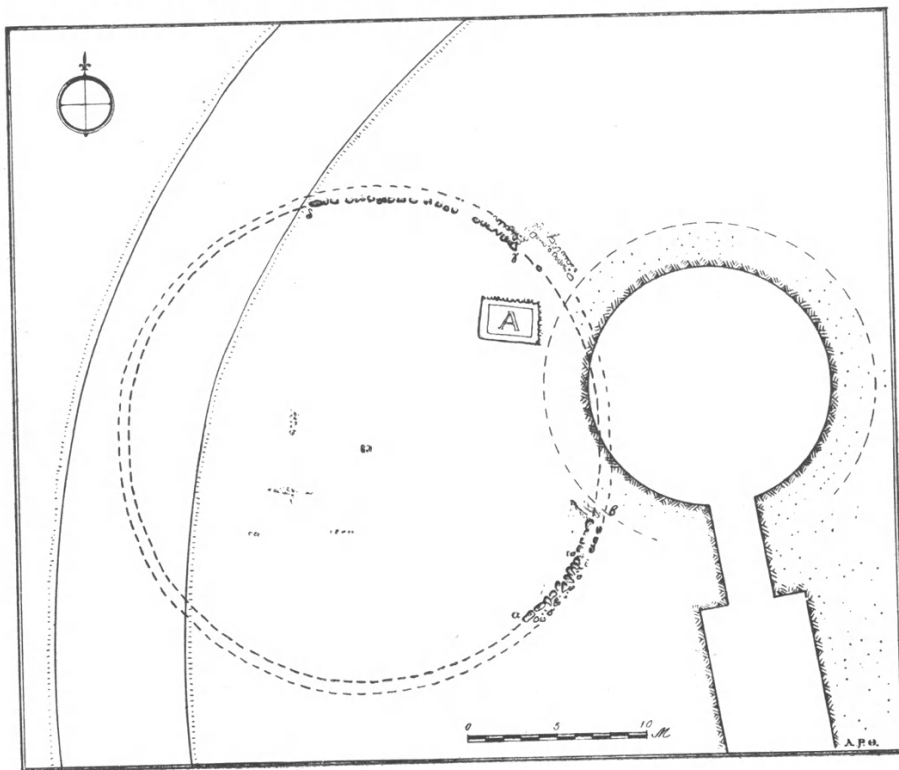
Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τοῦ ἀνευρεθέντος τάφου ἐκ Δυσμῶν μετὰ τῶν ἱκνωμάτων τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας.

λώσεως, ἀνευρέθη εἰς ἀπόστασιν 10 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς θόλου πρὸς Δυσμὰς σκαπτὸς λακκοειδὴς τάφος (Schachtgrab) ἀνάλογος πρὸς τοὺς ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν εὑρεθέντας ὑπὸ τοῦ Schliemann, ἐντὸς τοῦ λεγομένου κύκλου τῶν τάφων (εἰκ. 1).

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ τάφου ὑπῆρξε τυχαία καὶ ἐγένετο κατὰ τὴν ἀνάσυσιν χωμάτων ἐκ τῶν γύρω τοῦ θολωτοῦ τάφου χωραφίων, αἵτινα οὐχὶ διὰ πρῶτην φορὰν εἶχον ἀναταραχθῇ. Διότι καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατασκευὴν τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ χωρίου ἐπὶ Βελῇ πασσᾶ τοῦ Ναυπλίου

καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν διάνοιξιν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ τελευταίως ἀκόμη κατὰ τὴν κατασκευὴν κτιστοῦ ἀγωγοῦ τοῦ νέου Ὑδραγωγείου ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου, δλόκληρος ὁ γύρω χώρος εἶχεν ἐπανειλημμένως ἐκσκαφῇ.

Ἡ προσεκτικὴ νῦν ἀνάσχυσις χωμάτων, ὀφειλομένη εἰς τὴν μοναδικὴν

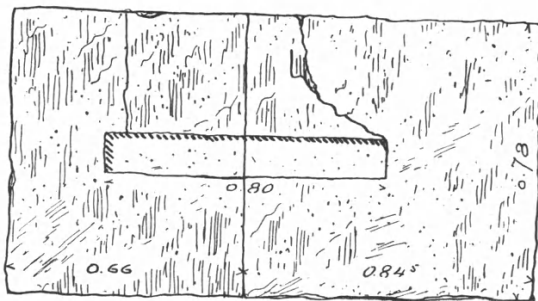
Εἰκ. 2. Πρόχειρον σχεδιάσμα τοῦ ὑποτιθεμένου κυκλικοῦ περιβόλου.

ἐπιμέλειαν τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Τσιτσέκου, εἰδοποιήσαντος ἐγκαίρως τὸν προϊστάμενον ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐγένετο ἀφορμὴ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἐξαιρετικοῦ καὶ ἀνελπίστου τούτου εὐρήματος.

Εὐθὺς μὲ τὴν πρώτην ἐπισήμανσιν τοῦ τάφου εἰδοποιήθη ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Ναυπλίου κ. Χαριτωνίδης, ὅστις καὶ παρέστη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν. Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐνέκρινε μικρὰν πίστωσιν εἰς ἐμὲ διὰ τὴν διασφάλισιν τῶν πλουσιῶν εὐρημάτων καὶ τὴν πρόχειρον ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου, ἥτις καὶ ἀπέδωκεν ἤδη σπουδαιότατα ἀποτελέσματα. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς:

1. Βορείως καὶ νοτίως τοῦ ἀνευρεθέντος τάφου ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοίχου ἀσφαλέστατα μεσοελλαδικοῦ, συγκλίνοντα καὶ ἀποτελοῦντα μέρη μεγάλου κυκλικοῦ περιβόλου (εἰκ. 2).

Ὁ περίβολος οὗτος κατεστράφη κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς πρὸς τὴν ἀκρόπολιν περιφερειακῆς ὁδοῦ, ὅτε κατὰ τὰς μαρτυρίας αὐτοπιτῶν ἐργατῶν ἀνευρέθησαν τεμάχια ἐκ διαφόρων χαλκῶν ἀρχαίων. Ἐχει δὲ ὁ κύκλος οὗτος, ὡς προχείρως δύναται νὰ ὑπολογισθῇ, διάμετρον 27 περίπου μέτρων, εἶναι δηλαδὴ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς διαστάσεων πρὸς τὸν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως κύκλον τάφων. Ἐχομεν λοιπὸν ἐν Μυκῆναις καὶ δευτε-

ΒΑΣΙΣ ΣΤΗΛΗΣ ΜΥΚΗΝΩΝ

Εἰκ. 3. Σχεδιάσμα τῆς πωρίνης βάσεως τῆς στήλης.

ρον κύκλον τάφων καὶ πιθανώτατα πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ὁ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως διὰ πωρίνων πλακῶν σχηματιζόμενος ἐκτίσθη ἐπὶ παλαιότερου περιβόλου, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη παρετήρησεν ἤδη ὁ ἀείμνηστος Τσουντας κάτωθεν τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κύκλου.

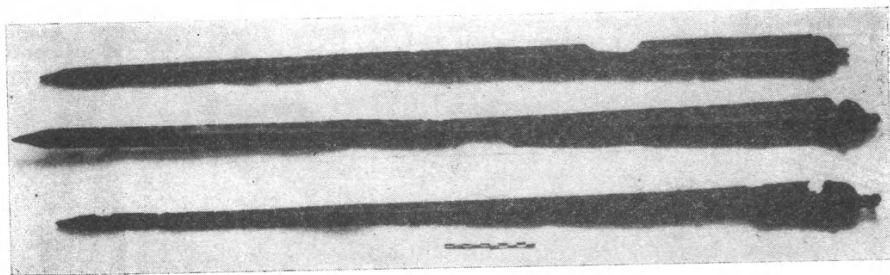
Ἡ ἀνεύρεσις καὶ δευτέρου κύκλου τάφων ἐν Μυκῆναις φέρει πάλιν εἰς συζήτησιν τὸ πρόβλημα τοῦ προσορισμοῦ αὐτῶν καὶ γενικώτερον τῆς καταγωγῆς τῶν ἐπιταφίων περιβόλων καὶ τῶν θολωτῶν τάφων.

2. Εἰς βάθος 0.80 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ τάφου τεμάχια ἐπιτυμβίας στήλης ἐκ πώρου λίθου μετὰ παραστάσεως θήρας ἀγρίου ταύρου, ἥτις ἐβλεπε πρὸς Δυσμὰς. Ἐστηρίζετο δὲ ἡ στήλη ἐπὶ βάσεως ἐπίσης πωρίνης φερούσης κατὰ τὸ μέσον διαμπερῇ τὸρμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνετίθετο ἡ στήλη (εἰκ. 3).

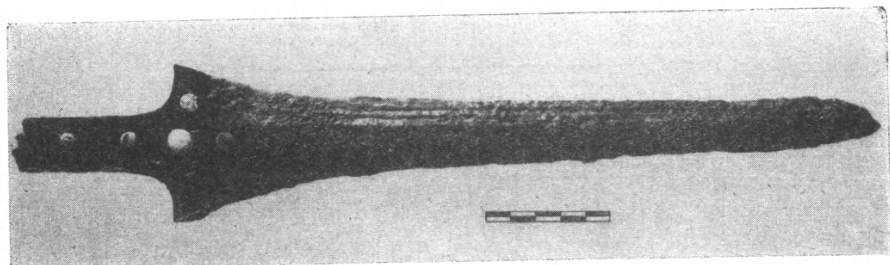
Ἡ ἀνεύρεσις τῆς βάσεως ταύτης ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς προσεκτικώτεραν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἀκροπόλεως ἔρευναν διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τυχόν τῶν βάσεων τῶν ἐκεῖ ἀνευρεθεισῶν στηλῶν, αἵτινες οὐδαμοῦ ἀνεφέρετο ὅτι ἐστηρίζοντο ἐπὶ βάσεων. Ἀνευρέθησαν δ' ἀνελπίστως πράγματι κείμεναι κατὰ χώραν καὶ ἄλλαι παρόμοιαι πώριναι πλάκες, φέρουσαι τὸρμον ἀνάλογον πρὸς

ἐνθεσιν τῶν στηλῶν. Εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον ὅτι οὐδέποτε μέχρι σήμερον παρατηρήθη τοῦτο.

3. Ἡ παράδοσις τοῦ Πausανίου, ὅστις ἀναφέρει ἐντὸς μὲν τῆς ἀκροπόλεως τοὺς τάφους τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐκτὸς δ' αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τειχῶν τοὺς τάφους τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυ-

Εἰκ. 4. Χαλκᾶ ξίφη μετὰ διακοσμήσεως ἐλίκων.

Εἰκ. 5. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον.

ταιμνήστρας, πρέπει νὰ ἐστηρίζετο καὶ εἰς ἰδικήν του αὐτοψίαν. Θὰ εἶδε δηλαδὴ ὁ περιηγητὴς τὰς ἐπ' αὐτῶν ἐπιτυμβίας στήλας, τὰς ὁποίας θὰ τοῦ ἐξήγησαν οἱ κάτοικοι, τοῦ χωρίου πλέον, τῶν Μυκηνῶν ὡς σημεῖα τῶν διαφόρων τάφων.

4. Ὁ ἀνασκαφεὶς τετράπλευρος λάκκος ἔχει μῆκος 3.30 μ. καὶ πλάτος 2.35 μ. περίπου, ἀλλὰ τὸ μέγεθος αὐτοῦ περιορίζεται ἱκανῶς εἰς 2.50×1.67 μ., διότι αἱ πλευραὶ αὐτοῦ εὐρέθησαν κατὰ τὸ κατώτερον μέρος ἐπενδεδυμένας διὰ ξηροτοίχων, ὥστε νὰ σμικρύνεται ὁ διὰ τοὺς νεκροὺς προσωρισμένος χώρος. Τὸ μέγεθος λοιπὸν αὐτοῦ συμφωνεῖ σχεδὸν πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ 2ου καὶ 6ου τάφου τῆς ἀκροπόλεως, οἵτινες θεωροῦνται ὡς παλαιότεροι τῶν λοιπῶν.

5. Τὸ βάθος τοῦ λάκκου ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εἶναι 3 μέτρα περίπου.

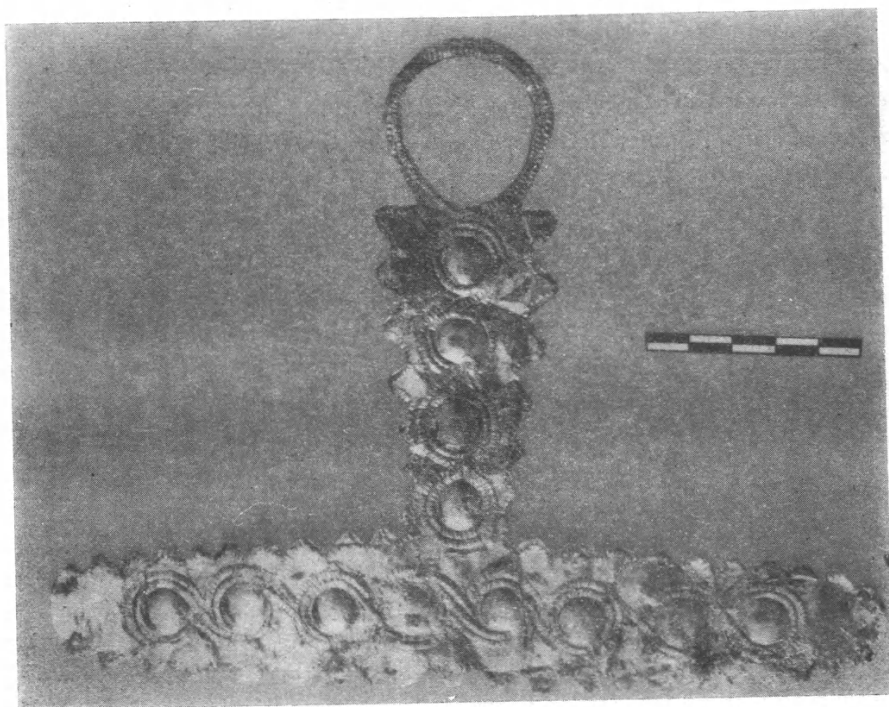
Εἰς ὕψος ἐνὸς περίπου μέτρου ἀπὸ τοῦ πυθμένος παρατηρήθη πλησίον τῶν παρυφῶν τοῦ τάφου στρῶσις ἐξ ἀδιαβρόχου χώματος, γνωστοῦ ἐν Μυκῆναις ἐκ τῆς θέσεως Πλέσσα. Τοῦτο δεικνύει ὅτι εἰς ἐν ὠρισμένον ὕψος

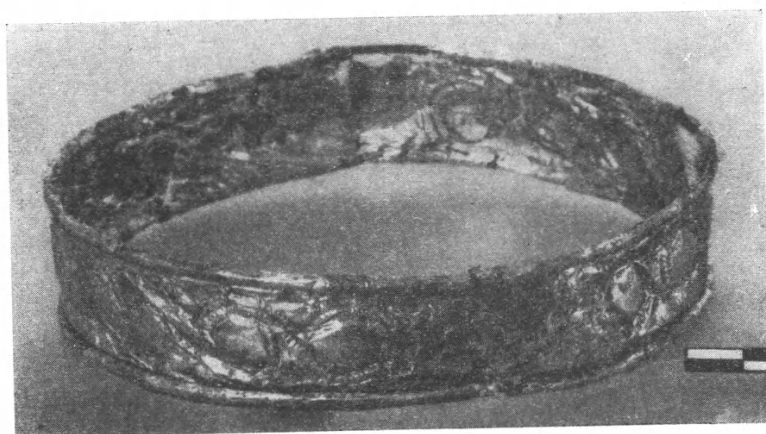
Εἰκ. 6. Ἀργυρεᾶ πρόχους.

ὁ τάφος ἐκαλύπτετο κατὰ τινα τρόπον πιθανῶς διὰ ξυλίνων δοκῶν καὶ χώματος ὕδατοστεγῶς. Καθ' ὅλον δὲ τὸ βάθος τοῦ τάφου εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων μεσοελλαδικῶν καὶ ὁστᾶ ζώων μάλιστα δὲ κατὰ τὰς γωνίας. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ταῦτα προήρχοντο ἐκ τῶν ἐπιταφίων δειπνῶν, ὡς ὑποθέτει ὁ ἀείμνηστος Τσουντας. Ἄλλοτερον ὕδατοστεγὲς στρῶμα παρατηρήθη ὀλίγον ἄνωθεν τῶν σκελετῶν καὶ στρῶσις ἐκ χαλίκων εὐρέθη εἰς τὸν πυθμένα τοῦ τάφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐναπετέθησαν οἱ νεκροί.

7. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν δύο σκελετοί, τοῦ ἐνὸς τῶν ὁποίων τὰ ὁστᾶ εὐρέθησαν συσσωρευμένα πλησίον τοῦ νοτίου τοίχου. Ὁ ἕτερος σκελετὸς ἔκειτο ἐκτάδην κατὰ τὸ μέσον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν βορείαν πλευράν, ἔχων τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἀνατολάς. Ἐβλεπε λοιπὸν πρὸς Δυσμάς. Ἐκ τοῦ τάφου ἐξήχθησαν ὑπὲρ τὰ

Εἰκ. 7. Χρυσοῦν κόσμημα (ἐπιγονατὶς;).

Εἰκ. 8. Χρυσοῦν περιβραχιόνιον.

25 πήλινα ἀγγεῖα πάντα μεσοελλαδικά, χρονολογούμενα περὶ τὸ 1600 περίπου π. Χ.

Μεταξὺ τούτων δὲ περιλαμβάνονται δύο μεγάλοι πολύχρωμοι ἀμφορεῖς μετὰ ὠραίων διακοσμήσεων. Εὐρέθησαν ἐπίσης τρία χαλκᾶ ξίφη μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως ἐλίκων, ἐν χαλκοῦν ἐγχειρίδιον κεκοσμημένον διὰ σπειρῶν, δύο ἀγγεῖα χαλκᾶ καὶ δύο ἀργυρᾶ κατὰ μέγιστον μέρος σεσαθρωμένα, ὠραία πόρπη ἐξ ὑαλίτου λίθου, χρυσᾶ τινὰ ἐλάσματα, ἐν χρυσοῦν περιβραχιόνιον καὶ μία ὠραία χρυσῇ ἐπιγονατῇ ἢ κόσμημα φαρέτρας, ὡς τελευταίως ἐπεξηγήθη ὑπὸ τοῦ Persson (εἰκ. 4-8). Ἐπὶ ἐνὸς ἀργυροῦ ἀγγείου εὐρέθησαν μικρὰ τεμάχια ὑφάσματος. Ἡ μικροσκοπικὴ δὲ ἐξέτασις τούτων κατέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ ὑφάσματος ἐνιαίας ποιότητος, ἐκ λίνου.

8 Ἐκτὸς δὲ τοῦ τάφου εὐρέθησαν κατὰ τὰ πρῶτα ἐκ τῆς ἐπιφανείας στρώματα πολλὰ ὄστρακα τῆς Μεσοελλαδικῆς καὶ Ὑστεροελλαδικῆς I καὶ II περιόδου μάλιστα δὲ τοῦ λεγομένου ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Εἰς ἀπόστασιν δέ τινα ἀπὸ τοῦ τάφου τεμάχιον ἐξ ἐλεφαντίνης πλακὸς μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως (διακρίνονται τὸ κάτω μέρος μέρος ποδὸς ἀνδρὸς καὶ οἱ δύο ἐμπρόσθιοι πόδες ἵππου ἢ ταύρου) ἀρίστης τέχνης. Ἀλλ' ὁ τάφος δέον νὰ ἐξερευνηθῇ λεπτομερέστερον, διότι δυστυχῶς ἡ πρώτη ταχεῖα ἐκσκαφὴ τοῦ τάφου ἐγένετο ἄνευ τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ τὰ συμπεράσματα δὲν εἶναι ἀσφαλῆ.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν τερασίαν σημασίαν τοῦ εὐρήματος ἀπεφάσισεν ἤδη τὴν διάθεσιν τῶν εἰσοδημάτων τοῦ κληροδοτήματος Φαρμᾶ διὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ περαιτέρω ἔρευναν τοῦ χώρου.

12. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Τέταρτον ἤδη ἔτος ἀπὸ τοῦ 1948 ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐπὶ τοῦ Κυνορτίου ὄρους (*εἰκ. 1*).

Εἰκ. 1. ᾠποψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα μετὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν (ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς).

Τὴν σημασίαν τοῦ ἱεροῦ τούτου διὰ τὴν παλαιότεραν ἐν τῷ τόπῳ λατρείαν καὶ τὴν προέλευσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, περὶ ἧς γραπτὰς μαρτυρίας ἔχομεν καὶ ἐκ τοῦ ὕμνου τοῦ ποιητοῦ Ἰσύλλου καὶ ἐκ τοῦ Πανσανίου ἀπέδειξαν αἱ τῶν παρελθόντων ἐτῶν διενεργηθεῖσαι ἐκεῖ ἀνασκαφαί.

Διὰ τῶν ἐρευνῶν τούτων ἀπεδείχθη, ὅτι ὄχι μόνον ἡ μαρτυρία τοῦ Πανσανίου, περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἀληθὴς ἀλλ' ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ ἐν τῷ ὕμνῳ τοῦ Ἰσύλλου ἀναφερόμενος παλαιότατος βωμὸς ὑπῆρξε πραγματικότης καὶ μάλιστα ὡς ὁ μόνος τόπος λατρείας, πρὸ τῆς κατασκευῆς ἰδιαιτέρου ναοῦ, ἀπὸ τῶν προῖστορικῶν ἤδη χρόνων. Καίτοι δὲ ὁ βωμὸς οὗτος κατεστράφη κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν

ἄλλων κτιρίων κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, ἡ θέσις τούτου κατὰ τὴν βορειο-ανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ καθωρίσθη ἐπακριβῶς καὶ πλεῖστα τῶν ἀρχαιοτέρων ἀφιερωμάτων εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ ὄγκου τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν ἐπίχωσιν καὶ θεμελίωσιν τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος, πρὸς βορρᾶν τοῦ λόφου τοῦ ἱεροῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἀποκάλυψιν ἀνέλαβε πλουσίως χορηγοῦσα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Σκοπὸς τῶν ἐφετεινῶν ἐργασιῶν

Εἰκ. 2. Κλίμαξ ἀρχομένη ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ ἀναλήμματος καὶ ἄγουσα πρὸς τὸ ἱερόν.

ὑπῆρξε νὰ ἀποκαλυφθῇ ὁλόκληρον τὸ ἀνάλημα, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εἶναι 45 μέτρα τὸ δὲ σφζόμενον ὕψος 5 μέτρων περίπου. Ἐχρειάσθη δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἀπαλλοτριωθῇ ὁ ἐκεῖ χῶρος γεμάτος ἀπὸ μεγάλας καὶ εὐθαλεῖς ἐλαίας.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη εἰς δύο σημεῖα, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τοῦ ἀνατολικωτέρου ἄκρου τοῦ ἀναλήμματος (εἰκ. 2) καὶ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τῆς τρίτης ἐκ δυσμῶν ἀντηρίδος, ἥτις πέρυσιν ἐν μέρει εἶχεν ἀποκαλυφθῇ.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευράν (εἰκ. 3) εὐρέθη ἡ γωνία τοῦ ἀναλήμματος, ἀνευρέθησαν μέγα πλῆθος κιβωτισοσχημῶν λίθων ἐκ τῶν ἄνω

δόμων αὐτοῦ καὶ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ πώρου λίθου, τεμάχια γείσων, σπόνδυλοι καὶ ἐπίκρανα ἡμιοκιονίων κ.λ.π. προερχόμενα ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀναλήμματος στηριζομένης ὑπερθεν στοᾶς (εἰκ. 4 καὶ 5). Τὴν στοὰν ταύτην εἶχεν ἐπισημάνει, ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων, ἐν ἔτει 1896, ἀνασκαφῶν ὁ ἀείμνηστος Καββαδίας· ἀλλ' εἶναι σήμερον δυνατόν διὰ τῶν ἀνευρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν νὰ καθορίσωμεν τὴν μορφήν αὐτῆς, ἣτις ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸ

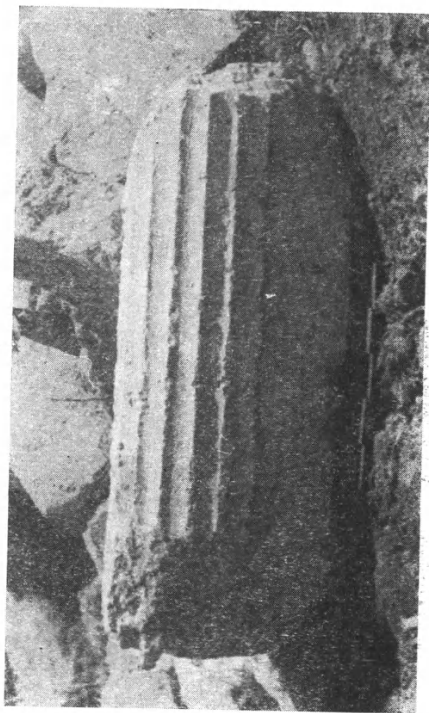
Εἰκ. 3. Ἐναρξίς τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος.

κτήριοι τοῦ Ἀβάτου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐβλεπε καὶ αὕτη πρὸς νότον, πρὸς τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου ἱεροῦ καὶ φαίνεται ὅτι ὁ βόρειος κλειστός τοῖχος ἔκοσμεῖτο κατὰ διαστήματα δι' ἡμιοκιονίων, ὧν πολλὰ εὗρέθησαν τώρα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν. Πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς στοᾶς δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ ἔχωμεν πρὸς τῆς ἐντελοῦς ἀνασκαφῆς· ἀλλὰ τὸ μικρὸν πλάτος αὐτῆς, ἀποκλείει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο διηρημένη, ὡς τὸ Ἀβατον, εἰς δύο κατὰ μῆκος τμήματα, ὅτι ὑπῆρχον δηλ. διαμερίσματα εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν ὀπισθίαν πλευράν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἦτο ἀπλῆ στοὰ ἀνοικτὴ πρὸς μεσημβρίαν χρησιμεύουσα πρὸς προστασίαν τῶν ἱκετῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ χώρου ἀπὸ τῶν βορείων ψυχρῶν καὶ σφοδρῶν ἀνέμων. Πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς στοᾶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν θεμελίωσιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ λόφου ἐχρειάσθη νὰ κατασκευασθῇ τὸ τεράστιον 45 μέτρων μήκους ἀνάλημμα, ὅπερ ἔκλειε καὶ διεπλάτυνε τὸν

ιερόν χώρον πρὸς βορρᾶν προστατεύον τοῦτον ἀπὸ τῶν κατολισθήσεων τοῦ ἑδάφους. Πρὸς τοῦτο ἐγένοντο ὑπέρογκοι δαπάναι ἀναγραφόμεναι ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκοδομικῇ ἐπιγραφῇ, ἣτις ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Καββαδία καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν IG IV², 108 καὶ ἀναφέρεται ἀσφαλέστατα εἰς τὸ ἀνάλημμα, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς πέρυσιν ἀνευρεθείσης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ιεροῦς Ἀριστοκλέους (εἰκ. 6).

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὸ ἀνάλημμα ἀνεσκάφη εἰς βάθος μέχρι τῆς ὑπευθυντηρίας αὐτοῦ, στηριζομένης ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ ἐξεκαθαρίσθη τὸ ἑδάφος μέχρις ἀποστάσεως 15 μέτρων πρὸς Β, διὰ τὴν ἔρευναν κυρίως τῶν μελανῶν χρωμάτων, τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ παλαιότερου βωμοῦ, τοῦ κειμένου, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ λόφου κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος (εἰκ. 7).

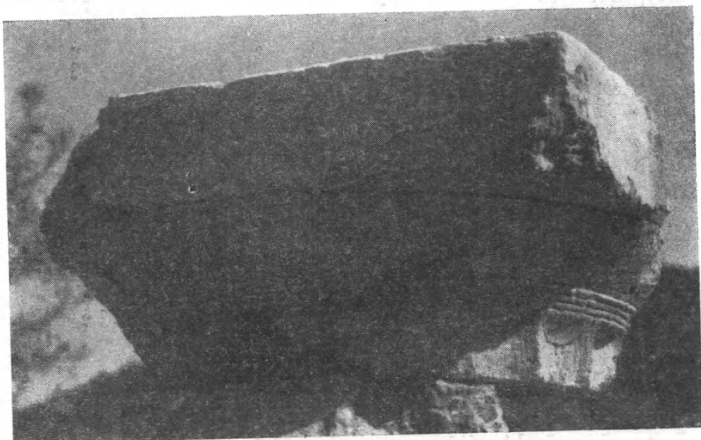
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὅμως ταύτην, ἀνευρέθη εἰς ἀπόστασιν 7 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ ἀναλήματος καὶ δεύτερος ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὅστις ἀνεσκάφη εἰς βάθος 3 περίπου μέτρων. Ἡ ἐξωτερικὴ πρὸς βορρᾶν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου τούτου δὲν εἶναι ἐπιμελῶς ἐπεξεργασμένη καὶ τὸ πάχος αὐτοῦ, σχηματιζόμενον ἐκ διπλῆς σειρᾶς πωρολίθων εἶναι περίπου 1.20 μ. Ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι οὗτος ἦτο κεκαλυμμένος καὶ δὲν εἶχε μνημειακὸν χαρακτῆρα ὅπως τὸ ὥραϊον ἀνάλημμα. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἐχρησίμευεν ἁπλῶς διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὰ χρώματα κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἀναλήματος, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίζετο οὕτως εὐρεῖα πλατεῖα, ἐξ ἧς διήρχετο ἡ πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ὁδός (εἰκ. 8 καὶ 9). Εἰς τὸν χώρον ὅμως τοῦτον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν δυτικὴν ἄκραν τοῦ ἀναλήματος μέγας βράχος ἐκ σκληροῦ ἐνυθροποῦ σιδηρίτου λίθου (στουρνάρι), κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου σχηματίζεται εἶδος σπηλαιώδους κοιλότητος, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἐξ ἀγγείων καὶ πήλινα εἰδώλια Μυκη-

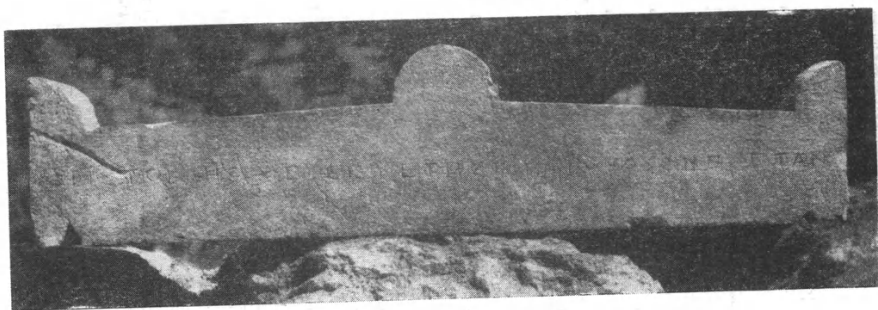
Εἰκ. 4. Σπόνδυλος ἡμικιονίου ἐκ τῆς στοᾶς.

ναϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἐτελεῖτο καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πλησίον τοῦ βράχου καὶ τοῦ σπηλαίου εἶδος λατρείας, συνδεομένης πρὸς τοὺς περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, πατρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐπιχωρίους μύθους.

Μεταξὺ τῶν μελανῶν χωμάτων κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνα-

Εἰκ. 5. Ἐπίκρανον ἐξ ἡμικιονίου.

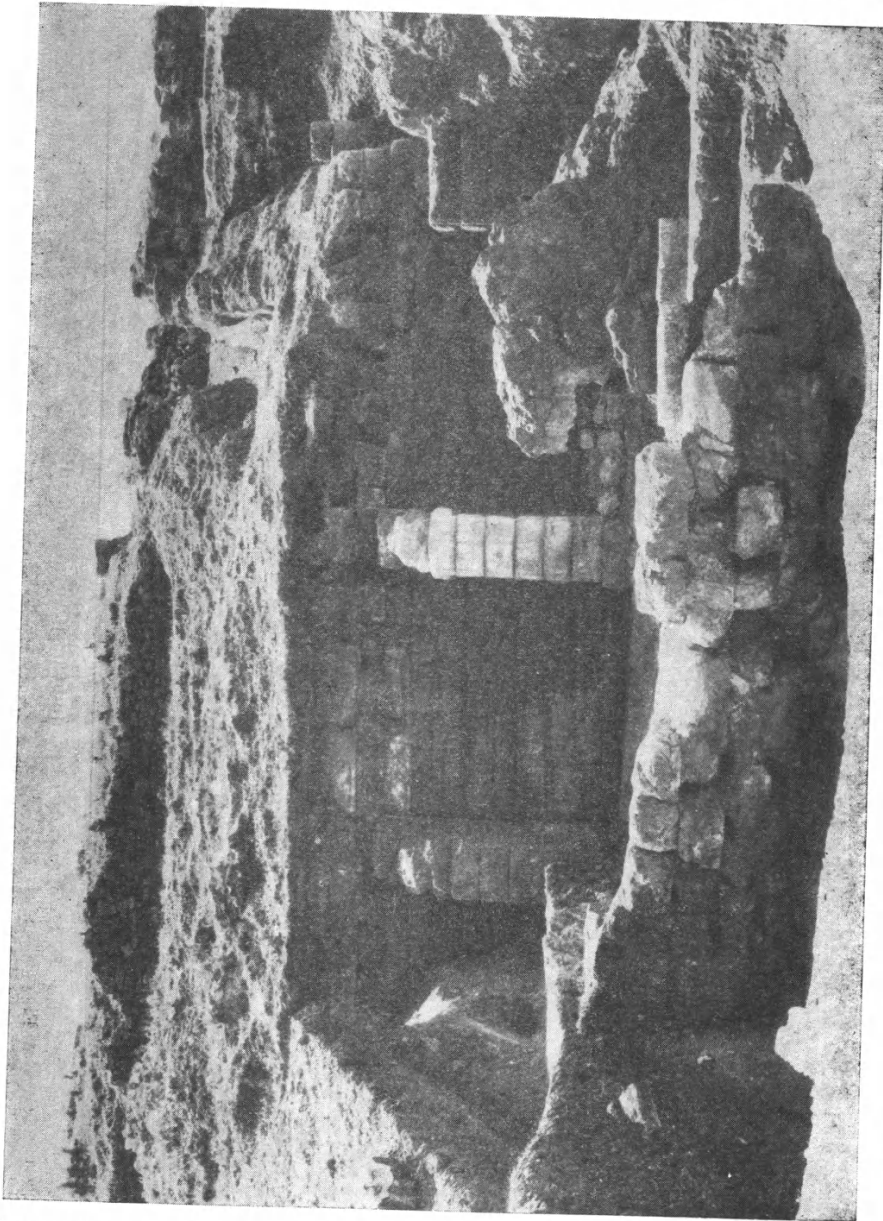

Εἰκ. 6. Ἐπιγραφή ἀναθηματικὴ τοῦ ἱερέως Ἀριστοκλέους.

λήματος εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος πολλὰ πήλινα ἀγγεῖα, εἰδώλια καὶ ἄλλα ἀφιερῶματα προϊστορικῶν καὶ Ἑλληνικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινὰ ὄστρακα τοῦ πέρυσιν ἀνευρεθέντος μεγάλου ἐρυθρομόρφου κρατήρος τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, μετὰ παραστάσεως Ἡρακλέους, Ἀθηνᾶς καὶ Διονύσου (εἰκ. 10).

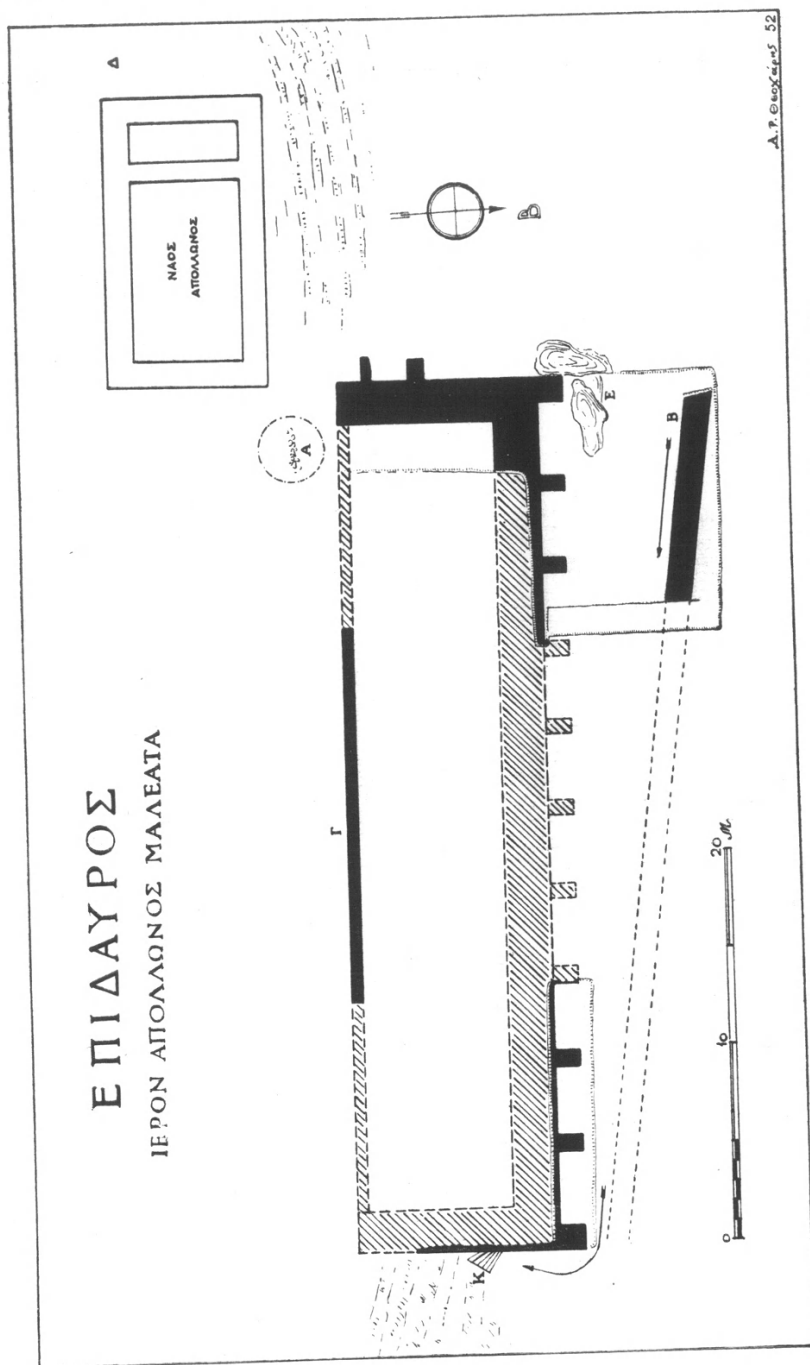
Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν ἐξηρευνήθη ἐπίσης ἡ περιοχὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐπιδάουρου κατὰ τὸ σημερινὸν χωρίον «Παλαιὰ Ἐπίδαυρος»

ἐπὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἰδιαιτέρως δ' ἐπὶ τῆς χερσονήσου, πρὸς

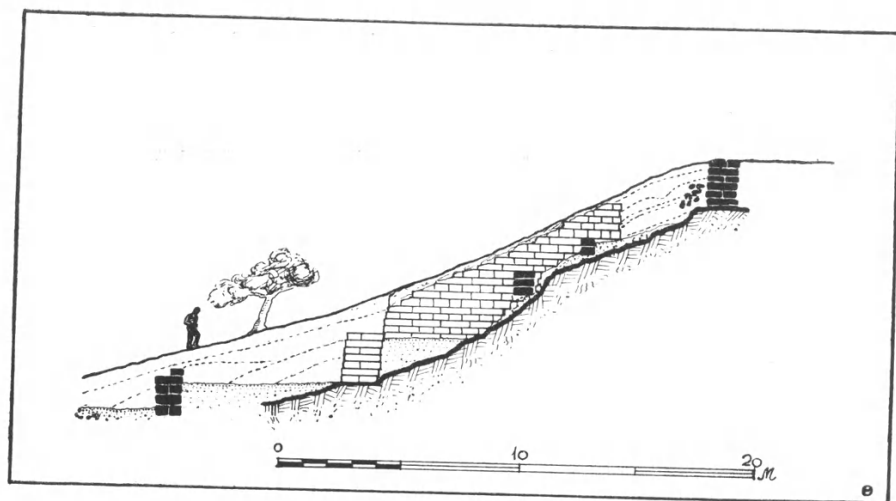

Εἰκ. 7. Τὸ δυτικὸν τμήμας τοῦ ἀναλήμματος ἀπὸ? Βορρᾶ μετὰ τοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου.

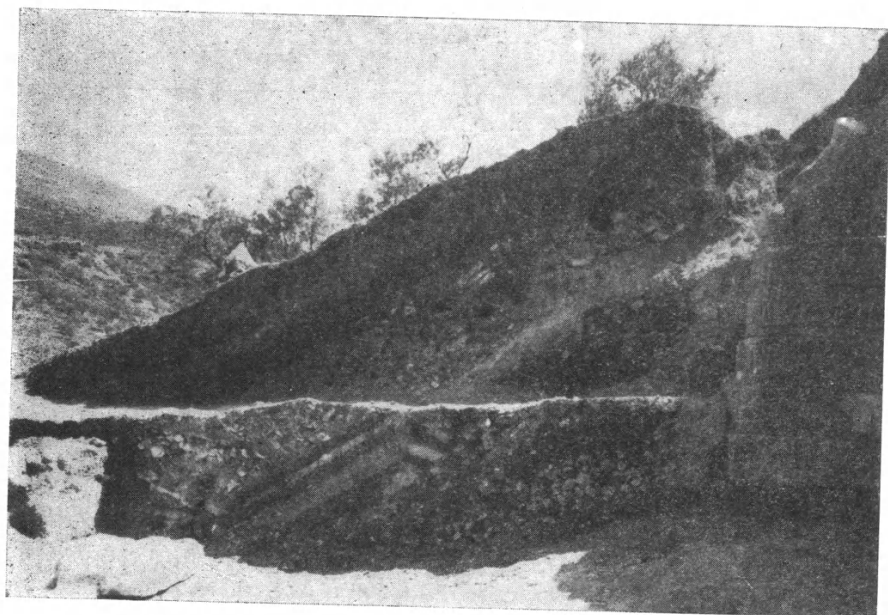
τὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ σημερινοῦ χωρίου ὑπάρχουν ἀκόμη πολυπληθῆ λείψανα καὶ ἐρείπια τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἅτινα δυστυχῶς ὀσημέραι ἔξα-

Εἰκ. 8. Σχεδιάσμα τοῦ ἀναλήμματος μετὰ τοῦ βορρᾶν πωρίνου τοίχου.

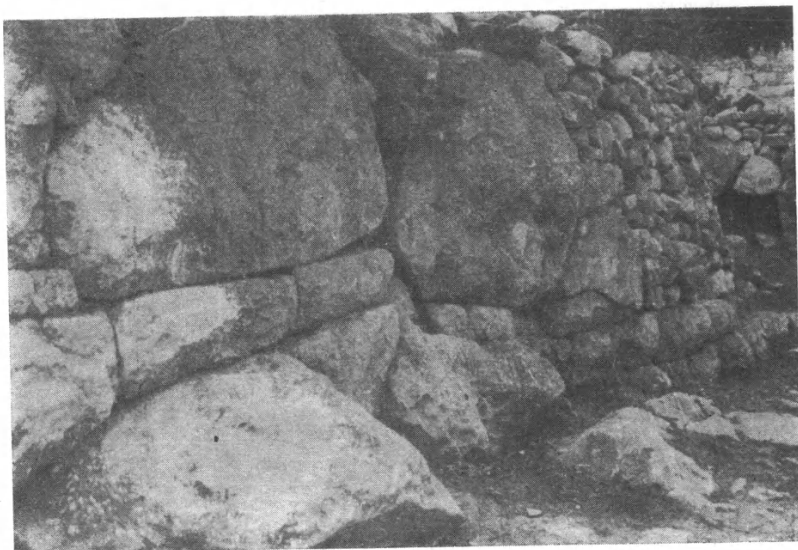

Εἰκ. 9. Τομὴ τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ τὸ ἀνάλημμα ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον.

Εἰκ. 10. Ἡ σφωματογραφία τῶν χωμάτων κατὰ τὴν τρίτην ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς ἀντηρίδα τοῦ ἀναλήμματος.

φάνίζονται καὶ καταστρέφονται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Ἐκ τῶν ἐφετεινῶν ἔρευνῶν καθωρίσθησαν αἱ θέσεις τριῶν ναῶν ἐξ ὧν ὁ εἰς μὲν κεῖται κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ὅπου εὐρίσκεται κατὰ χώραν σειρὰ σπονδύλων, ἐκ δωρικῶν κιόνων, ἐντετειχισμένων ἐντὸς τῶν τοίχων

Εἰκ. 11. Τμήμα ἀρχαίου τείχους ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Λιγουριοῦ.

παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος. Κατὰ τὴν θέσιν δὲ ταύτην ἀνευρέθη ἀναθηματικὸν βῆθρον μετ' ἐπιγραφῆς

Φιλῖκος Ἀρχιδάμου ἀνέθηκε Ἀπόλλωνι

Τοῦ ἑτέρου ναοῦ εὐρέθησαν τὰ θεμέλια κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτύν τοῦ λόφου, ὅπου κατὰ τὸν Πausanίαν ἔκειτο «ἐπ' ἄκρας ἀνεχούσης ἐς θάλασσαν» ἱερὸν τῆς Ἥρας. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ ἐντὸς τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ἐκεῖ κτηρίου ἀνευρέθη ἐντετειχισμένη ἄλλη ἐπιγραφή ἀφιερωματικὴ εἰς τὴν Ἀφροδίτην, τῆς ὁποίας ἱερὸν ἀναφέρει ὁ Πausanίας, μὲ τὴν ἄγνωστον ἄλλοθεν ἐπὶ κλήσιν «*Ερυνία*». Εὐρέθησαν ἐπίσης πολλὰ γλυπτά, μετὰ τῶν ὁποίων τὸ κάτω ἥμισυ μέρος ἀρχαίου κούρου, ἐντετειχισμένον ἐντὸς φρεάτος κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου.

Μικρὰ ἐπίσης ἔρευνα ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως τῆς κειμένης ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ σημερινοῦ χωρίου Λιγουριοῦ, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ τοῖχοι ἐκ πώρου λίθου προερχόμενοι ἐξ ἀρχαίου ναοῦ καὶ τεμάχιον ἀρχαίου τείχους τῆς ὑπὸ τοῦ Πausanίου ἀναφερομένης πιθανῆς πόλεως Λήσσης (εἰκ. 11).

13. ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΕΝ ΜΥΣΤΡΑΙ.

Κατὰ τὸ 1951 ἐξετελέσθησαν δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως μνημείων.

1. Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὀδηγητρίας (Ἀφεντικό) ἐκαθαρίσθησαν ἑννέα (9) εἰκόνες Ἱεραρχῶν τῆς ἀψίδος τοῦ ἁγίου Βήματος, ὁ ἅγ. Βίκτωρ, τρία ζεύγη μαρτύρων (Χρυσόγονος - Μαρκιανός, Εὐγραφος - Ἐρμογένης, ἅγιος οὐ τὸ ὄνομα ἔχει ἀποσβεσθῇ — Κορνήλιος ὁ ἑκατόνταρχος) ἐκ τῶν εἰκονιζομένων ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου, τέσσαρες Ἀπόστολοι εἰς τὸν γυναικωνίτην ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου καὶ τὸ διασωζόμενον τμήμα τῆς ἐν τῷ νάρθηκι εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ δωδεκαετοῦς ἐν τῷ Ναῷ.

2. Ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἐξηκολούθησεν ὁ καθαρισμὸς τῶν τοιχογραφιῶν. Ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τῆς βορείου κεραίας τοῦ σταυροῦ ἀπεκαλύφθη ἄνω μὲν τοιχογραφία, ἔνθεν ἀκεῖθεν τοῦ διλόβου παραθύρου, παριστῶσα πιθανώτατα τὴν Ἐλισάβετ κρύπτουσιν τὸ νήπιον Ἰωάννην εἰς σπήλαιον. Ἀριστερὰ τοῦ παραθύρου ζωγραφοῦνται δύο στρατιῶται. Ὑπὸ τὴν εἰκόνα αὐτὴν ἐκαθαρίσθη ἡ τοιχογραφία τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὴν νοτίαν κεραίαν ἐπὶ μὲν τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς καμάρας, ὑπερθεῖν τῆς σειρᾶς τῶν στρατιωτικῶν Ἀγίων ἀπεκαλύφθη τοιχογραφία, ἣν ὁ G. MILLET ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένῳ σχεδίῳ ὀνομάζει Πεντηκοστήν (Monuments byz. de Mistra πίν. 89). Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους καὶ τῆς ἀντιστοίχου θέσεως ἀπεκαλύφθη τοιχογραφία ὁμοίας διατάξεως.

3. Ἐν τῷ ναΐσκῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἐργασίαι συμφώνως πρὸς τὰς ἐπὶ τόπου δοθείσας ὁδηγίας τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου: α) ἀπηλλάγη τῶν μεταγενεστέρων προσκτισμάτων τὸ παράθυρον τῆς νοτίας στοᾶς β) ἐκαθαρίσθη ὁ ναὸς ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ πετρῶν, γ) ἐπεσκευάσθησαν οἱ σεσαθρωμένοι τοῖχοι, ὧν ὁ δυτικὸς ἀνεκτίσθη κατὰ τὸ ἄνω τμήμα του δ) ἀποκατεστάθη ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς ἑξωτερικῆς μορφῆς καὶ ἐπανεκτίσθη τὸ καταπεσόν ἀπὸ πολλοῦ τεταρτοσφαίριόν της ε) ἀνακατεσκευάσθη ἡ ἐνισχυτικὴ ζώνη ἡ ὑποβαστάζουσα τὰς καμάρας τῆς θολωτῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ στ) διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν καμαρῶν κατεσκευάσθησαν καὶ ἐν μέρει ἐτοποθετήθησαν ξυλότυποι καὶ ζ) ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου, ὁ ὁποῖος εἶχε κρημνισθῇ κατὰ τὰ ἄνω μέρη, παρὰ τὴν ὀροφὴν τοῦ ναοῦ, ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ παραθύρου εἰς θέσιν ἀντίστοιχον πρὸς τὸ διασωζόμενον παράθυρον τοῦ βορείου τοίχου.

4. Ἐστρώθη διὰ πηλίνων πλακῶν τὸ ἐναπομένον ἀκάλυπτον τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τῶν ἁγ. Θεοδώρων.

5. Διελύθη ξύλινον παράπηγμα, κατασκευασθὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνταρσίας ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Βιλλαρδουίνου, καὶ μετεφέρθησαν τὰ ὕλικά εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

14. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΝΑΞΩ

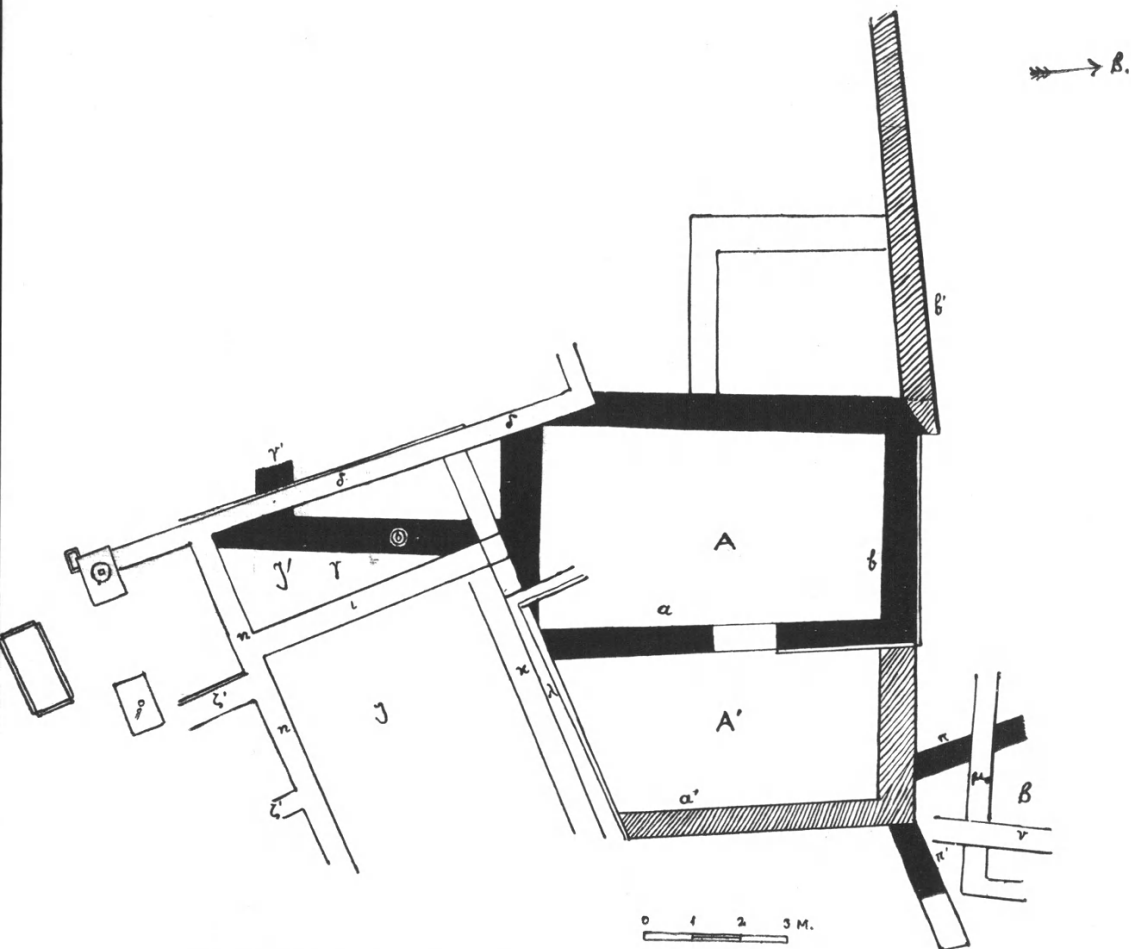
Κατὰ τὴν ἐφετινὴν συνέχειαν τῆς ἐν τῇ πόλει τῆς Νάξου ἀνασκαφῆς — ἀπὸ τῆς 17ης Αὐγούστου μέχρι τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1951 διὰ 12 κατὰ μέσον ὅρον ἐργατῶν ἡμερησίως — περιορίσθημεν εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ πέρυσιν ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ (ΠΑΕ 1950, 269 κέ.), ἔσχομεν δὲ παραλλήλως καὶ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναγνώρισεως καὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν τόπων τῆς νήσου ἐν τῇ προσπάθειᾳ ἡμῶν διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν δολοκληρωτικὴν ἔρευναν αὐτῆς.

Τὰ ἐπὶ τῆς παραλίας κείμενα ἐρείπια κατὰ μὲν τὴν πλησίον τῆς θαλάσσης ζώνην τῆς ἀκτῆς, πλάτους 6 - 7 μέτρων, καλύπτονται ὑπὸ ἐλαχίστου μόνον ὕψους ἐπιχώσεως ἐκ θαλασσίας ἄμμου καὶ κροκαλῶν, ἐνῶ νοτίως τῆς λωρίδος ταύτης ἔχει σχηματισθῇ ἐπὶ χώσις μέχρι 5 μέτρων ὕψους ἐνουμένη δι' ἰσχυρᾶς κλίσεως πρὸς τὴν χθαμαλὴν παραλίαν. Πρὸς τὴν ἐνδοτέραν ταύτην περιοχὴν τῆς ὑψηλῆς ἐπιχώσεως ἐξετάθη περισσότερον ἢ προσπάθεια ἡμῶν μετὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἐνταῦθα θὰ ἀνευρίσκοντο πληρέστερον διατετηρημένα τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια. Καὶ ἔδῳ ὅμως εὐρέθημεν ἀκόμη πολὺ πλησίον τῆς θαλάσσης ὥστε νὰ μὴ λείψουν καὶ ἐφέτος αἱ δυσχέρειαι τῆς ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἀνασκαφῆς· ὅτε ἐφθάνομεν εἰς τὸ μυκηναϊκὸν στρῶμα, τοῦτο ἀμέσως μετεβάλλετο εἰς λίμνην.

Τὸ δημοσιευόμενον σχεδιογράφημα (εἰκ. 1) παρέχει τὴν κάτοψιν τῶν πέρυσσι καὶ ἐφέτος ἀναφανέντων οἰκοδομημάτων. Εἰς τὴν πέρυσιν ἀναφανείσαν μυκηναϊκῶν χρόνων οἰκίαν, ἐκ τῆς ὁποίας πληρέστερον ἐσφύζετο τὸ δωμάτιον Α (ἔ.ἀ. 271 κέ.) ἀνήκει καὶ ὁ ἐφέτος ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος γ (εἰκ. 2), ὅστις ἐνοῦται καθέτως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ Α σχεδὸν κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ· ἀνεσκάφη εἰς ἔκτασιν 6 περίπου μέτρων, ἔχει πᾶχος 65 ἐκ., ὥς καὶ οἱ λοιποὶ μυκηναϊκοὶ τοῖχοι, ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ νοτίου πέρατος αὐτοῦ ἀρχίζει ἕτερος πρὸς δυσμὰς κατὰ μικρὸν μόνον τμήμα ἀναφανείς, γ'. Ἐπὶ τοῦ τοίχου γ, 2 μέτρα μετὰ τὴν ἐναρξίν του, ἔκειτο, προφανῶς εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, σφαιρικὸς πεπλατυσμένος λίθος, διαμ. 0,30, φέρων ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας ὄλμον, διαμ. 15 ἐκ. καὶ βάθους 7 ἐκ., διὰ τὴν στροφὴν τῆς θύρας· αἱ ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ μικρότεραι ὀπαὶ (εἰκ. 10) προωρίζοντο ἴσως διὰ τὴν εἰς τὰς παραστάδας τῆς θύρας στερέωσιν· ἐκ τοῦ κατωφλίου καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς θύρας οὐδὲν βεβαίως σφύζεται.

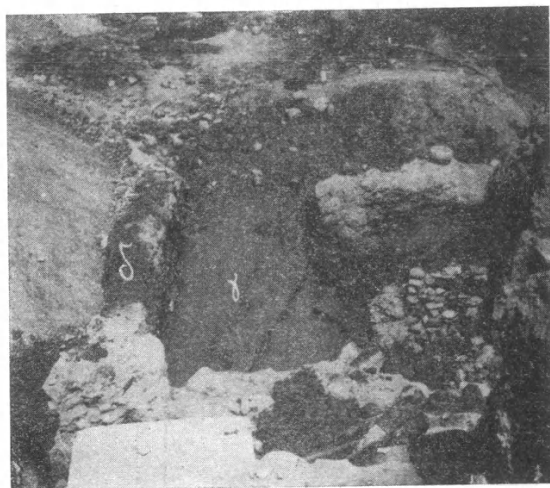
Ἐμπροσθεν τοῦ Α ἀπεκαλύφθη ἕτερον δωμάτιον, Α', σχηματιζόμενον διὰ προεκτάσεως τοῦ τοίχου β πρὸς ἀνατολάς. Τὸ νότιον πέρας (εἰκ. 3) καλύπτεται ἐντελῶς ὑπὸ τῶν τοίχων κ καὶ λ, ὁ δ' ἀνατολικὸς τοῖχος αὐτοῦ, α', σφύζεται εἰς ὕψος 0,40 - 1 μ. Τὸ καθαρὸν ἄνοιγμα τοῦ βάθους τοῦ δωματίου

εἶναι 3,30 μ. Ὀλίγον πρὸ τοῦ νοτίου πέρατος τοῦ τοίχου τούτου ὑπάρχει σχεδὸν ὀρθογώνιον συμπαγὲς κτιστὸν κατασκεύασμα, πλάτους 1 περ. μ. καὶ μήκους 2,20 μ., στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ τοίχου, σωζόμενον εἰς ὕψος 0,40-0,50 μ.· ὁ προορι-

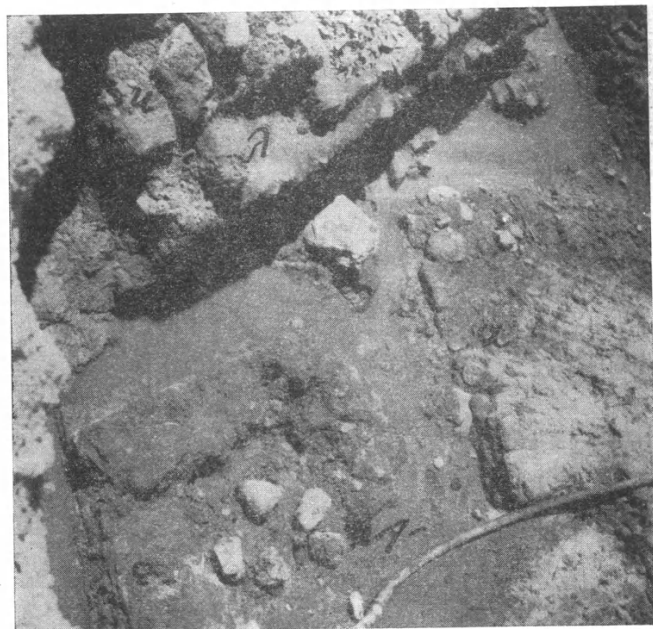

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος (1950 καὶ 1951).

σμός του δὲν εἶναι σαφής (εἰκ. 3). Μεταξὺ τούτου καὶ τῶν τοίχων κ καὶ λ δὲν σφύζεται ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ A' εἰμὴ εἰς μόνον λίθος, ὅστις δύναται νὰ εἶναι τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τούτου εὑρέθησαν ὀλίγοι λίθοι μετρίου μεγέθους προερχόμενοι ἐκ τῆς στρώσεως τοῦ δαπέδου εὑρισκομένης εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ κατώφλιον τοῦ A ἐπίπεδον. Ἐνδιαφέρον

Εἰκ. 2. Ὁ μυκηναϊκὸς τοῖχος γ' κατωτέρω τῶν γεωμετρικῶν.

Εἰκ. 3. Τὸ νότιον τμήμα τοῦ δωματίου Α'.

εὗρημα ἐντὸς τοῦ **A'** ἦτο πηλίνη σφραγὶς σχεδὸν κωνικοῦ σχήματος μετὰ σφαιρικής διατρήτου ἀπολήξεως ἄνω· ὁ δίσκος τῆς σφραγίσεως, διαμ. 2,7 ἐκ., φέρει ἐντὸς κύκλου ἐγγάρακτον διπλοῦν σταυρόν, τοῦ ὁποῖου τὰ τεταρτημόρια ἐπαναλαμβάνόμενα πληροῦσι τὰς τέσσαρας γωνίας. Τὸ κόσμημα τοῦτο πολὺ σύνηθες καὶ εἰς τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς καὶ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ἐνισχύει τὴν χρονολόγησιν τοῦ **A'** εἰς τοὺς μεταμυκηναϊκοὺς, πιθανώτατα τοὺς ὑπο-

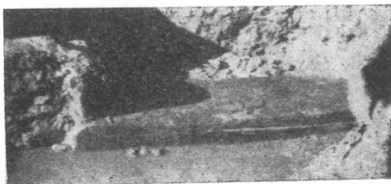

Εἰκ. 4. Ἡ ΒΑ γωνία τοῦ **A'** ἐπικαθημένη ἐπὶ τῆς ΝΔ γωνίας τῆς οἰκίας **B**, ἐφ' ἧς ἄλλοι μεταμυκηναϊκοὶ τοῖχοι.

μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη εἰς τὸ **A** ἀποδεικνύεται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ **A'** *πατεῖ* ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς οἰκίας **B**, ἥτις εἶναι σύγχρονος πρὸς τὴν οἰκίαν **A**.

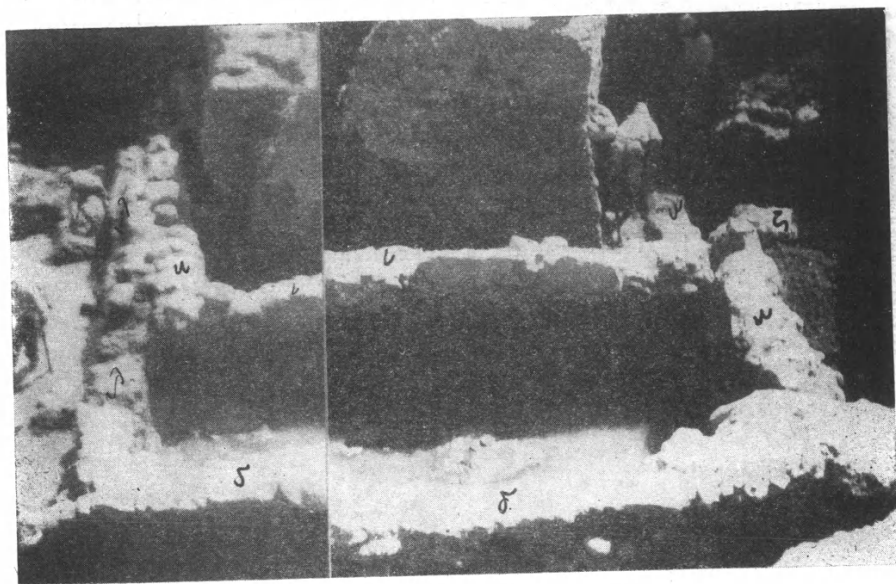
Ἡ οἰκία **B** (εἰκ. 4), τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη ἐφέτος μόνον ἡ ΝΔ. γωνία, εἶναι ἀσφαλῶς σύγχρονος πρὸς τὴν **A**: ἀμφότεραι κεῖνται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, οἱ τοῖχοι, τῆς αὐτῆς κατασκευῆς καὶ πάχους, ± 60 ἐκ., καὶ τὰ εὐρεθέντα ὅστρακα εἶναι τῆς αὐτῆς περιόδου. Εἰς τὴν πρὸ τῆς προσθήκης τοῦ **A'** περίοδον, ἡ νοτία πλευρὰ τῆς **B** καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς οἰκίας **A**, ἐπὶ τῶν ὁποίων πλευρῶν εὐρίσκονται αἱ εἵσοδοι τῶν οἰκιῶν, ἀποτελοῦσι τρόπον τινὰ τὰς ἀντιστοίχους πλευρὰς πρὸ αὐτῶν εὐρισκομένης πλατείας. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τῆς οἰκίας **B**, **π**, μόλις ἀναφαίνεται (εἰκ. 4). Εἰς τὸν νότιον τοῖχον, **π'** καὶ εἰς ἀπόστασιν μόνον 1,50 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ αὐτοῦ πέρατος εὐρίσκεται μονόλιθον κατώφλιον ἐκ σχίστου (εἰκ. 5), μήκους 1,20 μ., πάχους

0,60 μ. καὶ ὕψους 0,25 μ. Μολονότι δὲν ἀνεσκάφη εἰς ἅπαν τὸ μῆκος ὁ τοῖχος οὗτος, ὅμως ἡ ὀπωσδήποτε μικρὰ ἀπόστασις τοῦ κατώφλιου ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ τοίχου δεικνύει ὅτι τὸ κατώφλιον δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου· ὁμοίαν τοποθέτησιν ἔχομεν καὶ εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ **A** (πρβ.

Εἰκ. 5. Τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας **B**.

ἔ.ἀ. 271). Οἱ τοῖχοι καὶ ἐνταῦθα δὲν σφύζονται παρὰ εἰς ὕψος μὴ ὑπερβαῖνον τὰ 25 - 35 ἐκ., ὁλόκληρον δὲ τὸ ἀνασκαφέν τμήμα καλύπτεται ὑπὸ περιπλόκων τοίχων (εἰκ. 4) ἐκ δύο τοῦλάχιστον περιόδων· εἷς τοῖχος, **μ**, παράλλη-

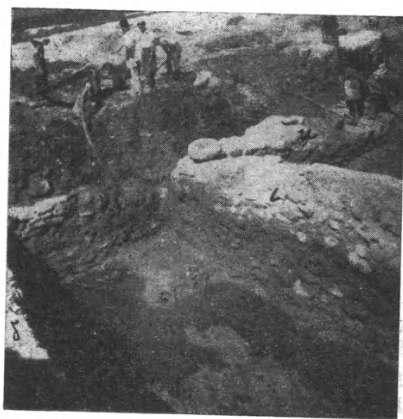
Εἰκ. 6. Οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος **J** ἀπὸ δυσμῶν.

λος πρὸς τὸν τοῖχον **β**, ἀφ' οὗ ἀπέχει 1,20 περ. μ. καμπτόμενος πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ ἀνατολικόν του ἄκρον, καὶ εἷς ἕτερος **ν**, ἀκολουθῶν τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τοίχου **α'** πρὸς βορρᾶν παιῶν ἐπὶ τοῦ **μ** δὲν ἐξηρευνήθησαν περαιτέρω.

Κυρίως ὅμως κατὰ τὴν νότιον περιοχὴν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐνθα σχηματί-

ζεται ἡ ὑψηλὴ ἐπίχωσις, σφύζονται περισσότερον οἱ μεγαλύτεροι οὗτοι τοῖχοι, οἵτινες ὅμως ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι νεώτεροι τῶν γεωμετρικῶν χρόνων (εἰκ. 6 καὶ 7). Σαφὲς καὶ ἐκ τοῦ σχεδιογραφήματος εἶναι ὅτι οἱ τοῖχοι οὗτοι κατελάμβανον ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ.

Εἰς μῆκος 11 μ. παρηκολουθήθη ὁ δυτικώτερος τῶν τοίχων τούτων, δ, καμπτόμενος πρὸς δυσμὰς κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ πέρας, τὸ ὁποῖον ἐπικαθίσταται λοξῶς ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Α (ἔ.ἀ. 277 εἰκ. 9)· ὁ τοῖχος οὗτος ἔχει πάχος 0,50 μ. σφύζεται δὲ εἰς ὕψος μέχρι 1,70 μ. κατὰ τὸ νότιον ἀνασκαφὴν πέρας. Ἡ ἐξωτερικὴ, δυτικὴ, παρειὰ τοῦ τοίχου δ ἐπικαθίσταται ἐπὶ ἐτέρου παλαιότερου ὕψους 40 ἐκ. καὶ φαινομένου πάχους 42-44 ἐκ. καὶ ὁ κατώτερος οὗτος τοῖχος εἶναι μεταγενέστερος τῶν μυκηναϊκῶν, διότι ἡ κατεύθυνσίς του εἶναι λοξὴ ὡς πρὸς τὴν οἰκίαν Α καὶ κυρίως τέμνει τὴν προέκτασιν τοῦ τοίχου γ. Ἡ διπλὴ χρονικὴ περίοδος εἶναι καταφανὴς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τῶν τοίχων τούτων· τὸ κατώτερον τμήμα τοῦ ζ προεξέχει ἐπίσης ὡς τοιχοβάτης τοῦ ὑπερέτερου τμήματος, καλῶς δὲ διακρίνεται ὁ ἀνάλογος σχηματισμὸς καὶ εἰς τὸν τοῖχον η, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν συνένωσιν τῶν τοίχων ι καὶ κ. Τὸ μέγα πάχος τοῦ τοίχου κ καὶ λ ἐξηγεῖται ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ὅτι πρόκειται περὶ δύο παρακειμένων τοίχων. Ὅμοίως παχεῖς τοῖχοι ἀνευρίσκονται καὶ εἰς τὴν Φυλακωπὴν τῆς Μήλου, Phylacopi σ. 53, εἰς τὰς μεσοτοιχίας· καὶ ἐκεῖ πρόκειται περὶ δύο ἐννομένων παρακειμένων τοίχων. Οἱ τοῖχοι η, ι, κ, αποτελοῦν ἓν μέγα ἐπίμηκες δωμάτιον, Ι, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἓν μικρότερον, Ι', ἄσχετον ὅμως ἀρχικῶς πρὸς τὸ Ι, ἐφ' ὅσον ὁ τοῖχος λ εἶναι ἄσχετος πρὸς αὐτό. Ὁ τοῖχος λ εἶναι μάλιστα καὶ κατὰ τινα ἑκατοστὰ τεθελωμένος ὑψηλότερον ἢ ὁ κ· δὲν εἶναι πολὺ σαφὲς εἰς ποῖον οἰκοδόμημα ἀνήκει ἡ ἀρχικὴ περίοδος τοῦ λ κατὰ τὴν δευτέραν ὅμως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπετελέσθη τὸ δωμάτιον Ι', ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἐπικαθήσας κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μεῖζον αὐτοῦ τμήμα τοῖχος διὰ κάμψεως πρὸς βορρᾶν ἦτοι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου Α (ἔ.ἀ. 276 εἰκ. 8) ἀπετέλεσεν ἕτερον οἰκοδόμημα· ἀπόδειξις τῆς μεταγενεστέρας ταύτης διαρρυθμίσεως εἶναι ὅτι ἡ πρὸς βορρᾶν προέκτασις τοῦ ἀνωτέρου τοίχου τοῦ λ ἐστηρίζετο ἐπὶ χωμάτων, 0,70 μ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέ-

Εἰκ. 7. Οἱ τοῖχοι λ καὶ κ ἀπὸ νότου.

δου τοῦ **A**, ἐπίσης δὲ ὁ παλαιότερος τοῖχος **λ** σχηματίζει εἶδος τοιχοβάτου ὑπὸ τὸν νεώτερον **λ** (ἔ.ἀ. 276 κέ.).

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς προέκτασις τῶν τοίχων **κ** καὶ **λ** εἶχε καταστραφῇ εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους, καθὼς καὶ ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τοῦ **I**, διότι ἀνεφάνη ἐκεῖ τοῖχος ἐκτισμένος δι' ἀσβέστου, ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὴν ὑπόλοιπον

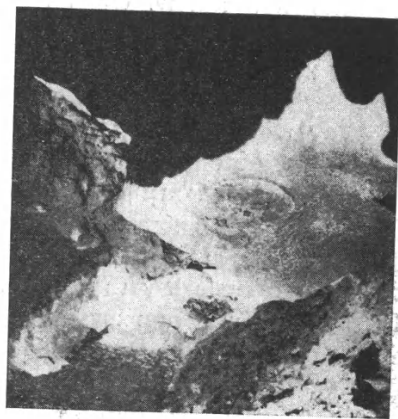
Εἰκ. 8. Ἡ μαρμαρίνη βάση τοῦ κίονος ὑπὲρ τοὺς τοίχους τοῦ J.

ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα ἦτο ἀνάμεικτος καὶ μετὰ νεωτέρων ἀντικειμένων.

Ὅπως δὴποτε τὸ διὰ τῶν μεταμυκηναϊκῶν τούτων τοίχων σχηματιζόμενον οἰκοδόμημα ἔχει σχῆμα *μεγάλου*, τοῦ ὁποίου ὁ μείζων χῶρος **I** ἔχει μῆκος 7 περ. μ. καὶ πλάτος 4.30 μ., ὁ δὲ μικρότερος **I'** μῆκος βορείως μὲν 1,85 μ. καὶ 2,30 μ. νοτίως, ἔνεκα τῆς λοξῆς κατευθύνσεως τοῦ **δ**, πλάτος δὲ 4,80 μ. Οὕτω ἐνῶ εἰς τὴν ὑπομυκηναϊκὴν ἢ πρωτογεωμετρικὴν περίοδον ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξίς μεγαροσκήμου οἰκίας, ὅμως εἰς τὰς καθαρῶς μυκηναϊκὰς οἰκίας **A** καὶ **B** δὲν παρατηροῦμεν τοῦλάχιστον μέχρι σήμερον τὸ σχῆμα τοῦτο. Εἶναι πρόωρος ὅμως ἀκόμη ἡ συναγωγή σχετικῶν συμπερασμάτων. Ὁ τοῖχος **β'** (ἔ.ἀ. 275) παρηκολουθήθη ἐπὶ 5 ἀκόμη μέτρα πρὸς νότον· κατὰ τὸ τέρμα

τούτου καθὼς καὶ βορείως τοῦ **A** ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλα τμήματα τοίχων, τῶν ὁποίων δὲν ἐξηκριβώθη ἡ συνάρτησις.

Κατὰ τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς, 1,50 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου πέρατος τοῦ **δ** καὶ ὀλίγον μόνον ὑψηλότερον αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθη μαρμαρίνη βάσις κίονος· αὕτη εὐρισκομένη 1,80 μ. ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους (*εἰκ. 8*) καὶ ἔχουσα ὕψος 0,40 μ., μῆκ. 1,06 μ. καὶ πλάτ. 0,84 μ. στήριζεται ἀμέσως ἐπὶ τῶν χωμάτων διὰ τῆς παρεμβολῆς μικροῦ στρώματος ἀσβεστοκονιάματος μετὰ λίθων πρὸς ἰσχυρότεραν στήριξιν καὶ ἀποτελέσιν τῆς ἐπιπεδικότητος· ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας ταύτης σφύζεται ἡ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ κίονος γενομένη περιμολυβδόχοις, ἣτις κατέλαβε τὸ ἐμπόλιον καὶ τὰ μεταξὺ τῆς βάσεως καὶ τοῦ κίονος κενά· οὕτω ἐκ τῆς πλακὸς ταύτης τοῦ μολύβδου (*εἰκ. 9*) μετρεῖται ἡ διάμετρος τοῦ κίονος 43 ἐκ. Εἰς ἀπόστασιν 1,58 μ. ἀνατολικῶς ταύτης, ἀλλὰ 0,23 μ. ὑψηλότερον καὶ 0,18 μ. ἐνδοτέρω τῆς πρώτης, κεῖται δευτέρα μαρμαρίνη βάσις μήκους 1,07 μ., ὕψους 0,35 μ. καὶ πλ. 0,64 μ. κάτω καὶ 0,52 μ. ἄνω, διότι ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις ταύτης εἶναι λοξῶς τετμημένη. Αἱ βάσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ εἶναι παλαιότεραι τῶν ὑστέρων ἐλληνιστικῶν χρόνων. Δυστυχῶς οὔτε ἡ μεταξὺ τῶν δύο βάσεων σχέσις εἶναι σαφὴς οὔτε ἡ γενικωτέρα αὐτῶν συνάρτησις, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἐξετάθη ἡ ἀνασκαφή· ἡ βορεία πλευρὰ τῆς πρώτης βάσεως φέρει ἀναθύρωσιν καὶ ἴσως ἀνῆκεν εἰς συνεχῇ στυλοβάτην ἔχοντα κατεύθυνσιν Β-Ν, ἐξ οὗ ὅμως οὐδὲν ἕτερον ἔχει διασωθῆ βορείως, ἐνῶ ὀπισθεν ταύτης, νοτίως, ὑπῆρχον μεταγενέστεροι τάφοι. Ὁ εἰς ἀπετελεῖτο ἐκ πλακῶν ἄδρῶς λελεασμένων μὲ μονολίθους τὸν πυθμένα καὶ τὰς παρειάς, τέσσαρας δὲ πλάκας τὸ κάλυμμα· κεῖται 1 μ. νοτίως τῆς βάσεως· αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις: μῆκ. 1,85 μ., πλ. 0,75 μ. καὶ βάθος 0,71 μ.· οἱ ἄρμοι ἐκλείοντο δι' ἰσχυροτάτου κονιάματος· περιεῖχεν ἓνα σκελετὸν ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος· ὁ ἕτερος ἐπίσης ἐκ πλακῶν προσκεκολλημένος εἰς τὴν βάσιν τοῦ κίονος εἶναι μικρότατος: μῆκ. 0,60 μ., πλ. 0,25 μ., βάθος 0,21 μ. Ἀμέσως ὀπισθεν τῆς βάσεως καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ὑπῆρχον δύο ἀκατέργαστοι σχεδὸν πλάκες τοποθετημέναι ὥς πρόχειροι βαθμῖδες. Ἐφ' ὅσον οἱ τάφοι καὶ αἱ βάσεις τῶν κίωνων ἀνευρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ

Εἰκ. 9. Ἡ πλάξ τοῦ μολύβδου ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης βάσεως.

λεσμά τὴν ἀνέυρεσιν δύο μαρμαρίνων εἰδωλίων πλησίον μικροῦ κατεστραμμένου τοίχου. Οὕτω ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα τοῦ λόφου ἐπιβάλλεται. Ἐπ' αὐτοῦ παρατηροῦνται καὶ ἴχνη τοίχων ἐκ μικροτέρων οἰκοδομημάτων κλασσικῶν ἢ ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐξακολουθήσας καὶ ἐφέτος τὴν ἔρευναν τῆς νοτίως τοῦ χωρίου *Σαγγρι* ἐκτεινομένης κοιλάδος, ἐνδιαφερούσης ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν βυζαντινῶν ναῶν, οἱ ὅποιοι ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἀναφαίνονται ἐπὶ λοφίσκων ἢ ἐντὸς

Εἰκ. 10. Ἀρχαῖον οἰκοδόμημα μετὰ συγχρόνου τοίχου ἐπικαθημένου ἐπ' αὐτοῦ εἰς Σαγγρὶ Νάξου.

τῶν ἀγρῶν—τινὲς τούτων διασφύζουσιν καὶ λίαν ἀξιολόγους τοιχογραφίας—εἶχον τὴν τύχην νὰ ἀνέυρω ἐν ἐντελῶς ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀρχαῖον οἰκοδόμημα (εἰκ. 10) ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν—ἢ μίαν τῶν πηγῶν—τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαίων μαρμάρων τῶν ἀνευρισκομένων εἰς τὴν περιοχὴν. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων ἔχει ἀνεγερθῇ σήμερον ἡ μικρὰ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Γύρουλα, διάδοχος μεγαλοπρεπεστέρων βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, 20' τῆς ὥρας νοτίως τοῦ Σαγγρίου. Ἐλπίζων ὅτι τὸ προσεχὲς ἔτος (1952) θὰ ἔχω τὴν εὐχέριαν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τοῦ οἰκοδομήματος τούτου θεωρῶ ἄσκοπον τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος κατ' ἀνάγκην ἑλλιπῆ περιγραφὴν τῶν ἐμφανῶν αὐτοῦ μερῶν.

15. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Κατὰ τὸ 1951 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπεξέτεινε τὸ πολύτιμον ἐνδιαφέρον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπὲρ τὴν ἑκατονταετηρίδα περιβάλλει τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὴν νεωστὶ ἀπελευθερωθεῖσαν Δωδεκάνησον, ἐκτελέσασα ἀνασκαφὴν ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Ῥόδου¹.

Διαρκοῦντος τοῦ τελευταίου πολέμου ἡ πόλις τῆς Ῥόδου ὑπέστη ἀνηλεῆ βομβαρδισμόν, ὃ ὁποῖος, σὺν τοῖς ἄλλοις, κατέστρεψε σημαντικὸν ἀριθμὸν μεσαιωνικῶν μνημείων καὶ ἐπέφερε σοβαρὰς βλάβας εἰς ἄλλα, ἀποκατασταθεῖσας ἤδη, κατὰ μέγα μέρος, δι' ἀναστηλωτικῆς ἐργασίας, συνεχιζομένης ἀπὸ τοῦ 1947². Ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τούτου ἐδημιουργήθησαν κεναὶ ἐκτάσεις, παρέχουσαι τὴν δυνατότητα εὐρείας ἐξερευνήσεως ἐντὸς πυκνοκατοικουμένων ἰδίως περιοχῶν, ἄλλως δυσερευνήτων. Διὰ νὰ μὴ ἀπολεσθῇ ἡ οὕτω παρασχεθεῖσα εὐχέρεια ἀποκαλύψεως πολυτίμων λειψάνων τῆς περιφέρειμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλεως, ὥς ἐκ τῆς πολεοδομικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς καθόλου διαμορφώσεώς της, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ἀπηγορεύθη διὰ νομοθετήματος ἡ οἰκοδόμησις ἐπὶ τῶν οἰκοπέδων τῶν βομβαρδισθέντων κτηρίων, ἄνευ προηγουμένης ἀρχαιολογικῆς ἐξερευνήσεως τοῦ χώρου. Διὰ τοῦ αὐτοῦ νομοθετήματος διετηρήθη ἐν ἰσχύϊ ἡ ἀπαγόρευσις οἰκοδομήσεως ἐντὸς τῆς παρὰ τὴν ἀκρόπολιν κυρίως ἐκτεινομένης «ἀρχαιολογικῆς ζώνης», τῆς ὁρισθείσης ὑπὸ τῆς προκατόχου διοικήσεως ἐπὶ τῇ προόψει ἐξερευνήσεως τῆς περιοχῆς.

Εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ὡς ἄνω προβλεφθεισῶν ἐρευνῶν ἀποσκοπεῖ ἡ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1951 ἀρξαμένη ἀνασκαφή, ἡ ὁποία ἐσυνε-

¹ Περὶ τῶν παλαιότερον ἀποκαλυφθέντων ἀρχαίων λειψάνων τῆς πόλεως βλ. εἰς R. U. INGLIERI, *Carta Archeologica dell' Isola di Rodi* (Firenze, 1936), Ὑπομν. σ. 13 ἐξ. Πρβ. ἐπίσης τὴν δημοσίευσιν περὶ ἐρευνῶν εἰς τὸ Παλάτιον τοῦ Μ. Μαγίστρου, ἐνθα σημειοῦνται ἀρχαῖα λείψανα: P. LOJACONO, *Cl. Rhodos*, VIII (1936) σ. 291 ἐξ. Περὶ τῶν μετέπειτα ἀποκαλυφθέντων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, παρὰ τὸ νεώριον (ὀπισθεν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου), τὸν ναὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος καὶ τὸ στάδιον, ὡς καὶ περὶ τῶν ἐρευνηθέντων τάφων, οὐδεμία πληροφορία ἔχει δοθῇ. Ἀπλὴν μνείαν τῶν ὑπογείων ὑστεροελληνιστικῶν τάφων τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου βλ. εἰς T. W. FRENCH, *JHS*, LXV, (1945) σ. 101.

² Τὰς καταστροφὰς τῶν μνημείων τῆς πόλεως τῆς Ῥόδου βλ. εἰς *Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese, Losses and Survivals in the War* (London 1946) σ. 55 ἐξ. Πρβ. καὶ T. W. FRENCH, *BSA*, XLIII (1948) σ. 103 ἐξ. Πρόχειρον σημείωσιν τῶν ἐκτελεσθεισῶν ἀναστηλώσεων βλ. εἰς J. D. KONDIS, *La Restauration des Monuments Historiques de Rhodes* (*Messenger d'Athènes* 10 11/2/1952).

χίσθη καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου, διὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Δωδεκανήσου. Εἰς ταύτην μετέσχεν ἐνεργῶς ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Παῦλος Λαζαρίδης.

Παρατίθενται ἐνταῦθα συντόμως τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν τοῦ διμήνου τοῦ 1951, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο περιορίσθησαν ἐντὸς

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις ἀνασκαφῆς ὁδοῦ Πυθαγόρου.

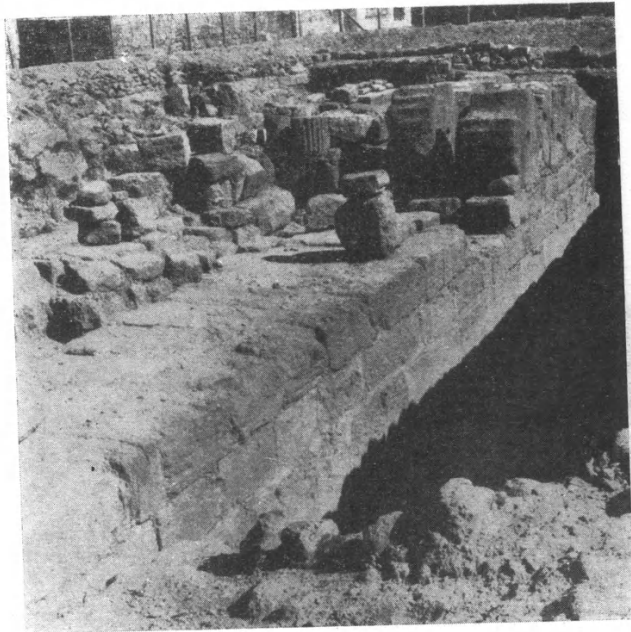
τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως καὶ παρὰ τὴν ΒΑ κλειτὴν τῆς ἀκροπόλεως. Οὕτω·

Α΄. Παρὰ τὴν ὁδὸν Πυθαγόρου 66, εἰς τὸν ΝΔ τῆς κεντρικῆς πύλης τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος χώρον, ἠρευνήθησαν λείψανα μεγάλου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου ἔχνη, ἐμφανισθέντα μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν ἐρειπίων τῶν βομβαρδισμῶν, εἶχον ἐρευννηθῆ μερικῶς ὑπὸ τοῦ κ. L. Morricone κατὰ τὸ 1946¹. Ἡ νέα ἔρευνα, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις φαίνεται εἰς τὸν **πίνακα IV** καὶ τὴν **εἰκόνα 1**, εἰς βάθος ἐχώρησε, ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, εὗρισκομένου περὶ τὰ 3,90 μ. ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τοῦ καταστρώματος

¹ Σημείωσιν τῶν λειψάνων τούτων βλ. ὑπὸ T. W. FRENCH, JHS, LXV (1945) σ. 101, T. BURTON-BROWN, Antiquity, XXII (1948) σ. 76. R. MATTON, Rhodes (Athènes, 1949) σ. 23.

τῆς οδοῦ Πυθαγόρου, ἀπὸ Β δὲ ἐξετάθη καὶ ἐντὸς τοῦ ἡρειπωμένου ἱπποτικοῦ οἰκήματος Πυθαγόρου 66.

Τὸ δυτικώτερον θεμέλιον τοῦ *πίνακος IV* σφύζεται εἰς μῆκος 21,25 μ. καὶ ἔχει πλάτος 2,14 μ. διεύθυνσιν δὲ πρὸς Β-ΒΑ3°. Διατηροῦνται 4 δόμοι του, συνολικοῦ ὕψους 2,25 μ. Ἐκ τούτων ὁ κατώτερος ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ

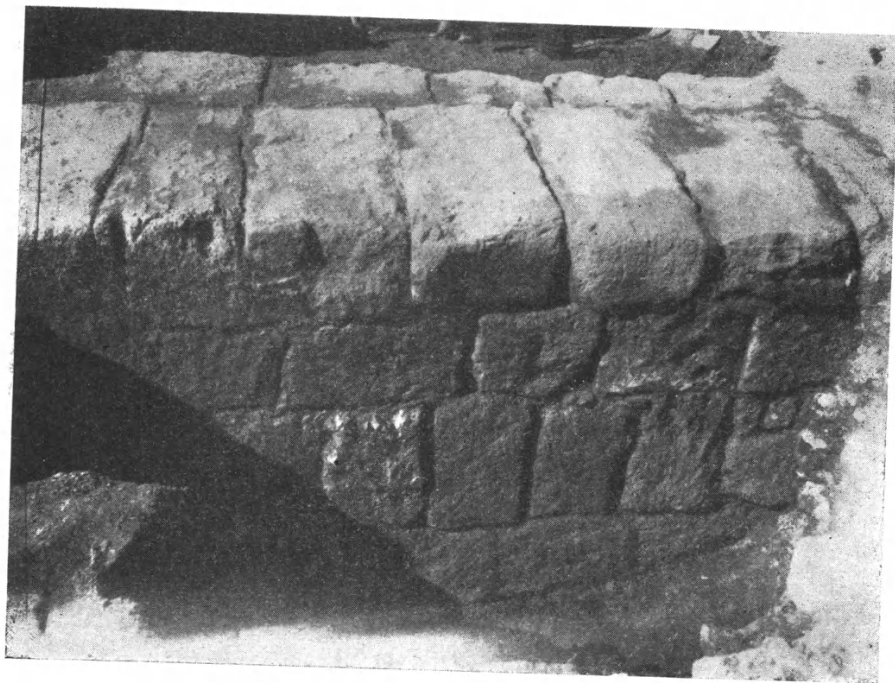
Εἰκ. 2. Τὸ δυτικὸν θεμέλιον ἀπὸ Δ.

ἐδάφους. Ὁ τρόπος δομήσεως τοῦ θεμελίου διὰ μεγάλων πλίνθων ἐξ ἐγγωρίου πώρου, ἄνευ συνδετικῆς ὕλης, φαίνεται σαφῶς εἰς τὰς παρεχομένας ἀπεικονίσεις (*εἰκ. 2, 3*). Αἱ πλίνθοι ἐμφανίζουν ἐνδείξεις παλαιότερας χρήσεως, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν, φέρουσαι ὑποτομὴν κοσμητικοῦ χαρακτῆρος καὶ σφύζουσαι ἔχνη κονιάματος, προέρχονται ἀσφαλῶς ἐξ ἀνωδομίας.

Εἰς τὸ θεμέλιον αἱ πωρόπλινθοι ἐχρησιμοποιήθησαν ἄνευ νέας ἐπεξεργασίας, ἡ δὲ ἀρμογή των ὡς ἐκ τούτου εἶναι πλημμελής, ἐπιτυγχανομένη συνήθως διὰ τῆς παρενθέσεως μικρῶν λίθων. Εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς μάλιστα τοῦ θεμελίου τὰ ὑπάρχοντα εἰς τοὺς ἀρμούς καὶ παρὰ τὰς γωνίας κενὰ πληροῦνται διὰ τεμαχίων κεράμων ἢ λίθων, καλυπτομένων ἔξωθεν δι' ἐπιχρίσματος. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐν τούτοις ὅτι ἡ παρένθεσις ἢ συμπλήρωσις αὕτη οὐδαμοῦ λαμβάνει ἔκτασιν ἀποξενώσεως τῶν πλίνθων ἀπ' ἀλλήλων,

ἡ ὅλη δὲ κατασκευὴ δὲν ἀφίσταται τῶν βασικῶν τουλάχιστον τεχνικῶν τρόπων τῆς ὑστεράς Ἑλληνιστικῆς τοιχοποιίας.

Εἰς ἀμφοτέρω τὰ τέρματα τὸ θεμέλιον διακόπτεται ἀποτόμως. Ἀπὸ Β ὅμως ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρακειμένου χώρου ἐντὸς τοῦ ἱπποτικοῦ οἰκήματος Πυθαγόρου 66, καθ' ὅλον τὸ πλάτος του, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἀργιλλώδους

Εἰκ. 3. Μέρος τοῦ δυτικοῦ θεμελίου ἀπὸ Α.

ἐδάφους, οὐδὲν ἵχνος συνεχίσεως τοῦ θεμελίου ἀπεκάλυψε πέραν τοῦ παρὰ τὸ τέρμα τοῦτο ἐγκαρσίου θεμελίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβασίσθη ὁ ἱπποτικὸς τοῖχος (εἰκ. 4). Ἀπὸ Ν, ἐκεῖθεν τοῦ σημερινοῦ τέρατος τοῦ δυτικοῦ θεμελίου, διεπιστώθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἡ συνέχισις τῆς κοίτης τῆς ἰσοπεδωθείσης ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους πρὸς ἑδρασιν τοῦ κατωτάτου δόμου, μέχρι τοῦ νοτίου τουλάχιστον ὄχθου τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπὶ πλέον εἰς τὸν ὄχθον τοῦτον, ὑπὲρ τὴν σημειωθείσαν κοίτην, καθ' ὕψος τομὴ τῆς ἐπιχώσεως, φθάνουσα μέχρι τοῦ διατηρουμένου ὕψους περίπου τοῦ θεμελίου, μαρτυρεῖ ὅτι ὑπῆρξε ποτε ἐνταῦθα χάσμα, σχηματισθὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πλίνθων τῆς συνεχίσεως τοῦ θεμελίου. Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐρεῦνης περαιτέρω ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης δὲν κατέστη ἐφέτος δυνατή.

Τὸ παρὰ τὸ σημερινὸν νότιον τέρμα τοῦ περιγραφέντος θεμελίου ἐγκάρσιον θεμέλιον, τὸ βαῖνον ἀπὸ Δ πρὸς Α, ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 5,70 μ. συνεχιζόμενον ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν ἐπίχωσιν. Σφύζεται εἰς ὕψος 2,12 μ. καὶ ἔχει πλάτος 1,13 μ. Ὁ τρόπος τῆς συνδέσεώς του πρὸς τὸ δυτικὸν θεμέλιον δὲν φαίνεται σαφῶς, ἔνεκα τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πλίνθων ἀμφοτέρων τῶν θεμελίων

Εἰκ. 4. Θεμέλιον ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς τοῦ οἰκήματος Πυθαγόρου 66.

παρὰ τὴν ΝΑ ἐξωτερικὴν γωνίαν καὶ τῆς καλύψεως τῆς ἐσωτερικῆς γωνίας ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ τοίχου (βλ. κατωτέρω). Ὁ τρόπος δομήσεως τοῦ ἐγκαρσίου θεμελίου διακρίνεται εἰς τὴν *εἰκόνα 5*, τὴν ἐμφανίζουσιν τὸ ὁρατὸν τμήμα τῆς Β πλευρᾶς. Τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ὁ τρίτος ἐκ τῶν ἄνω δόμος ἐδράζεται ἐπὶ ἐπιχώσεως, παρεντιθεμένης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Τὸ ἐγκάρσιον θεμέλιον εἶναι κατεσκευασμένον ἐν γένει ἀμελέστερον τοῦ δυτικοῦ.

Ὡς ἐσημειώθη ἤδη, παρὰ τὸ βόρειον σημερινὸν τέρμα τοῦ δυτικοῦ θεμελίου ὑπάρχει ἕτερον ἐγκάρσιον θεμέλιον, βαῖνον ἀπὸ Α πρὸς Δ, ὑπὸ τὸν τοῖχον τῆς ἱπποτικῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἔχει πλάτος 2,30 μ., ὕψος σωζ. 1,50 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 3,40 μ. Πρὸς τὸ δυτικὸν θεμέλιον ἐφάπτεται ἀπλῶς τὸ ἐγκάρσιον ἄνευ συνδέσεως. Ἡ ὅλη προχείρου σχεδὸν χαρακτῆρος κατασκευὴ του φαίνεται σαφῶς εἰς τὴν *εἰκόνα 4*,

τὴν ἐμφανίζουσιν τὴν κυρίως δορτὴν ἀπὸ Β πλευρὰν ἐντὸς τῆς οἰκοδομῆς Πυθαγόρου 66. Ὁ ὑπὲρ τὸ θεμέλιον διακρινόμενος σπόνδυλος κίονος ἀνήκει εἰς τὴν μεταγενεστέραν κατασκευὴν, περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω.

Σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰς μόνας δυνατὰς παρατηρήσεις, μέχρις ὅτου καταστῇ ἐφικτὴ ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐρεῦνης δι' ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς

Εἰκ. 5. Μέρος τοῦ νοτίου θεμελίου ἀπὸ Β.

πέριξ· περὶ τοῦ κυρίου, τοῦ δυτικοῦ θεμελίου, ἐν πρώτοις, παρατηρεῖται ὅτι ἡ παρ' αὐτὸ ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις, ἀπὸ Δ ἰδίως, περιεῖχε μέγα πλῆθος τεμαχίων Ἑλληνιστικῶν ἀγγείων, συνήθους χρήσεως, μελετωμένων ἤδη, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ νεώτερα δὲν φαίνεται ὅτι κατέρχονται πέραν τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. Τὸ θεμέλιον τοῦτο, ἀρχικῶς ἐκτεινόμενον ἀσφαλῶς ἀπὸ Β καὶ Ν ἐκεῖθεν τῶν σημερινῶν τερμάτων, περιεκόπη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸς πορισμὸν ὕλικου διὰ τὰς ὑπερκειμένας οἰκοδομήσεις, διὰ τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιήθη αὐτούσιον τὸ σφζόμενον μῆμα. Ὡς πρὸς τὰ ἐγκάρσια θεμέλια θὰ ἔπρεπε νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ νότιον δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι σύγχρονον τοῦ κυρίου, τοῦ δυτικοῦ, ἀνῆκον εἰς ἐσωτερικὸν τοῖχον τοῦ κτίσματος, ἐνῶ τὸ εὐτελὲς βόρειον θεμέλιον ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς νεωτέραν προσθήκην.

Διὰ τὴν κατασκευὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ φαινόμενοι εἰς τὴν εἰκόνα 1 σπόνδυλοι δωρικῶν κίωνων, οἱ κείμενοι ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ θεμε-

λίον καὶ αἱ παρ' αὐτὸ ἀρχαῖαι πλίνθοι, βέβαιον χρονολογικὸν ὄριον παρέχει χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κοπῆς 541/2, εὐρεθὲν μεταξὺ τῶν προχείρως ἐκτισμένων λίθων¹.

Οἱ κατεδαφίσαντες τὴν ὑπερκειμένην ἱπποτικὴν οἰκίαν, τὴν καταστραφείσαν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, φαίνεται, ὅτι, ἀνασκάψαντες ἐν συνε-

Εἰκ. 6. Βυζαντινὰ λείψανα παρὰ τὴν ὁδὸν Πυθαγόρου.

χείᾳ πρὸς πορισμὸν ὕλικῶν, ἀφῆρεσαν σημαντικὴν ποσότητα λίθων ἐκ τῶν χρησιμοποιηθέντων εἰς τὴν κατασκευὴν ταύτην, ἥ ὁποία σήμερον ἐμφανίζει τὴν ἐξῆς εἰκόνα· κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ ἀρχαίου θεμελίου οἱ σπόνδυλοι, τεθέντες εἰς δύο σειρὰς ἐπ' αὐτοῦ καὶ μερικῶς συνδεθέντες δι' ἀσβέστου, ἀπετέλεσαν τὸ δυτικὸν μέρος εἵδους τείχους (πλ. 4,12 μ., ὕψ. σως. 3,30 μ.), τοῦ ὁποίου τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀποτελοῦν προχείρως ἐκτισμένοι δόμοι ἐξ ἀρχαίων πλίνθων καὶ τεμαχίων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (βλ. εἰκ. 1, 6, 7). Μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν ἐστοιβάσθησαν ἀτάκτως ἀρχαῖοι λίθοι ἐπίσης. Τοῦ

¹ Πρβ. WARWICH WROTH, Imperial Byzantine Coins in the Brit. Museum, I (London 1908) σ. 32.

ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ «τείχους» σπόνδυλοι διατηροῦνται εἰς τὴν θέσιν των καὶ παρὰ τὸ βόρειον τέρμα τοῦ ἀρχαίου θεμελίου, ἐνῶ ἡ γόμωσις καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ διατηροῦνται παρὰ τὸ θεμέλιον καθ' ὅλον τὸ μῆκος του. Ἡ

Εἰκ. 7. Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ὁδοῦ Πυθαγόρου.

ὅλη ὄψις τῆς περιγραφείσης κατασκευῆς ἐνθυμίζει προχείρως δι' ἀρχαίου ὕλικου κτισθέντα ἀλλαχοῦ βυζαντινὰ τεῖχη. Ἡ θέσις ὅμως τοῦ «τείχους» τούτου, βαίνοντος πρὸς τὸ κέντρον περίπου τοῦ λιμένος, καὶ ἰδίως τὸ περιωρισμένον τοῦ μήκους του, πέραν τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχουν τουλάχιστον ἐνδείξεις ὅτι ἐσυνεχίζετο, καθιστοῦν ἀπίθανον τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ

τμήματος τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστος ἡ πορεία¹. Ὅθεν ἡ ἐν λόγῳ κατασκευὴ ἢ ἀποτελεῖ ὑπόλειμμα προσωρινοῦ ὀχυρώματος, ἀνεγερθέντος ἐσπευσμένως κατὰ τὴν διάρκειαν ἴσως τινὸς τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἢ εἶναι ἀπλοῦς τοῖχος τοῦ πρὸς Α ἀναπτυσσομένου βυζαντινοῦ κτίσματος (βλ. κατωτέρω). Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ ἐξαιρετικὸν πάχος τοῦ τοίχου τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως πρῶτον τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου θεμελίου μέρους, τὸ ὁποῖον παρέχει τὴν ἐντύπωσιν αὐτοτελοῦς κατασκευῆς καὶ μεταγενεστέρως τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους, πρὸς τὸ ὁποῖον συνδέονται ἀμέσως τὰ λείψανα τὰ ἀποκαλυφθέντα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς. Αἱ ὑποτιθέμεναι αὐταὶ μεταβολαὶ ἀνάγονται πιθανῶς εἰς περιόδους ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως κατόπιν τῶν γνωστῶν καταστρεπτικῶν σεισμῶν τῶν παλαιοχριστιανικῶν αἰώνων².

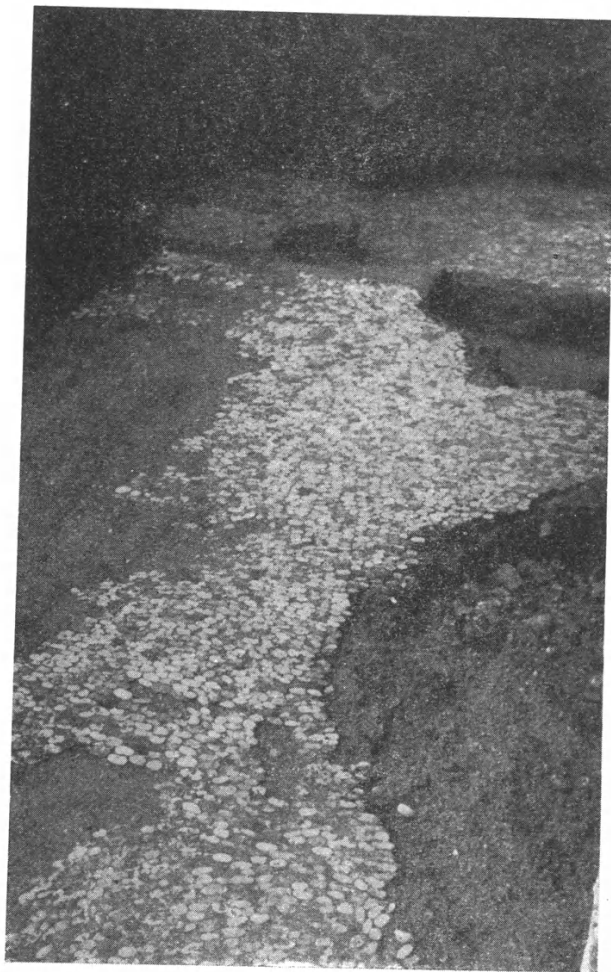
Ὡς πρὸς τὰ λείψανα τοίχων βαινόντων ἀπὸ Α πρὸς Δ, τὰ ἀποκαλυφθέντα εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκτὸς τῶν δύο ἐγκαρσίων τῶν περιγραφέντων ἀνωτέρω ὡς σχετιζομένων πρὸς τὸ ἀρχαῖον θεμέλιον, σημειοῦται ἀπλῶς ἐνταῦθα ὅτι ταῦτα ἀνάγονται εἰς δύο περιόδους ὑπὸ τὰ λείψανα τοῦ κτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ χαλκίστρωτα δάπεδα (*πίν. IV, εἰκ. 6, 8*), ἐνεφανίσθησαν, κατὰ τὴν μερικὴν ἐξερεύνησιν τῆς ὑποκειμένης ἐπιχώσεως, τμήματα παλαιότερων τοίχων, συνδεομένων ἐπίσης πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ παρὰ τὸ ἀρχαῖον θεμέλιον νεωτέρου τοίχου (εἰκ. 7). Περὶ τοῦ εἵδους καὶ τῆς μορφῆς τοῦ κτίσματος κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιόδους οὐδὲν βέβαιον δύναται νὰ λεχθῇ πρὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Α καὶ Ν. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν παρατηρεῖται ὅτι καὶ τὰ λείψανα τῆς νεωτέρας περιόδου κεῖνται ὑπὸ τὰς ἱποτικὰς οἰκοδομάς. Ἐπὶ πλέον παρὰ τὴν εὐρυτάτην διαταραχὴν τῆς ἐπιχώσεως, τὴν ὀφειλομένην εἰς προσφάτους σκαφὰς πρὸς πορισμὸν λίθων προφανῶς, κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ὅτι εἰς τὰ ἀδιατάρακτα τουλάχιστον στρώματα, τὰ παρὰ τὰ παλαιότερα λείψανα, δὲν ὑπῆρχον

¹ Πρβ. Α. GABRIEL, *La Cité de Rhodes*, I (Paris 1921) σ. 106 ἐξ.

² Βλ. C. TORR, *Rhodes in Modern Times* (Cambridge 1887) σ. 35 ἐξ. Πρβ. καὶ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδος, Γ' (1948) σ. 5. Πιθανὸς χρόνος πραγματοποιήσεως τῶν ὑποτιθεμένων μεταβολῶν: ἡ περίοδος ἀνοικοδομήσεως μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 345 διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου θεμελίου τοίχου μετὰ τοὺς σπονδύλους καὶ ἡ μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 515 διὰ τὴν δυτικὴν προσθήκην, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρέθη τὸ νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκ τῆς διαπιστουμένης εἰς τὰς τελευταίας ἐρεῦνας πλήρους ἐλλείψεως ἀνασκαφικῶν στρωμάτων νεωτέρων τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. εἰς τὴν ἔξω τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν πόλιν συμπεραίνεται ὅτι ἡ σπουδαιότερα μεταβολὴ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ῥόδου, δηλ. ὁ περιορισμὸς τῆς πόλεως εἰς τὸν παρὰ τὸν μέγαν λιμένα ἡμῶν, ἐπραγματοποιήθη μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 345 (βλ. διάφορον ὑπόθεσιν περὶ πραγματοποιήσεως τῆς μεταβολῆς μετὰ τὸ 515, τελευτ. εἰς Χ. ΚΑΡΟΥΖΟΝ, Ῥόδος (Ἀθήναι 1949) σ. 7.

τεμάχια βυζαντινῶν ἀγγείων τῶν τελευταίων προϋπποτικῶν αἰώνων, τὰ ὅποια εἶναι συχνὰ ὑψηλότερον¹.

Διὰ τὰ χαλικιόστρωτα δάπεδα τῆς νεωτέρας περιόδου τέλος θὰ ἔπρεπε νὰ

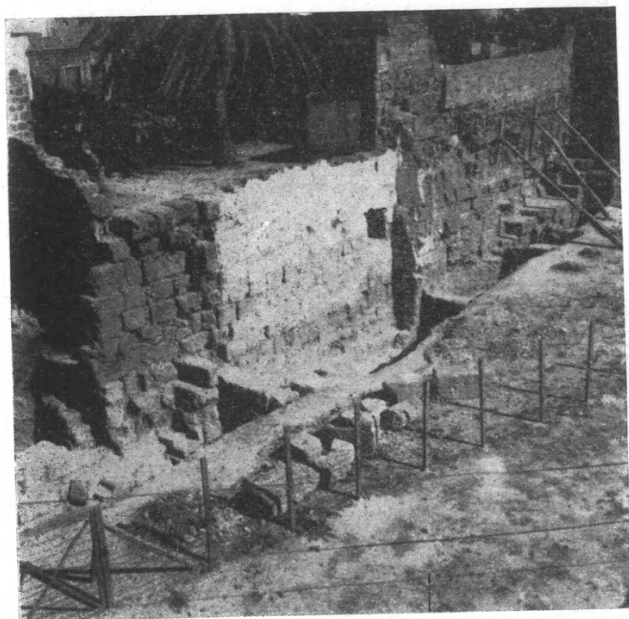

Εἰκ. 8. Δάπεδον βυζαντινοῦ κτίσματος.

σημειωθῇ ὅτι ταῦτα δὲν ἔχουν διακοσμητικὰ σχέδια καὶ ὅτι εἶναι κατεσκευα-

¹ Τὰ λίαν ἐνδιαφέροντα τεμάχια βυζαντινῶν ἀγγείων, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ βυζαντινὰ καὶ νεώτερα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς θέλει δημοσιεύσει προσεχῶς ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδης.

σμένα δι' ἀποκεκομμένων εἰς τὸ μέσον βαθέως κυανῶν καὶ λευκῶν θαλασσίων χαλίκων. Ἐκ τῆς ἀρχαίας τεχνικῆς, τῆς παρατηρουμένης εἰς τμήματά τινα δαπέδων τῆς Καμίρου, διατηρεῖται, πλὴν τῆς ἀποκοπῆς ταύτης τῶν χαλίκων, καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὑποστρώματος δι' ὀστρακοκονιάματος, ἀντὶ τῆς ἀπλῆς ἀσβέστου τῶν νεωτέρων περιφήμων Ῥοδιακῶν «χοχλακιῶν», ἐνῶ τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν χαλίκων, ὡς καὶ ἡ ἐλευθέρα μαζικὴ τοποθέτησίς των εἰς

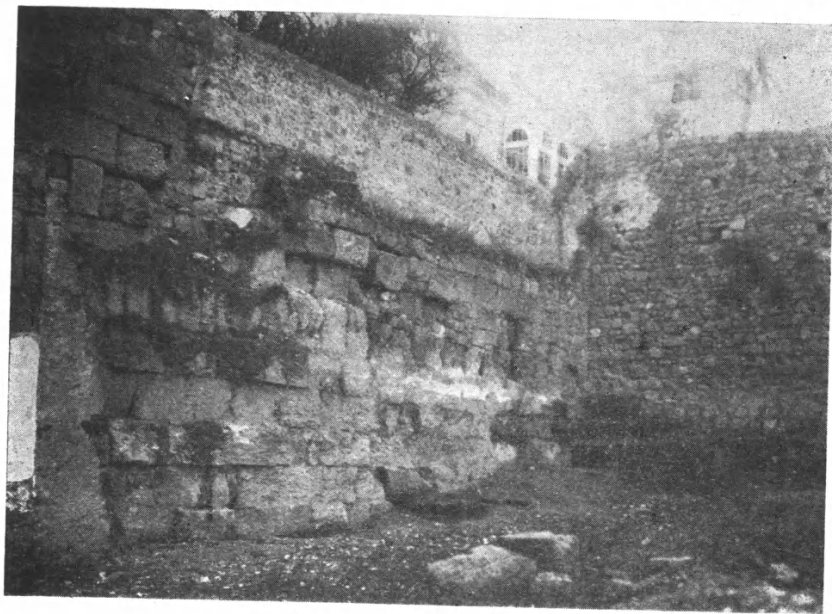

Εἰκ. 9. Ἀρχαῖος τοῖχος ἐρευνηθεὶς παρὰ τὰς ὁδοὺς Σοφοκλέους - Εὐριπίδου.

τὸ βυζαντινὸν δάπεδον εἶναι χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς τεχνοτροπίας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς συνεχιζομένης μέχρι σήμερον.

Β'. *Παρὰ τὰς ὁδοὺς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου*, εἰς ἀπόστασιν 42 μ. περίπου πρὸς Β τῶν ἀνασκαφέντων λειψάνων τῆς ὁδοῦ Πυθαγόρου ἡρευνήθη τοῖχος κατεσκευασμένος διὰ μεγάλων πωροπλίνθων (μεσ. διαστ. 1,35:0,48:0,70 μ.) σφζόμενος μέχρι 13 δόμων εἰς ὕψος 6,12 μ. ὑπὲρ τὸ φυσικὸν ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται (εἰκ. 9, 10). Ἡ εἰς τὸ ὕψος τοῦτο διατήρησις του ὀφείλεται εἰς τὴν χρῆσίν του ὡς τοίχου τῶν παρακειμένων ἱπποτικῶν κτισμάτων καὶ ὡς ἀναλήμματος τῶν πρὸς Α ὑψηλότερον εὕρισκομένων κήπων. Ὡς ἐκ τῆς χρήσεως ταύτης ἡ ὁρατὴ ἀπὸ Δ πλευρὰ τοῦ τοίχου ὑπέστη ἀλλοιώσεις (ἀφαιρέσεις, προσθήκας λίθων, ἀποκοπὰς, ἐπιχρίσεις κλπ.),

αἱ ὁποῖαι κατέστησαν ἀδύνατον τὴν μετὰ βεβαιότητος διαπίστωσιν τῆς συνεχίσεώς του ἐκ τῆς παρατηρήσεως μόνον τοῦ ὑπὲρ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους μέρους. Ἔνεκα τούτου ἀνεσκάφη παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν εὐρεῖα τάφος, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, βάθους μέσου 3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη ἡ ὑποθεμελίωσις εἰς μῆκος 30 μ. Ἀμφότερα τὰ

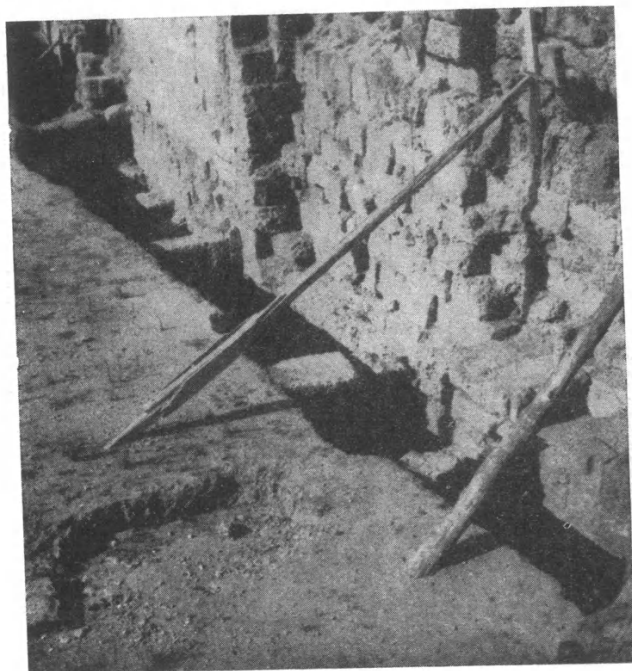
Εἰκ. 10. Μέρος τοῦ τοίχου τῆς εἰκ. 9 πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

ἄκρα συνεχίζονται ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν· τὸ μὲν βόρειον ὑπὸ τὰς παρακειμένας οἰκοδομάς, τὸ δὲ νότιον ὑπὸ τὸν κήπον τῆς οἰκίας Πυθαγόρου 64.

Ἀπὸ Α κατέστη δυνατὴ μικρὰ μόνον ἔρευνα ἐντὸς τοῦ κήπου τῆς οἰκίας Πυθαγόρου 56 παρὰ τὸ βόρειον τέρμα τῆς δυτικῆς σκαφῆς, ἔνθα διεπιστώθη τὸ πλάτος τοῦ τοίχου (2,14 μ.), ἐφάνη δὲ τμῆμα ἐγκαρσίου θεμελίου (πλάτ. 0,82 μ. κάτω), βαίνοντος ἀπὸ Δ πρὸς Α ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἀρχομένου 1,72 μ. ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ μεγάλου τοίχου.

Ἡ ἐπιμελὴς κατασκευὴ τοῦ τοίχου τούτου ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς καλὴν ἐποχὴν τῆς Ῥοδιακῆς τοιχοποιίας, ἐκ δὲ τῆς συνεχιζομένης μελέτης τῶν ἀφθόνων κεραμικῶν εὐρημάτων τῆς ἐπιχώσεως φαίνεται, πρὸς τὸ παρόν, λίαν πιθανὴ ἡ χρονολόγησις του ἐντὸς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἔνεκα τῆς θέσεως ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου, τοῦ βαίνοντος ἐγκαρσίως πρὸς τὸ κέντρον περιπυ τοῦ μεγάλου λιμένος, ἀποκλείεται οἰαδήποτε σχέσις του πρὸς τὴν

ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ἐνῶ ἀντιθέτως ἢ πρὸς Β-ΒΑ^{3ο} διεύθυνσίς του μαρτυρεῖ ὅτι οὗτος εὐρίσκεται εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ὁδικὸν δίκτυον τῆς πόλεως¹, πρὸς τὸ ὁποῖον, ὡς συνέβαινε κατὰ κανόνα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πολεοδομίαν, δὲν ἐσχερρίζετο, ἀμέσως ἢ ὀχύρωσις². Ὅθεν πρόκειται προφανῶς περὶ μέρους μεγάλου οἰκοδομήματος τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς μικρᾶς

Εἰκ. 11. Τάφρος σκαφεῖσα παρὰ τὸν ἀρχαῖον τοῖχον τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους.

ἀποστάσεώς του ἀπὸ τοῦ λιμένος — τὸ ἤδη ἀποκαλυφθὲν τμήμα κεῖται περὶ τὰ 100 μ. ἀπὸ τῆς παραλίας — ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τῆς κατασκευῆς, ἦτο ἀσφαλῶς ἐκ τῶν σπουδαιότερων.

Ἡ συμπλήρωσις τῆς ἀποκαλύψεως τῶν λειψάνων τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύσσετο κυρίως ἀπὸ Α, μέλλει νὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς, πλὴν τῶν ἄλλων καὶ περὶ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὰ νεώτερα λείψανα τὰ ἀνασκαφέντα παρὰ τὴν ὁδὸν Πυθαγόρου, τῶν ὁποίων τὸ περιγραφέν κύριον θεμέλιον, εὐρισκόμενον εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἐρευνηθέντος τοίχου, κεῖται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς προεκτάσεώς του καὶ τὸ σπουδαιότερον ἔχει ἀκριβῶς ἐπίσης πλάτος 2,14 μ.

¹ Περὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τῆς πόλεως πραγματευόμεθα εἰς ὑπὸ δημοσίευσιν μελέτην περὶ τῆς ὁμοιομοιίας τῆς Ῥόδου.

² Πρβ. R. E. WYCHERLEY, *How the Greeks built Cities* (London 1949) σ. 32.

Ἐγκαρσίως πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐρευνηθέντος τοίχου βαίνουν τινὲς προχείρως κατεσκευασμένοι δι' ἀρχαίου ὕλικου τοῖχοι, μερικῶς ἀποκαλυφθέντες ἐντὸς τῆς παρὰ τὸν ἀρχαῖον τοῖχον σκαφείσης τάφρου (εἰκ. 11). Οἱ τοῖχοι οὗτοι, ὡς καὶ τὰ λείψανα μεταγενεστέρας ἐπίσης οἰκοδομῆς (εἰκ. 12), μερικῶς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πρόχειρον

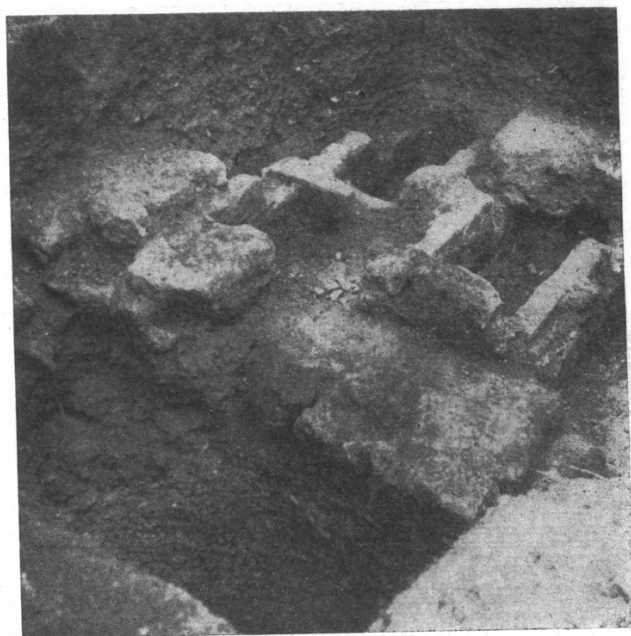

Εἰκ. 12. Λείψανα οἰκοδομῆς παρὰ τὴν ὁδὸν Σοφοκλέους.

ἔρευναν τοῦ 1946, μέλλουν νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐρεῦνης.

Γ'. *Ἐπὶ παρόδῳ τῆς ὁδοῦ Πυθαγόρου*, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἐξήχθησαν μεγάλοι πωρόπλινθοι καὶ ἄλλα ὁμοίου ὕλικου μέλη Ἑλληνιστικοῦ δωρικοῦ κτίσματος, κατὰ τὴν διάνοξιν καταφυγίου ἐντὸς τοῦ κήπου ἐρειπωθείσης ἱπποτικῆς οἰκίας ἀριθμουμένης ὡς Πυθαγόρου 66ξ. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, κειμένην 100 μ. περίπου πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀνασκαφῆς Πυθαγόρου 66, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω, ἠρευνήθη ὁ χώρος τοῦ καταφυγίου καὶ ὁ ἀμέσως πρὸς Β ἄνευ σημαντικῶν ἀποτελεσμάτων. Διεπιστώθη μόνον ἡ ὕπαρξις ἐντομῶν τινων τοῦ φυσικοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους, εὑρισκομένου εἰς βάθος 3,70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κήπου, αἱ ὁποῖαι ἐσχημάτιζον πιθανῶς τὴν κοίτην κχταστραφέντος θεμελίου, μέλλοντος νὰ ἀναζητηθῇ προσεχῶς περαιτέρω. Ὑψηλότερον, εἰς βάθος 1,70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἀπεκαλύφθη λείψανον με-

σαιωνικοῦ προφανῶς τοίχου (εἰκ. 13), βαίνοντος ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἀνατολικῶς τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφησαν δύο τάφοι κτιστοί, ἔχοντες διεύθυνσιν ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ περιέχοντες μόνον διατεταραγμένα ὀστᾶ. Μὴ δικαιολογούμενης ἄλλως τῆς ὑπάρξεως τάφων ἐντὸς τῆς οἰκουμένης περιοχῆς ὑποτίθεται ὅτι οὗτοι περιελαμβάνοντο ἐντὸς περιβόλου ἐκκλησίας ἢ μονῆς, ἐνδιαφέρον δὲ

Εἰκ. 13. Μεσαιωνικοὶ τάφοι εἰς πάροδον Πυθαγόρου 66γ.

εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ἡ θέσις εὐρίσκεται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ντολαπλι-Τζαμί»¹.

Δ'. **Παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου**, εἰς τὴν ἔξω τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν πόλιν, ἤρchiσε συστηματικὴ ἐξερεύνησις ὑφισταμένων ἰχνῶν ἀρχαίας ὁδοῦ, ἀποσκοποῦσα εἰς γενικωτέραν ἐξιχνίασιν τοῦ ἀρχαίου ὁδικοῦ δικτύου, τῇ βοηθείᾳ συγχρόνων ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν περίπου τὴν ἀρχαίαν χάραξιν². Περὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης πρὸ ἑκατονταετίας περίπου παρετήρησεν ὁ NEWTON

¹ Βλ. GABRIEL ἔ.δ. II (1923) σ. 194 ἐξ. ΟΡΑΝΑΟΝ, ἔ.δ. σ. 88, 95 εἰκ. 80.

² Βλ. ὑποσ. 8. Πρβ. INGLIERT ἔ.δ. σ. 18, ἀριθμ. 24 καὶ τελευτ. ΚΑΡΟΥΖΟΝ, ἔ.δ. σ. 64. Πρβ. καὶ παλαιοτ. M. ERDMANN, Philologus, XLII (1884) σ. 223.

τὰ ἔξῃς¹. On crossing the Turkish cemetery about half-way between the Amboise gate and the bastion of St. George, we come to the commencement of a road which points to the N. W., leading to the summit of St. Stephen's hill. For some yards from its commencement the rock is hewn on each side, showing the line of an ancient way.

Following this line to a place where a piece of Hellenic wall

Εἰκ. 14. Τὸ ἐρευνηθὲν τμήμα τῆς ὁδοῦ Πίνδου.

occurs on the left side of the road, we turned off on a cross-road running in a S.S.E. direction and having on the right a vertical cutting.

Ὁ σημειούμενος ὡς «ἐγκάρσιος δρόμος» πρέπει νὰ εἶναι τὸ μέρος τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Β. Ἡλείρου, τὸ διερχόμενον ὑπεράνω τοῦ ἀνατολικοῦ «νυμφαίου»², παρὰ τὸ ὅποιον ἦτο, φαίνεται, ὁρατὴ μία τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑφισταμένων ἐγκοπῶν τοῦ βράχου.

Ὡς πρὸς τὰς ἐγκοπάς, τὰς παρατηρηθείσας παρὰ τὴν ἐξ Α ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Πίνδου, αὗται, καλυφθεῖσαι πιθανῶς ὑπὸ τοῦ συγχρόνου καταστρώμα-

¹ C. T. NEWTON, *Travels and Discoveries in the Levant* (London 1865), σ. 166 ἔξ. Εἰδικῶς περὶ τῆς ὁδοῦ βλ. Α. MAJURI, *Rodi* (Roma 1921) σ. 33, 36.

² Βλ. INGLIERI ἔ.ἀ. σ. 16, ἀριθμ. 17.

τος τῆς ὁδοῦ, δὲν εἶναι πλέον ὁραταί, ὥστε νὰ κριθῇ ἔαν πράγματι ἀνῆκον εἰς τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν ἢ ἦσαν νεώτεραι, ἡρμοσμέναι πρὸς τὴν γραμμὴν τὴν μεσαιωνικὴν τῆς ὑφισταμένης ὁδοῦ, ἢ ὁποῖα ἀπέκλινε τῆς εὐθείας παρὰ τὸ σημερινὸν ἀνατολικὸν τέρμα της, κατευθυνθεῖσα πρὸς τὴν πύλην D'Amboise, μετὰ τὴν κατάργησιν ἀσφαλῶς τῆς ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς πορείας της εὐρισκομένης πύλης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου¹.

Σημαντικὰ λείψανα ἀντιθέτως ὑπάρχουν εἰς τὸ σημερινὸν δυτικὸν τέρμα τῆς ὁδοῦ, μεταξὺ τῶν δύο στροφῶν τῆς ἐλίσσομένης κατὰ τὴν ἄνοδόν της πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ὁδοῦ Β. Ἡλείου, ἔνθα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Newton ἀναφερόμενον ἀρχαῖον τεῖχος.

Παρὰ τὴν θέσιν ταύτην, γνωστὴν συνήθως ὑπὸ τὸ παλαιότερον ὄνομα της «Μερτζάν-τεπὲ» ἐνετοπίσθη ἡ ἔρευνα, ἀποσκοποῦσα κυρίως εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν σφισσομένων λειψάνων καὶ τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων περὶ τῆς μορφῆς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ.

Κατὰ τὸ δῖμηγον τοῦ 1951 διεπιστώθη ἐν πρώτοις ὅτι ἡ ἀπὸ Ν οἰκοδομικὴ γραμμὴ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ εἰς τὸ σημειωθὲν τμήμα μεταξὺ τῶν στροφῶν τῆς ὁδοῦ Β. Ἡλείου, μήκους 80 μ., συμπίπτει περίπου πρὸς τὴν γραμμὴν τῆς συγχρόνου ὁδοῦ Πίνδου. Ἐνδιαφέρον εἶναι σχετικῶς ὅτι παρὰ τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τοῦ ἐρευνηθέντος τμήματος, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ Πίνδου πρὸς τὴν κατωτέρα στροφὴν τῆς ὁδοῦ Β. Ἡλείου (παρὰ τὸν ἀριθμ. 28) ἡ ὁδὸς Πίνδου πλαισιούται ἐκατέρωθεν ὑπὸ βράχων κατακορύφως ἀποκεκομμένων². Τὸ μεταξὺ τῶν βράχων μέρος τῆς ὁδοῦ ἐμφανίζει τὸ ἐλάχιστον σημερινὸν πλάτος της, 4,20 μ., τὸ ὁποῖον ἦτο ἀσφαλῶς τὸ πλάτος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Εἶχε δηλαδὴ ἡ ἀρχαία ὁδὸς τὸ κανονικὸν πλάτος τῶν κλασσικῶν καὶ Ἑλληνιστικῶν ὁδῶν³. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, μεταξὺ τῶν βράχων ὁ κεντρικὸς ἄξων τῆς ὁδοῦ ἔχει τὴν κανονικὴν ἀπὸ Α πρὸς Δ διεύθυνσιν τῶν κατὰ τὸ πλάτος τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ῥόδου ὁδῶν⁴.

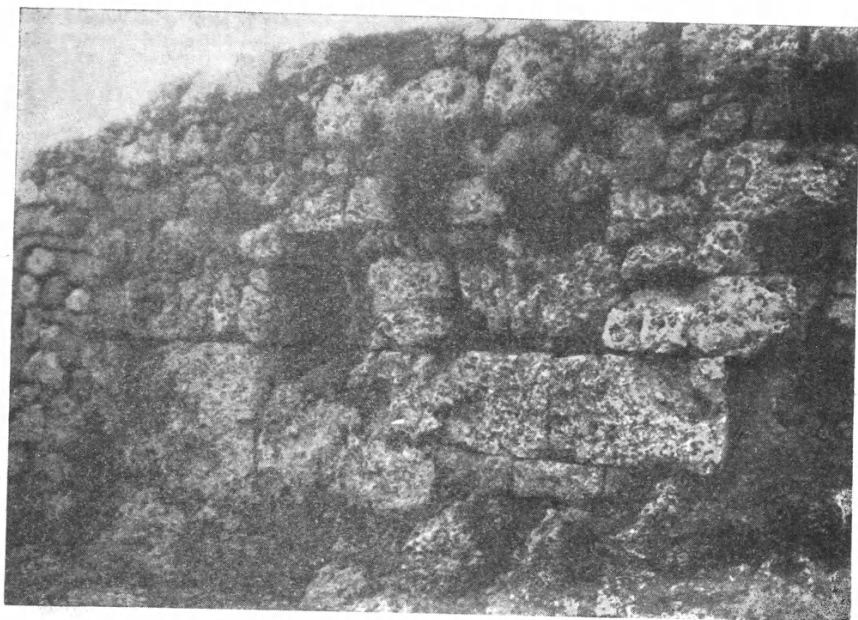
Τὸ παρὰ τὸ ἐρευνηθὲν τμήμα τῆς ὁδοῦ τεῖχος, χρησιμεῖον σήμερον ὡς ἀνάλημμα τοῦ παρακειμένου ἀγροῦ (εἰκ. 15, 16) ἀποκατεστάθη, κατὰ τὸ δυνατόν, δι' ἀφαιρέσεως τῶν προσθηκῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι συνέχουν τὴν εἰκόνα τῆς φαινομένης ἀπὸ Β πλευρᾶς του, παρὰ τὴν ὁποίαν ἡρευνήθη ἡ

¹ Βλ. GABRIEL ἑ.ἀ., I, σ. 34 ἑξ.

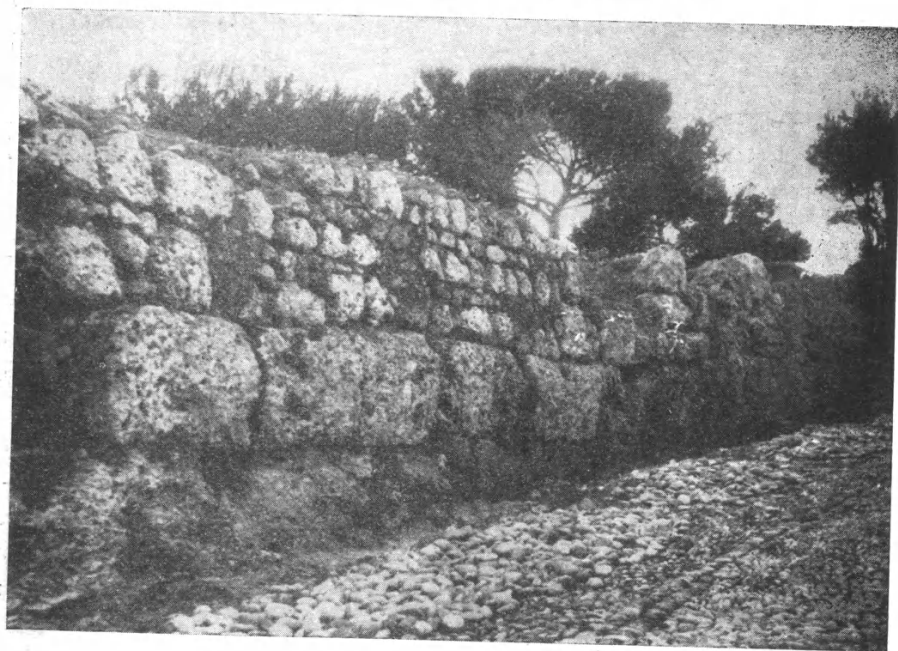
² Βλ. εἰκ. 14. Ἡ εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν φαινόμενη βαθμὶς εἶναι νεώτερα, σχηματισθεῖσα κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὁδοῦ Β. Ἡλείου.

³ Πρβ. Α. von GERKAN, Griech. Städteanlagen (Berlin 1924) σ. 82. WYCHERLEY ἑ.ἀ. σ. 33. Περὶ τῶν ὑφισταμένων ἐνδείξεων τῆς περαιτέρω πρὸς Α ἀρχικῆς πορείας τῆς διηγεοῦς ἀγνιᾶς ταύτης, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ΑΙΔΙΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ (Ῥοδιακός, XLIII, 3), μέχρι τοῦ κέντρου περίπου τοῦ παρὰ τὸν μέγαν λιμένα χώρου.

⁴ Βλ. τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν σ. 236, ὑποσ. 1 μελέτην.

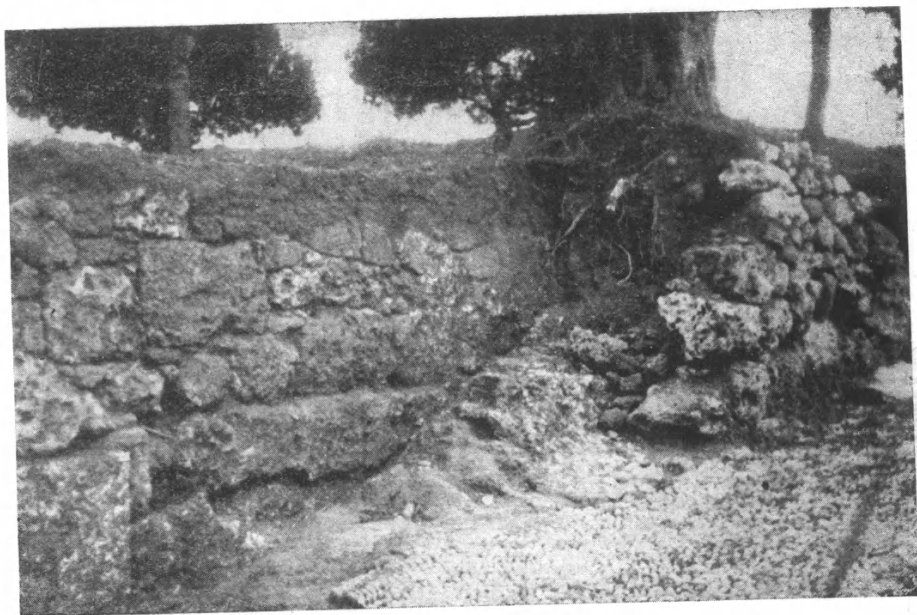

Εἰκ. 15. Τμήμα τείχους παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου.

Εἰκ. 16. Τμήμα τείχους παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου.

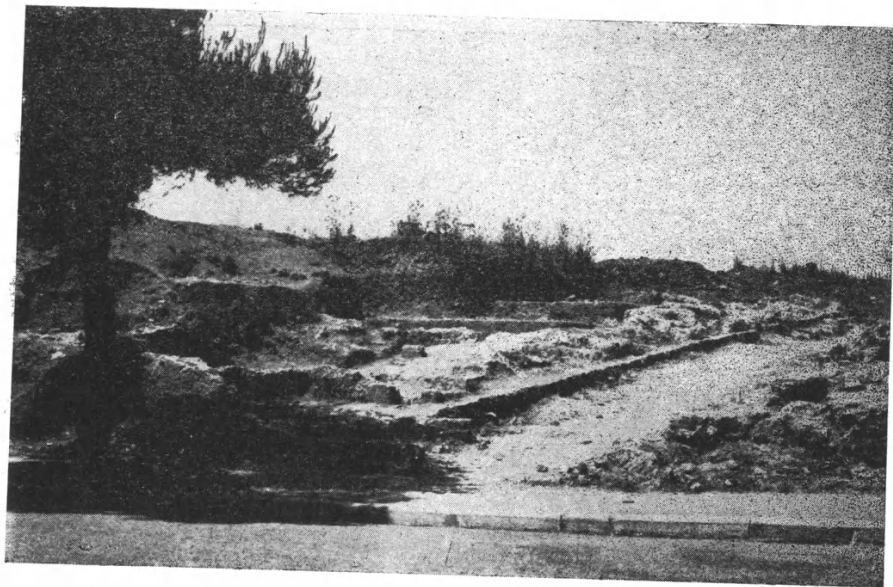
ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἐκ χαλίκων κατάστρομα τῆς ὁδοῦ ἐπὶ χῶσις. Πλησίον τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ Πίνδου πρὸς τὴν ἀνωτέραν στροφὴν τῆς ὁδοῦ Β. Ἡπείρου, κατεργίσθη τὸ πλεῖστον νεωτέρου ἀναλήμματος ὑπερκειμένης γηραιᾶς ἐλαίας, τὸ ὅποιον εἰς σημαντικὸν μῆκος ἐκάλυπτε τὸ τεῖχος (εἰκ. 17). Πέραν τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ Πίνδου πρὸς τὴν ὁδὸν Β. Ἡπείρου ἀνεζητήθη ἡ συνέχισις πρὸς Δ τῆς ὁδοῦ Πίνδου, ἡ ὁποία σημειοῦται εἰς τὸν

Εἰκ. 17. Τὸ δυτικώτερον μέρος τοῦ τεύχους τῆς ὁδοῦ Πίνδου.

Χάρτην τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου τὸν παρατιθέμενον ὑπὸ τοῦ NEWTON (ἐ.ἀ. πίν. 4) ὡς φέρουσα παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Sir Smith, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ λόφος τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ συνέχισις αὕτη τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, καταργηθεῖσα μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ Β. Ἡπείρου, δὲν διεκρίνεται πλέον. Ἐνταῦθα ἀνεσκάφη ὁ χῶρος κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Πίνδου εἰς μῆκος 22 μ. καὶ πλάτος 11,50 μ. μέχρι τοῦ φυσικοῦ βραχώδους ἐδάφους, διεπιστώθη δὲ κυρίως καὶ εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἡ πορεία τῆς ἀπὸ Ν οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 18), ἐνῶ ἀπὸ Β ἡ ἀποκαλυφθεῖσα εἰκὼν εἶναι συγκεχυμένη ἐκ μεταγενεστέρων ἀλλοιώσεων, ὑπάρχει δ' ὡς ἐκ τούτου ἀνάγκη συμπληρώσεως τῆς ἐρεῦνης πρὸς ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων.

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν γενομένων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης ἐρεύνης, αἱ ὁποῖαι συμπληροῦνται ἤδη κατὰ τὴν συνέχισίν της, χρήσιμον εἶναι νὰ σημειωθοῦν εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην τὰ ἑξῆς: ἡ ἐπίχωσις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, σχηματισθεῖσα προφανῶς ἐκ κατολισθήσεως τῶν χωμάτων τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου κυρίως, περιεῖχεν ἄφθονα Ἑλληνιστικὰ καὶ ἰδίως ὕστεροελληνιστικὰ ὄστρακα καὶ ἄλλα κεραμικὰ εὐρήματα ἀνάμικτα. Μεταξὺ

Εἰκ. 18. Ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὴν δυτικὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Πίνδου.

αὐτῶν ὑπάρχουν ὀλίγα ὄστρακα δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς αἰῶνας, ἐλλείπουν δὲ πλήρως τὰ νεώτερα. Πλησίον τῆς ἐπιφανείας ἀνευρίσκονται ἀντικείμενα τῆς Τουρκοκρατίας.

Εἰς τὸ κατώτερον ἐρευνηθὲν τμήμα, παρὰ τὴν βάσιν τοῦ τείχους ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ ἀνευρέθησαν κυρίως ὄστρακα ἀγγείων τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

Μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἐλαίας, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὸ τεῖχος πλησίον τοῦ δυτικοῦ τέρματός του, ἀπεκαλύφθη ἡ εἰς τὴν **εἰκόνα 19** φαινομένη εἴσοδος, ἡ ὁποία ἔχει κλεισθῇ διὰ προχείρου τοίχου. Τὸ ἀνατολικὸν σταθμὸν τῆς εἰσόδου σχηματίζεται διὰ μεγάλων λίθων, ὁμοίων πρὸς τοὺς λοιποὺς λίθους τοῦ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης σφζομένου μέρους τοῦ τεί-

χους. Ἀντιθέτως τὸ δυτικὸν σταθμὸν σχηματίζεται διὰ περισσοτέρων, διαφόρων διαστάσεων λίθων, ἡ ἐν γένει δὲ κατασκευὴ τοῦ εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ πρὸς Δ τῆς εἰσόδου μέρους τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἔχει ἀνοικοδομηθῆ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Σύγχρονος πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτην εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἀργότερον κλεισθεῖσα εἴσοδος (πλάτ. 1,30 μ.), ἡ ὁποία εἶχε καὶ κατώφλιον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐνῶ παλαιότερον ἡ εἴσοδος φαί-

Εἰκ. 19. Ἰκτισθεῖσα εἴσοδος εἰς τὸ τεῖχος τῆς ὁδοῦ Πίνδου.

νεται ὅτι ἦτο εὐρυτέρα, φθάνουσα μέχρις ἑνός, εἰς ἀπόστασιν 2 μ. δυτικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ σταθμοῦ ἰσταμένου ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους λίθου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ βάσις τοῦ ἀρχικοῦ δυτικοῦ σταθμοῦ. Διὰ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐρεῦνης ἀπὸ Ν τοῦ τείχους θέλει ἐξακριβωθῆ ἀσφαλῶς ὁ σκοπὸς τὸν ὁποῖον ἐξυπηρέτει ἡ παράδοξος αὕτη εἴσοδος, ἡ διανοιγομένη ἐπὶ ἀναλημματικοῦ τείχους, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι σχετίζεται πρὸς ὑπόγειόν τινα σπηλαιώδη διαμόρφωσιν, ὁμοίαν πρὸς λοιπὰς εὗρεθείσας εἰς τὴν περιοχὴν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ χαρακτηριζομένη ὡς ἀνατολικὸν «νυμφαῖον» ἀπέχει μόλις 55 μ. ἀπὸ τῆς ἀποκαλυφθείσης εἰσόδου.

Εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς, κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Πίνδου, ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διαπιστωθεῖσα μεταβολὴ τῆς μορφῆς τῆς ὁδοῦ, παρὰ τὴν ἀπὸ Ν οἰκοδομικὴν γραμμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν, εἰς ὥρισμένην ἐποχὴν κατεβιβάσθη τὸ ἐπίπεδον τῆς ὁδοῦ περὶ τὰ 0,80 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας, δι' ἀποκοπῆς τοῦ βράχου, ἀφεθέντος εἰς τὸ ἀρχικὸν ἐπίπεδον ἀνεπάφου μόνον παρὰ τὰ θεμέλια τῶν ὑφισταμένων κτισμάτων, πρὸς συγκράτησιν αὐτῶν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἡ ὁποία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς, παρὰ τὸ ἀπὸ Δ τέρμα τοῦ σημειωθέντος τείχους, συνετελέσθη ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μετὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐνδιέφερε βεβαίως ἡ στατικὴ ἀσφάλεια τῶν κτισμάτων, ἀπεσκόπει δὲ ἴσως εἰς τὴν μετατροπὴν τῆς ὁδοῦ εἰς ἀμαξιτὴν καὶ κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὸ ὅποῖον πιθανῶς διεμορφοῦτο παλαιότερον κλιμακοειδῶς.

Ὅπως ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς χωρορρυθμικῆς διαμορφώσεως τῆς ἀκροπόλεως ἐνέχει τέλος ἡ ἀποκάλυψις τῶν θεμελίων μεγάλου στωϊκοῦ οἰκοδομήματος, ἄγοντος ἀπὸ Β πρὸς Ν ὑπὲρ τὸ ἀνατολικὸν «νυμφαῖον» καὶ ἔχοντος πρόσωπον πρὸς τὴν πόλιν. Ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ἐρευνωμένης ὁδοῦ κεῖται τὸ βόρειον στενὸν πλευρὸν τῆς στοᾶς, τῆς ὁποίας συνεχίζεται ἡ ἀποκάλυψις ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου κυρίως τοῦ 1952 καὶ ὥς ἐκ τούτου τὰ σχετικὰ ἀποτελέσματα μέλλουν νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν ἐπομένην ἔκθεσιν.

16. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΙΝΩΙΚΩΝ ΟΙΚΙΩΝ ΕΙΣ ΠΡΑΣΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Τὸ ἔτος 1939 τυχαίως ἀνεκαλύφθη εἰς θέσιν Κορακιᾶς Πρασᾶς Ἡρακλείου ἀποθέτης πλήρης παλαιοανατορικῶν ὀστράκων. Τοῦτο ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν εὐρυτέρας ἐρεῦνης, ἡ ὁποία ἐξετελέσθη διὰ περιορισμένων χρηματικῶν μέσων, διατεθέντων ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῶν Φίλων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, κατὰ δύο περιόδους, τὰ ἔτη 1939 καὶ 1940. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεῦνης ταύτης ὑπῆρξεν ἀξιόλογον. Ὁ ἀποθέτης ἀπεδείχθη βαθύτατος περιεῖχε δὲ κατὰ στρώματα ποικιλώτατα ὀστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθησαν διάφορα ἀγγεῖα, τὰ πλεῖστα μικρὰ πολύχρωμα κύπελλα, χρονολογούμενα εἰς τὴν ΜΜ I περίδον. Ἡ ἐκσκαφή του ἐσυνεχίσθη τότε μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου μέτρου, χωρὶς νὰ ἀνευρεθῇ τὸ τέρμα. Ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναζητηθῇ ἐκεῖ πλησίον μινωϊκὸς συνοικισμὸς καὶ λείψανα τοίχων εἰς τὴν ἀμέσως ὑπερκείμενην ἠπίαν κατωφέρειαν καθωδήγησαν τὴν ἔρευναν. Μιὰ ἐκτεταμένη οἰκία ἀνεσκάφη ἐν μέρει καὶ διεπιστώθη ὅτι ὑπῆρχον λείψανα καὶ ἄλλων οἰκημάτων. Σύντομος ἔκθεσις περὶ τῆς τότε ἐρεῦνης περιελήφθη εἰς τὰς Εἰδήσεις τῆς Ἑπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν (Γ' σ. 489 καὶ Δ' 271). Τὸ ἀνασκαφὲν οἶκημα ἦτο κατὰ τοῦτο ἀξιόλογον, ὅτι εἶχεν ὑπόγεια διαμερίσματα κάλλιστα διασωζόμενα εἰς ὕψος σχεδὸν τριῶν μέτρων καὶ ὅτι ἐνεφάνιζε δύο διαδοχικὰς περιόδους ἐγκατοικίσεως, ΜΜ I - II καὶ ΜΜ III - ΥΜ Ια. Σημαντικὸν ἦτο ὅτι ἀνευρέθησαν πλὴν τῶν πολυαριθμῶν καὶ ποικίλων ἀγγείων καὶ σκευῶν, πηλίνων καὶ λιθίνων, τεμάχια τοιχογραφιῶν, τῶν ὁποίων εἰς τινὰ μὲ εἰκονογραφικὰ θέματα, ἐξαιρετικῆς δὲ ποιότητος. Ἀτυχῶς ταῦτα ἦσαν μικρὰ καὶ σχετικῶς ὀλίγα. Τὸ σύνολον τῶν εὐρημάτων θὰ δημοσιευθῇ προσηχῶς εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδα, μετὰ τῶν εἰς φῶς ἐλθόντων διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

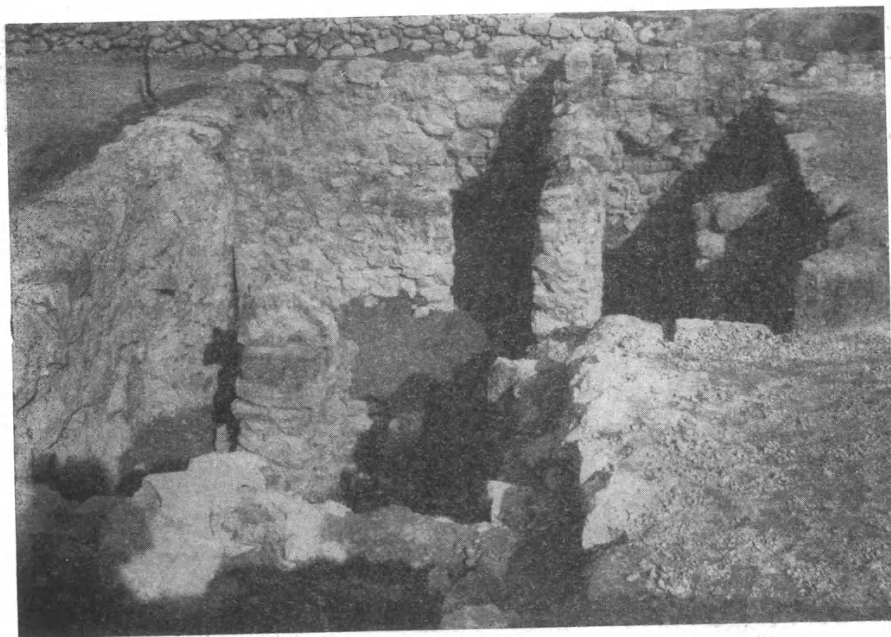
Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἐπεβάλλετο νὰ γίνῃ ἀμέσως, διότι ὁ χρόνος εἶχεν ἀρχίσει νὰ φθείρῃ σημαντικῶς τὰ ἀποκαλυφθέντα, χωρὶς νὰ δύνανται ταῦτα νὰ δημοσιευθῶν. Ἠλπίζετο ὅτι καὶ ἄλλα οἰκήματα θὰ ἤρχοντο εἰς φῶς καὶ ὅτι ἡ πρώτη ἀνασκαφεῖσα οἰκία θὰ ἐξετείνετο εἰς πολὺ μεγαλυτέραν ἔκτασιν. Εἰς τὸ ζῶηρον ἐνδιαφέρον τῆς Ἑταιρείας ὀφείλεται ἡ πραγματοποίησις τῆς συνεχίσεως τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀπέδωκεν ὄχι ὀλιγώτερα τῶν ἀναμενομένων.

Ἐνταῦθα ἐκτίθενται συνοπτικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς, παρατίθενται δὲ βοηθητικῶς τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ χώρου καὶ τινες φωτογραφίαι τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων καὶ τινων ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων ἀντικειμένων. Ὁ ἐν εἴδει φρεάτος ἀποθέτης ἀνεσκάφη ἀπὸ τὸ 13ον μέτρον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀφηρέθησαν ὀκτὼ μέτρα ἐπιχωματώσεως διὰ τῆς ὁποίας

εἶχε πληρωθῇ τὸ φρέαρ κατὰ τὸ διάστημα ἔνδεκα ἐτῶν διακοπῆς. Ἡ ἐντὸς τοῦ φρέατος ἐργασία ἀπέβη λίαν δυσχερὴς λόγῳ τοῦ μεγάλου βάθους καὶ τῆς στενότητός του εἰς τὸ κατώτερον μέρος, διαμέτρου ὃχι μεγαλυτέρας τῶν 0,80 μ. Τέσσαρα ἐπὶ πλέον μέτρα ἐπιχώσεως ἐξεκινώθησαν, ἐντὸς δὲ αὐτῆς τὰ ὄστρακα ἦσαν πολὺ ὀλίγα τὰ πλεῖστα ὅμως τούτων χαρακτηριστικὰ διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν, ἀλλ' ὃχι χαρακτηριστικῶς διάφορα τῶν εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ ἀποθέτου εὐρεθέντα: τμήματα πλατέων κυπέλλων με λευκὴν καὶ πορτοκαλιόχρουν διακόσμησιν κατὰ ταινίας, ἐνίοτε πλαγίας, τμήματα ἐκ τῶν ὥμων καὶ τοῦ χεῖλους εὐρέως γεφυροστόμου με πολύχρωμον διακόσμησιν, εἰς ἣν δεσπόζει τὸ βαθέως βυσσινὸν χρῶμα, τμήματα σκεύους με διακόσμησιν κύκλου δίσκων λευκῶν με ἐρυθρὸν κέντρον, τμήματα ἀγγείου με λευκὸν κλαδίον κλπ., χρονολογούμενα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν MM I β περίοδον. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προχωρήσωμεν εἰς βαθύτερα στρώματα τοῦ φρέατος.

Ἀνεσκάφησαν καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἑκτασιν δύο οἰκίαι (A καὶ B). Τῆς A (πίν. V) εἶχεν ἤδη ἀνασκαφῇ τὸ βόρειον τμήμα με τὰ ὑπόγεια διαμερίσματα καὶ ἡ πρὸς νότον προέκτασις τῶν ἰσογείων δωματίων, τὰ ὅποια ὅμως, λόγῳ τῆς καταστροφῆς μέρους τῶν τοίχων καὶ τῆς NA παρυφῆς των, δὲν ἦσαν καθόλου σαφῆ. Τὰ ὑπόγεια διαμερίσματα — δωματία A, B, Γ καὶ Δ — ἐκαθαρίσθησαν ἐκ νέου με ἐπιμέλειαν καὶ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦτον ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῶν δαπέδων. Εἰς τὸ δωματίον A διεπιστώθη ὅτι ὑπῆρχον 16 κανονικὰ κυκλικὰ καὶ διαφόρων διαμέτρων κοιλώματα (γούβες) (εἰκ. 2) κατὰ μῆκος τῶν τεσσάρων τοίχων, ἔξαιρέσει ἐνός, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο κατὰ τὸ μέσον. Τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον περιεῖχον, εἶχε κατὰ τὸ πλεῖστον μελανὸν χρῶμα καὶ εἷς τινα διεκρίνοντο σαφῶς ἀνθράκια, πιθανῶς ἀπανθρακώσεις ζώικων ἢ φυτικῶν ὑλῶν με ἐπιμέλειαν περισυνελέγησαν πάντα τὰ ἐντὸς τούτων μικρὰ ὄστρακα, ἀπεδείχθη δὲ οὕτω ὅτι χρησιμοποίησις των ἐγένετο μόνον κατὰ τὴν παλαιοανακτορικὴν ἐποχὴν. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τὸ ἐπιτεθὲν σανίδωμα, τοῦ ὁποίου πολλὰ ἀπηνθρακωμένα λείψανα σαφῶς διεκρίνοντο καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ δωματίου, ἐκάλυψε τοὺς βόθρους, οἱ ὅποιοι πιθανῶς εἶχον χρησιμεύσει διὰ τὴν ἀσφαλῇ στήριξιν πίθων καὶ πιθιδίων διαφόρων σχημάτων.

Εἰς τὸ ὑπόγειον δωματίον B (εἰκ. 1) παρατηρήθη ὅτι ὁ μαλακὸς βράχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη τὸ ξύλινον δάπεδον, εἶχε κοπῇ κατὰ δύο ἐπίπεδα, τῶν ὁποίων τὸ ἐσώτερον ἦτο κατὰ 15 ἐκ. ὑψηλότερον, ἐνῶ τὸ χαμηλότερον ἀπετέλει, οὕτως εἰπεῖν διάβασιν. Εἰς τὸ ὑψηλότερον ἀντεστοίχει περίεργον ἐσωτερικὸν κατασκεύασμα, εἶδος τεμένους με ἐσωτερικὸν διαχώρισμα καὶ λίαν στενὴν εἴσοδον ἐκ δυσμῶν. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ δωματίου τούτου κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ τμήμα, ἔφερεν εἰς φῶς τὸν δυτικὸν τοῖχον καὶ κατὰ

Εἰκ. 1. Μινωϊκὴ Οἰκία Α Πρασᾶς. Τὸ δωμάτιον Β μετὸ τέρμενος.

Εἰκ. 2. Μινωϊκὴ Οἰκία Α Πρασᾶς. Οἱ βόθροι τοῦ δωματίου Α.

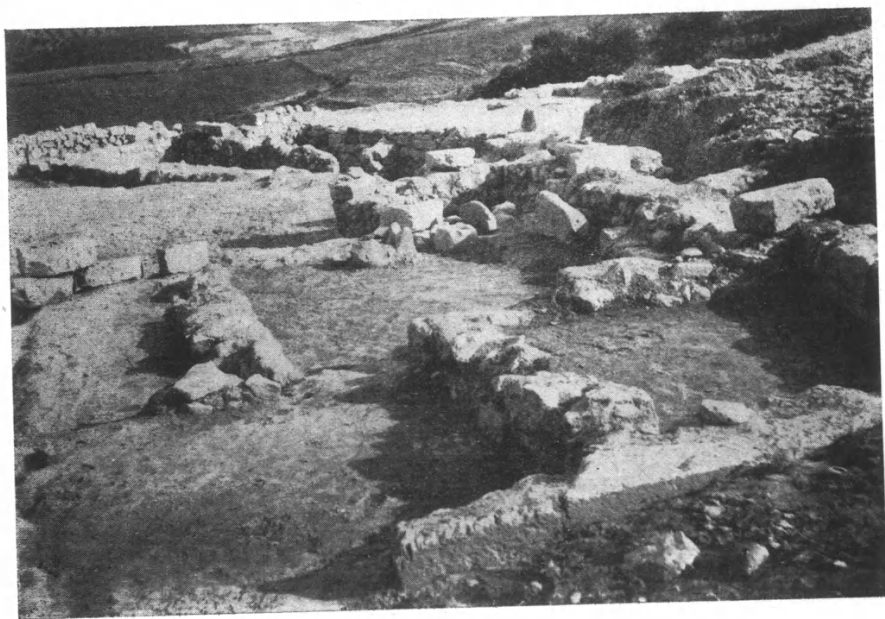
τὴν ΝΔ γωνίαν στενὴν κόγχην, σχηματιζομένην κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύο τοίχων. Παρέχεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὑπῆρχε παλαιότερον ἐκεῖθεν ἀνοιγμα πρὸς ἐσώτερον διαμέρισμα τὸ ὁποῖον ἀπεφράχθη διὰ τῆς κατασκευῆς ἄλλου ἰσχυροῦ τοίχου. Ὅμως ἡ περαιτέρω ἔρευνα ὅπισθεν τοῦ τοίχου τούτου κατὰ τὸ νότιον τμήμα ἀπέδειξεν ὅτι οὗτος ἐστηρίχθη εἰς τὸν φυσικὸν βράχον, ἡ δὲ πρὸς

Εἰκ. 3. Μινωϊκὴ Οἰκία Α Πρασᾶς. Ἡ νοτιὰ εἴσοδος μετὰ τὸ κλιμακοστάσιον.

δυσμᾶς ἐπέκτασίς του ἀπετέλεσε τὴν μίαν πλευρὰν τετραγώνου ἀποθέτου, ὅστις εἶχε κτισθῇ ἐν ἐπαφῇ μετὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου Β (εἰκ. 1, πρῶτον ἐπίπεδον). Ὁ ἀποθέτης οὗτος ἀνεκαλύφθη μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς δυτικῶς τοῦ δωματίου Β. Δύο πολὺ μεγάλα, βαρύνταται καὶ σχετικῶς ἀκανόνιστοι πλάκες ἔκλειον τὸ στόμιον τοῦ ἀποθέτου, ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν ἄφθονα ὄστρακα καὶ μικρὰ ἀγγεῖδια, κατὰ τὸ πλεῖστον κυαθίδια καὶ λοπάδια κοινά, τὰ περισσότερα ἀδιακόσμητα, ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς παχὺ στρώμα καθ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Β. Ἡ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον χώρον ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ (εἰκ. 8 καὶ 9) εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα καὶ χαρακτηριστικὴ τῆς ΜΜ ΙΙΙ φάσεως καὶ τῆς μεταβιτικῆς ΜΜ ΙΙΙ β - ΥΜ Ι α: μόνωτα μελαμβαφῇ κύπελλα, τινὰ τῶν ὁποίων φέρουν διακόσμησιν διὰ λευκοῦ (ἐν τεμάχιον μετὰ διπλοῦν πέλεκυν), ἱκανὰ

τεμάχια ἀγγείων μὲ μίμησιν στολιδώσεων, τεμάχια δύο μεγάλων γεφυροστόμων μὲ διακόσμησιν διὰ λευκοῦ διπλῶν πελέκων συνδυαζομένων μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον ἐπὶ καστανομέλανος βάθους, κομψὴ μικρὰ πρόχους μὲ στολιδωτὴν διακόσμησιν, δύο κύαθοι τῆς μεταβατικῆς φάσεως, ἡ μία μὲ πυκνὴν δικτυωτὴν διακόσμησιν καὶ ἡ ἑτέρα μὲ διακόσμησιν ἀπλῆς σπείρας, μέγας

Εἰκ. 4. Μινωϊκὴ Οἰκία Β Πρασᾶς. Ὅψις ἐκ δυσμῶν.

ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν λευκῶν σπειρῶν ἐπὶ φαιοῦ βάθους, δύο ἄλλα μεγάλα ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως κλπ. Τὰ περισσότερα τῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν θρυμματισμένα μὲ διεσπαρμένα τὰ τεμάχιά των καὶ ἔλλιπῃ. Προφανῶς τὸ στρώμα εἶχε διαταραχθῇ μετὰ τὴν νέαν προσαρμογὴν καὶ χρησιμοποίησιν τοῦ οἰκήματος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ΥΜ Ια περιόδου.

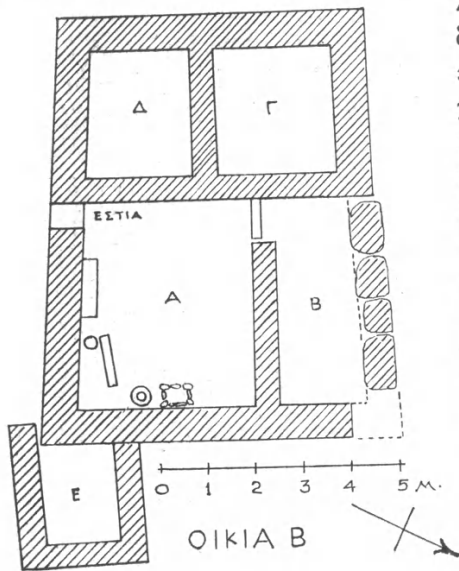
Τὸ εἶδος τῆς εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου Β ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς, ἰδίᾳ μάλιστα ἡ ὑπεραφθονία τῶν χαρακτηριστικῶν κωνικῶν κυπέλων, τῶν ὁποίων τελειῶς ὅμοια ἀνευρέθησαν εἰς τὸν γειτονικὸν ἀποθήτην, ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν λατρείαν, ἥτις ἐξ ἀρχῆς εἶχε βασισθῇ εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κτιστοῦ τέμενους. Τὰ ὀλίγα ἀνευρεθέντα τεμάχια τοιχογραφικῶν ἐπιχρισμάτων δυστυχῶς παρουσίαζον κατὰ τὸ πλεῖστον μονόχρωμον βάθος, ἦσαν δὲ ἅπαντα λίαν λεπτὰ.

Τὰ δύο ἄλλα ὑπόγεια δωμάτια, τὸ Γ τοῦ κλιμακοστασίου, καὶ τὸ Δ, ὅπου κατὰ τὴν πρώτην ἐξερεύνησιν ἀνευρέθη ἀποθέτης ἐνδιαφερόντων παλαιοανακτορικῶν ἀγγείων μεταξὺ τῶν λίθων τῆς εἰς τὸν μυχὸν γενομένης ἐπιχώσεως, ἐκαθαρίσθησαν ἐκ νέου ἀπεκαλύφθησαν δὲ οὕτω τὰ κατώφλια τῶν θυρῶν καὶ αἱ τρεῖς βαθμίδες ἐκ γυψολίθου τῆς κλιμακίδος, τῆς ἀγούσης εἰς τὸν ἄνω ὄροφον. Δύο γυψολιθικαὶ παραστάδες ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δωματίων Β καὶ Γ θύραν. Ἄλλαι γυψολιθικαὶ παραστάδες ἀνευρεθεῖσαι κατὰ τὴν προπολεμικὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐγγὺς τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου μεταξὺ τῶν δωματίων Α καὶ Β, ἀλλ' εἰς ὑψηλότερα στρώματα, προέρχονται, φαίνεται, ἐκ πολυθύρου μεγάρου ἄνω τῶν δωματίων τούτων εἰς τὸν ἰσόγειον ὄροφον.

Εἰς τὸν ἰσόγειον ὄροφον ἀνήκουν ὅλα τὰ ἄλλα ἀνασκαφέντα δωμάτια τῆς οἰκίας, ἡ ὁποία νῦν ἀπεκαλύφθη ἐξ ὁλοκλήρου. Οὕτω, παρὰ τὴν καταστροφὴν, διηκρινίσθη τὸ σχέδιον τοῦ οἰκήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον. Τὴν ἰσχυρὰν πρόσοψιν πρὸς ἀνατολὰς τῆς οἰκίας δὲν δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ πέραν ἐνὸς σημείου καὶ τὰ πρὸς τὴν πλευρὰν ταῦτα διαμερίσματα εἶναι κατεστραμμένα. Ὅμως διεσώθη τμήμα ἐπιμήκους δωματίου, τὸ ὁποῖον ἐβασίσθη ἐν μέρει εἰς τὴν διὰ λίθων ἐπὶ χώσιν μέρους τοῦ ὑπογείου εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ δωματίου Δ. Ὁ χῶρος οὗτος φαίνεται ὅτι εἶχε διαμορφωθῇ εἰς βεράνταν, οἱ κίονες τῆς ὁποίας ἠδύναντο κάλλιστα νὰ εἶχον βασισθῇ ἐπὶ τοῦ παχέος ἀνατολικοῦ τοίχου. Ἡ βεράντα πιθανῶς ἐξετείνετο καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῶν δύο δωματίων Εα καὶ Εβ, τῶν ὁποίων μέρος τῶν ἔξω τοίχων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ διαχωρίσματος ἀνευρέθη κατεστραμμένον. Τὸ Εα ἐπικοινωνεῖ διὰ δύο θυρῶν μὲ τὰ δωμάτια Σ καὶ Η. Ἡ ἔκτασις τοῦ Η δὲν καταρθώθη νὰ διευκρινισθῇ. Τμήμα τοίχου ἀνευρέθη κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου τῶν θεμελίων διαμερισμάτων μεταξὺ Α καὶ Β. Οὐδεὶς ὅμως τοίχος ἤλθεν εἰς φῶς κλείων τὸ δωμάτιον πρὸς δυσμὰς.

Ἐπίσης παραμένει σκοτεινὸν ἂν ἐσχηματίζετο δωμάτιον εἰς τὸν χῶρον ὅπου ἀνευρέθη ὁ ἀποθέτης. Τοῦτο φαίνεται μᾶλλον πιθανόν, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ πλάκες δι' ὧν ἐκλείετο ὁ ἀποθέτης ἦσαν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τῶν λοιπῶν δαπέδων, ὅτι εἰς τοῖχος ἔκλειε τὸν χῶρον πρὸς βορρᾶν, καίτοι ἐλαφρῶς ἀποκλίνων τοῦ ὀρθοῦ προσανατολισμοῦ, καὶ ὅτι τμήματα ἀγγείων καὶ ἄφθονα θραύσματα περισυνελέγησαν εἰς τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου. Τὸ δωμάτιον Ζ ὅμως διασφύζεται ἱκανοποιητικῶς. Ὀλίγον μετὰ τὴν εἴσοδον ὑπάρχει τετραγωνικὸς πεσσοῦς, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶναι εἰς τὴν θέσιν του καὶ ὅστις πιθανῶς ἀντεστοίχει πρὸς δεύτερον νοτιώτερον κείμενον καὶ νῦν ἐξαφανισθέντα. Σαφῶς διακρίνει τις ὅτι ὁ δυτικὸς τοίχος εἶχεν ἀρχικῶς εὐρὺ ἀνοιγμα, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἐτοιχίσθη μὲ σύστημα ἄτακτον μεγαλιθικόν, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἔκαμπτεν ἐσωτερικῶς κατὰ τὴν γωνίαν (τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα

διελύσαμεν, μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅτι κάτωθεν τούτου ὑπῆρχεν ἀφθονία ὀστράκων). Ὑπῆρχε καὶ ἐξωτερικὴ ἐξ ἀνατολῶν πρόσβασις εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο διὰ διαδρόμου, ἴσως μετ' ἀνερχομένης κλίμακος, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸν βαθμιαίως ἀνερχόμενον μαλακὸν βράχον, ὅστις φθάνει σχεδὸν μέχρι τοῦ μεγάλου μονολιθικοῦ κατωφλίου. Ἴσως ἐκεῖθεν ἦτο ἡ κυρία εἴσοδος εἰς τὸν οἶκον ἐξ ἀνατολῶν. Ἡ ἀνασκαφὴ πέραν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου

Εἰκ. 5. Μινωικὴ Οἰκία Β Πρασᾶς
Ἡρακλείου.

τερεύουσα εἴσοδος εἰς τὸν οἶκον, ἐκ νότου, πιθανῶς ὑπηρεσιακὴ. Κακῶς ῥυθμιζόμενοι τοῖχοι μὲ διάφορον προσανατολισμόν, οἱ ὅποιοι συνείχοντο μετὰ τῆς δευτερευούσης ταύτης εἰσόδου ἐκτεινόμενοι πρὸς νότον καὶ οἷτινες ἦσαν ἐπιφανειακώτεροι, βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου (κούσκουρα), ἀποδεικνύουν προσθήκας μεταγενεστέρας, συγχρόνους πρὸς ἄλλα παρατηρηθέντα καθ' ὅλον τὸν χώρον λείψανα καὶ ἀσφαλῶς καὶ πρὸς τὸν διατοιχισμόν τοῦ δωματίου Ζ. Ἡ μικρὰ κλιμαξ, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος, προεξετείνετο φαίνεται καὶ ἄνω τοῦ μυχοῦ τοῦ βορείου ταύτης διαμερίσματος, ἔνθα ἐσχηματίζετο sotto scala. Δυστυχῶς τὰ ἀνατολικῶς τοῦ κλωβοῦ διαμερίσματα κατεστράφησαν παλαιόθεν ἐξ ὀλοκλήρου.

Τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν δωματίων κινητὰ εὐρήματα δὲν ἦσαν πολλὰ οὔτε κατ' ἐξοχὴν ἀξιόλογα. Ἡ κεραμικὴ ἦτο ἀνάμικτος, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς βάσεις τῶν τοιχῶν ἀνεκαλύπτετο πάντοτε παλαιοανακτορικὴ κεραμικὴ. Τριπτῆρες

Ζ καὶ τοῦ διαδρόμου ἀπέβη λίαν δύσκολος: ἀτέρμων σωρὸς λίθων, πληρῶν εἰς μέγα ὕψος τὸν ἐπέκεινα χώρον, καθίστα ἀδύνατον τὸν σαφῆ διαχωρισμόν τῶν ὑφισταμένων τοίχων, τῶν ὁποίων μέρος εἶχε κατακρημνισθῇ, πιθανῶς λόγφ σεισμικῆς τινος καταστροφῆς. Παρὰ ταῦτα κατέστη δυνατόν νὰ διαχωρισθῇ σύστημα τοίχων ἀποτελούντων εἶδος κλωβοῦ κλιμακοστασίου (εἰκ. 3): πρὸς τὴν κλίμακα, ἣτις πιθανῶς ἦτο ξυλίνη, πλὴν τῆς κατὰ χώραν εὐρεθείσης βάσεώς της ἔφερε στενὸς διάδρομος, ὑπῆρχεν ὁμοῦς καὶ ἄλλῃ εἴσοδος ἄγουσα ἀπ' εὐθείας ἐκ νότου πρὸς τὴν κλίμακα, θύρα δηλαδὴ τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ἡ τετράγωνος παραστάς καὶ τὸ κατωφλίον. Ἴσως ἐκεῖθεν ἦτο ἡ δευ-

μικρὸν βάθος, ἐκ τούτου δὲ σημαντικὴ ζημία ἐπῆλθεν εἰς τοὺς τοίχους καὶ τὰ κινητὰ ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνευρέθησαν μόνον τὰ κάτω

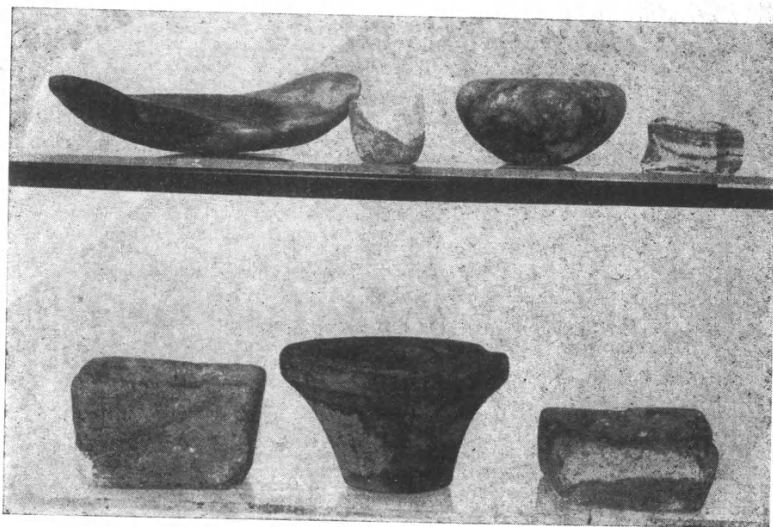
Εἰκ. 8. Μικρὰ ἀγγεῖα προσφορῶν ἐκ τοῦ δωματίου Β (ιεροῦ) τῆς μινωϊκῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς.

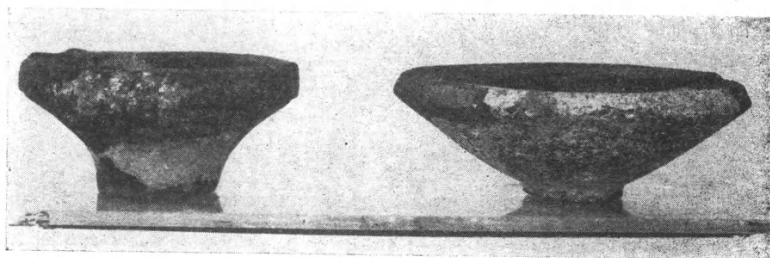
Εἰκ. 9. Ἀγγεῖα τοῦ δωματίου Β (ιεροῦ) τῆς μινωϊκῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς.

μέρη. Ἐξωτερικῶς τοῦ δωματίου Α καὶ ὀλίγον λοξῶς τοποθετημένον ἦτο μικρὸν δωμάτιον ἄνευ οὐδενὸς ἀνοίγματος, τοῦ ὁποίου ὁ νότιος τοῖχος προε-

καὶ τεμάχια λιθίνων λύχνων (εἰκ. 7), κύπελλά τινα, γουρνίδια ἐκ μαλακοῦ λίθου, ὠραία λιθινὴ λαβὴ, ἴσως ρυτοῦ, μὲ δύο μικρὰς ὀπὰς στερεώσεως, σφραγιδόλιθος ἀμυγδαλοειδὴς στεατίτου μὲ γραμμικὴν σχηματικὴν διακόσμησην, κ.ἄ.

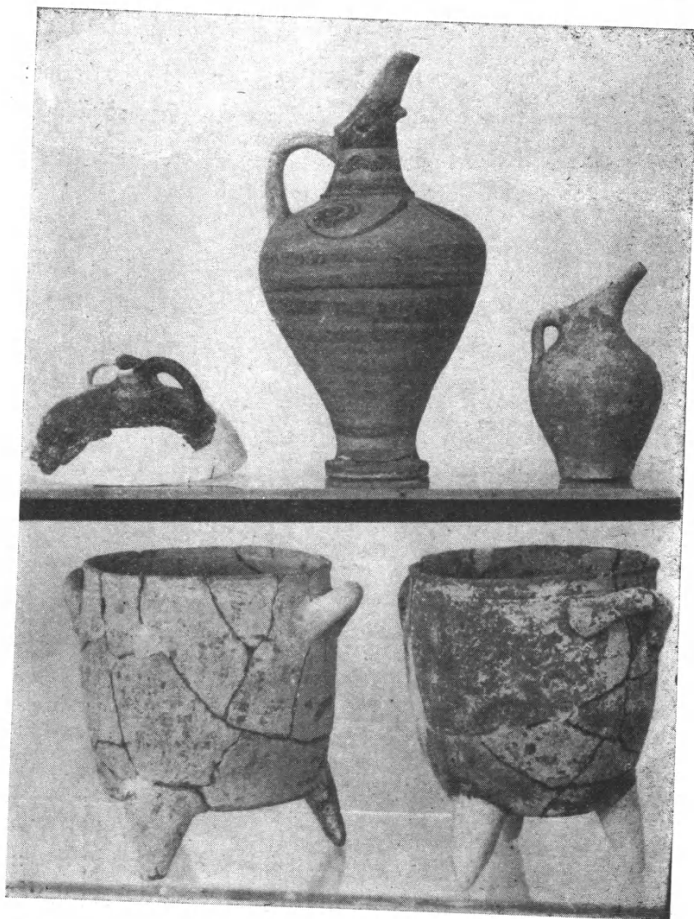
Εἰκ. 6. Λίθινα σκευὴ καὶ ἐργαλεῖα τῶν μινωϊκῶν οἰκιῶν Πρασᾶ.

Εἰκ. 7. Λύχνοι λιθίνοι τῶν μινωϊκῶν οἰκιῶν Πρασᾶς.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τῆς οἰκίας Α, μᾶλλον βορειοδυτικῶς ταύτης, ἀπεκαλύφθη δευτέρα οἰκία (Οἰκία Β εἰκ. 4, σχεδ. εἰκ. 5), καλῶς ὀικοδομημένη μὲ πελεκητοὺς λίθους κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς πλευρᾶς. Εἶναι τετραγωνικὴ καὶ ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε τέσσαρα συνολικῶς δωμάτια, διαχωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων μὲ μᾶλλον ἐλαφρὰ διαχωρίσματα. Θύραι μὲ κατώφλια ἀνεκαλύφθησαν, θέτουσαι εἰς ἐπικοινωνίαν τὰ δωμάτια Α - Β καὶ Α - Γ. Ἀντιθέτως δὲν εὗρέθη κανὲν ἄνοιγμα εἰς τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον τῶν δωματίων Γ καὶ Δ. Ἡ οἰκία ἦτο εἰς

κτεινόμενος ὀλίγον ἐκάλυπτε τὴν γωνίαν τῆς οἰκίας. Προφανῶς τοῦτο ἐκτίσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον. Ἐκ τῶν τεσσάρων κυρίων δωματίων τὸ Α, πρῶτον ἀνασκαφέν, ἦτο ἀναμφιβόλως τὸ μαγειρεῖον. Εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ ἀνευρέθησαν ἐσφηνωμένα μεταξὺ λίθων, ἐπίτηδες εἰς τετραγωνι-

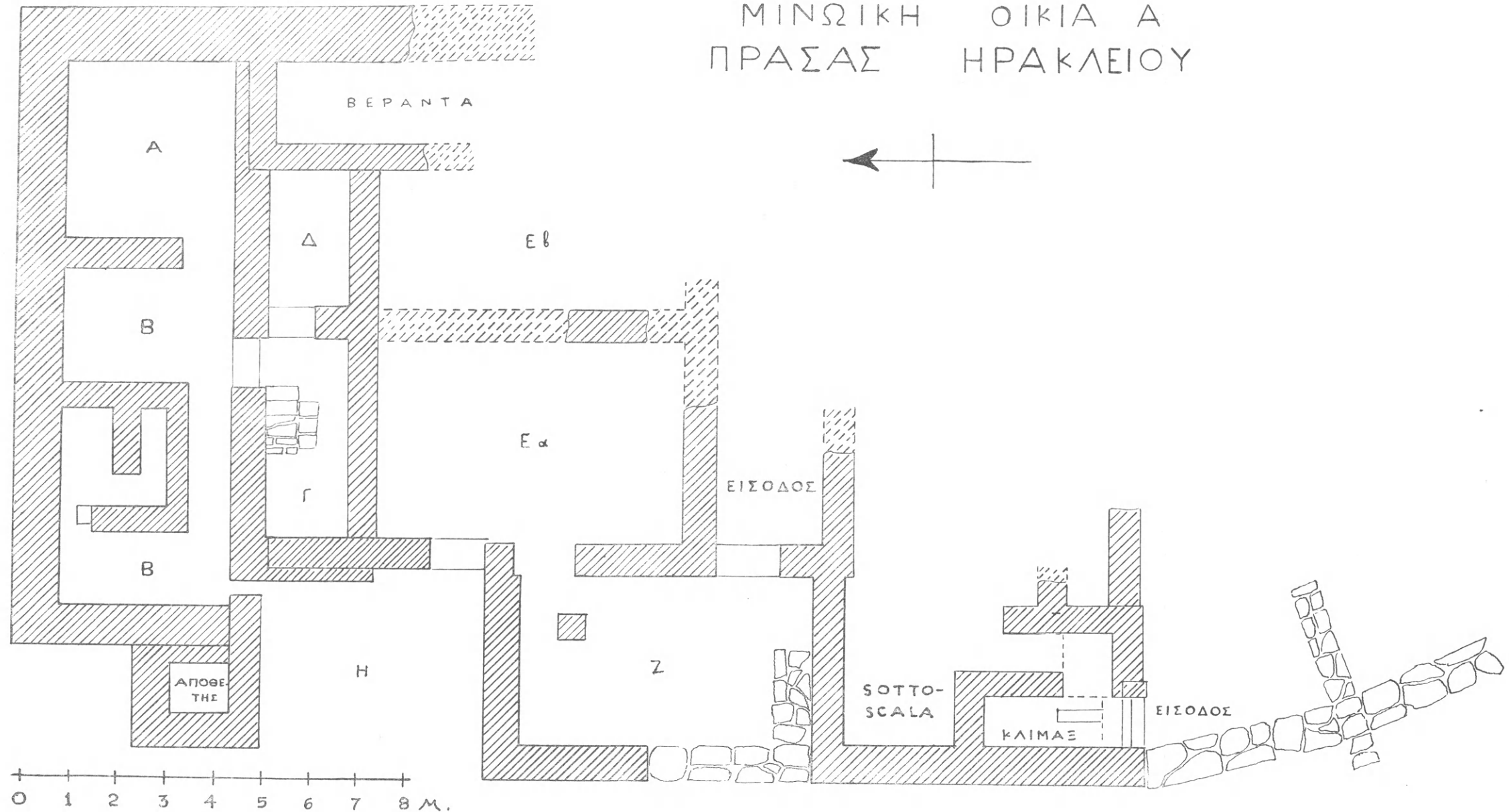

Εἰκ. 10. Ἀγγεῖα καὶ σκεύη ἐκ τῶν μινωϊκῶν οἰκιῶν Πρασᾶς.

κὸν σχῆμα στηριχθέντων, μαγειρικά σκεύη, συγκεκριμένως δύο τρίποδες λέβητες (εἰκ. 10, κάτω) καὶ τὸ κάτω μέρος ἄλλου ἀγγείου. Παρὰ ταῦτα ἀνευρέθη κατὰ χώραν λιθίνη μὲ βαθὺ κοίλωμα «γοῦρνα», μορφῆς μᾶλλον ἰγδίου, ἀλλὰ μὲ τετρημένον πυθμένα, ἴσως εἶδος νεροχύτου. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ δωματίου καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν τοῖχον ἦτο πλάξ καθέτως τοποθετημένη,

ὀπισθεν δὲ ταύτης ἀνευρέθη στάμνος εἰς κεκλιμένην θέσιν, ἀλλὰ, φαίνεται, ἀρχικῶς ὀρθία τοποθετημένη ἐπὶ πυθμένος ἄλλου ἀγγείου: προφανῶς πρόκειται περὶ χώρου ἀναλόγου μὲ τοὺς «σταμνοστάτες» τῶν σημερινῶν κρητικῶν σπιτιῶν. Παρὰ τὸν σταμνοστάτην ὑπῆρχε θρανίον ἢ ἐπίμηκες βάθρον. Τέλος κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ δωματίου ὑπῆρχεν ἄνοιγμα εἰς τὸν τοῖχον λίαν στενόν, μὲ σαφῆ ἵχνη πυρᾶς, τὰ ὅποια ἐμέλανε καὶ κατέστησαν ἐν μέλει πυρὸν τὸν μαλακὸν βράχον, ὅστις ἐκεῖ ἀπετέλεσεν εἶδος κόγχης: ἐπὶ τόπου ἀνευρέθησαν τρία κοινὰ ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἀτυχῶς τὸ ἅνω μέρος εἶχε καταστραφῆ. Προφανῶς ἐκεῖ ἦτο ἡ ἐστία τὸ δὲ ἄνοιγμα ἀφῆθη διὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ καὶ διὰ «να τραβᾷ τὸ τζάκι». Τὸ δωματίον Β ἦτο πολὺ στενότερον. Ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος εἶχεν ἐκκλίνει ἰσχυρῶς, πιθανῶς ἐκ τῆς αὐτῆς σεισμικῆς αἰτίας εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τὸ «μπατάρισμα» τόσων ἄλλων τοίχων τῆς οἰκίας Α. Διὰ τὰ ἰσοπεδωθῆ τὸ δάπεδον τοῦ στενοῦ τούτου δωματίου, ἐπειδὴ ὁ μαλακὸς βράχος κατήρχετο εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον, εἶχε γίνεαι ἐπίχωσις διὰ πλήθους πηλίνων ὀστράκων, ἀπάντων τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ οἰκία Β ὀικοδομήθη κατὰ τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον, ἐν ἀντιθέσει τῆς οἰκίας Β, ἥτις ἰδρῦθη κατὰ τὴν ΜΜΙβ ἐποχὴν καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου εἰς τὴν νέαν ἀνακτορικὴν φάσιν. Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ ἐξ ὅλων τῶν κινητῶν εὕρημάτων, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν πολλὰ οὔτε πολύτιμα. Τὰ δωματία Γ καὶ Δ δὲν ἔχουν τίποτε τὸ χαρακτηριστικόν. Ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος τοῦ Γ εἶναι ὀλίγον ἐσώτερον τοῦ ἀντιστοίχου τοίχου τοῦ Β καὶ σχηματίζει τὴν χαρακτηριστικὴν εἰς τὰ μινωικὰ οἰκοδομήματα ὀδόντωσιν. Παρὰ τὸ κατώφλιον τῶν δωματίων Α καὶ Β ἀνευρέθη μικρὸν δοχεῖον τετράγωνον (εἰκ. 6 κάτω ἀριστερά), ἴσως ὑποδοχεὺς σπονδῶν, ἐκ πώρου λίθου, φέρων ἐφ' ὅλων αὐτοῦ τῶν πλευρῶν ἐπιφανειακά χαράγματα ἀποτελοῦντα ἐπιγραφὴν τοῦ γραμμικοῦ συστήματος Α, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζεται σύμπλεγμα συχνὰ ἀπαντῶν ἐπὶ τελετουργικῶν σκευῶν. Ὅχι μακράν, εἰς τὸ δωματίον Γ, ἀνεκαλύφθη ὑψηλὸν σκεῦος κυρτὸν κυλινδρικὸν μὲ λαβὴν τοξοειδῆ καὶ δύο ὁπὰς ἀντικειμένας, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνωτερον τμήμα, ὑποδοχεὺς ἴσως ἀνθράκων, ἦτο ἀρκετὰ βαθὺς καὶ σχεδὸν κυλινδρικός. Πιθανῶς αἱ ἀντικείμεναι ὁπαὶ ἐχρησίμευον διὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ σκεύους διὰ ράβδου, ὅταν τοῦτο ἦτο πυρακτιωμένον. Μολύβδινος δίσκος, ἴσως σταθμίον, ἀνευρέθη πλησίον τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ μαγειρείου. Ἄλλα δὲ σκεύη, κατὰ τὸ πλεῖστον ἑλληνικῆς, καὶ πολλὰ χεῖλη πίθων τοῦ τύπου jar, ἀνευρέθησαν εἰς ὅλα τὰ δωματία. Δύο ἐνδιαφέροντες λίθινοι δίμυξοι λύχνοι ἑλληνικῆς, ἀνευρέθησαν εἰς τὸ δωματίον Α καὶ κατέστη δυνατόν νὰ συμπληρωθοῦν.

ΜΙΝΩΙΚΗ ΟΙΚΙΑ Α
ΠΡΑΣΑΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ δύο ἀνασκαφεῖσαι οἰκίαι δὲν ἦσαν ἀπομονωμένα. Καὶ παλαιότερον εἶχον παρατηρηθῇ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἄλλα οἰκοδομικὰ λείψανα καὶ νῦν διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων ἀπεδείχθη ἡ ὑπαρξίς καὶ ἄλλων οἰκημάτων, ὅχι μὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμόν, ἀναμφιβόλως ὅμως ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν μινωϊκὴν περίοδον. Ὀλίγον πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς οἰκίας Β ἦλθον εἰς φῶς σαφεῖς τοῖχοι τεμνόμενοι κατ' ὀρθὰς γωνίας, τοὺς ὁποίους κατέστη δυνατόν νὰ παρακολουθῇσωμεν ἐπὶ τι διάστημα, ἔλλειπει ὅμως μέσων δὲν ἀνεσκάψαμεν περαιτέρω. Περαιτέρω τὸ νέον τοῦτο συγκρότημα ὠνομάσαμεν Οἰκίαν Γ καὶ ἐκ ταύτης προῆλθον δυὸ πρόχοι, τῶν ὁποίων ἡ μία (εἰκ. 10, ἄνω) λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς ΥΜ Ια ἐποχῆς, κομψὴ τὸ σχῆμα καὶ διακοσμουμένη μὲ χαρακτηριστικὴν περιθέουσαν σπεῖραν. Ἡ οἰκία αὕτη ἀτυχῶς ἔχει ὑποστῇ μεγάλην καταστροφὴν ἐκ τῆς καλλιεργείας, ἀγνοῶ δὲ κατὰ πόσον εἶναι δυνατόν νὰ προκύψῃ ἀσφαλὲς τὸ συνολικὸν αὐτῆς σχέδιον δι' ἀνασκαφῆς. Εὐρυτέρα ὅμως ἔρευνα τῆς ὅλης περιοχῆς ἀσφαλῶς θὰ ᾔτο διαφωτιστικὴ.

Καθόλου, ἡ ἀνασκαφὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔσχεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα· ἀπέδωκεν ἐνδιαφέρον σύμπλεγμα μινωϊκῶν οἰκιῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη τοῦλάχιστον ἀποδεικνύεται ὅτι ἐκτίσθη εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν ἐποχὴν. Διὰ δὲ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς δύο ἐκ τῶν οἰκιῶν τοῦ μικροῦ τούτου συνοικισμοῦ, ὅστις ἐδέσποζε τοῦ μυχοῦ τῆς μικρᾶς πεδιάδος τοῦ Ἀμνισοῦ καὶ πιθανῶς ἤλεγχεν ὀδικὴν ἐκεῖθεν διερχομένην πρὸς τὴν Κνωσὸν ἀρτηρίαν, ἐγνωρίσαμεν ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν μικρῶν περὶ τὴν Κνωσὸν κέντρων, τὰ ὁποῖα πιθανῶς ἐτέλουν ἐν ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον. Καθίσταται νῦν δυνατὴ ἡ τελικὴ δημοσίευσις τοῦ συγκροτήματος τούτου, εἰς τὴν δημοσίευσιν δὲ ταύτην θὰ συμπεριληφθοῦν καὶ τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1939 καὶ 1940.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

17. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΓΑΡΟΥ ΒΑΘΥΠΕΤΡΟΥ (ΚΡΗΤΗΣ)

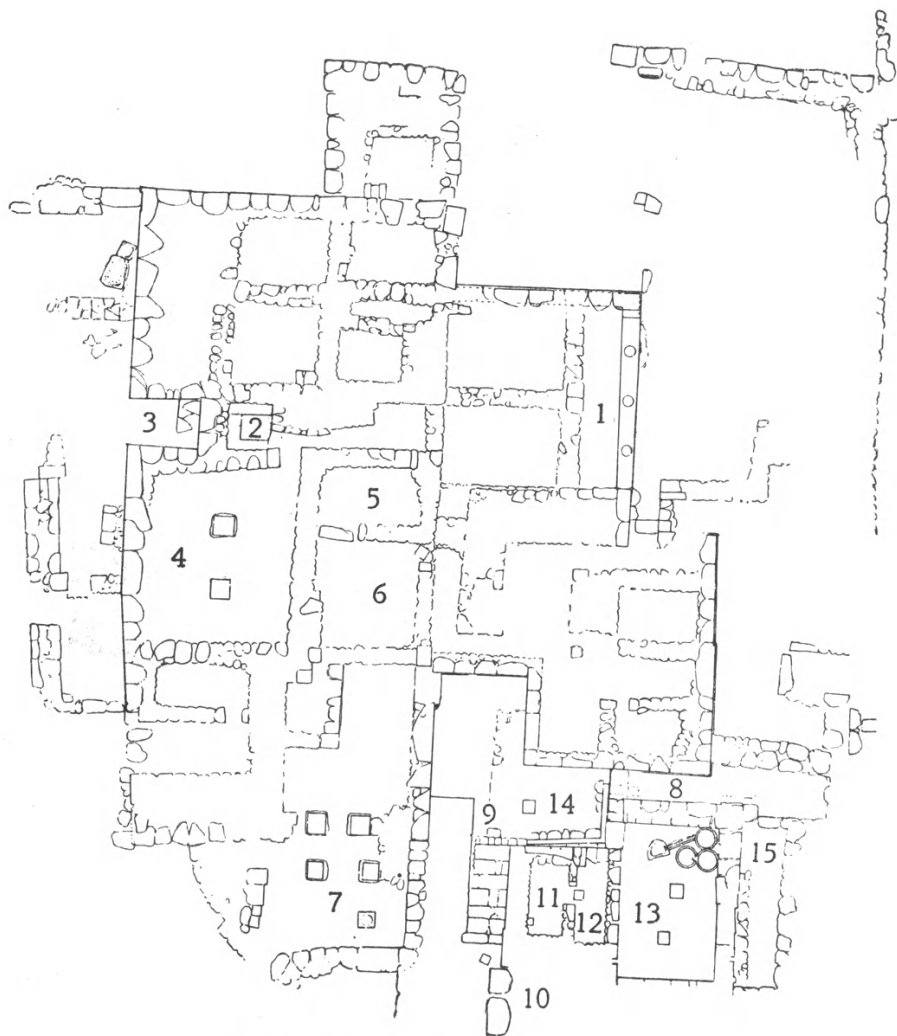
Κατὰ τὸ 1951 ἐξηκολούθησεν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μεγάρου (ᾶρα Πρακτικά 1950, σ. 242-257) δι' ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 5ης μέχρι τῆς 26ης Σεπτεμβρίου ἄνευ διακοπῆς. Συνεπληρώθη σχεδὸν ἡ ἐξερεύνησις τῶν χώρων, ὧν τὰ περιγράμματα εἶχον καθορισθῇ κατὰ τὰς προηγούμενας ἀνασκαφάς. Συγχρόνως διεπιστώθη, ὅτι τὸ μέγαρον τοῦτο ἀρχικῶς εἶχε σχεδιασθῇ εἰς διαστάσεις πραγματικοῦ ἀνακτόρου, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ περατωθῇ. Μόνον τὸ Δυτικὸν τμήμα (τὸ ἤδη ἀνασκαφέν) ἀνηγέρθη σχεδὸν πλήρως. Πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ τμήματος τούτου ὑπῆρχεν αὐλὴ (ἡ συνήθης κεντρικὴ αὐλὴ τῶν Μινωικῶν ἀνακτόρων), πέραν δὲ καὶ ταύτης Ἀνατολικώτερον εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀνέγερσις καὶ ἄλλης πτέρυγος, ἣτις ὅμως δὲν φαίνεται νὰ προεχώρησε πολὺ. Τὰ ὀλίγα λείψανα, ἅτινα διετηροῦντο, κατεστράφησαν πρὸ πολλοῦ κατὰ τὴν φύτευσιν ἀμπελώνων. Διατηρεῖται ὅμως μέχρι σήμερον πελώριος τοῖχος, πάχους 2 μ. καὶ παρακολουθούμενος εἰς μῆκος ἄνω τῶν 60 μ. ἀπὸ Ν. πρὸς Β., ὅστις προωρίζετο νὰ ἀποτελέσῃ τὴν Ἀνατολικὴν πρόσοψιν τοῦ ἀνακτόρου. Πελεκητοὶ ὀγκόλιθοι εὐρεθέντες εἰς τοὺς χώρους τούτους ἐθρασύσθησαν καὶ μετεκομίσθησαν εἰς τὰ πέριξ χωρία. Σωροὶ ἀκατεργάστων λίθων (τρόχαλοι) παραμένουσιν εἰσέτι ἐπὶ τόπου, πλάκες δὲ διαστάσεων ἄνω τοῦ τετραγωνικοῦ μέτρου ἐκ ροδίνου τιτανολίθου καὶ ἐντεῦθεν προερχόμεναι εἶναι ὀραταὶ καὶ σήμερον εἰς τὰς πέριξ ἀγροικίας.

Ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης Δυτικῆς πτέρυγος τὰ κυριώτατα ἐκ τῶν ἐφετεινῶν σκαφικῶν ἀποτελεσμάτων ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα.

Ἡ ἀρχιτεκτονικῶς σπουδαιότερα αἵθουσα (*σχέδιον* ἀρ. 1) ἀνεκαλύφθη ἔχουσα τὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν (*εἰκ.* 1). Ἐπὶ στυλοβάτου πελεκητῶν πῶρων διατηροῦνται αἱ βάσεις τριῶν κίωνων ἐκ σκληροῦ λίθου. (Διάμ. 0,40 μ., μετακίονιον 1,40 μ.). Πρὸ τοῦ στυλοβάτου ὑπῆρχεν ἀνοικτὸς ὀχετὸς σχήματος ἀνεστραμμένου Π ἐκ σκληροῦ μέλανος λίθου. Τμήμα τούτου διατηρεῖται καλῶς. Ἐκ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης ταύτης ὁ μὲν Βόρειος, ὅστις ἦτο ἐξωτερικός, ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων πελεκητῶν παρολίθων· οἱ δὲ Νότιος καὶ Δυτικός, οἵτινες ἦσαν ἐσωτερικοί, συνίστανται ἐκ μικρῶν κοινῶν λίθων καὶ ἔχουσι μέγα πάχος. Ὁ Δυτικὸς φθάνει σχεδὸν τὰ 2 μ., ἀλλὰ φέρει μόνον δύο πρόσωπα, τὸ δ' ἐσωτερικὸν γέμει μικροτέρων λίθων καὶ χώματος χαλαρᾶς συνδέσεως. Ἐσωτερικῶς τὸ δωμάτιον φέρει δύο τοίχους ἐν σχήματι Τ, οὗ τὸ μὲν ὀριζόντιον σκέλος εἶναι παράλληλον πρὸς τοὺς κίονας, σχηματιζομένης οὕτω στοᾶς, τὸ δὲ κάθετον σκέλος εὐρίσκεται ἔναντι τοῦ μεσαίου κίονος. Μόνον τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τούτων διατηροῦνται.

Κατὰ τὸν ἄξονα τῆς αἰθούσης ταύτης καὶ ἀκριβῶς ὀπισθεν τῆς κόγχης

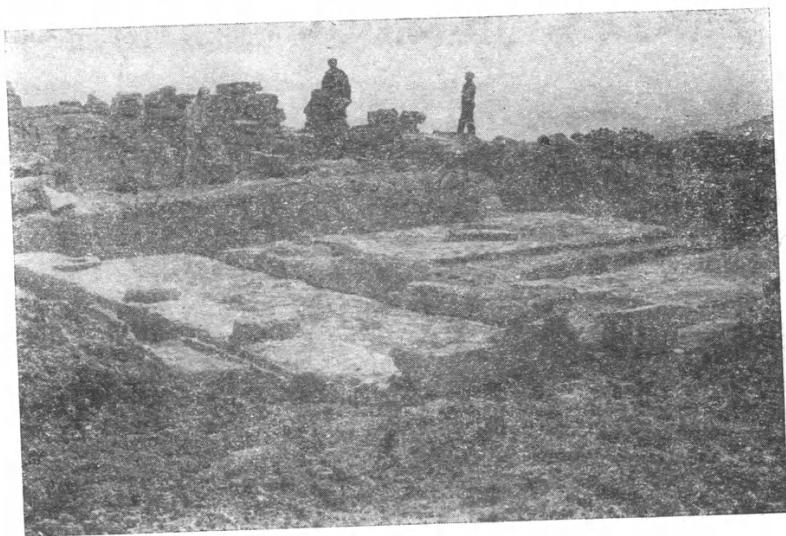
(σχέδ. ἀρ. 3), ἣτις σχηματίζεται εἰς τὴν Δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ Μεγάρου (Πρακτικά 1949, 103, εἰκ. 4 καὶ σχέδ. 1), ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιος κτιστὸς

Σχέδιον. Ἡ Δυτικὴ πτέρυξ τοῦ μεγάρου.

λάκκος (σχέδ. ἀρ. 2) προσιτὸς διὰ διαδρόμου. Ὁ λάκκος ἦτο ἱερὸν θησαυροφυλάκιον ἢ πάντως ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς ἱερὰς τελετάς. Οὕτως ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ ἡ κόγχη εἶχεν ἱερὸν χαρακτήρα, οὗσα εἶδος μικροῦ ἱεροῦ. Τὸ θησαυροφυλάκιον ἔχει ἐξωτερικὰς διαστάσεις 1.70×1.80 μ., ἐσωτερικῶς δ' ὁ λάκκος

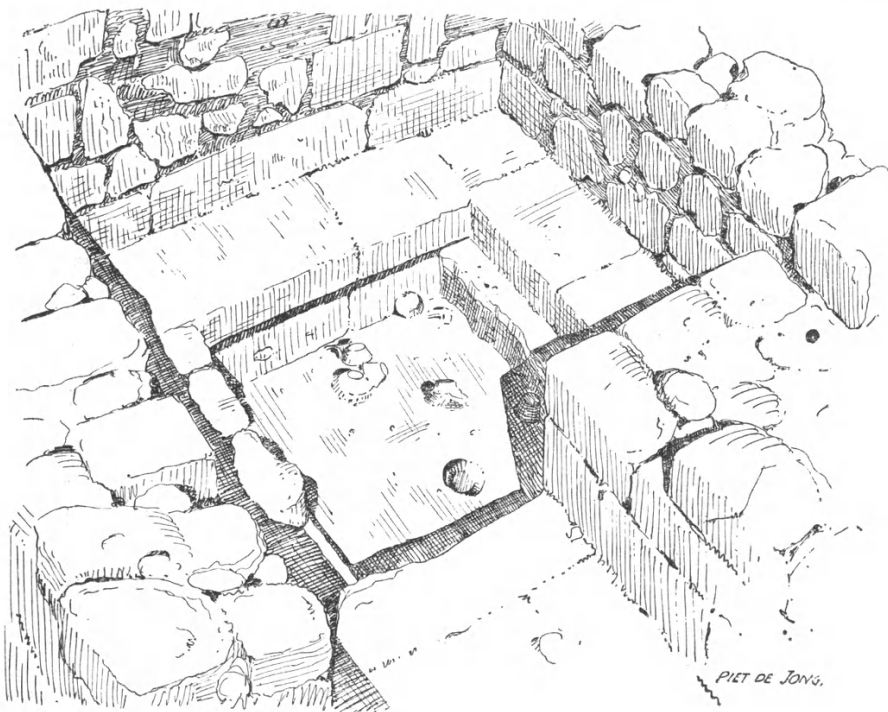
μετρεῖ 1,40 μ. ἀπὸ Δ. πρὸς Α. καὶ 1.05 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ὁ διάδρομος, δι' οὗ ἦτο προσιτός, ἔχει πλάτος 0,40 μ. Τὰ χεῖλη τοῦ θησαυροφυλακίου ἀποτελοῦνται ἐκ λίθων. Τὸ Δυτικὸν ὁμῶς ἀποτελεῖται ἐκ δύο μόνον πλακῶν, πάχους, 0,10 μ., αἵτινες ἐξέχουν 0,03 μ. τοῦ ὑποκειμένου τοίχου (εἰκ. 2, κατὰ ἱχνογράφημα τοῦ κ. Piet de Jong). Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λάκκου ἦτο πλήρες χρώματος καὶ ἀγγείων κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν: Μέχρι βάθους 0,15 μ. ἀπὸ τῶν χειλέων ὑπῆρχον θραύσματα ἀγγείων, κυρίως ἀώτων κυάθων. Ἐν ὁμῶς

Εἰκ. 1. Κεντρικὴ αἴθουσα.

ἀγγεῖον εἶναι σχήματος λεκάνης. Ὁ πυθμὴν φέρει σπεῖραν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς, τὰ δὲ τοιχώματα, ἀμφοτέρωθεν ὡσαύτως, ζώνας καὶ πυκνὰς κυματοειδεῖς γραμμὰς δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Τὸ ἀγγεῖον ἔφερε μίαν λαβήν. Συνεκροτήθη ὁλόκληρον, ὀλίγα ὁμῶς τεμάχια ἐξ αὐτοῦ δὲν ἀνευρέθησαν. Εἰς τὸ βάθος τῶν 15 ἑκατοστῶν ὑπῆρχε στρώμα λευκῆς ὕλης, ἀσβέστου ἢ γύψου, πάχους 2-3 ἑκατοστῶν καὶ ἐντελῶς ὀριζόντιον. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ὑπῆρχον πάλιν χρώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκείντο συνήθεις μικροὶ ἄωτοι κύαθοι μεμονωμένοι ἢ καθ' ὁμάδας δύο καὶ τριῶν ὁμοῦ, σχεδὸν κατὰ κανόνα ἀνεστραμμένοι. Τὸ ἐπίπεδον, ἐφ' οὗ ἔκειντο, εὗρίσκεται εἰς βάθος 0,30 μ. ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ ἀποθέτου. Βαθύτερον ὑπάρχει παρθένον χῶμα καθαρὸν παντὸς ὁστράκου. Ἡ εἰκ. 2 παρουσιάζει τὸ κατώτερον στρώμα μετὰ τῶν κυάθων, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν μέρος τμῆμα τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τοῦ φέροντος τὴν ἀσβεστον. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εὗρισκόμεθα πρὸ λει-

ψάνων ἱερᾶς τελετῆς. Ἀπετέθησαν πρῶτον οἱ κύαθοι ἀνεστραμμένοι (ἐρμηνείαν τῶν ἐθίμων ὅρα ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1939-41, σ. 78-79), ἀκολούθως χῶμα μετὰ στρώματος ἀσβέστου, ὧν ὑπεράνω ἐπανελήφθη ἡ θυσία, θραυσθέντων καὶ τῶν ἀγγείων ἐπὶ τόπου. Ὅτι ἦσαν σύγχρονα τὰ γεγονότα, ἀποδεικνύεται

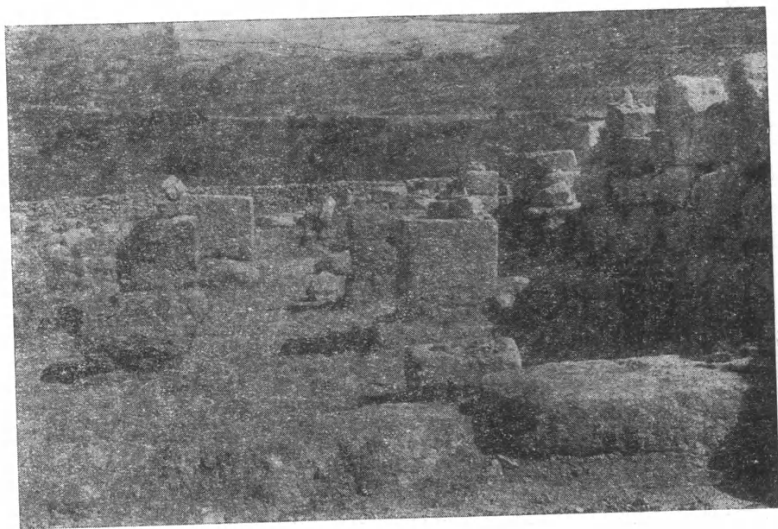

Εἰκ. 2. Ἱερὸν θησαυροφυλάκιον ὀπισθεν τῆς Δυτικῆς κόγχης.

ἐκ τοῦ ὅτι ἡ λαβὴ καὶ ὀλίγα τεμάχια τῆς μνημονευθείσης λεκάνης εὐρέθησαν ὑπὸ τὸ στρώμα τῆς ἀσβέστου.

Νοτίως συνάπτεται πρὸς τὸν περιγραφέντα ἀποθήκην τὸ δωμάτιον μετὰ δύο πεσσῶν (σχέδ. ἀρ. 4), τὸ ὁποῖον μετεβλήθη εἰς ἀποθήκην εὐρεθείσαν πλήρη μεγάλων πίθων (Πρακτικά 1949 σ. 101, εἰκ. 1 καὶ 5-7). Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου τούτου, εἰς ὑψηλότερον δ' ἐπίπεδον, ἀνεσκάφησαν δύο δωμάτια, (σχέδ. ἀρ. 5-6), ὧν τὸ ἐν κυρίως παρουσίασεν ἄρκετὰ μικρὰ εὐρήματα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπόλοιπον γυμνότητα τοῦ μεγάρου. Ταῦτα ἦσαν πλῆθος σφαιρικῶν διατρήτων πηλίνων ἀντικειμένων («ἀγνύθων»), ἅωτοι κύαθοι, μικρὰ ἀκεραία πρόχους, δύο φωλεόσχημα λίθινα ἀγγεῖα, ἐν ἐκ σχιστολίθου καὶ ἐν

ἐκ στεατίτου, δύο τεμάχια χαλκῶν φύλλων, ἐξ ἀγγείου ἢ σκεύους, τὸ κάτω ἡμισυ χαλκοῦ εἰδωλίου, ὅπερ εἰκόνιζε Μινωϊκὸν νεανίαν, προφανῶς εἰς τὴν γνωστὴν στάσιν προσευχῆς καὶ τέλος τρεῖς γλυπταὶ λίθοι. Ἡ μία, κυλινδρική πεπιεσμένη ἐκ πρασίνου σχιστολίθου, φέρει ὥραϊαν γλυφὴν δύο χηνῶν ἐν μέσῳ φυτῶν. Ἡ ἑτέρα εἶναι φακοειδῆς ἐκ στεατίτου καὶ εἰκονίζει βοῦν κατακείμενον. Ἡ τρίτη εἶναι ἀμυγδαλοειδῆς ἐκ μαλακοῦ λίθου καὶ φέρει ἐκφυλισμένον θέμα κοινὸν εἰς εὐρεῖαν κατηγορίαν ὁμοίων σφραγίδων.

Εἰκ. 3. Ἡ ΝΑ εἵσοδος τοῦ μεγάρου.

Εὐρέθη εἰς τὰ ἀπορριπτόμενα χώματα, ἀλλ' ἀσφαλῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χώρου.

Ἐτι Νοτιώτερον ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ μεγάρου μία εἵσοδος (σχέδ. ἀρ. 7), ἣτις προφανῶς ἦτο ἡ κυριωτάτη. Λιθόστρωτος ὁδός, ἣς τὰ λείψανα (καλντιρίμι) διατηροῦνται εἰσέτι, κατέληγεν ἐνταῦθα, ὑπερνικῶσα διὰ στροφῶν τὸν ἀνήφορον τοῦ λόφου. Ἡ ὁδὸς κατέληγεν εἰς αὐλὴν ἢ στοὰν λιθόστρωτον ὡσάτως. Κατὰ τὸ ἐν ἄκρον διατηρεῖται πελώριον κατώφλιον (ὁρατὸν κάτω δεξιὰ ἐπὶ τῆς εἰκ. 3). Ἀκολουθεῖ ὑπόστυλος αἵθουσα, ἣς διατηροῦνται τὰ κατώτερα μέρη τεσσάρων πεσσῶν. Τὰ πάντα δεικνύουσιν ἐνταῦθα, ὅτι ἔχομεν δύο ἀρχιτεκτονικὰς περιόδους, λείψανα δὲ λιθίνων ὑδαταγωγῶν, λιθίνων λεκανῶν κλπ. ἀνήκουσιν εἰς τὴν δευτέραν περίοδον. Οἱ τέσσαρες πεσσοὶ δὲν εὐρίσκονται εἰς ἐντελῶς συμμετρικὴν θέσιν καὶ δὲν ἔχουσι τὰς αὐτὰς διαστάσεις.

Ἄξιον παρατηρήσεως ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἀκόλουθον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν ἕτερον τῶν πεσσῶν τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων: Ἐκ τῶν δύο κυβολίθων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ διατηρούμενα τμήματα τῶν πεσσῶν, μόνον ὁ ἀνώτερος εἶναι πλήρως κατεργασμένος. Ὁ κατώτερος ἢ εἶναι πλήρως ἀκατέργαστος ὀγκόλιθος, ἢ, ὥς συμβαίνει ἐντὸς τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων, μόνον τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ μέρος φέρει ἔναρξιν κατεργασίας τοῦ τετραγωνισμοῦ. Τὸ ἀπομεῖναν ἀκατέργαστον μέρος εἶναι πολὺ ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου, κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἦτο προωρισμένον νὰ χωθῇ. Δέον ἐπομένως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι, ὥς συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, οἱ λίθοι ἐτοποθετοῦντο χονδρικῶς μόνον κατεργασμένοι, ἢ δὲ τελικὴ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή ἐδίδετο ἀφοῦ ἐπερατοῦτο ἡ ἀνέγερσις τοῦ κτίσματος.

Ἀνατολικώτερον τῆς ΝΔ εἰσόδου ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ὠραίων διαμερισμάτων, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν Νοτίαν συνοικίαν τοῦ μεγάρου χωρίζομένην ἀπὸ τούτου διὰ τοῦ ὀνομασθέντος ὑφ' ἡμῶν «Νοτίου Διαδρόμου» (σχέδ. ἀρ. 8). Ἐνταῦθα πάντες οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων καὶ ἐν μέρει πελωρίων πελεκητῶν πώρων εἰς ψευδοῖσόδομον σύστημα. Τὸ διαμέρισμα ὅμως τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη εἰς δευτέραν χρῆσιν ὥς βιομηχανικὴ ἐγκατάστασις, ἐγκατελείφθη δ' ἀποτόμως κατὰ τὴν τελειωτικὴν καταστροφὴν του. Διὰ τοῦτο καὶ ἦτο πλήρες ἐνδιαφερόντων εὐρημάτων, ὥς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Συναπτόμενος ἀνατολικῶς πρὸς τὴν περιγραφεῖσαν ἤδη ΝΔ. εἴσοδον ὑπάρχει παχύτατος ἀναλημματικὸς τοῖχος. Τούτου οἱ τοῖχοι εἶναι ἀμελέστεροι ἢ οἱ τοῦ λοιποῦ μεγάρου καὶ διὰ λίθων εἰς δευτέραν χρησιμοποίησιν. Τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι πεπληρωμένον χώματος. Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ ἀνάλημμα τοῦτο κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ἐρειπίων, ὅπως εὐκολύνῃ τὴν ἀνέγερσιν λιθίνης κλίμακος (σχέδ. ἀρ. 9), ἣν ἀπεκάλυψαν αἱ ἐφετεῖναι ἀνασκαφαί (εἰκ. 4). Αὕτη ἐρείδεται δεξιὰ μὲν ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος ἀναλήμματος, ἀριστερὰ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς Νοτίας συνοικίας. Διατηροῦνται κατὰ χώραν 8 βαθμίδες ἐκ πώρου, λίαν ἀναπαντικαί, διότι ἔχουσι μετόπην μόνον 0,15 μ. ὕψους, ἐπὶ πλάτους τοῦ βατῆρος 0,60 μ. (μετὰ μικρῶν κυμάνσεων). Τὸ μῆκος τῶν βαθμίδων εἶναι 1,50 μ. Φρονῶ ὅτι ἡ κλίμαξ αὕτη δὲν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν ἄνω πατώματος, ἀλλ' ἐχρησίμευεν ὅπως ἀποκαταστήσῃ συγκοινωνίαν πρὸς εἶδος ἀνοικτοῦ ἐξώστου (σχέδ. ἀρ. 10), ὅστις ὑπῆρχε πρὸ τῆς Νοτίας συνοικίας. Ἐκεῖθεν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπολαμβάνωσι τῆς θανμασίας θεάς πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ τὰ ὑψώματα τῆς Λυκάστου. Πέραν ταύτης εἶναι ὁρατὴ ἡ περιοχὴ τῆς Ριζηνίας (Πριναῖ) καὶ ἔτι ὑψηλότερον δεσπόζει ὁ ὄγκος τῆς Ἰδης προβαλλόμενος ἐπὶ οὐρανοῦ, εἰς ὃν αἱ δύσεις προσδίδουσι θανμαστὰ χρώματα ἐν ὥρᾳ καλοκαιρίας καὶ ἀγρίας φαντασμαγορίας ὅταν μαίνεται ἡ θύελλα. Ἀριστερώτερον καὶ βαθύτερον ἀπλοῦται ἡ σειρὰ τῶν

Ἀστερουσίων, ὑπὲρ τὴν Νοτίαν θάλασσαν τῆς Κρήτης. Ἡ θέα εἶναι μία τῶν ὠραιότατων, ἃς δύναται τις νὰ θαυμάσῃ ἐν Κρήτῃ.

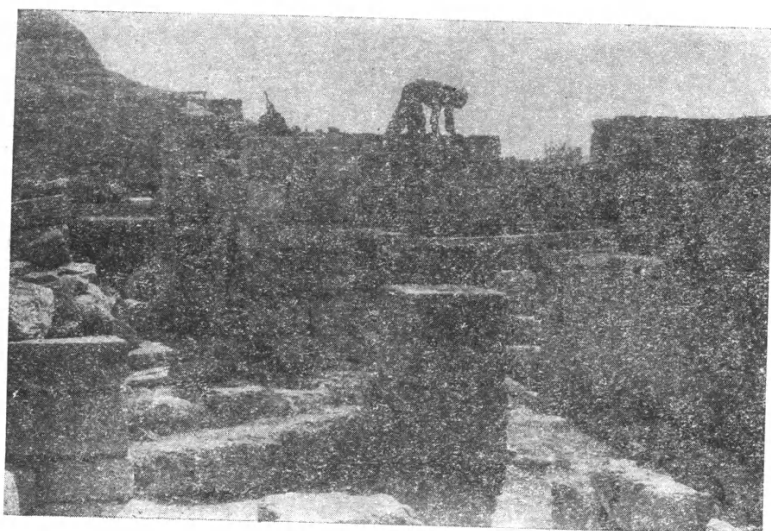
Ἀριστερά, ἦτοι Ἀνατολικῶς τῆς κλίμακος, ἐκτείνονται τὰ τρία διαμερίσματα τῆς Νοτίας συνοικίας (σχέδ. ἀρ. 11-13). Εἶναι προσιτὰ διὰ μιᾶς αὐλῆς (σχέδ. ἀρ. 14), ἔνθα ὑπῆρχε πεσσὸς καλῶς διατηρούμενος (εἰκ. 5). Κατὰ τὴν δευτέραν χρησιμοποίησιν τῆς συνοικίας ὁ πεσσὸς οὗτος ἠνώθη διὰ προχείρων τοίχων πρὸς πάντας τοὺς ἀπέναντι τοίχους, ὅπως χωρισθῇ ἡ αὐλὴ τῶν ὑπολοίπων χώρων. Εἷς ἐκ τῶν τοίχων τούτων εἶναι ὁρατὸς ἐπὶ τῆς εἰκόνης 4

Εἰκ. 4. Λιθινὴ κλίμαξ τῆς Νοτίας συνοικίας.

πρὸ τῆς κλίμακος. Ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων πελεκητῶν ἐν δευτέρᾳ χρησιμοποιήσῃ, οἷτινες ἐστερεώθησαν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ πρώτου κτίσματος, ὥς ἔτυχε νὰ πέσωσιν. Ἄλλος τοίχος φαίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνης 5. Λεῖψανα ἑτέρου φαίνονται ἐπὶ τῆς εἰκόνης 6. Τὴν αὐλὴν περιθέει πρὸς Ν. καὶ Ἀν. ὀχετὸς, ὅστις ἦτο λίθινος καὶ κεκαλυμμένος, προχείρως ὁμως, διὰ λίθων ἀνωμάτων καὶ ἐξεχόντων, ὥς βλέπει τις ἐπὶ τῶν εἰκόνων 5-6. Ὁ ὀχετὸς οὗτος περισυνέλεγε τὰ ὕδατα τῆς περιγραφείσης κλίμακος (ἦτο ἄρα ἀσφαλῶς ὑπαιθρία), πρὸ τῆς ὁποίας ἀρχίζει. Δεχόμενος καὶ τὰ ὕδατα αὐτῆς ταύτης τῆς αὐλῆς προχωρεῖ εἰτα ὑπὸ μέγα κατώφλιον πρὸς τὸν Νότιον διάδρομον, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου, κεκαλυμμένος πάντοτε, προχωρεῖ πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν αὐλὴν. Ἡ ἔξοδος αὐτοῦ δὲν ἀνεκαλύφθη εἰσέτι.

Ἐκ τῆς αὐλῆς εἰσέρχεται τις εἰς τὸ τελευταῖον (ΝΑ) δωμάτιον (σχέδ. ἀρ. 13) τῆς Νοτίας συνοικίας (εἰκ. 6 ἄνω δεξιὰ), τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν δευτέραν

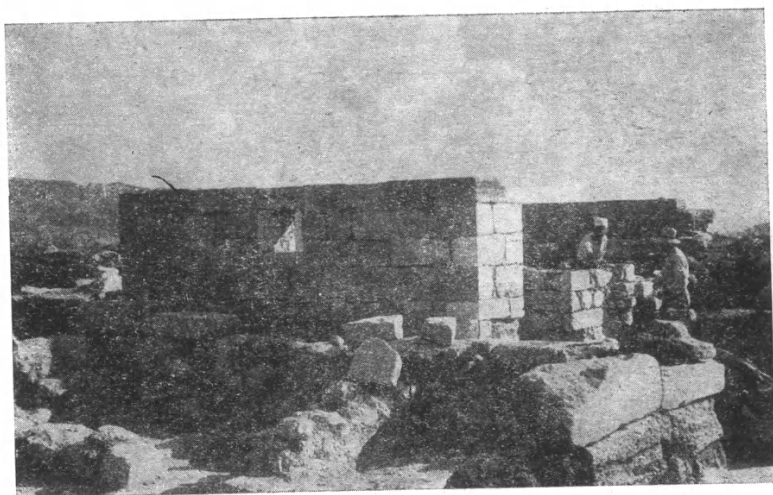

Είκ. 5. Αύλη τῆς Νοτίας συνοικίας μετά πεσσοῦ.

Είκ. 6. Ἡ αύλη τῆς Νοτίας συνοικίας μετά τοῦ ὀχετοῦ. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται τὸ στεμφυλοπιεστήριον.

χρησιμοποίησιν εἶχε μεταβληθῇ εἰς στεμφυλοπιεστήριον καὶ ὥσως καὶ ὕφαν-
τήριον, ὧν τὰ σκεύη εὐρέθησαν πάντα κατὰ χώραν. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑται-
ρεία, ὑπὸ τὸν νέον αὐτῆς Γραμματέα κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδον, κατόπιν ἐπείγον-
τος τηλεγραφήματος, ἐνέκρινε γενναιοφρόνως τὴν δαπάνην στεγάσεως τοῦ
χώρου τούτου. Ἀνεκτίσθη διὰ τοῦ ἀρχαίου ὕλικου (εἰκ. 7), ἐφωδιάσθη διὰ
θυροφύλλου τοποθετηθέντος εἰς τὸ ἀρχαῖον κοῖλον τῆς θύρας καὶ ἐστεγάσθη
διὰ πλακὸς σκυροκονιάματος. Οὕτω κατέχομεν σήμερον μίαν μοναδικὴν

Εἰκ. 7. Τὸ στεμφυλοπιεστήριον ἀνακτιζόμενον διὰ τοῦ ἀρχαίου ὕλικου.

εἰς τὸ εἶδος τῆς βιομηχανικῆς Μινωικῆς ἐγκατάστασιν ἐκ τοῦ 16ου αἰῶνος π. Χ.

Τὸ δωμάτιον, ἔνθα ἡ ἐγκατάστασις αὕτη ἰδρύθη, ἀρχικῶς φυσικὰ προω-
ρίζετο πρὸς ἄλλον σκοπόν, δι' ὃ ἡ μεγαλοπρέπειά του εἶναι ἀσυμβίβαστος
πρὸς τὴν ἀγροτικὴν του χρησιμοποίησιν. Εἶναι ὅμως πιθανὸν νὰ ἐκτίσθη
ἐν μέρει ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου πελεκητοῦ ὕλικου. Εἰς τοῦλάχιστον τοῖχος, ὁ Βό-
ρειος, παρουσιάζει βέβαια σημεῖα δευτέρας χρησιμοποιήσεως τῶν λίθων.
Πάντως οἱ πελώριοι πελεκητοὶ πωρόλιθοι προσδίδουσιν εἰς τὸ διαμέρισμα
ἀσυνήθην μεγαλοπρέπειαν. Ἐσωτερικῶς φέρει δύο πωρίνους πεσσούς,
οἵτινες ὅμως καὶ ἐνταῦθα δὲν δεικνύουσιν ἀξονικὴν διάταξιν. Τὸ δάπεδον
εἶναι πλακόστρωτον. Ἐκ τῶν τοίχων ὁ Βόρειος (ὅστις συγχρόνως εἶναι καὶ
ὁ Νότιος τοῦ Νοτίου διαδρόμου) διετηρεῖτο εἰς ὕψος ὀλίγον ἄνω τοῦ μέτρου.
Οἱ λοιποὶ ὅμως διετηροῦντο καλύτερον, ὁ δὲ Νότιος εἶχε σχεδὸν πλήρες ὕψος
2 μέτρων, ὅπερ πρέπει νὰ ἦτο περίπου καὶ τὸ ἀρχικόν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου τούτου ἀνεφάνησαν ἀρχικῶς ὁ Νοτιώ-

τερος πεσσός (ὅστις διατηρεῖται εἰς ὕψος μεῖζον τοῦ ἐτέρου) καὶ τὰ στόμια πίθων. Εἰς ἦτο ὀρθίος κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν καὶ τρεῖς ἄλλοι κατὰ τὴν διαγωνίως ἀντίθετον, τὴν ΒΑ. Ἐνομίσθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ νέας ἀποθήκης μετὰ πεσσῶν. Ἡ ἐπίχωσις ἀφηρεῖτο κατὰ λεπτὰ ὀριζόντια στρώματα, διότι ἠθέλομεν νὰ ἐξακριβώσωμεν τυχὸν ἵχνη πτώσεως ἄνω πατώματος, οὗ οὐδαμοῦ εὐρέθησαν βέβαια ἵχνη. Διὰ τοῦτο ἐπὶ ἡμέρας ἀνεσκάπτετο τὸ δωμάτιον, χωρὶς νὰ ἀντιληφθῶμεν περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ὅτε ὁμως ἐφθάσαμεν

Εἰκ. 8. Ἡ γωνία τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου.

εἰς ἀρκετὸν βάθος, ἐγένετο φανερόν ὅτι εἰς τῶν «πίθων» τῆς ΒΑ γωνίας (εἰκ. 8 ἄνω δεξιὰ) ἦτο μέγα πήλινον ἀβαθεῖς ἀγγεῖον, ὡς πελωρία λεκάνη ἐφωδιασμένη διὰ στερεῶν λαβῶν καὶ ἀσυνήθους, μακρᾶς προχοῆς. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἴστατο *in situ* ἐπὶ ὑποβάθρου ἐκ μικρῶν λίθων μετὰ πηλοῦ, ἡ δὲ προχὴ τοῦ ἴστατο ὑπεράνω πίθου, ἐνεκτισμένου καὶ τούτου κατὰ χώραν (εἰκ. 8 μέσον κάτω). Πέραν ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀγγείων, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ δωματίου, ἦτο ἐνεκτισμένος ὡσαύτως ὁ τρίτος πίθος (εἰκ. 8 ἄνω μέσον). Ἡ σκαφὴ κατόπιν τούτων διεξήχθη μέχρι τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου, χωρὶς νὰ μετακινήθῃ τίποτε. Τὰ πάντα ἀφέθησαν, ἵνα συγκολληθῶσιν ἐπὶ τόπου καὶ ἀνιδρυθῶσιν εἰς τὸ μέρος ἔνθα ἴσαντο.

Τὸ πρῶτον περιγραφέν ἀγγεῖον ἦτο ἡ λεκάνη συνθλίψεως τῶν στεμφύλων ἢ καὶ τῶν σταφυλῶν κατ' εὐθείαν. Συνεπατοῦντο ὑπὸ ἐνὸς μόνου ἀτόμου, κρατουμένου ἀναμφιβόλως διὰ σχοινίου κρεμαμένου ἀπὸ τῆς ὀροφῆς, ὡς βλέπομεν ἐπὶ Αἰγυπτιακῶν ἀπεικονίσεων. Τὸ σχοινίον τοῦτο, προφυλάττον ἀπὸ τυχόν

πτώσεως λόγῳ ὀλισθήματος, χρησιμοποιεῖται καὶ μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν πατητῶν ἐν Κρήτῃ. Τὸ γλεῦκος ἔρρεεν εἰς τὸν ὑποκείμενον πίθον, ὅστις ἐν Κρήτῃ σήμερον ἀποκαλεῖται «τὸ δοχεῖο». Ὁ τρίτος πίθος ἐξρησιμοποιεῖτο πρὸς βοηθητικὴν χρῆσιν μήπω ἐξακριβωθεῖσαν. Πρὸ τοῦ «δοχείου» (ὄντος κατὰ τὸ ἥμισυ ἐνεκτισμένου ἐντὸς τῆς γῆς) ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου ἐνεκτισμένη ἡμικυκλικοῦ σχήματος πλάξ ἐξέχουσα κατὰ τι τοῦ ὑπολοίπου πλακοστρώτου καὶ φέρουσα κοιλότητα, ὥστε νὰ χρησιμεύῃ ἀντὶ λεκανίδος. Τὰ χεῖλη τῆς λεκανίδος φέρουσιν ἄνοιγμα κατὰ τι σημείου,

Εἰκ. 9. Λιθίνη λεκάνη μετὰ ὀχετοῦ πρὸ τοῦ πιεστηρίου.

ἐκεῖθεν δ' ἀναχωρεῖ λιθινὸς ὀχετὸς κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν πρὸς ΒΑ, ὅστις διερχόμενος ὑπὸ τὸν αὐτόθι πίθον καὶ διαπερῶν τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου ἐκδίδει εἰς τὸν Νότιον διάδρομον, χωρὶς ἐκεῖ νὰ ὑπάρχῃ συλλεκτήριος ἐγκατάστασις (εἰκ 8 καὶ 9). Κατ' ἀκολουθίαν δὲν πρόκειται περὶ ἐκθλίψεως χρησίμου ὕγρου, ἀλλὰ περὶ ἀποχετεύσεως ἀκαθάρτων ὑδάτων, δι' ὧν ἐπλύνετό τι. Ἐντὸς τοῦ λιθίνου ἀγωγοῦ τῶν ὑδάτων, ὄντος ἀνοικτοῦ, εὗρεθῆσαν κατὰ χώραν ἄωτοι κύαθοι, δύο πλήρεις καὶ πολλῶν ἄλλων τεμάχια.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ δαπέδου ἔκειντο ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου εἰς μέγας πίθος πεπτωκὸς κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν καὶ 16 μικροῦ ἢ μεσαίου μεγέθους ἀγγεῖα, ὧν τὰ τεμάχια κατέκειντο ὁμοῦ παρ' ἄλληλα ἐν σωρῶ, διότι οὐδὲν ἦτο ἀκέραιον. Πρόκειται κυρίως περὶ πιθαρίων, ἀμφορίσκων, πρόχων καὶ ἐνὸς ψευδοστόμου εὐμεγέθους ἀμφορέως. Πρὸ τῆς συγκολλήσεως δὲν

δύνανται νὰ γίνη περὶ αὐτῶν εὐρύτερος λόγος. Ἐπὶ πλέον, κατ' ἐπιστολὴν τοῦ ἀρχιτεχνίτου τοῦ μουσείου κ. Ζαχ. Κανάκη, μεταξὺ τῶν χωμάτων ἄτινα συνεκράτουν τοὺς παρὰ τὸ στεμφυλοπιεστήριον πίθους (ἄτινα χῶματα δὲν ἀφηρεύσαμεν διὰ νὰ μὴ καταρρεύσουν οἱ πίθοι), εὐρέθησαν δύο λίθινοι λύχνοι, οὓς δὲν εἶδον εἰσέτι. Πλὴν τῶν ἀγγείων, εὐρέθησαν σχεδὸν ἐν σωρῶ κατὰ τὴν ΝΑ. περιοχὴν τοῦ δωματίου, πλησίον τοῦ πεπτωκότος πίθου, δεκάδες σφαιρικῶν πηλίνων διατρήτων ἀντικειμένων («ἀγνύθων»). Μία ἐξ αὐτῶν εὐρέθη ἐντὸς τῆς λεκάνης τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου, φράσσουσα τὴν ὁπλὴν τῆς προχοῆς. Ἄν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἶναι πράγματι ἱστορικαὶ ἀγνύθες, τότε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ δωμάτιον ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν νεκρὰν ἐποχὴν ὡς ὑφαντήριον. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον. Ἡ λιθίνη λεκάνη μετὰ τοῦ ὀχετοῦ ἐν τῷ δαπέδῳ πρέπει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς χρῶσιν ἢ πλύσιν τῶν νημάτων.

Πρὸς Δυσμᾶς συνάπτονται πρὸς τὸ περιγραφέν δωμάτιον δύο ἄλλα (σχέδ. ἀρ. 12 καὶ 11). Τὸ πρῶτον χωρίζεται ἀπὸ τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου διὰ κοινοῦ τοίχου πηλοκτίστου, ὅστις φέρει εἰσέτι σαφῇ τὰ ἔχνη ξυλίνων καθέτων δοκῶν (ξυλοδεσιᾶς). Τὸ δωμάτιον τοῦτο εἶναι τὸ κατὰ τὴν προηγούμενην σκαφικὴν περιόδον ἐξερευνηθέν, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ἄφθονα ΥΜ Ια ἀγγεῖα καὶ εἰς Κορινθιακὸς ἀρῦβαλλος (Πρακτικά 1950, σ. 246-8 καὶ εἰκ. 6-7). Δυτικώτερον συνάπτεται πρὸς τοῦτο ἕτερον μικρὸν δωμάτιον, ὃ δὲ χωρίζων ταῦτα μεσότοιχος εἶναι ἀκόμη προχειρότερος τὴν κατασκευὴν, συνιστάμενος ἐκ μονῆς σειρᾶς λίθων μόλις στηριζομένων ἐπ' ἀλλήλων. Τὸν τοῖχον τοῦτον, ἀτελῶς ἀνασκαφέντα πέρυσιν, ἔκλινα νὰ θεωρήσω ὡς Ἑλληνικὸν καὶ ὑπεύθυνον διὰ τὴν διείδυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀρῦβάλλου μέχρι τῶν Μινωϊκῶν στρωμάτων. Ἦδη ὅμως οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι καὶ ὁ μεσότοιχος οὗτος εἶναι Μινωικῆς ἐποχῆς. Τὸ δωμάτιον, ὅπερ ἀποχωρίζει ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου χώρου, εἶναι στενόμακρον καὶ πολὺ μικρόν. Φῶς ἐδέχετο μόνον ἐκ τοῦ Νοτίου διαδρόμου διὰ μικροῦ παραθύρου, οὗτινος ἔχνος ὑπάρχει. Ἦτο κατάλληλον ὡς κοιτῶν διὰ τινὰ πρόσωπα, ἐργάτας ἢ ἐργάτιδας ἐκ τῶν ἀσχολουμένων παραπλεύρως. Πλὴν εὐτελῶν τινων μικρῶν ἀγγείων, εὐρέθη παρὰ τὸν Δ. τοῖχον τοῦ δωματίου τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου μικρὰ λιθίνη πλάξ κατὰ χώραν καὶ παρ' αὐτὴν τριπτῆρ λίθος κυλινδρικός, τρεῖς μικροὶ ἄωτοι κύαθοι καὶ μικρὰ εὐρύστομος πρόχους. Προφανῶς ἐπὶ τῆς πλακὸς ἐλειοτριβοῦντο ἄλλας ἢ ἀνάλογα εὐτελεῖ συμπληρώματα τῆς τροφῆς καὶ ἡ πρόχους περιεῖχε τὸ οἶνᾶριον ἢ ἕτερον ἀνάλογον ποτόν (εἰκ. 10).

Ὁ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ μεγάρου χώρος Βορειότερον μὲν, ἔναντι τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης, δὲν παρουσιάζει τι τὸ ἀξιόλογον. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἡ κεντρικὴ αὐλὴ καὶ πέραν ταύτης, ἐάν τι ὑπῆρχε, κατεστράφη πρὸς

πολλοῦ. Νοτιώτερον ὅμως, καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς Νοτίας συνοικίας, ὑπάρχει εἰσέτι χώρος πρὸς ἔξρευναν. Ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου ἀνεκαλύφθη στενόμακρος χώρος (σχέδ. ἀρ. 15), ὅστις ἦτο κυριολεκτικῶς πλήρης ὀστράκων καὶ τινων ἀκεραίων εὐτελῶν κυάθων. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι τὰ ὀστρακα ἐρρίφθησαν ἐκεῖ ἔκ τινος καθάρσεως. Σὺν τῇ προόδῳ τῆς σκαφῆς ἴσως καταλήξωμεν εἰς θετικώτερον συμπέρασμα. Ὡσαύ-

Εἰκ. 10. Μία γωνία τοῦ ὀνομασθέντος «θαλάμου τῶν ὑφαντριῶν».

τως τὸ Ἀνατολικώτερον ἄκρον τοῦ Νοτίου διαδρόμου καὶ ὁ ἔναντι τούτου χώρος περιέχουσιν ἀφθονίαν ὀστράκων ἐκ μικρῶν κυρίως ἀγγείων. Πάντα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ΥΜ Ια ἐποχὴν. Μόνον τρία μικρὰ ὀστρακα ὥραίου θαλασίου ρυθμοῦ ἀνευρέθησαν μεταξὺ τούτων.

Ἐνταῦθα, ἐντὸς τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ μεγάρου ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ τεμάχια κεραμικῶν τροχῶν. Τινὲς εἶναι πρακτικῶς ἀκέραιοι καὶ φέρουσιν ἐγγάρακτον φυλλοειδῆ διακόσμησιν, εἰς δὲ καὶ διπλοῦς πελέκεις. Δοκιμαστικὴ σκαφή ἔτι Ἀνατολικώτερον, ἐντὸς μήπω ἀπαλλοτριωθείσης ἀμπέλου, ἀπεκάλυψε συνέχειαν τῶν τοίχων τοῦ μεγάρου, κεκαυμένα χρώματα καὶ ὀλίγον περαιτέρω, ἐντὸς ὑποκειμένου ἀγροῦ, ἀφθονα τεμάχια μεσαίου μεγέθους ἀγγείων, ἰσχυρῶς κεκαυμένα καὶ συντετηγμένα ὑπὸ ὑπερβολικῆς θερμότητος. Τῇ μεσολαβήσει τοῦ κ. Ν. Νησιωτάκη ἐξ Ἀρχανῶν, ὅστις πρῶτος ὑπέδειξε τὰ κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ μεγάρου ἀνευρισκόμενα ἀρχαῖα καὶ ἐγένετο οὕτως αἴτιος τῆς ἀποκαλύψεώς του, ἐπετύχομεν ἀπ' εὐθείας πώλησιν καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατέβαλε τὸ τίμημα ἀγορᾶς τῆς ἀμπέλου. Οὕτως ἡ ἀνασκαφὴ θὰ συνεχισθῇ πρὸς τὰ ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπομένην

περίοδον. Τὰ πάντα πείθουσιν, ὅτι εὗρισκόμεθα ἐν γειτνιασεί κεραμικοῦ κλιβάνου, ὅστις δυνατὸν νὰ ἀνακαλυφθῇ. Ἡ τοποθεσία εἶναι κατ' ἐξοχὴν πρόσφορος: Τὰ χώματα εἶναι ἀρίστης ποιότητος λευκὴ κεραμικὴ ἄργιλος, ὕδωρ δὲ καὶ φρύγανα, τὰ δύο ἕτερα ἀπαραίτητα πρῶτα ὕλικά, ὑπάρχουσιν ὡσάυτως. Οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου Θραψανό, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἀσκοῦσι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγγειοπλάστου («εἶναι ὅλοι τσουκαλαῖδες», ὅρα Ξανθουδίδην παρὰ S. CASSON, *Essays in Aegean Archaeology presented to Sir A. Evans* σ. 118-119), διασκορπιζόμενοι κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας πανταχοῦ τῆς Κρήτης ἀναζητοῦσιν ἀκριβῶς τὴν σύμπτωσιν τῶν τριῶν τούτων παραγόντων, πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν προχείρων ἀγγειοπλαστείων των (ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, ἔ.ἀ. 118: «they set up temporary factories in suitable spots where the right kind of clay, water, and wood for the kiln are to be found»).

Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς καθόλου τύχης τοῦ μεγάρου Βαθυπέτρου καὶ δυνάμεθα ἤδη ἀπὸ τοῦδε νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὴν ἱστορίαν του, ἣτις ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὸ κτίσμα ἤρχισε νὰ θεμελιούται ἐπὶ τῇ βάσει εὐρέων σχεδίων. Αἱ διαστάσεις αὐτοῦ ἀρχικῶς ἦσαν παραπλήσιας πρὸς τὰς τῶν ἀνακτόρων. Ὡς ἡ κεραμικὴ δεικνύει, ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ του περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀποκλιθείσης «New Era», ἥτοι κατὰ τὸ 1580 περίπου, ὁπότε βλέπομεν καὶ ἐν Κνωσῷ καὶ ἀλλαχοῦ μέγαν οἰκοδομικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν ὄργανισμόν. Δυστυχῶς διὰ τοὺς αὐθέντας τοῦ μεγάρου, δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν τὸ ἀσταθὲς τοῦ ἀργιλῶδους ἐδάφους, ὅπερ κατολισθαίνει διαρκῶς. Ἐπὶ πλέον ὁ τρόπος τῆς οἰκοδομῆς ἦτο πολὺ ἀρχαϊκός. Οἱ μεγάλοι πωρόλιθοι ἦσαν ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν λοξῶς πελεκημένοι, ἄνευ συνδέσμων μεταξὺ των καὶ ἄνευ ὀργανικῆς συνδέσεως τῶν δύο προσώπων τῶν τοίχων. (Περιγραφή λεπτομερεστέρᾳ Πρακτικὰ 1950 σ. 245-6, εἰκόνες 4-5. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τῆς πρωτογόνου ταύτης μεθόδου ἤρχισε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ σχεδὸν χίλια ἔτη βραδύτερον, λ.χ. ἐν τῷ Ἑραίῳ τῆς Ὀλυμπίας: WEICKERT, *Typen der archaischen Architektur* 37: Die Quadern stossen nicht mit der ganzen Fläche oder mit einem breiten Rand aneinander, sondern sind an den Stossflächen ausgehöhlt und berühren sich mit schmalen, scharfkantigen Rändern). Διὰ ταῦτα, καὶ διαρκούσης εἰσέτι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἀνακτόρου, ἣτις πρέπει νὰ διήρκεσε περὶ τὰ 30 ἔτη, ἀπεδείχθη ὅτι τοῦτο ἤρχισε νὰ ἐρειπιούται. Μόνον ἡ Δυτικὴ πτέρυξ εἶχεν ἤδη ἀνεγερθῇ σημαντικῶς, ἴσως καὶ περατωθῇ, ὁπότε περὶ τὸ 1550, κατέρρευσε ἴσως συνεπειᾷ σεισμοῦ.

Ἠκολούθησεν ἡ ἐπομένῃ φάσις, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα ἀποκαλύπτουσι νῦν αἱ ἀνασκαφαί. Τὸ πλείστον μέρος τοῦ ἐρειπίου ἐγκατελείφθη, ἀφοῦ ἐκινήθη παντὸς πολυτίμου κινητοῦ ἀντικειμένου. Μέρος ὅμως τούτου, κυριώ-

τατα ἡ Νοτία συνοικία, ἐπισκευασθεῖσα προχείρως, ἐχρησιμοποιοῖται ὡς ἀγροικία καὶ ὡς βιομηχανικὴ ἐγκατάστασις. Αἱ κυριώτεραι μετατροπαὶ ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι:

Ἡ Νοτία συνοικία, τειχισθείσης προχείρως τῆς αὐλῆς τοῦ πεσσοῦ (σχέδ. ἀρ. 14), κατασκευασθείσης τῆς λιθίνης κλίμακος (σχέδ. ἀρ. 9) καὶ διαρρυθμισθείσης τῆς ΝΔ εἰσόδου (σχέδ. ἀρ. 7), κατέστη τὸ κυρίως κατοικήσιμον τμήμα. Ἡ αἶθουσα τῶν δύο πεσσῶν (σχέδ. ἀρ. 4) μετεβλήθη εἰς ἀποθήκην πίθων, ὡς καὶ τὸ γειτονικὸν τμήμα τῆς Δυτικῆς αὐλῆς, τειχισθὲν προχείρως. Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν Νότιον διάδρομον κατεσκευάσθη τοῖχος βαίνων πρὸς Ἀνατολὰς, ὃν ὑπολείπεται εἰσέτι νὰ ἀποκαλύψωμεν ἐντὸς τῆς γειτονικῆς ἀμπέλου. Ἐν ἡ δύο εἰσέτι σημεῖα τοῦ ἀνακτόρου παρουσιάζουσιν ἔχνη δευτέρας χρησιμοποίησεως. Εἰς τὸ οὕτως ἐπισκευασθὲν ἐρείπιον ἐγκατεστάθησαν στεμφυλοπιεστήριον, ὕφαντικοὶ ἱστοὶ καὶ κεραμεικὸς κλίβανος. Τῶν ἱστῶν ἔχομεν λείψανα δεκάδας ἀγνύθων, εὐρεθεισῶν κυρίως ἐν σωροῖς εἰς δύο μέρη. Τοῦ κλιβάνου ἔχνη ἔχομεν ἀφθόνους κεραμεικοὺς τροχοὺς, κεκαυμένα χρώματα καὶ συντετηγμένα ἀγγεῖα. Ἐπὶ πλέον ἀνεύρομεν ἐφέτος σωρὸν ἀγγείων ἀποθηκευμένων παρὰ τὸ «κεκαυμένον δωμάτιον» καὶ εἰς προγενεστέραν σκαφὴν μέγαν πίθον πλήρη μικρῶν ἀγγείων ἐντὸς τῆς μεγάλης ἀποθήκης τῶν πεσσῶν (Πρακτικά 1949, σ. 107 εἰκ. 8). Εἶναι δυνατόν καὶ οἱ μήπω κενωθέντες πίθοι νὰ παράσχωσιν ὠσαύτως ἀγγεῖα. Τέλος εὐρέθη ἄθικτος ἡ ἐγκατάστασις τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου. Παράρτημα τούτου ἴσως νὰ ἀποτελῇ τὸ εὐρεθὲν προγενεστέρως ἐν τῇ Δυτικῇ αὐλῇ λίθινον πιεστήριον (Πρακτικά 1949, σ. 102 εἰκ. 3), ἐκτὸς ἐὰν τοῦτο ἦτο ἐλαιοπιεστήριον, ὅποτε θὰ εἴχομεν ἐν τῷ συνόλῳ πολύτιμον εἰκόνα ἐλαιουργίας, ἀμπελουργίας, ὕφαντικῆς καὶ κεραμεικῆς βιομηχανίας ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀκμῆς τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

ΣΤΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1951

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 13ῃ Μαΐου τοῦ 1951, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 10.15 π.μ. ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας οἱ ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἔτος 1951, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπεύσεως περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1950 ὥς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1950.

Παρήσαν ἑταῖροι τριάκοντα ἕξ. Γενομένης φανεραῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Κωνστ. Γεωργακόπουλος Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Β. Κριμπᾶς, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Γεώργ. Δοντιᾶς καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Δημ. Θεοχάρης.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Γ. Δοντιᾶς ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπεύσεως περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1950, ἣ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεύσεως διὰ τὸ ἔτος 1951 οἱ κκ. Δ. Κ. Δημητρακάκης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Ἀριστ. Πέππας, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Ἰω. Καψάλης.

Εἶτα ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Οἰκονόμος, ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1950, μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 20ῃ Μαΐου 1951, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 10 π.μ. ἀκριβῶς, συνήλθον οἱ ἑταῖροι εἰς δευτέραν τακτικὴν συνέλευσιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Κ. Γεωργακοπούλου καὶ προέβησαν κατὰ τὸ ἄρθρον 10 τοῦ Ὁργανισμοῦ εἰς μυστικὴν διὰ ψηφοδελτίων ἐκλογὴν τοῦ

νέου Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1951-53. Ἐψηφίσαν ἑταῖροι πενήκοντα ὀκτώ (58), ἐξελέγησαν δὲ μέλη διὰ τὴν τριετίαν 1951-53 οἱ κκ. Ἀντώνιος Ἑμμ. Μπενάκης, Παναγιώτης Πουλίτσας, Γεώργιος Π. Οἰκονόμος, Βασίλειος Αἰγινήτης, Γεώργιος Ν. Βέλτσος, Θεόφιλος Βορέας, Ἀντώνιος Κεραμόπουλος, Σωκράτης Κουγέας, Ἀριστοτέλης Κούζης, Γεώργιος Μπαλῆς, Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος, Κωνσταντῖνος Ρωμαῖος, Γεώργιος Σωτηρίου, Ἀντώνιος Χατζῆς, πάντες διὰ ψήφων πενήκοντα ὀκτώ.

Συμπλήρωσις καὶ καταρτισμὸς τοῦ νέου Διοικ. Συμβουλίου.

Τὸ οὕτω ἐκλεχθὲν ὑπὸ τῶν Ἑταίρων νέον Συμβούλιον συνελθὼν τῇ 22α Μαΐου τοῦ 1951 εἰς συνεδρίαν πρὸς πλήρη καταρτισμὸν αὐτοῦ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ τροποποιηθέντος ἄρθρου 10 τοῦ Ὄργανισμοῦ ἐξέλεξε μέλη τοῦ Συμβουλίου τοὺς κκ. Δημήτριον Εὐαγγελίδην, Σπυρίδωνα Μαρინᾶτον καὶ Ἀλέξανδρον Φιλαδελφέα, Πρόεδρον δὲ τὸν κ. Ἀντώνιον Μπενάκην, Ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Παναγιώτην Πουλίτσαν καὶ Γραμματέα τὸν κ. Γεώργιον Π. Οἰκονόμον.

Ἀποβιώσαντος τῇ 21/6/51 τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου Γεωργίου Π. Οἰκονόμου, συνήλθε τὸ Συμβούλιον εἰς συνεδρίαν τῇ 6/7/51 καὶ ἐξέλεξε Σύμβουλον εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀποβιώσαντος τὸν κ. Ἰωάννην Παπαδημητρίον, ἔφορον Ἀρχαιοτήτων, καὶ γραμματέα τοῦ Συμβουλίου τὸν κ. Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 18 τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1951
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι αποτελούντες την 'Εξελεγκτικήν 'Επιτροπείαν της 'Εταιρείας διά τὸ ἔτος 1951, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 83 τῆς 17 Μαρτίου ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς 'Εταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1951, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμειακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ Ι

Α' Χρηματικόν.

Ταμεῖον.

α) Χρέωσις :

1.	Ἀπὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1950, ἀνερχόμενον εἰς	δρχ. 119.764.844.—
2.	Ἀπὸ Ἔσοδα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Γ. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1 - 31/12/1951	» 4.419.982.539.—
3.	» Κρατήσεις Φόρου Καθ. Προσόδου	» 1.321.250.—
4.	» Ἀναλήψεις ἐκ καταθέσεων παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	» 1.901.228.500.—
5.	» Κρατήσεις Χαρτοσήμου	» 957.150.—
6.	» Διαφόρους Λ/σμοὺς	» 409.000.000.—
7.	» Ἔξοδα ἐπιστραφέντα	» 4.260.000.—
ἐν ὅλῳ δρχ.		<u><u>6.856.514.283.—</u></u>

6) Πίστωσης :

1. Εἰς Ὑξοδα Γ. Προϋ/σμοῦ 1/1-31/12/1951	δρχ.	1.043.088.525.—
2. » Ἀγορὰν 100 μετοχῶν Ἑθνικῆς Τραπεζῆς	»	856.950.000.—
3. » » 250 » Τραπεζῆς Ἑλλάδος	»	283.050.000.—
4. » Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ	»	1.800.734.479.—
5. » Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν	»	417.947.100.—
6. » Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζ. Ἀθηνῶν (Λ/σμοῦ No 3991)	»	2.000.009.100.—
7. » Κρατήσεις Χαρτοσήμου	»	957.150.—
8. » » Φ. Καθ. Προσόδου	»	1.321.250.—
9. » Διαφόρους Λ/σμοὺς	»	409.000.000.—
10. » Ὑξοδα	»	4.260.000.—
Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1951	»	39.196.679.—
ἐν ὅλῳ δρχ.		<u>6.856.514.283.—</u>

B' Ἀνάλυσις Ἐσόδων καὶ Ἑξόδων τοῦ Προϋ/σμοῦ.

α) Ὑξοδα :

1. Ἀπὸ Μερίσματα	δρχ.	128.500.000.—
2. » Τόκους	»	310.117.501.—
3. » Μισθώματα αἰθουσῶν	»	7.390.000.—
4. » Ἀντίτιμον πωλουμένων δημοσιευμάτων	»	18.653.500.—
5. » Ἀντίτιμον πωλουμένων δημοσιευμ. «Ἀρ- χαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»	12.408.000.—
6. » Ἑτησίαι συνδρομαὶ τῶν Ἑταίρων	»	576.360.—
7. » Δικαίωμα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθ. κερ- δῶν τῶν Κρατ. Λαχείων	»	3.940.857.100.—
8. » Πώλησιν ἀχρήστου ὑλικοῦ	»	700.000.—
9. » Ἀπρόβλεπτα Ὑξοδα	»	716.000.—
10. » Κεκλεισμένας χρήσεις	»	64.078.—
ἐν ὅλῳ δρχ.		<u>4.419.982.539.—</u>

β) Ἑξοδα :

1. Εἰς Μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα	δρχ.	69.592.000.—
2. » Ὑξοδα Γραφείων	»	34.647.930.—
εἰς μεταφορὰν δρχ.		<u>104.239.930.—</u>

	ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	104.239.930.—
3. Εἰς Ἐξοδα Βιβλιοθήκης	δρχ.	57.503.900.—
4. » Ἐπισκευὰς καὶ ἐπιπλώσεις	»	5.316.000.—
5. » Ἀνασκαφὰς καὶ μελέτας	»	202.033.050.—
6. » Ἐκδοσιν Α.Ε., Π.Α.Ε. κλπ. δημοσιευμάτων	»	163.085.700.—
7. » Ποσοστὰ συγγραφέων «Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα»	»	3.047.500.—
8. » Ποσοστὰ πωλήσεως ἐκδόσ. «Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα»	»	1.113.000.—
9. » Συνδρομὰς εἰς ἐκδοθησόμενα περιοδικὰ κλπ. »	»	2.594.500.—
10. » Διδασκαλίαν	»	950.000.—
11. » Δικαστικά, χαρτόσημα, φύλακτρα τραπέζ. κλπ. »	»	12.898.670.—
12. » Ποσοστὸν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσ. τῶν ὑπαλ. »	»	7.515.650.—
13. » Ἐξοδα ἐορτασμοῦ 100ρίδος	»	325.000.—
14. » Ἐξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	2.465.625.—
15. » Ἐξοδα προμελέτης, προπαρασκευῆς καὶ ἔξοδα ἀνεγέρσεως Ν. Μεγάρου	»	480.000.000.—
	ἐν ὅλῳ δρχ.	1.043.088.525.—
Περίσσευμα Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων χρήσ. 1951 »	»	3.376.894.014.—
	Σύνολον δρχ.	4.419.982.539.—

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1951.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1951 ἀνήρχετο εἰς	δρχ.	12.416.640.423.45
ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1. Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/51	»	39.196.679.—
2. » τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259.863.80
3. » Ἀκίνητα Κτήματα	»	17.847.50
4. » Μετοχὰς τῆς Ἑθν. Τραπεζῆς τεμ. 349 (ἔξ ὧν 10 δωρεᾶς Ρώμα)	»	1.636.202.317.25
5. » Μετοχὰς Τραπεζῆς Ἑλλάδος τεμ. 760	»	432.772.543.70
6. » Μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τεμ. 180	»	40.356.—
7. » Μετοχὰς Ἑλλ. Ἡλεκτρ. Σιδ/μῶν τεμ. 250	»	12.556.720.—
	εἰς μεταφορὰν δρχ.	2.121.046.327.25

	ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	2.121.046.327.25
8. Ἀπὸ Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, 5%, Πάγ.		
τεμ. 405 »		88.154.25
9. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1890, 5%, Σιδ. Λαφ.		
τεμ. 75 »		20.193.75
10. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1907, 5%, Ἀμύνης,		
τεμ. 121 »		8.315.20
11. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1914, 500 ἐκ. τεμ.		
235 »		243.037.—
12. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1893, 5%, Κεφαλαι-		
ώσεως, καὶ 1 ἀπόδ. φρ. 140 »		640.—
13. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. Προσφυγ. τεμ. 25 »		25.760.—
14. » » Κτηματ. Πίστεως 1930, τ. 155 »		205.685.—
15. » » » 1927, τ. 95 »		126.065.—
16. » » Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ τ. 30 »		30.—
17. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. Ἀπαλλοτρ. 1919,		
1929 καὶ 1931, τεμ. 1000 »		1.000.—
18. » Ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. Ἑλλ.-Βουλγαρ. Με-		
ταναστεύσεως, τεμ. 150 »		150.—
19. » Καταθέσ. παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ . . . »		6.405.150.665.—
20. » Καταθέσ. » » Τραπέζῃ Ἀθηνῶν . . »		1.749.665.300.—
21. » Καταθέσ. » » Τρ. Ἀθηνῶν Νο. 3991 »		2.000.009.100.—
22. » Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια τεμ. 50 . . . »		50.000.—
23. » Ἐγγυοδοσίας »		140.000.001.—
	Σύνολον δρχ.	<u>12.416.640.423.45</u>

Β' Παθητικόν:

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμ-
βρίου 1951, ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 12.416.640.423.45

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

1. Τὸ Κεφάλαιον δρχ.	9.096.067.35
2. Τὴν Κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκι- νήτων »	1.290.153.20
3. Τὴν μερίδα ὑπὲρ τῶν Μουσείων »	1.—
4. Τοὺς Ἐγγυοδότας »	140.000.001.—
5. Τὰ Κέρδη καὶ Ζημίας »	1.—
	<u>εἰς μεταφορὰν δρχ. 150.386.223.55</u>

	ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	150.386.223.55
6. Τὰς Προκαταβολὰς »		100.000.001.—
7. Τὰ Εἰσπρακτέα Τοκομερίδια »		50.000.—
8. Τὴν Περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας »		12.166.204.198.90
	Σύνολον δρχ.	<u>12.416 640.423.45</u>

Δ. Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὴν
31/12/51 ἀνῆρχετο εἰς δρχ. 12.416.640.423.45
ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ δρχ.	39.196.679.—
2. » τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας »	259.863.80
3. » Ἀκίνητα κτήματα »	17.847.50
4. » Μετοχὰς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τεμ. 349 (ἐξ ὧν 10 δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα) »	1.636.202.317.25
5. » Μετοχὰς Τραπεζῆς Ἑλλάδος τεμ. 760 . . . »	432.772.543.70
6. » Μετοχὰς Κτηματικ. Τραπεζῆς τεμ. 180 . . . »	40 356.—
7. » Μετοχὰς Ἑλλην. Ἡλεκτρικ. Σιδ/μων τ. 250 »	12.556.720.—
8. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. 1889 4%, Πάγ. τεμ. 405 »	88.154.25
9. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. 1890, 5%, Σιδηρ. Λαρίσης τεμ. 75 »	20.193.75
10. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. 1907, 5%, Ἀμύνης τεμ. 121 »	8.315.20
11. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. 1914, 300 ἑκατ., τεμ. 235 »	243.037.—
12. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. 1893, Κεφαλαιώ- σεως, τεμ. 1 καὶ ἀποδ. φρ. 140 »	640.—
13. » Ὅμολογίας Κτηματ Πίστεως 1930, τεμ. 155 »	205 685.—
14. » Ὅμολογίας » » 1927, τεμ. 55 »	126.065.—
15. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. Προσφυγικοῦ 1924 τεμ. 25 »	25.760.—
16. » Ὅμολογίας Ἑθν. Δαν. Πατριωτικοῦ τεμ. 30 »	<u>30.—</u>
	εἰς μεταφορὰν δρχ. <u>2.121.764.207 45</u>

		ἐκ μεταφορᾶς: Δρχ. 2.121.764.207.45
17.	» Ὁμολογίας Ἑθν. Δαν. Ἀπαλλοτριώσεως, 1919, 1929, 1931, τεμ. 1000 »	1.000.—
18.	» Ὁμολογίας Ἑλλ/Βουλγαρ. Μετ/σεως τ. 150	150.—
19.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ . . »	6.405.150.665.—
20.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν . . »	1.749.665.300.—
21.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν Νο 3991 »	2.000.009.100.—
22.	» Ληξιπρόθεσμα Τοκομερίδια τεμ. 50 . . . »	50 000.—
23.	» Ἑγγυοδοσίας »	140.000.001.—
		<u>Σύνολον δρχ. 12.416.640.423.45</u>

Περαίνουσα τὴν ἐκθεσὶν τῆς ταύτης ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχειρίσιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν τε Ἰσολογισμόν καὶ Ἀπολογισμόν τοῦ λήξαντος ἔτους 1951, τῆς ἰδίας Περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

ΜΕΡΟΣ II

1. Κληροδότημα Ἰωάν. Μαρκοπούλου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων:

1. Κληροδοτήματος Ἰω. Μαρκοπούλου. Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ Ἑσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς:

1. Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ . . δρχ.	1.—
2. » Κεφαλαίου » » » » . . »	1.—
3. Ὁμολογίαι Ἑθν. Δαν. 1922, 6 1/2 % τεμ. 4083 . . »	4 083.—
4. Εἰδικὸς λ/σμός προσωρινῆς Ἀναγωγῆς »	672 917.20
Σύνολον . . . δρχ.	<u>677.002.20</u>

2. Κληρονομία Φοίβου Φαρμά.

Ἡ χρῆσις τῆς Κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/50 - 31/3/51, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

ΜΕΡΟΣ II

ΔΩΡΕΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΩΝ ΚΑΙ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ Φ. ΦΑΡΜΑ

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἀπὸ 1/4/50 — 31/3/1951

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον

α) Χρέωσις :

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
1. Ὑπόλοιπον ταμείου 31/3/50	2 650.95	312.490.—
2. Ὅσα τὸ Ταμεῖον εἰσέπραξεν ἀπὸ Ἑσοδα γεν. Προϋ/σμοῦ κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ 1/4/50-31/3/51	82.966.90	16 593.380.—
3. Ἀπὸ ἀναλήψεις ἐκ Τρ. Ἀθηνῶν-Ἀθήνας	9.313.50	1.862.700.—
4. » » » » - Ἀλεξάνδρειαν	4.801.25	960.250.—
5. » Ἑξοδα Προϋ/σμοῦ χρ. 1950/51	600.—	120.000.—
Σύνολον	<u>100.332.60</u>	<u>19.848.820.—</u>

β) Πίστωσης :

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
1. Ὅσα τὸ Ταμεῖον ἐπλήρωσεν εἰς Ἑξοδα Γ. προϋπολογισμοῦ κληρον. Φ. Φαρμᾶ ἀπὸ 1/4/50-31/3/51	10.753.75	2.150.750.—
2. Εἰς καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας	72 280.40	14 456.080.—
3. Εἰς μεταφορὰν ἐξόδων χρ. 1950/51	600.—	120.000.—
4. Τῇ 31/3/51 ὑπόλοιπον Ταμείου	16.698.45	3.121.990.—
Σύνολον	<u>100.332.60</u>	<u>19.848.820.—</u>

Β' Ἀπολογισμὸς ἐσόδων ἀπὸ 1 Ἀπριλίου 1950-31 Μαρτίου 1951

α) Τακτικὰ Ἔσοδα :

Προϋπο- λογισμὸς		Εἶδος ἐσόδων	Προϋ/σθέντα εἰς γρ. διατ.	Προϋ/σθέντα εἰς δραχ.	Εἰσπραχθέντα εἰς ἴσος. δ.	Εἰσπραχθέντα εἰς δραχ.
Κεφάλ.	Ἀρθρ.					
		1ον Τακτικὰ Ἔσοδα				
Α'	1-9	Μερίσματα καὶ τοκομε- ρίδια	56145.—	11229000	70981.—	14196200
Β'	1 2	Τόκοι καταθέσεων . . .	1000.—	200000	1299.40	259880
Γ'	1	Διάφοροι Πρόσοδοι . . .	25000.—	5000000	10686 50	2137300
		2ον Ἑκτακτὰ Ἔσοδα				
Αδ'ς	1-5	Μερίσματα καὶ τοκομε- ρίδια	—	—	—	—
Βδ'ς	1	Τόκοι	50.—	10000	—	—
Γδ'ς	1	Διάφοροι πρόσοδοι . . .	50.—	10000	—	—
Δδ'ς	1	Πλεόνασμα προηγ. χρ. Τὸ κατὰ τὴν χρῆσιν 1949/50 προκῆψαν περίσσευμα	458380.65	91458430	458380 65	91458430
		Σύνολον . . .	540625 65	107907430	541347.55	108051810

Γ' Γενικὸς Ἱσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1950/51.

Ἐνεργητικόν :

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ τὴν 31/3/51 ἀνήρχετο εἰς
 Γρὸς, διατιμήσεως 1.972.984.70 δρχ. 464.140.860.—
 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

	Γρὸς διατιμ.	Δραχμαὶ
1. Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/1951	16.698.45	3.121.990.—
2. Ἀπὸ 390 Μετοχὰς « Alexandrie Pressing Co »	741.000.—	151.201.050.—
3. » 532 Μετοχὰς « S. A. de Nettoyage et Pressage de Cotton »	656.488.—	133.956.375.—
4. » 6 ὁμολογίας « Crédit Foncier Égyptien »	10.524.—	2.147.422 —
5. » 49 ὁμολ. Ὑδροῦς. Ἀθηνῶν, 1925	—	63.700.000.—
6. » Ὑπόλοιπον βιβλιαρ. Τρ. Ἀθηνῶν-Ἀλεξάνδρειαν (Κληροδότημα)	3.423.60	698.585 —
7. » Καταθέσ. Τρ. Ἀθηνῶν-Ἀθῆνας	206.117.50	41.223.500.—
8. » Καταθέσ. παρὰ τῇ Τραπ. Ἀθηνῶν-Ἀθῆνας £ 1.457.9.4	142.248.70	28.449.740.—
9. » Καταθέσ. παρὰ τῇ Τραπ. Ἀθηνῶν-Ἀλεξάνδρειαν	196.484.45	39.422.198.—
10. » Ληξιπρόθεσμα Τοκομερίδια	—	490.000.—
Σύνολον	<u>1.972.984.70</u>	<u>464.410.860.—</u>

Παθητικόν :

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας τὴν 31/3/51 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν
 τῶν γρὸς, διατιμ. 1.972.984.70 464.410.860.—
 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

	Γρὸς. διατιμ.	Δραχμαὶ
1. Κεφάλαιον	1.438.967.30	357.321.215.—
2. Κληροδότημα εἰς συγγενῇ τοῦ διαθέτου	3.423.60	698.585.—
3. Εἰσπρακτέα Τοκομερίδια	—	490.000.—
4. Περίσσειμα ἐσόδων-ἐξόδων 1950-51	530.593.80	105.901.060 —
Σύνολον	<u>1.972.984.70</u>	<u>464.410.860.—</u>

Ἡ διαχείρισις τῆς χρήσεως ταύτης τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ ἐνεκρίθη
 ὑπὸ τῆς διευθύνσεως Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονο-
 μικῶν, ὑπὸ τὸν ἑλεγχον τοῦ ὁποίου ὑπάγεται διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Ε 7426/7-
 8-51 ἐγγράφου τῆς.

Ἀθῆναι τῇ 28 Φεβρουαρίου 1952

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1951

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		Είδος εσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εισπραχθέντα	Διαφορά	
Κεφ.	Αρθρ.				Επί πλέον	Επί ἔλαττον
A'	i-ii	Μερίσματα καὶ τόκοι.. . . .	188500000	438617501	250117501	—
»	2 1	Μισθώματα	4000000	7390000	3390000	—
»	3-1	Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων	5000000	18653500	13653500	—
»	3-2	Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεία τῆς Ἑλλάδος».. . . .	2000000	12408000	10408000	—
B'	1-1	Εἰσφοραὶ ἐταίρων	500000	576360	76360	—
»	2-1	Δικαιώματα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν εἰσπρατῶν Κρατ. Λαχείων	3073000000	3940857100	867857100	—
Γ'	1-1	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὕλικου κλπ. .. .	50000	700000	650000	—
	1-2	Ἐξ ἀπροβλέπτων εσόδων	50000	716000	666000	—
	1-3	Ἐξ εσόδων κεκλ. χρήσεων.. . . .	1900000	64078	—	1835922
			3275000000	4419982539	1146818461	1835922

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἄρθρου 3.

Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων.

1.	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δρχ.	16320000
2.	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	760000
3.	Β. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία. 1901.. . . .	»	60000
4.	Χρ. Τσουντα. Αἱ Προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου 1908	»	570000
5.	Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	»	30000
6.	Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	»	7500
7.	Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	»	75000
8.	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπτὰ Στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν. 1928	»	225000
9.	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1938	»	30000
10.	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	»	95000
11.	Φοιβ. Σταυροπούλου. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	»	75000
12.	Ἄνδρ. Ξυγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1951	»	406000
13.	Ἄντ. Κεραμοπούλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	»	9832500
14.	Κ. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος. 1936 (ἀγγλιστί)	»	187500
15.	Ν Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	»	2388000

Σύνολον Δρχ. 31061500

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1951

Ο ΤΑΜΙΑΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		Είδος εξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωμ. Πιστώσεις	Δαπάνη-θέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορά επί ἔλαττον
Κεφ.	Αρθρ.						
A'	1-11	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	154682000		69592000	69592000	85090000
»	2-1	Ἔξοδα Γραφείων	50000000		34647930	34647930	15352070
»	3-1	Ἔξοδα Βιβλιοθήκης	80000000		57503900	57503900	22496100
»	4-1	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλώσεις τοῦ μεγάρου	50000000		5316000	5316000	44684000
B'	1-1	Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται	35000000		252293050	202033050	147966950
»	2-1	Δημοσιεύματα	200000000		163085700	163085700	36914300
»	2-2 5	Δημοσιεύματα «Ἀρχαιολογικοὶ τόποι καὶ Μουσεία τῆς Ἑλλάδος»	49000000		4160500	4160500	44839500
»	3-1	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολογικά	10000000		2594500	2594500	7405500
»	3-2	ὑποτροφίαι	80000000		—	—	80000000
»	4-1	Διδασκαλία	15000000		950000	950000	14050000
Γ'	1-1	Διάφορα ἔξοδα	18000000		12898670	12898670	5101330
»	2-1	Ἀναλογοῦν τῇ Ἑταιρείᾳ ἀσφάλιστρον Κοιν. ἀσφαλίσεων	6000000	2000000	8395650	7515650	484350
»	3-1	Διὰ τὰ ἔκτακτα δημοσ. τῆς 100ρίδος	30000000	—	325000	325000	29675000
»	4-1	Διὰ διάφορα ἔξοδα κεκλεισμ. χρήσεων	2318000	147625	2465625	2465625	—
Δ'	1-1	Ἔξοδα προμελέτης νέου μεγάρου ..	30000000		30000000	30000000	—
»	1-2	Ἀμοιβὴ ἀρχιτέκτονος νέου μεγάρου ..	150000000		50000000	50000000	100000000
»	1-3	Ἔξοδα ἀνεγέρσεως νέου μεγάρου ..	1500000000		400000000	400000000	1100000000
E'	1-2	Ἀποθεματικά	500000000		—	—	497852375
			3275000000	2147625	1094228525	1043088525	2231911475

Ἀνάλυσις τοῦ κεφ. Β' ἄρθρου 1.

Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται

	Πιστώσεις	
	Διατεθεῖσαι	Ἀδιάθετοι
1. Ἀθηνῶν Διονυσιακοῦ Θεάτρου .. .	10000000	5000000
2. Ἀττικῆς Παλ. Κοκκινιάς	3000000	—
3. » Ραφήνας	4000000	—
4. » Βραυρώνας	12000000	6000000
5. » Ἀμφιαρείου	4000000	—
6. Ἐπιδάφρου	30000000	—
7. Θεσ/νίκης Νεκροπόλεως	10000000	1210000
8. Ἐλευσίνος	10000000	1000000
9. Ἡλείου Καστρίτης-Κουτσελιού ..	4000000	—
10. Κεφαλληνίας	3000000	—
11. Κρήτης Βαθυπέτρου	14017000	—
» » κατασκ. στεγαστρου	6000000	—
» » περισυλλ. ἀρχαίων	3000000	3000000
» » ἀγορὰ ἀμπέλου ..	1000000	—
» Πρασᾶς	10000000	—
» Ἡρακλείου Κατσαμπᾶ	2000000	—
12. Μυκηνῶν	11000000	—
13. Νάξου	15000000	—
14. Ρόδου	20000000	—
15. Σπάρτης	25000000	—
16. Κορινθίας Σικυνῶνος	21000000	10000000
17. Ἀργεῖς Νικοπόλεως-Θεσπρωτίας Ζαγορίου-Μετσόβου	3000000	—
18. Μαγνησίας Βόλου Μουσείου .. .	175000	—
» Πτελεοῦ	5051050	—
19. Λαρίσης Φαρσάλων	5050000	—
20. Προμήθεια φωτογραφικῶν μηχανῶν	6000000	50000
21. Μεσσήνης	15000000	15000000
252293050		50260000

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων

A'	Ἔσοδα	Δρχ. 4419982539
B'	Ἔξοδα	» 1043088525
Περίσσ. τῆς χρ. Δρχ.		<u>3376894014</u>

Σημ. Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἐκτ. ἀποθεματικοῦ.

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΧΡΗΣΙΣ 1951

Α. ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

- 1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1950-51 ἀντ. 500
2) Π.Α.Ε 1950 » 800

Β. ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς				2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπρα- χθέν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπρα- χθέν ποσόν
1936	1	120000	120000	1939	1	50000	50000
1937 Α'	2	300000	600000	1940	1	50000	50000
	3	240000	720000	1941/44	2	50000	100000
1937 Β'	3	300000	900000	1945/48	4	50000	200000
1938	1	120000	120000		1	40000	40000
1939/41	15	150000	2250000	1949	4	50000	200000
	6	120000	720000		3	40000	120000
1942/44	15	150000	2250000				
	6	120000	720000				
1945/47	18	150000	2700000				
	4	120000	480000				
1948 49	14	150000	2100000				
	22	120000	2640000				
	110		16320000		16		760000

3) Διάφορα δημοσιεύματα της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας				
Αἰξίων ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμή σώματος	Εἰσπραχθέν ποσόν
1	Βασ. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία 1901 ..	2	30000	60000
2	Χρ. Τσούντα. Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσχλου. 1908	3	150000	450000
	» » »	1	120000	120000
3	Κωνστ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911.	2	15000	30000
4	Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	1	7500	7500
5	Ἀποστ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπτὰ στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν. 1928 ..	1	225000	225000
6	Γεωργ. Μυλωνᾶ. Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	2	37500	75000
7	Γεωργ. Π. Οἰκονόμου). Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. 1938	2	15000	30000
8	Νικολ. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	3	25000	75000
	» » »	1	20000	20000
9	Φ. Σταυροπούλλου. Ἡ ἄσπις τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	3	25000	75000
10	Ἀνδρ. Ευγγυοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου 1950	5	70000	350000
	» » »	1	56000	56000
	Ἄθροισμα	27		1573500
11	Ἀντων. Κεραμοπούλλου Ὅδηγός τῶν Δελφῶν. 1935	255	37500	9562500
	» » »	9	30000	270000
12	Κ. Κουρουνιώτου. Ὅδηγός τῆς Ἑλευσίνος (Ἀγγλιστί) 1936	5	37500	187500
13	Νικ. Κοντολέοντος. Ὅδηγός τῆς Δήλου 1950	78	30000	2340000
	» » »	2	24000	48000
	Ἄθροισμα	349		31408000
Ἀνακεφαλalaίωσις				
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δρ.	16320000	
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας	»	760000	
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας	»	1573500	
4	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»	12408000	
		Σύνολον	Δρ. 31061500	

Γ'. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς			2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1883	4	1	1911	1
1900	3	1	1912	1
1903	2	1	1913	1
1906	2	1	1915	1
1912	3/4		1921	1
1916	3/4		1932	1
1918	1/3		1933	2
1931		1	1934	1
1932		1	1935	1
1933		1	1936	1
1934/35		1	1937	1
1936		1	1938	1
1937 A'		1	1939	2
1937 B'		1	1940	2
1938		1	1941/44	3
1939/41		4	1945/48	5
1942/44		4	1949	59
1945/47		6		
1948/49		60		
	Σύνολον	86	Σύνολον	84

Γ'. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας

Αὐτῶν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Ἔτος-χρόνος τομῆς
1	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. 1900	1
2	(Βαλερίου Στάη): Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων. ΑΕ 1902	1
3	Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1 ^{ère} session. 1905	1
4	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως. 1906	1
5	Π. Καββαδία καὶ Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. 1906/7	1
6	Χρ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	1
7	Γεωργ. Α. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	1
8	Κωνστ. Κουρουγιάντου: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	1
9	Γεωργ. Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	1
10	Γεωργ. Κ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	1
11	Ἄντων. Δ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν.	1
12	Βαλ. Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	2
13	Georg. P. Oeconomus: De profusionum receptaculis κλπ. 1921	1
14	Ἄντων. Δ. Κεραμοπούλλου: Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923	7
15	Ἀποστ. Ε. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος-Παγασῶν. 1928	1
16	Γεωργ. Ε. Μυλωνά: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1
17	Ἰω. Γ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. . 1930	1
18	Ἰωσ. Χατζιδάκη: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	1
19	Γεωργ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι (ΑΕ 1929). 1931	2
20	(Γεωργ. Π. Οἰκονόμου): Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837-1937. 1938	1
21	Γεωργ. Π. Οἰκονόμου: Τὰ ἐκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938	3
22	Νικ. Κοντολέοντος: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	8
23	Φοίβ. Δ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950	6
24	Ἄνδρ. Ευγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. 1950	130
25	Κωνστ. Θ. Συριοπούλου: Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	112
26	Κωνστ. Α. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	112
27	Βασίλ. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901	1
28	Ἄντων. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	2
29	Κ. Κουρουπιώτες: Eleusis. 1936	1
30	Νικ. Κοντολέοντος: Ὁδηγὸς τῆς Δήλου.	12
	Σύνολον	415

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1951.

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1951)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἶτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1951 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεύς].

1. **Ἀλεξόπουλος Ν. Κ.** : Μεσαιωνικὴ Πελοπόννησος Ἀθῆναι : 1951.
2. **Ἀμπελᾶς, Δ. Γ.** : Ἡ δημιουργία. Τχ. 1. Ἀθῆναι : 1950.
3. **Angel, J. L.** : Troy. Princenton : 1951. (University of Cincinnati).
4. **Anti, C.** : Alle origini del teatro Greco. Venezia : 1945 Ἀνάτ. : «Atti dell'Istituto Veneto», 1944 - 45.
5. » » : Conservatorismo del teatro ateniense di Dioniso. Ἐν : La Parola del Passato, fasc. VI, Napoli : 1947.
6. » » : Eleusi e le origini del teatro greco Roma : 1943 Ἀνάτ. : «Reale Acc. d' Italia, Rendiconti», Serie VII, vol. IV, 1943.
7. » » : Guida per il visitatore del teatro antico di Siracusa. Firenze : 1948.
8. » » : L'Orestea come la rappresentava Eschilo. Padova : 1948.
9. » » : Il teatro greco trapezoidale ad ali convergenti. Ἀνάτ. : «Dioniso» vol. XI, n. 3 - 4, 1948.
10. » » : Teatri greci arcaici. Padova : 1947.
11. » » : Bulle. H - Wirsing, H. : Szenenbilder zum griechischen Theater des 5. Jahrhunderts v. Chr. Berlin 1950. Ἀνάτ. : «Dioniso» XIII, n. 1 - 2, 1950 [χρίσις].
12. » » : O. A. W. Dilke, The greek theatre cavea. Ἐν Ann. of the Brit. School at Athens, vol. XLIII, 1948. Ἀνάτ. «Dioniso» XII. n. 1, 1949 [χρίσις].
13. **Ἀρχεῖον Πόντου.** Τ. 15. Ἐν Ἀθήναις : 1950. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν).
14. **Aristophane** : T. 1. 2. 4. trad. par H. van Daele. Paris : 1946 - 1948. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
15. **Ἀριστέφρωνος, Παν. Ζ.** : Πλάτωνος Ἀρχαία Ἀκαδημία, Fondation du Koinon International des Académies et Universités : Règlement et Programme du Concours, du Projet, des Batiments de la fondation. Kifissia, 1938.

16. **Athens Explored Anew.**: Restoring the Stoa of Attalos. Ἐν: «Sphere» London: 1951. (Greek Govern. Dep. of Information).
17. **Beazley, J. D.**: A List of the published writings of John Davidson Beazley. Oxford: 1951.
18. **Bennet, E. - Blegen, C.**: The Pylos Tablets. Princeton: 1951
19. **Βερδελῆ, Ν. Μ.**: L'apparition du Sphinx dans l'art grec aux VIIIe et VIIe siècles avant J - C. Paris: 1951. Ἀνάτ.: «BCH», 75, 1951.
20. » »: Χαλκὴ τεφροδόχος κάλπς ἐκ Φαρσάλων. Ἐν Ἀθήναις: 1951. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1950/51.
21. **Βογιατζίδου, Ἰ. Κ.**: Γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς νήσου Ἀνδρου. τ. 1. Ἐν Ἀθήναις: 1949.
22. **Βουρβέρη, Κ.**: Ὁ Ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμὸς (Οὐμανισμός). Ἀνάτ.: Ἐγκυκλ. Λεξι-
κὸν «Ἥλιος» τόμ. «Ἑλλάς» τεύχ. 16ον.
23. » »: Θεοφιλεῖς Ἀθηναί. Ἀνάτ.: περιοδ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» ἔτος
ΚΘ' τ. 346 - 7, 1947.
24. » »: Μόρφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς. Μία τετραλογία, Βόλος: 1946.
25. » »: Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος. Ἐν Ἀθήναις: 1939.
26. » »: Platon und die Barbaren. Athen: 1938.
27. » »: Ὑπόμνημα περὶ τῶν σπουδῶν, τῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσεως καὶ
τῶν ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ πρὸς τὴν Φιλοσοφ.
Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις: 1939.
28. » »: Ὑπόμνημα περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν καὶ τῆς παιδευ-
τικῆς δράσεως τοῦ ὑποψηφίου διὰ τὴν Α' τακτικὴν ἔδραν τῆς Ἀρ-
χαίας Ἑλλην. Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Θεσσα-
λονίκη: 1948.
29. **Βουρβέρη, Κ.**: Ἡ σύγχρονος κλασσικὴ Φιλολογία ὡς πνευματικὴ ἐπιστήμη.
Ἀνάτ.: «Νέα Ἑστία» τ. 39 τχ. 452 - 453. 1946.
30. » »: Ἡ πνευματικὴ οἰκουμενικότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀθῆναι: 1947.
Ἀνάτ.: «Παιδαγ. Ἐπιθεώρησις» Ὀκτώβριος, 1947.
31. » »: Τὸ ἀγωνιστικὸν στοιχεῖον τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἐν Θεσσαλο-
νίκη: 1947.
32. » »: Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Μενεξένου τοῦ Πλάτωνος. Θεσ-
σαλονίκη: 1947. Ἀνάτ.: Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπιστ. Θεσσα-
λονίκης τ. 6ος.
33. » »: Τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας εἰς τὸν «Φιλοκτῆτην» τοῦ Σοφο-
κλέους. Ἀθῆναι: 1949. Ἀνάτ.: περιοδ. «Πλάτων» τεύχος Β', 1949.
34. » »: Ἀπὸ τὴν διεθνή φιλολογικὴν καὶ ἀνθρωπιστικὴν ζωὴν. Ἀθῆ-
ναι: 1950. Ἀνάτ.: περιοδ. «Πλάτων» 2, 1950.
35. » »: Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἐρμηνεία τῶν κλασσικῶν. Ὁ Πλατωνικὸς
διάλογος «Θεάγης». Ἀθῆναι 1951. Ἀνάτ.: περιοδ. «Πλάτων»
τεύχ. β', 1951.
36. » »: Ὁ ἔθνικὸς καὶ ἀνθρωπιστικὸς χαρακτήρ τῆς Μέσης Παιδείας.
Ἐν Ἀθήναις: 1938.
37. » »: Platon und die Barbaren. Ἐν. Bericht über die Sitzun-
gen des philologischen Vereins, Berlin: 1937.

38. **Βουρβέρης, Κ.** : Ἱστορικαὶ συγκρίσεις παρὰ Πλάτωνι. Ἐν Ἀθήναις : 1939. Ἀνάτ. : περιοδ. «Ἑλληνικά» τόμ. 11ος, 1939.
39. » » : Τὸ πνεῦμα τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ἀγωγῆς. Ἐν Ἀθήναις : 1938. Ἀνάτ. : περιοδ. «Νέον Κράτος» 15, Νοέμβριος 1938.
40. » » : Κράτος καὶ Παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα. Ἐν Ἀθήναις 1939.
41. » » : Τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά εἰς τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου τοῦ 1931. Ἐν: Δελτίον ὁμοσπονδ. λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Μάιος, 1934.
42. » » : Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος. Α - Β. Ἐν Ἀθήναις 1938 - 1950.
43. » » : Ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος τῆς διαλυθείσης ὁμοσπονδίας λειτουργῶν Μ. Ἐκπαιδεύσεως μετὰ τοῦ Ἑξωτερικοῦ. Ἀπ : «Δελτίον Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως» Ἰούλιος 1935.
44. **Burton, Jonett, R.** : Archaeological Notes. Ἀνάτ. : «Transactions of the Bristol and Gloucestershire Archaeological Society», Vol. 52, 1930.
45. **Buschor, E.** : Griechische Vasen. München : 1940.
46. **Χατζηδάκη, Μ.** : Ὁ Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ κριτικὴ ζωγραφικὴ. Ἀνάτ. : «Κρητικά Χρονικά» 1950.
47. **Delvoye, Ch.** : Quatre vases préhelléniques du musée archéologique de Charleroi. Bruxelles : 1947. Ἀνάτ. : «Antiquité Classique» T. 16, 1947, fasc. 1er.
48. » » : Archéologie Orientale et archéologie Préhellénique. Bruxelles : 1950. Ἀνάτ. : «Revue belge de Philologie et d'Histoire» T. 27, 1949, fasc. 3 - 4.
49. » » : Travaux récents sur les monuments Byzantins de la Grèce (1938 - 1947). Bruxelles 1949. Ἀνάτ. : «Byzantion», 19, 1949.
50. » » : En Grèce à l'École Française d'Athènes. Ἀνάτ. : «Alumni» 19, 1950.
51. » » : Ouvrages récents sur la Grèce antique, médiévale et moderne. Bruxelles : Ἀνάτ. : «Phoibos». T. 3-4 (1948, 49 et 1949/50).
52. » » : Les principales découvertes archéologiques en Grèce depuis 1939. Ἀνάτ. : «La Nouvelle Clío» no. 9, 1950.
53. » » : Invitation au voyage en Grèce. Ἀνάτ. : «Bulletin mensuel de l'Union des Anc. Étud. del' U.L.B.» Nos 194 καὶ 195, 1951.
54. **Demosthène** : Plaidoyers politique, T. 34. trad. par G. Mathieu. Paris : 1945 - 1947. (Assoc. G. Budé). (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
55. **Εὐαγγελίδη, Δ. Ε.** : Οἱ νεώτερες τάσεις στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ. Ἀθήναι : 1951.
56. **El-Kachab abd el Mohsen** : Les monnaies coulées fausses et les moules monétaires et à bijoux du Cabinet des médailles du musée du Caire. Le Caire : 1951. Ἀνάτ. : «Annales du Service des antiquités de l'Égypte» τ. 51.
57. **Exploration Archéologique de Délos.** Fasc. VI, 1921 καὶ X planches 1 - 70. (Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή).

58. **Γάγαλη, Ἡλία.** : Ἡ Βουλγαρική προπαγάνδα ἐν Ἀμερικῇ. 1950. (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν).
59. **Gosling, N.** : The Unknown Lady. Ἀνάτ. : «Everybody's» 10-2-51.
60. **Hérodote** : Histoires. τ. 1-6 trad. par Ph. E. Legrand. Paris: 1946-48. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
61. **Homère** : L' Odyssée. «Poésie Homérique» τ. 1-3 trad. par V. Bérard. Paris: 1947. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
62. » : Iliade. τ. 1-4 trad. par P. Mazon. Paris: 1947-1949. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
63. **Καρούζου, Χ.** : Τὸ Μουσεῖο τῆς Θήβας. Ἀθήνα: 1934.
64. **Καζαβῆ, Ἰ. Ν.** : Οἱ Δωδεκανήσιοι. Νέα Ὑόρκη: 1950.
65. **Κοντολέοντες, Ν. Μ.** : Ἀνασκαφὴ ἐν Τήνῳ. Ἐν Ἀθήναις : 1950. Ἀνάτ. : «ΠΑΕ» 1949.
66. » : Ἀνασκαφὴ ἐν Νάξῳ. Ἐν Ἀθήναις : 1950. Ἀνάτ. : «ΠΑΕ» 1949.
67. **Κούμαρη, Ἰ. Κ.** : 50ετηρίς. Ἀθήναι : 1951.
68. **Κτιστοπούλου, Κ. Δ.** : Πρῶται παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Πύλου: 1951.
69. **Κυπριακαὶ Σπουδαί.** Τ. 14, 1950. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου. (Ἑταιρ. Κυπρ. Σπουδῶν).
70. **Ἑλληνικὴ Κύπρος.** Ἔτ. Γ'. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου: 1951.
71. **Lavagnini, Bruno** : Giorgio Oikonomos. «Idea» Anno III, No 40. Roma: 7 Ottobre 1951.
72. **Levi, D.** : Le necropoli puniche di Olbia. Gallizi-Sassari: 1960.
73. **Lübke, W. · Pernice, E.** : Die Kunst des Altertums. Esslingen: 1924. (Κ. Μητρόπουλος).
74. **Μακαρόνα, Χ. Ι.** : Ἀνασκαφὴ Νεκροπόλεως ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐν Ἀθήναις 1950. Ἀνάτ. : «ΠΑΕ» 1949.
75. **Mazon, P.** : Introduction à l'Iliade. Paris: 1948. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
76. **Μελᾶ, Α.** : Ὁ Γεροστάθης. Μεταφορὰ στὴ δημοτικὴ. Ἀθήναι : 1951. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων).
77. **Μητροπούλου, Κ.** : Ἱατρικὴ Βίβλος 1,1. Ἀθήναι : 1950.
78. **Meyer, E.** : Pylos und Navarino. Ἀνάτ. : «Museum Helveticum», 8, 1951, fasc. 1/2.
79. **Μιχελῆ, Π. Α.** : Ἡ ἀναγέννησις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὸν 20ον αἰῶνα. Ἐν Ἀθήναις : 1950.
80. » : Ὁ χωρόχρονος καὶ ἡ σύγχρονη ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀθήνα: 1950.
81. » : Ἡ αἰσθητικὴ τῆς ὀπτικῆς ἀπάτης στὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀθήναι : 1950. Ἀνάτ. : Ἀρχιτεκτονικὴ ὡς τέχνη, ἔκδ. 2α.
82. **Μιτσοῦ, Μ. Θ.** : Inscriptions d'Athènes V. 1950. Ἀνάτ. : «BCH» 74, 1950.
83. **Μόβιους, Η.** : Φοῖβος Δ. Σταυροπούλλος: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηναῖς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Athen 1950. Ἀνάτ. : «Gnomon» 1951 [κρίσις].
84. **Μουσοῦρη, Σπ. Ν.** (Φώτου Γιούφυλ). : Ἡ Ἑλληνικὴ ξυλογραφία (1821-1850). Ἀθήναι : 1951.
85. » : Ἡ γλῶσσα τῆς Ἰθάκης. Ἀθήναι : 1950.
86. **Νάλτσα, Χριστοφ. Α.** : Ὑπόμνημα περὶ τοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς σλανῆ-κῆς προπαγάνδας. 1950. (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν).

87. **Odelstierna, I.**: *Invidia, Invidiosus, and Invidiam facere.* Uppsala - Leipzig: 1949.
88. **Οικονόμου, Ἀλ. Ἀρ.**: *Τρεῖς ἄνθρωποι* Τ. 1. Ἀθήναι: 1950.
89. **Oxford University Press** general Catalogue. Oxford. London - New - York: 1948. (Oxford University).
90. **Πάλλας, Δ. Ἰ.**: Ἀρχαιολογικά-Λειτουργικά. Ἐν Ἀθήναις: 1950. Ἀνάτ.: «Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν», 20.
91. » »: Παλαιοχριστιανικά θωράκια μετὰ ῥόμβου. Ἀνάτ.: «BCH» 74, 1950.
92. » »: Σαλαμινιάκα. Ἐν Ἀθήναις: 1950. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1948/49.
93. » »: Ψηφισματικὴ στήλη ἐκ Σαλαμίνος. Ἀνάτ.: «Πολέμων» Δ', 1949.
94. **Πανταζοπούλου, Ν. Ἰ.**: *Aspect général de l'évolution historique du droit grec.* Bruxelles: 1950.
95. » »: Γένεσις καὶ ἀνέλιξις τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου μέχρι τοῦ ἀστικοῦ κώδικος. Ἀθήναι: 1949.
96. » »: Ὁ Ἰωάννης Γενατσῆς. Ἀθήναι: 1949.
97. » »: Συμβολὴ εἰς τὰ περὶ μισθώσεως κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν δίκαιον. Ἐν Ἀθήναις: 1948.
98. **Παπαχατζῆ, Ν.**: *Μυκῆνες.* Ἀθήναι 1951.
99. **Παπαγεωργίου Κ. Α.**: Ἡ παιδεία στὴν Ἠπειρο. Κέρκυρα: 1950.
100. **Παπανικολάου, Στ. Κ.**: Τὸ Κοροπί. Ἐν Ἀθήναις: 1949.
101. **Πέτσα, Φ. Μ.**: Εἰδήσεις ἐκ τῆς 10ης Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις: 1951. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1950/51.
102. **Πλάτων** Ἔτος 3. Ἀθήναι: 1951. (Διευθύνουσα ἐπιτροπὴ).
103. **Platon**: *Oeuvres complètes.* τ. 1. 2. 3, 1-2 4. 5, 1-3 6. 7, 1-3. 10. 13, 2-3 trad. par. M. Croiset. Paris 1930 - 1949. Assoc G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
104. **Πούλου, Ἰωάννου Χρ.**: Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Κορινθίαν. Ἐν Ἀθήναις: 1950. (Διατριβὴ ἐπὶ δικτατορίᾳ).
105. **Revista de la Academia Colombiana de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales.** Vol. 7: Bogota - Colombia: 1950.
106. **Σκληροῦ, Ν. Β.**: *Πρῶτες μελέτες.* Πάτραι. 1946.
107. **Σπυριδάκη, Γ. Κ.**: Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν. Ἀθήναι: 1950.
108. **10 Feet Statue of Mausolus.** Ἀνάτ.: «The Times» 6 Oct. 1951.
109. **Σταυροπούλου Φ.**: Νεοαττικὸν ἀνάγλυφον τῶν Νυμφῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Πειραιῶς. Ἀθήναι: 1951. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1950/51.
110. **Symbolae Osloenses.** Fasc. 28: Osloae: 1950. (Γ. Π. Οἰκονόμος).
111. » »: fasc. supplet 9: 1939. (Γ. Π. Οἰκονόμος).
112. **Θωμοπούλου, Στεφ. Ν.**: Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν. Ἐκδ. 2α. Πάτραι: 1950. (Δῆμος Πατρέων).
113. **Τραυλοῦ Ἰ. Ν.**: Ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ὀλυμπεῖῳ. Ἐν Ἀθήναις: 1950. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ» 1949.
114. » »: Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἐλευσίνος. Ἐν Ἀθήναις: 1951. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1950/51.
115. **Troy...** by C. Blegen κ.ά. Vol. 1, 1-2 2, 1 Text - Plates. Princeton: 1950 - 1951. (Exped. University of Cincinnati).

116. **Unesco Bulletin** for Libraries, Vol. V: 1951. (Unesco).
117. **University Museum Bulletin**. Vol. 16, No 1, May, 1951. (University Museum Philadelphia).
118. **Xénophon**: Anabase. τ. 1-2, trad. par Paul Masqueray. Paris 1949. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος).
119. » »: Helleniques. T. 1, 2 trad. par J. Hatzfeld. Paris 1948/49. Assoc. G. Budé. (Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν Ἑλλάδος)
120. **Ζαργράφτου, Ἰ. Ἑμμ.**: Ὁ Ἡρακλῆς ἐν Κῶ. Τραγωδία: Ἐν Κῶ: 1924. (Ἀντιγόνη Μπάρμπα).
121. » »: Κώϊα. Ἐν Κῶ: 1921. (Ἀντιγόνη Μπάρμπα).
122. » »: Θαλύσια τῆς Κῶ. Ἐν Σάμῳ: 1906. (Ἀντιγόνη Μπάρμπα).

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1952)

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* 1837-1951 (ΑΕ 1-90: πβ. πινάκιον παρὰ *Δραχμαὶ*
Β. Λεονάρδου), Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ.1-3). Σχῆμα 4ον.
(Περίοδος Α'): τόμος 1-16 (1837-1860).
1-7 (1837-1843): τεύχη α'-ιβ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιϛ' ἴδιον δὲν ἐξε-
δόθη), ιζ' - καθ' 8-16 (1852-1860): τεύχη λ' - νέ' πωλοῦνται τάδε τὰ
τεύχη: α', β', γ', δ' ἕκαστον τεῦχος 7.000
Περίοδος Β': τόμος 17-21 (1862-1874).
17 (1862): τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863) ἕκαστον τεῦχος 7.000
18-21 (1869): τεῦχος ιγ' 19 (1870): τεῦχος ιδ' 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιϛ'
(τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τῷ 1873) 21 (1874): τεῦχος ιζ' ἕκαστον τεῦχος . . . 7.000
Περίοδος Γ': τόμος 22-62 (1883-1923).
22-62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)·
ἕκαστος τόμος 150.000
Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).
63-75 (1924-1936): 1924, 1925-1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927-1928 (εἰς ἓνα
τόμον), 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934-1935 (εἰς ἓνα τόμον), 1936:
εἰς τόμος κατ' ἔτος ἕκαστος τόμος 150.000
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς τρία μέρη ἑκατὸν
εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων ἕκαστον μέρος 300.000
77-90 (1938-1950-1951): 1938, 1939-1941 (εἰς ἓνα τόμον), 1942-1944 (εἰς
ἓνα τόμον), 1945-1947 (εἰς ἓνα τόμον), 1948-1949 (εἰς ἓνα τόμον),
1950-1951 (εἰς ἓνα τόμον). Σχῆμα 4ον ἕκαστος τόμος 150.000
2. *Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλε-
ξάνδρου Λαμπροπούλου*· τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες
η' + στήλαι 550. 1902 120.000
3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837-1951 (ΠΑΕ 1-107: πβ. πινά-
κιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).
(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848 9).
1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α'—Γ' συνεδριά-
σεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (<Ἐκδοσις 1η>).
Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολο-
γικῆς ἑταιρείας. (<Ἐκδοσις 1η>). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον,
σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
5 (1840/1) Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις
Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (<Ἐκδοσις 1η>). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί.
Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). —
6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: Γ') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν
Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (<Ἐκδοσις 1η>). Ἑλληνιστὶ καὶ
γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται). —

- 7-11 (1842/3-1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαίτερος. —
 1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' — ΙΑ' Γενικῆς συνε-
 δριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ("Ἐκδοσις 2α).
 Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πῖναξ 1. 1846
 (1847). (Δὲν πωλεῖται) —
 12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς
 Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελί-
 δες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —
 13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιο-
 λογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849.
 (Δὲν πωλεῖται) —

(Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858 9-1869,70).

- 14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς
 ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859. (Δὲν πωλεῖται) —
 15-25 (1859,60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιο-
 λογικῆς ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864),
 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν
 πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον. ἑκαστον τεύχος 7.500

(Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/1 — 1916-1919).

- 26-74 (1870/1-1919): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πω-
 λεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874 5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ.
 —1906 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916—1919 (εἰς ἓνα τόμον).
 Σχῆμα 8ον. ἑκαστος τόμος 50.000

Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.).

- 75-107 (1920-1951): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922-1924
 (εἰς ἓνα τόμον), 1925-1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931,
 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941-1944 (εἰς ἓνα
 τόμον), 1945-1948 (εἰς ἓνα τόμον), 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον. ἑκα-
 στος τόμος 50.000
- 3Α. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα
 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεύχος
 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεύχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48.
 1896. (Τεύχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεύχος 6ον), σχῆμα
 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολο-
 γικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν
 πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες 1α' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελί-
 δες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον 7.500
5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς κατα-
 στάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ
 συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) —
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν
 ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 7.500

6Α.	Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται)	Δραχμαὶ —
7.	Εὐθύμιος Καστόρχης . Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879	7.000
7Α.	Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται)	—
8.	H. G. Lolling . Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου τῶμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899	27.000
9.	Π. Καββαδίας . Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικὸς. 1900. (Δὲν πωλεῖται)	—
10.	Π. Καββαδίας . Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	7.000
10Α.	Βαλέριος Στάης . Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (=ΑΕ 1902, στήλη 145-173 4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11	11.000
11.	<i>Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905	13.500
12.	<i>Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος</i> . τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Δεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906	60.000
13.	P. Canvadias + G. Kawerau . <i>Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890</i> . — Π. Καββαδίας + Γ. Καβερᾶν . Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7	150.000
14.	Χρῆστος Τσουντας . Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι ιF' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	150.000
15.	Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου . Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παρατήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910	45.000
16.	Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης . Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	15.000
16Α.	Βασίλειος Δεονάρδος . Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
16Β.	Βασίλειος Δεονάρδος . Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
17.	Γεώργιος Π. Οἰκονόμος . Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915	22.500
18.	Γεώργιος Κ. Γαρδικίας . Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	2.250
19.	Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος . Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917	7.500

	Δραχμαὶ
20. Βαλέριος Στάης · Τὸ Σούνιον καὶ οἱ γαοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920	7.500
21. Georgius P. Oeconomus · <i>De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921	9.000
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος · Ὁ ἀποτυμpanισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923	15.000
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος · Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος—Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928	225.000
24. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς · Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928	37 500
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος · Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κϛ' + 257, πίνακες 5. 1930	37.500
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκης · Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	9.000
26 A. Γεώργιος Σωτηρίου · Χριστιανικαὶ Θῆβαι (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931	150.000
27. (Γεώργιος Π. Οἰκονόμος)· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837-1937, ἐν ἀλφαριθμητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938	20.000
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος · Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ἡ- θηεῖς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρι- κὴν συνεδρίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14	5.000
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων · Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκόν 1. 1949	25.000
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλος · Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950	25.000
31. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος · Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950	70.000
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος · Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ' + 131, εἰκόνες 8. 1951	30.000
33. Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος · Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ϝ' + 144, εἰκόνες 76. 1951	100.000
34. Μάρκελλος Μιτσός · Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελί- δες 211. 1952	60.000

35. Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου· Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 Δραχμαὶ

Νέα σειρὰ ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:

Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεία τῆς Ἑλλάδος.

1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935 37.500
 2. Κ. Κουρουνιώτης· Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 37.500
 3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 30.000
- Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα:
1. Βασίλειος Λεονάρδος· Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 37.500

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (107ος) τόμος τῇ 25ῃ Ὀκτωβρίου 1952.